

Часопис за библиотекарство, књижевност и културу
Година 14, 2012, број 24–25

CIP запис је доступан у електронском каталогу
Народне библиотеке Србије
COBISS.SR-ID 24403471
ISSN 1451-2378 = Бележница

ИЗДАВАЧ

Народна библиотека Бор
19210 Бор
Моше Пијаде 19

За издавача

Весна Тешовић

Главни и одговорни уредник

Ана Јанковић

Телефон: 030/458-120

E-mail: nbbor@open.telekom.rs

Редакција

Слађана Ђурђекановић Мирић

Јелена Радовановић Kückler

Милен Миливојевић

Бранислав Димитријевић

Драгица Радетић

Виолета Стојменовић

Горан Миленковић

Драган Стојменовић

Лектура и коректура

Виолета Стојменовић

Припрема и прелом

Александар Живуловић

Дизајн корица

Новица Станковић

Штампа

Штампарија „Терција“, Бор

Тираж

300 примерака

Табле

Бележница је илустрована избором фотографија са изложбе „Пронађи себе – јавни скупови у Бору деведесетих година XX века и почетком XXI века“, која је реализована 2011. г. у Народној библиотеци Бор (аутор Драган Стојменовић), о чему је опширније речено у тексту „Пронађи себе у Свакомграду“, у рубрици „Белешка“.

БЕЛЕЖНИЦА

Часопис за библиотекарство, књижевност и културу
Година 14, 2012, број 24–25

РЕЧ ЗАБЕЛЕЖЕНА

Бојан Жикић

БОР КАО МИЗАНСЦЕН У ДОМАЋИМ ФИЛМОВИМА 5

ЖИВОТ БИБЛИОТЕКЕ

Ана Јанковић

5. МЕЂУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЈА БАМ 2011:
СТАНДАРДИ КАО ОСНОВНА МЕРА, УЗОР И ИДЕАЛ 25

Драгица Радетић

СТАНДАРДИ – ПОИМАЊЕ СТВАРНОСТИ
И РАЗВОЈА ИЗВАН ОКВИРА ЗАДАТОГ МОДЕЛА 31

Марица Попић Филиповић

ЗЕМАЉСКИ МУЗЕЈ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ 39

Рената Минић

О СТАНДАРДИМА У БИБЛИОТЕКАРСТВУ 41

Сабина Ђуркић

ДЕЧЈЕ ОДЕЉЕЊЕ БИБЛИОТЕКЕ У КЛАДОВУ 46

РЕВИЗИЈА КЊИЖНОГ ФОНДА У ПРОГРАМУ COBISS 52

Драгана Милуновић

AMERICAN PRINTING HOUSE FOR THE BLIND (APH) 56

SEEDLING'S БРАЈЕВЕ КЊИГЕ ЗА ДЕЦУ И

КУЋА СВЕТАА ЗА СЛЕПЕ 60

Виолета Ђорђевић

О СЛОВИМА, СЛИКОВНИЦАМА И БИБЛИОТЕКАМА:
ИДЕЈЕ И ПРОЈЕКТИ ЗА РАНО ПОДСТИЦАЊЕ ЧИТАЊА 63

Кристина Зуквић

БОНТОН И БИБЛИОТЕКА 70

Љиљана Мацура

СПОСОБНОСТИ ВАЖНЕ ЗА УСПЕХ У БИБЛИОТЕЧКОЈ ПРОФЕСИЈИ
И ЗАПОШЉАВАЊЕ 76

Дејан Вукићевић

РАСПРШИВАЧИ ОБЛАКА ИЛИ
ШТА СВЕ МОЖЕ СТАТИ У ЈЕДНУ БЕЛЕЖНИЦУ? 80

ГЛАС БИБЛИОТЕКЕ БРОЈ 17 84

Рената Минић

КОМЕ ТРЕБА ПЕРИОДИКА? 90

Драгана Милуновић

БИБЛИОНЕТ 2011 98

ШТА СЕ ДЕШАВА

Ана Јанковић

СУДБИНА КОНКУРСА ЗА НАЈБОЉУ КРАТКУ ПРИЧУ
НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ БОР 101

САДРЖАЈ

Саопштење жирија, награђене приче КОНКУРС НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ БОР ЗА НАЈБОЉУ КРАТКУ ПРИЧУ У 2011. ГОДИНИ	104
КЊИГЕ, КЊИЖЕВНОСТ	
Јелена Радовановић АРАГ(R)IA	127
Френк Кермод ЗАДОВОЉСТВО, ПРОМЕНА И КАНОН (ПРЕВЕЛА ВИОЛЕТА СТОЈМЕНИВИЋ)	141
Рајко Чукић ИЗ РУКОПИСНЕ ЗАСТАВШТИНЕ (ПРИПРЕМИО МИЛЕН МИЛИВОЈЕВИЋ)	152
Милоје Ђуришић ИЗ НЕОБЈАВЉЕНОГ РУКОПИСА	163
НА НАШОЈ СТАЗИ	
Игор Јовановић ПОЛА ВЕКА АРХЕОЛОГИЈЕ У БОРУ	167
ПРИКАЗИ, ЧИТАЊА, РАСВЕТЉЕЊА	
Михајло Пантић ПРИЧА ЈЕ ЧУДО	175
Ренато Балдуини СЛИКА ЖИВОТА РАДНИЧКЕ КЛАСЕ У РОМАНУ <i>СИНОВИ И ЉУБАВНИЦИ</i>	178
Бајрам Халити ПРВИ ПРИРУЧНИК РОМСКОГ ЈЕЗИКА, ГРАМАТИКЕ И ПРАВОПИСА	201
Маријана Николајевић РЕЧИ ПУНЕ ВАЗДУХА	207
ИЗБОР БЕЛЕЖНИЦЕ	
Виолета Стојменовић ДВА РОМАНА: ЖОРЖ ПЕРЕК И ЏУЛИЈАН БАРНС	211
Ана Јанковић СУРОВА НЕЖНОСТ	214
СТВАРИ КОЈЕ СУ ПРОШЛЕ	
РЕАКЦИЈА БОРСКОГ ЧИЧЕ: ВИШЕ МРТАВ, НЕГО ЖИВ	219
ЛЕТОПИС	221
БЕЛЕШКА	
Драган Стојменовић ПРОНАЂИ СЕБЕ У СВАКОМГРАДУ	227
УПУТСТВО АУТОРИМА	229
ЈАВНА ЗАХВАЛНИЦА	

1993. година

Реч забележена

Др Бојан Жикић, Филозофски факултет, Београд

Бор као мизансцен у домаћим филмовима¹

На основу анализе документарног филма „Борски реквијем“, те играних филмова „Човек није тица“, „Рударска опера“, „Бели, бели свет“ и „Тилва рош“

Урбани мизансцен

Филмови се снимају у градовима и о градовима. Градови се бирају за попришта визуелних наратива било због тога што представљају препознатљиву амбијенталну целину, било зато што могу понудити типичност или разноврсност својих есктеријера и ентеријера тако да одговарају намери приповедача да њима „покрије“ део своје приповести, односно да пружи ликовима порекло, окружење, друштвену и културну карактеризацију. Градови играју важну улогу у комуницирању свега онога што се филмом поручује и зато што се сматрају симболом одређених друштвених појава, процеса, идеологије, итд.

Све то могуће је зато што градови поседују одређен културни идентитет, заснован на унутрашњој и спољашњој перцепцији тога које су најважније ствари које се дешавају у њима, а што је временски контекстуализовано. Чикаго је био познат као „престоница злочина“ од двадесетих до четрдесетих година прошлог века, а Београд је представљен као велеград на почетку филма „Давитељ против давитеља“, између осталог и зато што има један велики фудбалски клуб и – давитеља. Постојање таквог културног идентитета видљиво је у начину употребе градских амбијената у одређеним филмовима, иако културни идентитет града не мора да буде оно што одређује сваку употребу урбаних целина у филмским приповестима.

Сваки град има нешто са чиме се идентификује – при чему треба водити рачуна о томе да се поимање града, односно његовог идентитета, може разликовати онда када га његови становници осмишљавају у симболичком смислу и онда када га промишљају људи који не живе у њему. Ниједан простор није ништа сам по себи, чак ни у физичком смислу; простор добија оно значење које му се придаје – као и свему што уђе у домен човековог живота и организовања искуства, тј. што је део културе. Одатле и градски простор – урбана целина у ужем смислу, са својим мање урбанизованим деловима, али и са околином, која може бити у виду мањевише нетакнуте природе, попут брда, долина, река, језера и томе слично – добија своје кул-

¹ Излагање у Народној библиотеци Бор у оквиру Едукативног програма „Недовољно јасни појмови и појаве нашег завичаја тумачени из угла етнологије и антропологије – добро је за мишљење, али је компликовано за јело“, одржано 23. 2. 2012.

турно значење на основу онога шта људи раде у њему и с њим, али и тога – на који начин мисле о њему, односно шта представља за њих у симболичком смислу.

Град нису само зграде, улице и тргови, дакле. Представа о граду састоји се од елемената урбане топографије, од људи који живе у њему и од његове околине. Околина може бити природна и културна. У прву спадају тзв. природне лепоте, односно природне целине – оне у којима се не обавља људска привредна делатност, или у којима не станују људи, или у којима је привредна делатност усклађена се тенденцијом очувања здравог стања те природне целине. Културна околина су оне целине које не припадају граду у смислу да нису део његове урбане целине, али јесу његов привредни, функционални део.

У том смислу, употреба градских амбијената – са елементима околине града, представља и нешто више од онога на шта се обично односи појам „мизансцен“ у кинематографији. Конотација тог појма углавном јесте – визуелна позадина наративне приповести, где таква „позадина“ може бити више или мање аутентична. Може се снимати на тзв. аутентичним локацијама и у студију, баш као што се поставке сцене могу дотеривати и мењати и на локацијама у студију и изван њега. Појам „мизансцен“ требало би да се односи, заправо, на начин приказивања филмске сцене, попришта одређеног дела радње, а где је организације те сцене у функцији радње, са свим оним што видимо у њој – амбијентима, материјалним предметима, људима, осветљењем, итд.

То би значило да не постоји насумичност у одабиру визуелних позадина на рациије, при чему треба имати на уму да се тај одабир врши из различитих разлога: због естетских критеријума, услед техничких могућности, али и ради друштвених конотација, односно остваривања културне комуникације са будућим гледаоцима. Да би та комуникација била што успешнија, треба да буде што богатија културном симболиком, а употребљени симболи треба да буду довољно асоцијативни, да би били разумљиви што ширем кругу гледалаца.

У хипотетичкој подели (америчког порекла) на „комерцијалне“ и „ауторске“, или „уметничке“ филмове, домаћи филмови спадају у оне друге, већином, а то је случај са овде разматраним играним филмовима, свакако. Такви филмови теже тоталитету доживљаја, односно целовитости комуникације, одакле можемо претпоставити да ниједна сцена у њима није моделована случајно, односно без покушаја стављања у функцију поруке филма – била она естетска у ужем смислу, политичка, поткултурна или било каква друга. У таквој поставци ствари, оно што можемо назвати мизансценом радње постају амбијенти – природни и друштвени, дивљина и урбане целине – који су изабрани да би подупрли причу у смислу веродостојности окупљења у којем се одвија.

Домаћа кинематографија баштинила је, барем од шездесетих година 20. века, америчку идеју о мањим градовима као о специфичним социокултурним целинама, одакле се начин коришћења неких од њих – попут Бора, на пример – усталило у оној мери, која не мора да одговара стварном стању ствари. Приказивање града не мора нужно да значи да он јесте такав – ни сам по себи, нити за његове житеље, нити пак за људе са стране, који су имали прилике да стекну утисак о њему боравећи тамо у неком временском периоду. Оно има, међутим, снагу симболичке представе о граду у датом контексту, односно говори о томе како се град види у јавном говору неке шире целине.

Бор се јавља, тако, као мизансцен за готово бедне и бесперспективне животе људи, односно његових становника у три од четири играна филма које разматрам овде. Продуби ли се опис виђења људске егзистенције дат у тим филмовима, може се рећи и да се град у којем се дешава све то употребљава као метафора протраћености живота, бесмисла, аутодеструкције, умртвљених жеља и томе слично. Јасно је да су метафоре тог типа друштвено-економског порекла, односно да су засноване на линији мисли која изједначава људски живот са материјалним просперитетом, привредну делатност са начином остваривања тог просперитета, а нарочиту, локално специфичну привредну делатност са привређивањем уопште.

Слично томе, документарни филм, који је предмет овог излагања, такође, узима Бор као метафору смрти природе, њене потпуне девастације. Попут играних филмова, метафоричност употребе града заснива се на карактеризацији Бора као рударског места, а што и поред археолошких сведочанстава о постојању рударских активности у региону Бора неколико миленијума уназад, одговара заправо Бору из самоуправног социјалистичког периода. Тачније, одговара представи о Бору као о просперитетном месту. Узме ли се у обзир то, као и када су снимљени филмови о којима је реч овде, изгледа да је Бор био инспиративан посебно за ауторе који су хтели да га прикажу пре и након периода економског, друштвеног и културног процвата града.

За такво виђење ствари, посебно је илустративна асоцијација, за коју се каже да ју је имао Макавејев, приликом одабира места за снимање свог филма: Бор га је подсећао на „Дивљи Запад“ из америчких филмова, у смислу могућности које пружа „град на граници“ до тада неоствареним појединцима; реч је о перцепцији, дакле, новоустановљеног урбаног центра, у којем се производи нешто за чим потражња превазилази понуду у најширим оквирима (злато, бакар), а за експлоатацију чега локални људски ресурси нису довољни, те што привлачи различите људе с разних крајева у потрази за личном срећом, професионалним остварењем, побољшањем материјалног статуса и томе слично. Очигледно је да је виђење свега тога од стране Ма-

кавејева било тмурно – не улазећи у евентуалне политичке разлоге – његов „град на граници“ готово да је поистовећен с клоаком.

Треба обратити пажњу, међутим, и на постојање одређене „спољашње“ и „унутрашње“ перспективе у културно-симболичкој употреби овог града: филм аутора пореклом из Бора, баш као и други филм аутора који је већ снимао у Бору, разликују се по коришћењу екстеријера и природе, пре свега, а онда и ентеријера, од свега тога у филмовима аутора који Бор узимају као чисти мизансцен трагичне судбине својих ликова. Док други као да трагају за суморним данима, слабом осветљеношћу, похабаношћу и истрошеношћу материјалних предмета, која се огледа и на лицима актера, први више уважавају животну чињеницу непостојања искључиво категорија „црног“ и „белог“, па као да се не труде да затамне додатно ликове које приказују и њихове животе, већ узимају ентеријере и екстеријере онаквим, какви јесу у стварности.

Напокон, онда када говоримо о Бору као о мизансцену у домаћим филмовима, треба имати на уму да се у документарном филму ради о јединој експлицитној вези између *џој* града и онога што конотира његова метафоричка филмска употреба. Документарни филмови су јасно програмски оријентисани и постоје да би чињеницама указали на неки проблем. Са друге стране, играни филмови – а поготово они, означени као „уметнички“, не могу се замислити без одређене поетике, уметничке идиосинкратичности у формулисању било какве културне комуникације, одакле веродостојност њихове поруке зависи, често, не од реалног приказивања мизансценског амбијента, већ од његовог што бољег прилагођавања ономе што аутори виде као поенту свог стваралаштва.

Филмови о Бору или филмови (снимљени) у Бору

„Борски реквијем“, сценарио и режија Петар Лаловић (2006): документарни филм, са еколошком тематиком, у којем постоји јасна социокултурна временска оријентација од стабилних услова живота у социјалистичкој прошлости до какве год у имовинском и друштвеном смислу тмурне данашњице, са освртом на време у којем Бор није био индустријско место.

Постојање јасне карактеризације одређеног периода скорашње историје као времена у којем је град цветао, али и ради чега је дошло до еколошке катастрофе у њему и његовој околини, значајно је ради разумевања раније поменуте идентификације Бора као рударског, заправо социјалистичког рударског града: с пропашћу претходне државе и њеног друштвено-економског система, почео је и економски и културни суноврат овог града. Лаловић уводи још један елемент у то: нарушену природну равнотежу краја одвајкада познатог по природним лепотама.

Бор се представља као место које је од села израсло у индустријски, тј. рударски центар бивше СФРЈ, односно Србије, са европским значајем у погледу поризводње руде бакра и злата. Градска целина представљена је људима и улицама/трговима, без посебног наглашавања неких значајнијих места у оквиру ње. Људи које видимо оболели су од плућних болести и болести дисајних органа, уопште, односно покушавају да се заштите од тога. Трансформација Бора у урбану индустријску средину приказана је кроз солитере, односно рушење старијих стамбених објеката – приземних кућа, а његово данашње стање кроз напуштене стамбене зграде ишаране сугестивним графитима („ко последњи изађе, нека угаси светло“). Оснивање рудника везује се за Јосипа Броза Тита, док се као оснивач Брестовачке бање наводи краљ Петар I Карађорђевић; Лазарева пећина се везује за кнеза Лазара Хребељановића, а приказује се и конак кнеза Милоша Обреновића, с напоменом да су припадници његове династије користили природну средину у околини Бора као место за угодан боравак.

Борска околина приказана је кроз очувану и упропашћену природну средину, као и кроз некада моћну и функционалну, а данас у физичком смислу оронулу и пропалу топинуцу, рудник, фабрику за прераду руде. Очувана средина приказана је кроз излетишта – Злотске пећине, посебно Лазарева пећина, Брестовачка бања, Злотска река, док је упропашћена природна средина приказана путем огромне рупе која је некада била рударски коп, те загађених река, Кривељске и Борске, као и кроз становнике река који умиру, те наглашавањем тога да су врране једине преостале птице у Бору и околини. У оквиру приказивања очуване природне средине, приказани су и људи, као излетишници, посетиоци музеја и локалних знаменитости, деца која се играју и томе слично, док поред оболелих од плућних болести, деца имају своје место и у приказивању упропашћене природне средине кроз покушај њеног пошумљавања.

Иако не изгледа тако на први поглед, порука филма није сасвим песимистична, баш као што ни приказивање града и његових људи, и поред инсистирања на последицама еколошке катастрофе као на доминантном дискурсу, узима у обзир то да се у граду живи и даље. Еколошка порука филма у ствари је културолошка: социјалистичко инсистирање на индустријализацији донело је краткотрајни и – испоставило се – лажни просперитет, док би оријентација ка ономе што су као привредне могућности видели генерације претходних владара (претпостављено ближњим народу, његовом духу, начину живота и схватању), развој туризма који узима у обзир природне лепоте и труди се да их не нарушава, требало да представља путоказ за „спас“ града.

„Човек није тица“, сценарио и режија Душан. Макавејев (1965): играни филм чији поднаслов, „Љубавни филм“, наговештава карактер филма – истина је да се прате својеврсни љубавни

троуглови и последице таквих односа по њихове актере, али филм има и тежњу ка разматрању друштвених односа: пре свега положаја радника и жена у времену тзв. социјалистичког преображаја. Бор има своје место у таквој намери аутора вероватно као варошица у трансформацији, пошто његов изглед, друштвено-економска и културна дешавања одговарају месту које треба да пређе пут од неважног, полуурбан(изован)ог градића далеко од центара друштвене и привредне моћи државе, до једног од њених важних рударско-прерађивачких, а самим тим и економских центара. То мора пратити и промена у самој физичкој структури града, али и промена у начину на који га доживљавају његови становници – што је имплицирано присуством све већег броја људи који долазе у Бор у потрази за послом с једне стране, али и даље присутне жеље неких његових житеља да га напусте, услед учмалости.

За приказе ентеријера не бих рекао да одражавају потребу представљања Бора по себи, чак ни у смислу симбола места у трансформацији, већ одговарају, пре, покушају представљања живота тзв. обичних људи, као и институција онаквих какве су затечене у датом културном тренутку. Установе које су приказане јесу канцеларија неког од управника Рударско-топионичарског басена (можда и генералног директора), канцеларија у станици милиције, унутрашњост рудника, односно фабричке хале (у којој се врши монтажа машина). Канцеларија у управи комбината приказана је као уредна, пространа и пословна. Канцеларија у станици милиције приказана је као да се реновира или чисти. Унутрашњост рудника приказана је као неуређена радна средина. Хала је приказана као уређена радна средина, чиста и одржавана, машине као нове и одржаване. Приказана је и кафана, али без неких посебних карактеристика, осим онога чему и служи, окупљању радника у слободно време и лумповању. Делује одржавано.

Екстеријер: околина града „стопљена“ је са сликама из самог места, онда када говоримо о околини под човековим утицајем (РТБ). Приказују се површински коп, зграде у оквиру РТБ-а, као и (обавезно – у сваком филму снимљеном у Бору, испоставиће се) фабрички димњаци. Само место приказано је тако да, када радња (тј. камера) прати приватне животе актера, сликају се трошне куће са цигленим крововима, уске, блатњаве улице, од којих су неке калдрмисане, а неке асфалтиране, заједничка дворишта, у којима обитавају станари из више кућа које их деле (где се сугерише, при том, или да се не ради о самом градском језгру, или да град још није урбанизован у потпуности, сценом клања свиње у једном таквом дворишту, оном из којег се улази у кућу припадника радничке класе у ужем смислу речи). Све у свему, оно што се сугерише таквим екстеријерима, треба да упути на релативну урбанистичку неуређеност места.

Када се приказују, међутим, сцене које осликавају јавна дешавања, осим РТБ-а, приказује се новији (у то време) и урбанизованији део места, у којем има стамбених вишеспратница,

уређених тротоара, јасно физички одвојених од коловоза, тргова и споменика – а који представљају јасно обележје епохе у којој је сниман филм. Приказује се и (зелена) пијаца, за коју се да претпоставити да се налази у центру места, на основу близине градског трга са зградом која делује монументално, али и на основу близине станице милиције (која се налази у новијој кући): пијаца делује хаотично у погледу унутрашње организације простора, тачније, нема јасне поделе на тезге и на места на којима се тргује (перади или купусом на пример) без њих.

У једној од уводних сцена пратимо поглед кроз прозор управне зграде комбината на град, који је замагљен, виде се обриси димњака и вишеспратница. Једна од завршних сцена јој је слична, пошто видимо низ димњака из којих куља дим, изнад уличних светиљки. Замућеност доминира као основна визуелна карактеристика представљања Бора. Небо је вазда сиво, одакле је и општи утисак о граду такав; а томе доприноси и то што је за снимање филма изабрано рано пролеће или касна јесен, слично као и у случајевима неких других филмова које помињем овде. Околина на коју човек није утицао приказана је као сирова, или јалова – оголено растиње, шибљаци, испуцала земља (могуће иловача, као уобичајена филмска метафора неплодности у било ком смислу – природне, колико и културне) – пустопољина, кроз коју постоји колски, односно земљани пут. Имплицитно је, такође, да има насеља која су на сличан начин – земљаним путевима – спојена са градским језгром и/или комбинатом.

Употреба града као визуелне позадине радње у овом филму одговара, у доброј мери, овдашњој латентној културној представи о промени као о догађају који доноси бољитак, готово у маниру *deus ex machina*: „стање је лоше и изван је нашег домаћаја да га поправимо у целости, за њега је одговоран неко далек нама и све што можемо јесте да се бавимо нашим малим животима док се не догоди револуционарна промена, која ће од света начинити место по нашој мери“. Јасно је да је такво становиште израженије у кризним временима – као што је данашње, односно у времену које претходи успостављању пуне социоекономске стабилности система – а што је био случај средином шездесетих.

Макавејев је употребио Бор као „град на граници“ из вестерн-филмова да би критиковао тако нешто, међутим, указавши на то да је промена процес, на првом месту, а затим и имплицитирајући да њен успех зависи од сваког појединачног постигнућа: град се не мења сам од себе, људи уређују његове улице и подижу оне зграде које одговарају њиховим потребама у датом тренутку, бавећи се делатностима које су тада профитабилне. Његов мизансцен обилује неједнакостима, такође, у приказима града и људи, подједнако, иако су оне пласиране гледаоцима софистицирано, вероватно да би се избегле могуће оптужбе од стране тадашњег режима за „лажно приказивање социјалистичке изградње“, њену „опструкцију“ и томе слично.

Постојање разлика у начину живота, па самим тим и у статусу различитих категорија радних људи, одговара постојању разлика између преиндустријског и индустријског дела града, али и оних између јавних простора (установе) – контролисаних и уређиваних од стране власти – и приватних простора, препуштених насумичности индивидуализма. Слика града у овом филму одатле је слика претпорођајних економских и културних мука, иако са назнаком „критике малограђанства“, вечно присутна код друштвено ангажованих уметника, у смислу да је наша непосредна средина оно што нас формира као друштвене особе, одакле се не можемо променити (побољшати), докле год не променимо (побољшамо) и њу.

„Рударска опера“, сценарио Милена Марковић и Олег Новковић, режија Олег Новковић (2005): играни филм у маниру документарца, са натуршчицима у већини улога, прати долазак у Бор редитељке која поставља Брехтову „Просјачку оперу“ са локалном аматерском трупом, лабаво повезујући трагичност радње у опери (и њених тема, попут тешког положаја радника, жена и томе слично, развода, дисфункционалних породица, итд) са судбином постсоцијалистичког Бора и са животима појединих актера представе. Прикази екстеријера, ентеријера и људи Бора у функцији су флоскуле о том граду као о „некадашњем симболу просперитета, а садашњем симболу пропасти“.

Околина града приказана је кроз брдо са којег се види место, тако да су у првом плану куће, испод њега одмах, иза њих (изгледа као да су „у средини“) стамбене зграде, вишеспратнице, а на крају погледа виде се фабрички димњаци. Приказан је и површински коп и на њега (посредно и на град) реферише се као на „највећу рупу у Европи“. У том тренутку (док актери радње говоре о томе), приказују се такви призори улице који асоцирају или на завршетак урбане целине, или на њену суштинску недореченост у смислу изградње и функције: асфалтирана улица се завршава, на њеном крају је оронула (или напуштена, можда) зграда, а почиње блатњава пролаз оивичен шибљем и потлеушицама.

Панорамски снимци инсистирају на скућености места на којем се налази град, пошто су умерени тако да се види, односно стекне утисак (као) да је град смештен између брда, од којих је једно рудник, тј. његов површински коп, и воде која отиче из површинског копа, Змајева. Приказује се и унутрашњост рудника – не само у „фактографском“ смислу, нпр. изглед, ископавање и сл, већ се пратећи силазак рудара до нивоа окна и улазак у окно, приказује као потпуно мрачно, а затим и влажно место. Снимак са равног крова неке зграде (поред имплицитна оронулости, превазиђености, наменске нефункционалности итд. тиме што се види да на њој и даље стоји реклама за РК „Београд“, а што је предузеће за које се може рећи да пред-

ставља симбол/пример/еталон привредне пропасти транзиционе, постсоцијалистичке Србије), урађен је тако да се са десне стране (из перспективе гледалаца) види град, тј. стамбене вишеспратнице, а са леве рудник, тј. фабрички димњаци.

Поред визуелног повезивања са РТБ-ом, екстеријером доминирају умрлице: налазе се на посебним огласним таблама, на стубовима и по местима на којима се лепе различити пропагандни плакати иначе (политички, рекламе за циркус, концерте и сл.), аутобуским стајалиштима, на стаклима улазних врата стамбених зграда. Сам режисер филма изјавио је да је то нешто што му је привукло пажњу када је боравио први пут у Бору, да нигде није видео толико умрлица на једном месту и да је морао то да „документује“, једноставно, без улажења у културно порекло или друштвену функцију тога. Могуће је да му је деловало као згодна визуелна метафора идентитета града као симбола социјалистичке изградње земље и тога шта се десило са њеном привредом у постсоцијализму. Вероватно није случајно ни то, да је за снимање филма (екстеријера, поготово), изабрано позно јесење и зимско време – појачава се утисак општег сивила, као онога што одређује природу и људе. Томе доприноси и кадар са празном цестом, поред које је шикара или шибље, све голо, а на стабљикама закачене пластичне кесе које је ветар ту нанео.

Делови јавног простора који су приказани понаособ, поред улица и зграда јесу: железничка станица, позориште (или је то Дом културе), спортска дворана, кафана (или ресторан), кафић, продавница, мали парк између зграда, за који се наглашава – све са зидом једне од зграда – да представља „место одрастања“ неких од јунака филма (у смислу прве љубави, првог сексуалног искуства, сакупљања друштва, слушања музике, итд.). Углавном су представљени неевалуативно у погледу имплицирања стања – тј. нити су представљени као некакав симбол пропасти, нити као симбол прогреса; једноставно, грађевине и њихови делови уз које нам тече живот, а који могу задобити значење дела нечије личне успомене на мало пре наведен начин. Осим железничке станице и парка, ти јавни простори представљени су имплицитно, пошто је дат њихов ентеријер, заправо. Упадљиво је да нема нових или лускузних аутомобила ни у једном кадру.

Јавни ентеријери су приказани као прометна места, која (као да) се одржавају, углавном. Приватни су дати кроз станове (по правилу, нико од актера филма не живи у кући), односно кроз стамбени простор. Тај простор је мали и скучен, готово увек – стиче се утисак да су сви станови грађени по дужини (изузев једне дневне собе). Стамбени простори су претрпани стварима, делују хаотично (као и животи оних којима припадају или их користе, барем у импликацији). На појединим местима се наглашава лоше функционисање струје, грејања, воде,

итд, дрвенарија ја готово пропала, често, а што је видљиво поготово у простору у којем редитељка пребива док борави у Бору. Некада су ти приватни ентеријери и неуредни, у смислу осталих судова на столу, одеће и томе слично. Људи су приказани са алкохолним пићем и цигаретама – готово по правилу: од рудника, преко приватних ентеријера, до јавних простора. Обучени су тако да се сугерише сивилост и безнађе – обична одећа, која је чиста, не делује богзна како похабано или изношено, најчешће, али је далеко од иоле раскошније или свечаније, баз обзира на пригоду (укључујући и улазак публике у салу у којој се одржава представа).

Топлина и разумевање коју режисер и сценаристкиња филма показују за људе Бора, тзв. обичне људе, као и наговештаји тога да за сваког од тих људи постоји могућност да учини нешто више са својим животом, одвоји ли се од колотечине места у којем живи, не умањује тамну слику коју филм шаље о социокултурној позадини тих живота, о њиховој „позорници“ – граду Бору; можда је чак и наглашава имплицирајући да су људи који живе у њему „ухваћени“ на неки начин у друштвену и економску клопку урушавања једног система и неуспостављања – или, лошег успостављања – другог. Људи су жртве града, а град је жртва своје привредне делатности.

„Бели, бели свет“, сценарио Милена Марковић, режија Олег Новковић (2010): играни филм о моралним дилемама, покушајима и промашајима, са инвертираним мотивима Софоловог „Едипа“ и Еурипидове „Електре“, те постмодернистичко-водвиљским верзијама грчког хора (или сам барем ја то тако доживео).

За разлику од претходног филма истих режисера и сценаристкиње снимљеног у Бору, као и филма Д. Макавејева, у овоме су екстеријери урађени по сунчаном времену, односно у доба године када природа није (сасвим) мртва, одакле се види зеленило и растиње како у самом граду, тако и покрај међуградског пута и у одмаралишту на Борском језеру, као и на гробљу. Такође, за разлику од осталих филмова, овде сам град нема битну улогу у приказивању живота, услова живота и судбина главних јунака – радња филма организована је тако да није битно у којем месту се одвија, одакле је у том филму Бор мизансцен у правом смислу речи. Оно што упада у очи јесте често бирање горњих ракурса за приказивање панораме града, односно знатан број кадрова који дају слику града са фабричким димњацима – из којих излази дим – изнад вишеспратница. Неки од њих су такви да се види граница градског и индустријског подручја, а неки стварају утисак да су ти димњаци у самом центру града. Димњаци су присутни и у неким сценама са градских улица, у којима су често у позадини.

Екстеријер је приказан углавном као непосредна околина стамбених објеката – улице са протоарима, дворишта, паркинзи, простор испред улаза у стамбене зграде. На паркингу има

доста старих аутомобила (старијих од 10 или 15 година), а стиче се утисак да је највише оних марке „Застава“. Поред тога, приказан је и јавни простор испред неких других објеката – пијаце, ресторана/кафића, привредних објеката, аутобуске станице. Осим аутобуске станице, сви остали поменути објекти приказани су и изнутра. Ентеријер им је супротан у односу на екстеријер, у извесном смислу: особина сваког приказаног екстеријера јесте запуштеност, више у смислу неодржавања, односно неулагања, неголи као нешто што је пропало и самим тим нефункционално. Ентеријери јавних објеката углавном су одржавани, уредни и чисти, иако може да се наслуту оронулост неких од њих, пре свега њихових зидова.

Ентеријер приватних простора одговара економским могућностима и начину живота ликовна која обитавају у њему: „Краљев“ стан је велики, са великом терасом, намештен релативно оскудно, али са стилем, опремљен савременим техничким уређајима, чист је, све ја на свом месту. „Ружичин“ стан је упадљиво запуштен, иако се не стиче утисак да је баш мали, намештај је стар, као и кућни апарати, али се имплицира могућност његове трансформације у пријатније место акцијом његовог сређивања – чишћења и фарбања – коју она предузима по изласку из затвора. Кућа „Росиног“ дечка је стара и трошна, иако је изнутра релативно одржавана, претрпана је стварима које су углавном у нереду.

Осим прилаза Бору, који изгледа као депонија, односно индустријски отпад, околина града приказана је као релативно пријатна. Хотел на Борском језеру приказан је као уређено место за одмор, свеже офарбане спољашности и одржаване унутрашњости, окружено уређеним и одржаваним зеленилом – а што се поклапа са његовим реновирањем у стварном времену. Површински коп је приказан и као „обична“ пустопољина – сликан са извесне даљине, као „убичајени“ део градског окружења и без неке везе са радњом, али и с асоцијацијом на пакао, снимљен прво из нормалне перспективе, како из његове средине долази некакав дим, а онда из ваздуха, као вулканско гrotло, у чијем средишту нема лаве, додуше, али се назире нешто што подсећа на „улаз у доњи свет“ – отвор у земљи, или вода Змајево, која у овом случају делује као хадска река Стикс. Гробље представља екстеријер који се није појављивао у ранијим филмовима. Кадрови снимљени из даљине одају утисак хаотичности гробних места, на основу тога што изгледа као да не постоји уочљива правилност у распореду надгробних споменика. Између гробова, тј. споменика, расте трава. Гробље је приказано као изоловано место између пута – који је део човековог света – и брада или дела површинског копа, које је голо (или огољено) и самим тим контрастирано зеленилу и растињу на гробљу – а што као да припада делу света у којем човек не обитава.

Изглед људи у складу је са њиховим економским статусом, мање-више, мада бих рекао да се не инсистира на сиромаштву, било као на општој одредници, било као на одредници везаној

за неке од главних ликова. Упадљиво је, међутим, присуство изузетно великог броја људи на улици – место делује као да је испред пијаце или аутобуске станице, можда неке фабрике или предузећа – у радно време, претпостављам. Стоје и не раде ништа посебно, углавном, неки од њих пију пиво, причају међусобно, већином су мушкарци, а велики број њих има плаве радне мантиле и / или рударске шлемове на глави.

Занимљиво је да кадрови снимљени у Београду подсећају на оне из Бора: јавни простор је неодржаван, горњи ракурс, који слика панораму града, запречен је високим зградама, чији распоред делује насумично с аспекта урбаног планирања, док унутрашњост стана/хотелске собе одаје утисак издвојености или одсечености приватног простора у односу на јавни, у погледу уредности или одржаности.

Чињеница је – за оне који познају Београд боље – да практично нема битније урбанистичке разлике између њега и Бора, односно било којег другог града у Србији. Осим своје гломазности и „нашминканости“ ширег центра града – а што важи за последњих неколико година – наш главни град представља отелотворење урбанистичког хаоса и проблематичне функционалности.

У овом филму, друштвени, културни и инфраструктурни оквир његове радње не потенцирају се као да су одговорни за судбине главних јунака и јунакиња. Тачније речено, социјално окружење – у смислу његове историје или актуелног стања – није оно што доприноси пресудно (лошим) одлукама ликова филма. Појединачни животи нису повезани са општим привредним и друштвеним дешавањима, одакле не постоји мизансценска потреба за употребом културног идентитета Бора као репрезента социјалистичке привреде. Визуелно залеђе има тзв. псеудодокументарну функцију: каталогизују се амбијенти у којима се одвија радња, а употреба одређених екстеријера, пре свега, више је у функцији визуелне, односно естетске посебности локација на којима је сниман филм, својеврсног обележавања града и његове околине, неголи културне метафоризације тога, односно друштвено ангажованог коментарисања стања у којем се налази данас.

„Тилва рош“, сценарио и режија Никола Лежаић (2010): играни филм о животу младих у Бору – тачније групе младих (натуршчици, углавном), која припада скејтерској поткултури, а који се не мора живети у Бору: може и у било којем месту у Аризони, Канзасу, Хрватској, Мађарској, Русији или Аргентини, које је скрајнуто од главних друштвених, економских, па и културних токова земље у којој се налази.

И овај филм снимљен је по лепом времену, штавише, по упадљиво лепом времену, па су и екстеријери ведрији – сниман је у лето или у неко слично доба године (радња му се одвија то-

ком лета, односно на (продуженом) летњем распусту, негде између средине јуна и краја септембра) – па је утисак о граду другачији, самим тим, од утиска који о њему остављају филмови снимљени у мрачнијим данима туробнијих доба године. С обзиром на то да је друштвено и културно време ирелевантно за тематику филма, нема јасне асоцијативне визуелизације града као репрезента успеха социјалистичке привреде, па ни представљања пропасте те привреде, одакле Бор изгледа као „обичан“ мали град данас.

Екстеријери дочаравају градски амбијент, летњу атмосферу, скејтерски начин живота и градску околину: директно су у функцији контекстуализације радње и рекао бих да су употребљени „активније“ неголи у осталим филмовима у том циљу. Градски амбијент представљен је као урбани тоталитет: улице, саобраћај, стамбене зграде, пословни простор, индустријски део града, трговине. Не стиче се утисак оронулости или запуштености, не наглашава се рушевност стамбених зграда, чак напротив, приказује се изузетно уређени део града, „Палестинско насеље“ – које фигурира у филму као елитно насеље у иначе прилично егалитарној урбаној целини мањег града. За приказивање летње атмосфере – опуштеног понашања актера, „блејања“, немања обавеза формалне природе (школа, посао и томе слично), користи се и урбани простор, као и природа: отворено игралиште за мале спортове (са рефлекторима, одржавано), брда изван места, укључујући и коп („Црвено брдо“ – Тилва рош), околина језера са викенд-насељем – куће са великим зеленим површинама (дворишта, дрвеће), као и поједини делови града – простор испред магацина, биоскопа „Звезда“, продавница, итд.

Скејтерски начин живота, као глобални поткултурни феномен, приказан је тако да и у Бору користи постиндустријски аспект градског простора: део постројења који одавно није у употреби, а који има облик великог тањира (или: сателитске антене), адаптиран је у својеврсни скејтинг парк (све са пратећим графитима); платформа испред магацина супермаркета, која је погодна за вежбање одређених скокова и окрета; примарна утилитарност тих простора, баш као и њихова функционалност у садашњости јесу ирелевантни и не представљају никакво обележје економског, културног или друштвеног статуса града. Користе се на начин који то припадници скејтерске поткултуре чине подједнако у Сијетлу или било где другде – у функцији су приказивања њених карактеристика, а не означавања града.

Градска околина: површински коп и рудник – при чему се виде бројни камиони који возе путем између „рупе“ и „брда“ – сликани су са стране која даје панорамски поглед на град, тако да се види да тим приказом доминирају фабрички димњаци који се диме, као и да се стекне утисак о јасној „линији разграничења“ између индустријског и урбаног дела града. Околина језера обилује стазама (пешачким и колским) просеченим употребом кроз релативно нетак-

нуту природу, које воде с главног пута до викенд-насеља, а које делује урбанистички неуређено: нема асфалта, имања су ограђена делимично, шибље и растине је високо, односно непоткресано, трава непокошена – између кућа, као и око стаза које воде ка језеру, односно главном путу, иако куће изгледају споља пре као регуларне куће за становање, неголи као викендице и делују релативно свеже, тј. одржавано.

Ентеријери су приказани кроз приватни и јавни простор. Приватни простор је контекстуално персонализован у том смислу, да покаже друштвени статус, економску моћ и личне културне преференције (израженије неголи у „Белом, белом свету“ на пример) – у питању су станови „Стефана“, „Марка – Тоде“, „Дуње“. Сви приватни простори су чисти, одржавани, са релативно новим намештајем, а њихово уређење зависи од претходно наведеног. Једино код „Марка – Тоде“ наглашене су његове поткултурне преференције (мислим на његову собу) док код осталих ликова то није изражено толико: „Стефанове“ књиге упућују на укорењеност његових културних преференција у ширим културним доменима од културе скејтера/алтернативне гитарске поп-музике, док је „Дуњин“ културни свет приказан сведено (кофер са компакт дисковима, урамљена збирка лептира на зиду), што није чудно, с обзиром на то да она не живи у том стану, заправо, већ у иностранству.

Јавни простор је увек функционалан, мада са различитим степеном очуваности. Супермаркет изгледа као супермаркет у било којем другом граду у Србији – чист, одржаван, богате и разноврсне понуде, али у мало скученом простору. Не види се најбоље какво је стање сале у којој се одржавају караоке (биоскоп „Звезда“), а завод за запошљавање, као „представник“ државних установа, амбивалентног је стања: утисак гласи – чисто, али не до краја одржавано (дрвенарија и столице у чекаоници/ходнику, клупе, дрвенарија и ољуштени малтер са зидова у учионици), иако се не може рећи да је запуштено.

Приказан је и недефинисан простор који није приватни, сигурно, али ни јавни у правом смислу речи: нешто што личи на напуштenu фабричку просторију, са столицама за радне столице на точкиће, ентеријер је само по томе што је просторија са кровом и зидовима, а њена употреба не конотира до краја ни летњу атмосферу ни скејтерски начин живота, иако упућује на то делимично, с обзиром на то да се користи за „блејачко“ провођење времена одгуравањем столица од једног до другог краја просторије – тачније, за „вожњу“ столицама по њој.

Утисак о овом филму јесте да се Бор јавља као мизансцен у њему у оној мери у којој је потребно нагласити аутентичност амбијената у којима се одвијају животи главних ликова – а који су пореклом из Бора. У том смислу, визуелна позадина филма јесте *lojshovo* документаристичка и употреба града лишена је културних метафора које говоре о друштвено-економ-

ском просперитету или пропасти: град је град, једноставно, мали и удаљен од социокултурних центара моћи, што омогућава релативно лежеран, али не до краја испуњујући живот младим људима у њему, са идејом да се по томе не разликује од сличних места – не широм Србије, него широм света.

Површински коп, делимично функционални рударски комбинат, раднички штрајкови, места вечерње забаве, продавнице пуне робе, не поручују ништа друго осим онога што се види – можда бисмо могли рећи – да постоји живот пре смрти, односно да испод разматрања друштвено важнијих тема, увек постоји простор за индивидуално осмишљавање живота – чак и онда када се то чини деструктивним или аутодеструктивним. Постоји дешавање, кретање на индивидуалном плану, наспрам онога што није потцртано у овом филму, али јесте у неким другим, снимљеним у Бору – а то је учмалост, непокретност на социокултурном плану локалне заједнице.

Инсистирањем на томе да је индивидуални план културног бивствовања главних јунака филма одређен у скејтерској поткултури евентуална опозитност томе – а која би се огледала у конформизму, као парадигми сваке непокретности (па и оне имплицираних онемогућења – ма услед српске транзиционе катастрофе), врши се ново културно-симболичко означавање Бора, овај пут у глобалном кључу: глобални феномен (скејтерска поткултура) постаје локална културна одлика, која као таква „пласира“ место свог произвођења на светску мапу дате поткултуре. Бор није више, не само „рударски град у Србији“, него ни „град у Србији“, већ је „скејтерски град“ (у Србији).

„Мизансценска“ употреба града у овом филму реферише на обележавање односа између културе и поткултуре, или контракултуре, заправо. То се чини документовањем начина другачије употребе урбаних простора, чија је првобитна намена била различита, најчешће привредна, односно индустријска. Својеврсна „нова функционалност“ тих простора заснована је на њиховом поткултурном коришћењу, одакле се може рећи и да такво поимање Бора, као града у којем се развијају аутентични, локални поткултурни садржаји – а који могу бити препознати на глобалном нивоу – представља путоказ за промену његовог културног идентитета, односно за напуштање представе о том граду као о метафори пропасти социјалистичке привреде.

Бор: метафора социјалистичког (к)раја и/или савремене Србије

Две најочљивије карактеристике „мизансценске“ употребе града Бора у овде разматраним домаћим филмовима јесу метафоричко узимање Бора као економски пропалог, друштвено урушеног и културно незанимљивог места за живот, те виђење Бора као малог места, јед-

ног од многих могућих социокултурних микросветова у којем људи живе на начин који одаберу сами, а у складу са сопственом снагом воље, жељама, интересовањима, итд. Неевалуативно посматрање овог града долази из перспективе аутора који су боље упознали живот у њему, односно онда када су то учинили. О тој перспективи тешко је говорити без њих, пошто се може претпоставити да се ради о трансформацији личних искустава у филмовима.

Оно о чему можемо говорити, међутим, јесу претпоставке за одговарајуће начине представљања дате градске средине и њене околине, које су у домену опште културне компетенције, односно које произлазе из дељеног искуства живота у једном друштву и његовој култури. Метафора друштвене и културне пропасти потиче одатле – из југословенског, односно српског социокултурног искуства – а њена снага је у овом случају толика, да чак и тамо где је не проналазимо, морамо да *ишпакнемо* да је нисмо уочили, те да размотримо због чега је то тако. Напокон, поред друштвених, постоје и уметнички разлози означавања једног, тачно одређеног простора на такав начин, који потичу из сасвим другачијег социокултурног контекста, али их природа медија у којем долази до тог означавања чини употребљивом у било ком контексту.

Другим речима, питања су – зашто баш Бор, те каква је веза између карактеризације насељеног места и моделовања начина живота његових становника у уметничким творевинама. Одговор на прво питање лежи у културној повести Бора, у контексту економске историје Југославије, односно Србије. Намерно употребљавам „Југославије“, да бисмо ту историју махом лоцирали у двадесети век. Рударство у овом делу земље у ранијим раздобљима, као ни историјат самог насеља, нису битни. Културни идентитет града, битан за метафору о којој је реч, формира се тек током двадесетог века, тачније у његовој другој половини, а у специфичним друштвеним и економским условима земље, која је покушавала да не буде до краја део ниједног од тадашњих светова.

Треба узети у обзир и извесну „пророчку“ димензију филма Душана Макавејева. Радња филма дешава се пре привредног и друштвеног процвата Бора, али његово третирање града јесте такво, као да је тај процват већ прошао: на изврстан начин, као да наговештава какве ће све последице имати прекомерна планска индустријализација по животе тзв. обичних људи, или покушава да упозори какво стање претходи убрзаном развоју места и у које се место може вратити једном, када се тај развој заустави. Његов борски мизансцен не портретише само „туробну провинцију“, већ потенцијал за крах – преко звезда, додуше, али поново у трње. Његови ликови не могу да повежу наговештај материјалног благостања са личним испуњењем, одакле место у којем живе за њих јесте метафора пропасти, иако на нешто друга-

чији начин од онога који ће се формулисати деценијама касније. Друштвени и културни чиниоци су исти, иако овде тек наговештени.

Између времена у којем је Макавејев снимio свој филм лоциран у Бору и времена у којем је снимљена Новковићева „Рударска опера“, прошло је четрдесет година. Недуго након првог филма почео је економски, а са њим и друштвени и културни развој града – иако се у њему рударило и раније – а мање од деценије пре снимања другог филма, постало је јасно – свима у Србији – да тај период не само што је окончан, већ и да су његови плодови нестали нетрагом – иако се у њему рудари и даље. Није случајно што се привредно, а самим тим и економско пропадање града подударило, практично, са пропашћу претходне државе, односно претходног друштвено-економског система. Слична ствар се десила и са привредама, односно економском моћи других градова, не само у Србији, већ и у бившој Југославији. За метафору пропасти, односно „мртвог града“ нису узети, међутим, ни Крагујевац, ни Ниш, нити други градови, па чак ни Мајданпек.

„Посебност“ Бора у том смислу јесте последица комбинације неколико чинилаца: тип привређивања и његов економски, али и идеолошки значај за југословенски друштвено-економски систем; врста производа и могућност њиховог пласмана на најзахтевнија тржишта; величина места и брзина његовог економског развоја у јединици времена; нуспојаве, на које се није обраћала пажња у доба просперитета – из различитих разлога – и дуготрајност њихових последица по здравље људи и природну околину.

Југословенски комунисти нису „измислили“ рударство у Бору, наравно. У време владавине КПЈ/СКЈ, међутим, режим је препознао двоструку вредност борских рудника: највећи потенцијал за ископавање бакра у тадашњој држави и полигон за „индустријализацију“, односно привредну и идеолошку трансформацију државе са пољопривреде засноване на ситном поседу, на велике индустријске производне колективе. Рударство је имало посебно место у томе, опет из два разлога: с једне стране, без руде нема сировина и полуфабриката неопходних за индустријску производњу било чега, а са друге стране, рудари су представљали апотеозу радништва у свакој социјално оријентисаној идеологији од половине деветнаестог века наовамо. Успостављање значајне рударске производње – било где у бившој Југославији, где су постојали услови за тако нешто – требало је да послужи као економски и идеолошки допринос систему, са обзиром на то да су власти водиле рачуна о висини рударских зарада, условима рада, а са развојем рударских центара и квалитету живота уопште (Зеница, Трбовље, итд.).

Ископавање бакра – уз што мање трошкове, захваљујући постојању тада богатог површинског копа – представљало је значајан чинилац у плановима за (убрзану) индустријализацију

земље због одређених својстава саме руде, као и њених легура. Као изузетан проводник електрицитета и топлоте, односно као изузетно отпоран на корозију, бакар и његове легуре биле су корисне посебно у оним привредним гранама које су покушавали да развију тадашњи привредни планери, попут електронске или ауто-индустрије, а поготово за наменску индустрију. Поред тога, на врхунцу експлоатације, у комбинату је произвођено и злато које је извозено у САД, између осталог, а сваки посао са том земљом, поред велике економске добити, сматрао се „победом социјалистичке привреде“ и доносио је посебан углед онима који су учествовали у томе.

Бор је добио административни статус градског насеља тек након Другог светског рата. Са тиме се подудара и његово препознавање у социокултурној географији Југославије као *рударској месџи*, пре свега, и поред тога што је до Другог светског рата постојала и традиција његовог културно-когнитивног повезивања са лечилиштима и другим природним локалитетима, као што је назначено у Лаловићевом документарцу. Инсистирање на Бору као на рударском граду имало је и идеолошку компоненту: дискурс о привредном успеху РТБ-а и убрзаној трансформацији полуурбаног месташца у савремени индустријски град, повезиван је са дискурсом о национализацији, односно, брз развој места, захваљујућу успесима његове привреде – рударства – служио је на културно-симболичком плану као део метафоре успешно окончане борбе против туђинских завојевача на свим плановима (не треба заборавити да је до национализације рударски концерн у Бору био у иностраном, тј. француском власништву). Економски и сваки други процват Бора у седамдесетим и осамдесетим годинама прошлог века представљао је у јавном говору потврду исправности једне друштвено-економске концепције, сведочио је о њеној надмоћи над другим, конкурентским концепцијама, а у стварности је подизао знатно квалитет живота његових становника, правећи драстичну разлику у погледу тога у односу на живот већ претходне генерације.

Узајамни физички положај рудника (и пратећих постројења) и града, као и начин експлоатисања рудника, укључујући ту и брзину којом се експлоатисало, довели су током година, међутим, до еколошке катастрофе – изузетне загађености ваздуха у самом граду и озбиљног нарушавања здравља његових житеља, уништавања биљног и животињског света у његовој природној околини, као и загађења већине вода у близини Бора. На еколошке последице датог начина привређивања није се мислило док је било у зениту из разлога који се опет могу приписати домену идеолошког: на страну непостојање концепције одрживог развоја у времену у којем је борска привреда била на врхунцу, или немогућност набавке или примене „чистијих“ технологија; све је било подређено производњи и њеним што бољим резултатима, одакле се

нека питања нису смела постављати, вероватно, па можемо само претпоставити да је очување природне средине – а можда и људског здравља – било секундарно у односу на „радне победе“, тј. материјалну и симболичку добит од што интензивније рудне експлоатације. Питања су почела да се постављају гласније, а о здравственим и еколошким последицама да се говори отворено тек онда када је са социјалистичким системом умрла социјалистичка привреда, односно згаснула борска рударско-топионичарска индустрија.

Сви ти чиниоци узети заједно – а из временске перспетиве од неколико деценија – допринели су томе да, прво у контексту Југославије, па онда Србије, Бор постане метафора (успешне) социјалистичке привреде, социјалистичке изградње, остварења конкретног побољшања услова радничке класе, просперитета омогућеног променом власништва из приватног у државно, па онда друштвено, и таквог начина управљања средствима производње од којих користи имају сви који учествују у њој, а не само њени управљачи или власници. Онда када је пропао друштвено-економски систем у којем се то све дешавало – а са њим и већина „Борова“ у бившој Југославији, метафоричко виђење овог нашег Бора променило је предзнак. Томе није допринела пропаст система, сама по себи, нити временска дистанца с које је можда лакше сагледати неке догађаје. Доприносило је искуство живота у одређеној средини – Бору, Србији, целој бившој Југославији – односно срозавање његовог квалитета онолико брзо, колико је у неким локалним срединама својевремено унапређен. Што је већи био просперитет некада, то је сада већи био пад, а то се осетило, нарочито, у оним местима, попут Бора, која су економски зависила од једне привредне гране. Некадашњи пример економског успеха, Бор, постао је један од најочљивијих примера економске пропасти, барем у нашој земљи. У том смислу, метафоричка употреба Бора представља, заправо, накнадну метафору о Србији. Усудио бих се да кажем и да њено одсуство у мизансценском третирању града и његове околине говори о усредсређивању на сасвим другачију проблематику од „великих тема“ – на појединачне, значи наше животе, и то са поруком да ће они бити онакви какве их ми начинимо и да не треба прециврати одговорност на друштвено-економски систем или државне управљаче.

1993. година

Живот библиотеке

Ана Јанковић, Народна библиотека Бор

5. Међународна конференција БАМ 2011.

Стандарди као основна мера, узор и идеал

Сарајево–Мостар, 7. и 8. октобар 2011.

Један од закључака Прве међународне конференције „Европске смјернице за сарадњу библиотека, архива и музеја“ Асоцијације информацијских стручњака – библиотекара, архивиста и музеолога (БАМ), одржане у септембру 2007. године у Сарајеву било је доношење, усвајање и примена стандарда за простор, опрему и кадрове у свим институцијама културе, „чуварима знања“. Након тема наредних конференција – „Промоција услуга за кориснике“, „Партнерство у дигиталном добу“, „Информацијске установе за 21. стољеће“ – Пета конференција је поново окупила стручњаке из области библиотекарства, архивистике и музеологије око исте централне теме: „Правне норме, стандарди и препоруке“, са јасним циљем да се скрене пажња јавности на непостојање јединствених норми и прописа у овим областима људског деловања, на то колико се поштују и примењују међународне конвенције, стандарди, правила, прописи и препоруке у овим установама, а настојало се да се укаже и на примере добре праксе у заједничкој стратегији развоја библиотека, архива и музеја, истовремено се залажући за промоцију и заштиту вредности саме струке библиотекарџа, архивиста и музеолога у савременом информацијском друштву, у смислу законодавства, стандардизације струке и контроле квалитета.

У раду Пете конференције Асоцијације БАМ учествовали су стручњаци из Босне и Херцеговине, Србије, Хрватске, Румуније и Француске.

Конференцијска излагања била су уоквирена у неколико тематских целина и то – првог дана у Земаљском музеју у Сарајеву – о актуелној пракси у библиотекама и архивима : „Правне норме, стандарди и препоруке у локалној заједници за библиотеке, архиве и музеје“, „Правне норме, стандарди и препоруке за библиотеке и архиве у региону и Европској заједници“, „Правне норме, стандарди и препоруке за библиотеке и архиве у Босни и Херцеговини и Европској заједници“. Уводна излагања одмах су усмерила пажњу на проблеме установа културе, настале услед непостојања или непримењивања законских норми и њихове неусклађености са међународним стандардима и савременом праксом. Занимљиво је са тог становишта упоредити излагања Амре Решидбеговић и Васвије Капо (Национална и универзитетска библи-

отека БиХ) „Библиотечка легислатива на снази и на дјелу“ и Весне Ињац (Народна библиотека Србије) „Нови библиотечки закони и стандарди у Србији“ и закључити да у двома суседним државама постоји велика међусобна неравнотежа када је реч о законима који уређују рад библиотека и архива и у њиховој примени. Наиме, у Босни и Херцеговини су, према речима ауторки презентације, још увек на снази неусаглашени, неадекватни, неактуелни закони о библиотечкој делатности (има их седам – сваки кантон има свој закон, не рачунајући Републику Српску), које је одавно „прегазило време“ и претекле нове технологије, а и то што је на снази – не поштује се у пракси. Решење је у идентификовању потреба и захтева за савремено и демократско функционисање ових установа, на основу којих ће се ревидирати постојеће законодавство и уредити посебно статус и финансирање установа – библиотека, архива и музеја.

Проблем нису само правно нерегулисани статус и финансирање ових установа, већ и непостојање усвојених стандарда и норматива који регулишу проблематику простора, посебно простора библиотека и библиотечких зграда, па су основна упоришта још увек (!) југословенски стандарди за просторије и опрему библиотека из 1977. године и Стандарди и нормативи за библиотечку делатност из 1990. године.

Лош и по свему трагичан пример непостојања савременијих правних норми и непоштовања барем постојећих је судбина Земаљског музеја у Сарајеву (где је и одржана 5. Конференција), као и других националних установа у БиХ, које су у потпуности остале без финансијских средстава. Наиме, Земаљски музеј је једна од седам институција културе у БиХ, које се финансирају из државног буџета, а према садашњем Уставу БиХ – финансирање ових установа препуштено је нижим нивоима власти на ниву ентитета у Републици Српској и кантона у Федерацији. Тако су Земаљски музеј, Умјетничка галерија, Национална и универзитетска библиотека, Кинотека, Историјски музеј, Музеј књижевности и позоришта и Библиотека за слијепа и слабовидна лица практично постали ничија брига, а самим тим престало је и редовно финансирање ових установа што је довело у питање њихов опстанак.

У Србији је ситуација ипак повољнија: средином прошле године усвојена су три нова библиотечка закона: Закон о обавезном примерку публикација, Закон о старој и реткој библиотечној грађи и Закон о библиотечко-информационој делатности, а 2009. је донет, након 17 година, нови Закон о култури где је дефинисан општи интерес у култури и оно што је конкретно било тема Конференције у Сарајеву – стварање могућности за интензиван и усклађен културни развој; утемељене су основне смернице за друге подзаконске акте којима би се обезбедила његова примена у свим институцијама културе и утврдиле обавезе и одговорност јавне управе према њима. Почетком године усвојен је Нацрт Закона о архивској служби и архи-

вској грађи, а комплетна област културе биће законодавно заокружена када буду припремљени и усвојени и закони о музејима, непокретним културним добрима и културном наслеђу. Ипак, мора се рећи да недостатак ових других правних аката управо умањује ефекте новог Закона о култури и могућност његове подједнаке примене у свим институцијама културе, с обзиром на њихове специфичности, а – према мишљењу многих запослених у области културе – неусклађеност неких важних одредби овог закона са Законом о раду у пракси доноси велике проблеме и немогућност примене самог Закона о култури, а да се притом не прекрши овај други, базични закон.

Можда је још рано говорити о ефектима новог закона, али се мора приметити да су ефекти његових добрих страна и његове примене много мање видљиви у институцијама културе чији је оснивач локална самоуправа, јер је законом предвиђено да јединица локалне самоуправе, у циљу старања о задовољавању потреба грађана у култури, на својој територији доноси **план развоја културе у складу са законом и стратегијом**, за који се средства за финансирање обезбеђују буџетом јединице локалне самоуправе. Сами упосленици у установама културе које нису од националног значаја (те нису ни на републичком буџету) добро знају да такви планови у већини локалних самоуправа не постоје, а да се финансирање ових установа не спроводи по закону у свим општинама, нити подједнако нити доследно. И даље је рад многих општинских установа културе у Србији у потпуности подређен вољи локалне самоуправе, а неретко и тежњи појединаца, припадника тзв. политичке елите да покажу моћ и величину у одређеном друштвено-историјском контексту (без обзира на то што најчешће та настојања немају никакве везе са културом и уметношћу), па чак и сумњивом и неретко накарадном тумачењу појединих закона (на пример Закона о јавним набавкама или Закона о одређивању максималног броја запослених у локалној администрацији, уредби о коефицијентима, итд.), што се директно одражава на рад библиотека и музеја с обзиром на специфичности њихове делатности и потребу за набавком библиотечке грађе. Није тешко замислити како су заправо тешки захтеви које савремени стандарди намећу свим нивоима власти, поготово када је библиотечка делатност у питању, јер треба обезбедити наменски пројектоване зграде, просторе доступне свим члановима заједнице, а истовремено сигурне за чување библиотечке грађе и прилагођене оптималним условима за рад запослених.

Централна тема конференције дала је простора да се говори не само о проблемима законске регулативе у националним, специјалним и јавним библиотекама, већ и у библиотекама основних и средњих школа. Радови Амине Абдулаховић „Школски библиотекар у земљи правилника и стандарда“, Едина Топчића „(Не)законски рад библиотека средњих школа

у Средњобосанском кантону“ и Енеса Кујунџића „Паметна школска библиотека: на трагу IFLA/UNESCO Смјерница за школске библиотеке“ указују на елементарне проблеме у раду и постојању школске библиотеке у БиХ, који се суштински не разликују од проблема који муче школске библиотеке и библиотекарe у Србији. У Смерницама за школске библиотеке јасно се каже да је школска библиотека саставни део образовног процеса, али у пракси се, нажалост, улога школске библиотеке и њеног библиотекара углавном занемарује или чак – негира. Школске библиотеке су и данас, у обе државе, махом депои за школске лектире и застарелу референсну грађу. Ретки су примери да оснивачи школских библиотека, директори, па и сами библиотекарe покушавају да учине нешто више да се стање поправи, било што постоје недостаци у законској регулативи, било због незаинтересованости за струку, па чак и непознавања постојећих закона и подзаконских аката који уређују ову област. Школске библиотеке у Србији су у процепу између два министарства: за њихов рад и финансирање надлежно је Министарство просвете и науке, а стручни рад, а самим тим и контролу и предлагање мера за побољшање тог рада, као и услова рада и библиотеке и библиотекара, прате матичне библиотеке за чији је рад надлежно Министарство културе. Сви који су говорили о овој теми на Конференцији, сагласни су да се убрзано мора радити на побољшању радно-правног статуса школских библиотекара, на унапређивању њихових професионалних компетенција, на обезбеђивању стабилног финансирања библиотеке (а не само плате библиотекара, као што је то у Србији случај), да се морају обезбедити одговарајући услови за рад, простор, опрема, приступ интернету и стално усавршавање библиотекара. Да би се све то постигло, неопходна је коренита промена схватања улоге коју школске библиотеке имају у ширем образовном и друштвеном смислу – и у Босни и Херцеговини и у Србији.

О прописима и стандардима у музејској пракси говорило се другог дана Конференције, у Народној библиотеци у Мостару. Асим Крхан је говорио о Музеју Хецеговине, Горанка Хорјан (Музеј хрватског Загорја) о прописима и стандардима у музејској пракси, а Влатка Филипчић Малигец (Музеј сељачких буна, Хрватска) о дигитализацији музејских збирки. И у овој делатности културе приметна је неусклађеност појединих подзаконских аката који отварају могућности за бројне неспоразуме и судске спорове. Горанка Хорјан истиче да постоје законом прописане обавезе које је немогуће испунити, било да је реч о оснивачу или музеју, јер постоји читав низ закона и прописа које су музеји дужни да спроводе, а да за то немају потребне ни људске ни финансијске ресурсе, чиме се доводи у питање легитимност половања установе, па самим тим и добре намере законодавца. Ипак, и то је какав-такав уређени оквир за развој музејске делатности. У Босни и Херцеговини музејска делатност регулиса-

Постерска излагања на Конференцији БАМ 2011.

Конференцијска излагања учесника пратила су и постерска излагања:

- Вера Петровић и Марија Булатовић (Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Београд): „Стандарди за библиотеке универзитета у високошколским библиотекама на територији Централне Србије“;
- Муамера Смајић (Народна универзитетска библиотека БиХ): „Једанаест фаза животног циклуса информацијске писмености“;
- Нихада Муратовић (Четврта гимназија Илица): „Моја (људска) права у школској библиотеци“;
- Минела Ђелмо (Академија наука и умјетности БиХ): „RUSA смјернице за израду библиографије“;
- Васвија Капо (НУБ БиХ): „Ауторска и сродна права: механизми заштите“;
- Ферида Богућанин (Шумарски факултет Сарајево), Елвера Баралић (Пољопривредно-прехрамбени факултет Сарајево) и Наташа Милићевић (Природно-математички факултет Сарајево): „Корак два... до стандарда : Библиотеке Групације природно-математичких и биотехничких наука Универзитета у Сарајеву“;
- Милутин Шаховић (Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Београд): „Резултати аутоматизоване позајмице у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић““;
- Мирко Марковић (Библиотека града Београда): „ИТ 65 + и моји бака и дека користе рачунар“;
- Маја Ђорђевић (Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, Београд): „Матичне функције универзитетске библиотеке у Закону о библиотечко-информационој делатности“.

на је ентитетским законима о музејима (Закон о музејској дјелатности Републике Српске из 2008. године и законима о музејској делатности на нивоу кантона у Федерацији БиХ). Ови закони регулишу нека основна питања музејске струке – оснивање, организацију и начин рада музејских установа, музејска грађа, управљање музејима, питање стручних музејских радника и финансирање музејске делатности. Ипак, поменуће законске норме пуне су мањкавости и далеко испод стандарда у поређењу са сличним актима и искуствима других земаља Европе. И постојеће законе тешко је применити у пракси због тешке финансијске ситуације и нерешених статуса музеја.

Конференције Асоцијације БАМ су последњих година право место за размену искустава стручњака из библиотечке, архивске и музејске делатности, за међусобно упоређивање и планирање да се оне што више ускладе са међународним важећим стандардима. Учесници су махом стручњаци из дојуче развојених култура и супротстављених држава бивших југословенских република, које поново повезује заједнички интерес за напретком. Већина учесника долази из националних и универзитетских библиотека, музеја и архива, па је зато пријатно истаћи да се на Петој међународној конференцији у Сарајеву представила и једна општинска

јавна библиотека из Србије – радом „Стандарди – поимање стварности и развоја изван оквира задатог модела“ Драгице Радетић, вишег библиотекара Народне библиотеке Бор.

Правна регулатива није само пука потреба. Постојање чврсто утемељених и јединствених норми и стандарда и подједнака примена у пракси свих учесника у обликовању културе једне заједнице јесте и једини начин да се установи, мери и унапређује квалитет рада установа културе.

Драгица Радетић, Народна библиотека Бор

Стандарди – поимање стварности и развоја изван оквира задатог модела¹

Сажетак:

Показатељи успешности рада сваке библиотеке (број књига, посећености корисника, обрт фонда) и вредности услова у којима библиотека ради (просјор, опрема, фонд, кадар), постојају недовољни са мењањем њене социјалне улоге. Библиотечки стандарди као мера за (не)успех, исказани најчешће нумеричким подацима, постојају неопходни са савременим нових, иновацијских садржаја и облика рада и стваралаштва библиотеке.

Нови начини рада библиотеке зависе од људи који раде у њима, од образованих библиотечно-информацијских стручњака остворених за промене. Свесни библиотекар о савременом професионалном усавршавању и стицању кључних и стручних компетенција развија се уједно са распуштањем захтевима информацијској друштва, односно савременој корисника библиотеке. Преиспитивање начина деловања библиотеке и професионалних компетенција библиотекар у новим условима постојаје не само пожељно него неопходно, а и обавезно уколико је законом регулисано. Нови Закон о библиотечно-информационој делатности Републике Србије, усвојен у јулу 2011, обавезује запослене у библиотеци на савремено даље учење, односно стручно усавршавање.

У раду се истражује нова улога библиотекар-посредника, размајрају могући облици усавршавања, начини мерења постигнућа и одређивања личних и професионалних компетенција као савременог дела образовних и струковних стандарда у нашим условима.

Кључне речи: стандарди, стручно усавршавање, професионалне компетенције, вредности библиотеке

Чему статистика када је нико не воли?

Библиоотекари воле да истакну, не без поноса, да је њихова делатност стандардизована јер, када говоре о стручном раду, поступцима и методама, онда говоре о квалитету који се обезбеђује применом међународних стандарда.

¹ Рад представљен на 5. Међународној конференцији Асоцијације библиотека, архива и музеја „Европске смернице за сарадњу библиотека, архива и музеја“ на тему „Правне норме, стандарди и препоруке“ (Сарајево–Мостар, 7–8. октобар 2011).

У настојању да достигну задате стандарде као меру успеха, библиотеке се крећу развојним путем, а пређени пут као постигнути успех, прати се кроз статистичке извештаје (како је прописано) и квантитативно мери „метрима полица и књига“ и „корацима“, односно бројем корисника.

Достигнућа и степен успешности једне библиотеке могу се установити на основу статистичких података, јединствених вредносних показатеља, компаративном методом са другом библиотеком истог типа, или са најбољим у истој класи (benchmarking), а све у оквиру прописаних стандарда као норми „достижног развоја“. Статистика као метод праћења рада библиотека користила се цео век пре него што су донети први међународни стандарди.²

Није мали број оних који у библиотекама доследно сакупљају статистичке податке, а ипак не разумеју смисао и корисност вођења статистике. Вођење статистике, ма колико она зна да буде исцрпљујућа и заморна, доприноси крајњем циљу да се сагледа постигнути успех (или неуспех), што се може остварити само дуготрајним и одговорним прикупљањем података, њиховом обрадом, самопроценом у односу на друге и вредновањем у односу на важеће стандарде. Реално сагледавање успешности помаже у доношењу исправних одлука, отклањању слабости у раду и стратешком планирању.

Потреба за првим стандардима јавила се и пре него што је Међународна организација за стандарде (ISO) прихватила Унескове препоруке (1974) и у сарадњи са Међународном федерацијом библиотечких удружења и институција (IFLA) донела смернице за вођење библиотечке статистике. Донете смернице обезбедиле су усаглашавање методологије рада, прикупљања података и јединственост обраде података, а постале су и основа за израду националних стандарда.

Стандарди су усмерени на квантитет и склони су уопштавању

Стандардизација библиотечке делатности и могућност да се активности библиотеке „измере“, односно чињенице преточе у бројеве, битан је предуслов за успостављање система квалитета у библиотекарству. Међутим, постоје одређени сегменти библиотечког пословања који се не могу исказати бројевима.

Мерење броја, количине услуга неупоредиво је лакше него мерење квалитета услуга. Да бисмо одредили вредност услуга, најчешће смо у досадашњој пракси примењивали евалуативне поступке који су у библиотекарству разноврсни и примењиви (испитивање задовољства и очекивања корисника путем анкете, интервјуа, упитника...). То је покушај квалитативног мерења и вредновања које је усмерено на кориснике, како редовне тако и потенцијалне.

² Термин „библиотечка статистика“ почео је званично да се користи од 1853. када је у Бриселу одржан први међународни статистички конгрес.

Нове активности библиотека у пракси данас постају врло разнолике и превазилазе референтне оквире, уводе се иновацијски елементи и садржајно нове услуге. Једноставно и ефикасно претраживање, бесплатан приступ знању и информацијама, јединствен систем за библиографски опис електронских публикација, креирање, одржавање и архивирање значајних веб-сајтова са библиографијама за поједине теме и области, прављење портала и заједничких база података са најчешћим питањима корисника и одговорима на њих, давање информација о изворима информација и друге активности у складу са захтевима новог времена, редефинишу традиционалну улогу библиотека.

Са тог аспекта, усвојени библиотечки стандарди који су склони уопштавању, мада подстицајни у прописаном деловању, нису увек довољни да квалификују специфичности, разноврсност и квалитет садржајно нових активности библиотека.

И мада најмања сеоска библиотека, као и највећа светска библиотека, са аспекта функције имају исту улогу и циљ – да раде за добробит заједнице – огромне су разлике међу њима, што такође представља ограничавајући фактор за стандарде. Библиотеке на државном, регионалном или општинском нивоу различите су по типу, величини, структури фондова, опремљености, профилу корисника, степену финансирања, а самим тим разликују се по достигнућима и могућностима.

Осим тога, разликују се и по посебностима, а посебним их чини структурални и историјски контекст у којем постоје и раде. Посебним их чини све оно што само они имају као јединствен културни ентитет: духовно наслеђе, традицију, енергију завичајног... Библиотека би морала бити свесна тих посебности да би их неговала упркос томе што такве активности нису обухваћене стандардима на општем нивоу. Али то не значи да није потребно установити основе и принципе рада на мање општем или пак на интерном нивоу. Зато су међународни стандарди често само полазиште за израду националних стандарда, смерница, препорука, правилника... Потреба за њима проистекла је из посебних искустава и праксе структурално различитих, и „великих“ и „малих“ библиотека које, свака на свој начин, постаје једна од битних саставница основе унапређивања заједничке делатности.

Стандарди застаревају

Неспорно је да су компјутери започели нову епоху и да су направили цивилизацијски помак у историји човечанства, изазивајући промене у свим областима човековог живота. Логично је да библиотекарство које подједнако припада свим сферама људског стваралаштва, није могло избећи промене. Упркос чињеници да се библиотекарска професија још увек види као

³ Хосе Ортега и Гасет (José Ortega y Gasset, 1883–1955), шпански филозоф и историчар.

⁴ Џеси Шир (Jesse H. Shera, 1903–1982), један од најпознатијих теоретичара библиотекарства 20. века.

⁵ Jedno od pet pravila biblioteкарства које су Волт Крофорд (Walt Crawford) и Мајкл Горман (Michael Gorman) дали у knjizi *Future Libraries, Madness and Reality*, 1995, р. 7–8.

⁶ Ово је једно од пет златних правила библиотекарства (Five Laws of Library Science), која је Ranganathan (Shiali Ramamrita Ranganathan, 1892–1972), индијски мислилац, математичар и библиотекар, поставио 1931. године.

спора и недовољно отворена за промене, унутрашња свест библиотека о мењању расте. Библиотекари све више постају свесни да конзервативизам може посебно бити погубан за њихову професију, и да је „кофицијент несавремености“³ обрнуто пропорционалан са степеном развоја данашње библиотеке, а може бити и одлучујући за њен даљи рад и опстанак.

Због комуникативне природе библиотекарске професије, најпре се промене одражавају на језик библиотека, на професионалну лексику. Јављају се нове речи и изрази којим би се нове и непознате, или боље рећи неупознате радње и појаве именовале и пре него што би се у пракси јављале и практично примењивале. Осим тога, компјутери су условили и масован продор англосаксонских појмова и нових значења. Брзе промене утичу и на брзину мењања стручне библиотечке терминологије. Њена стандардизација је углавном у закашњењу.

Промене су се одразиле и на организацију и технологију рада што је омогућило лакше и ефикасније обављање свакодневних послова као што је претраживање релевантних база података и брзо услуживање корисника. Брз приступ информацијама и документима и једноставност њихове испоруке како локалном, тако и удаљеном кориснику, постепено уступа предност компјутеру над књигом.

Библиотеке се отварају, повезују, обједињују. Библиотечки простор губи важност у физичком смислу као облик и локација, постаје динамична форма, „комуникациони медиј“⁴.

Прихватање промена је неминовност. Међутим, нужност прихватања промена и преокупираност њима не искључује одговорност према прошлости. Због бојазни да прихватање новог може да иде на штету свега што је човек већ створио и домислио, у библиотекарству постоји правило које су изrekli Крофорд и Горман⁵: „славити прошлост и стварати будућност“.

Управо се од библиотека очекује да поседују умеће успостављања равнотеже између прошлости, садашњости и будућности. Ново знање укључује претходно. Компјутер све више добија предност над књигом, али неспорно је да књига има првенство у историјској и трајност у временској равни. Друштво има потребу за комуницирањем кроз време и простор, преношењем знања, порука и духовне енергије од једне ка другој генерацији (раст по вертикали) и њиховим повезивањем, обједињавањем и ширењем на глобалном нивоу (раст по хоризонталу).

Разноврсне промене које су захватиле и измениле савремене библиотеке потврђује тезу о библиотеци као „организму у сталом развоју“⁶, која као таква не трпи укалупљавања. Зато се стандарди као оквирни модел развоја у времену брзих промена морају чешће ревидирати, иначе постају анахрони.

Стандарди су уздржани када је реч о стручном усавршавању

Ново доба је прилика и позив библиотекама да изналазе нове могућности и уводе иновацијске елементе у библиотечно-информациону делатност. При томе се нема у виду само прихватање и примена информатичких и електронских технологија јер се улога библиотеке не свјава само на улогу информатичког центра, а улога библиотекара се не своди само на улогу „машине за претраживање“.

Да би се потпуније сагледала данашња улога библиотека, односно посланство савременог библиотекара, потребно је брзо и свеобухватно преиспитивање и промишљање струке и мењање, проширивање и преусмеравање корпуса знања на коме се библиотечарска струка заснива. У том промишљању не сме се изгубити из вида да људски фактор у библиотекама може имати већи утицај на квалитет услуга од материјалних услова, али под условом да се ради на континуираном стручном усавршавању.

Циљ сталног стручног усавршавања је очување и унапређење већ усвојених знања, а укључује све облике учења, од формалних до неформалних, од институционалног образовања до искуственог учења. Уз млађе генерације које завршавају студије библиотечарства и информатике, још увек је у библиотекама у већој мери заступљена разнородност и интердисциплинарност стручног кадра, што је, по мишљењу неких теоретичара, предност у односу на друге струке⁷. Међутим, у време експанзије знања (према неким подацима људско знање се сваке седме године удвостручује са тенденцијом раста⁸) нико није поштеђен обавезе сталног учења, обнављања постојећих и стицања нових знања и професионалних компетенција.

Говорећи о компетенцијама, говоримо о скупу особина, ставова и вредности које омогућавају ефикасно и стручно обављање и унапређивање делатности. Најчешће се у стручној литератури компетенције деле на опште (обухватају општу, личну и језичку културу, комуникацијска знања и вештине, умеће преношења знања, способност за рефлексiju и евалуацију, професионалну етику и спремност за континуирано учење) и специфичне или стручне (обухватају сва специјализована и оперативна знања као надоградњу општим).

Израда професионалних компетенцијских профила и образовних програма поверава се центрима за развој и унапређење делатности (националним библиотекама, струковним удружењима и високошколским установама за студије библиотечарства). При томе би требало да се ослањају на важеће међународне стандарде, али се стандарди овим питањем не баве у довољној мери.

⁷ Ову тезу су заступали и руски и амерички теоретичари библиотечарства, међу којима су најпознатији Николај Фјодорович Фјодоров и Џеси Шир.
⁸ Beate Bil i dr., *Čudesni svet nauke*. (Beograd: Mladinska knjiga, 2006), 5.

Утврђивање језгра потребних знања и дефинисање компетенцијског профила постају главни део и образовних и струковних стандарда. Они су такође промењива категорија, а зависе од промењивости потреба друштва, те их је, у одређеном временском периоду (од 3 до 5 година), потребно проверавати, потврђивати или мењати.

При свему је важно напоменути да перманентно учење и стицање компетенција потребних за професионални развој не може без финансијске подршке и законске регулативе које обезбеђује држава. Тако се развијање индивидуалних потенцијала неће препустити само вољи појединца, него ће постати обавеза запослених у библиотекама.⁹

Библиотеке личе на људе

Информација, а са њом и често помињана информацијска писменост и култура, никада нису имале толики значај као данас. По свом обиму, садржају, пространству и домашају, информативни простор је постао несагледив. У том „мору информација“, неретко се губи смисао трагања, те се сами трагаоци за знањем понекада осећају немоћни и изгубљени плутају по површини. При томе их свест или знање о сопственом незнању може довести у опасност као дављеника у „мору информација“. Библиотекар мора имати развијен слух да чује узвик: „Човек у мору!“ и да буде спреман да му помогне, не само у стручном погледу, него и као човеку који од њега очекује помоћ и има поверења да ће га избавити из невоље.

Библиотекар, ма колико био заокупљен или фасциниран доминантном информацијском технологијом, не сме изгубити своју људску димензију, додир са људским. Знати и моћи се одупрети техницизму који онтолошки смисао људи све више своди искључиво на функцију, исто је што и сачувати способност самоспознаје и самопштовања, успостављања односа према другима и животу у целини.

Став који је изнео Хосе Ортега и Гасет у есеју „Срце и глава“, о неравнотежи у напредовању у интелектуалној и назадовању у емотивној сфери, упозорава: „Док се не постигне равнотежа између обе ове човекове моћи, све док проницљиво размишљање не почну да подржавају и обезбеђују нежна осећања, култура ће бити у смртној опасности. Слабост која се већ опажа на сваком кораку потиче из те болесне неравнотеже.“¹⁰ Овај текст је Ортега написао још у првој половини 20. века (1927), а у њему се позива на значајног француског мислиоца чије речи, мада изговорене знатно раније, имају исти смисао: „Занимљиво је подсетити се да је још пре једног века Огист Конт запазио прве симптоме те слабости и оштровидо их дијагностицирао као срчани поремећај; стога је, у циљу излечења тражио, како је он говорио, хитну организацију или систематизацију осећања“¹¹.

⁹ То је једна од новина које доноси Закон о библиотечко-информационој делатности Републике Србије. // Службени гласник РС 52 (2011), чл. 49.

¹⁰ Hosa Ortega i Gaset, *Posmatrač*. (Beograd: Clio, 1998), 76.

¹¹ Ibid.

Са протоком времена, смисао ових речи није изгледео, скоро да је добио на интензитету. У данашње време, када тржишна вредност предњачи у односу на све друге вредности, у време пада моралних стандарда у коме се шире себичност, непоштовање, небрига, неодговорност или равнодушност, можда смо превише заокупљени новим системом знања, нешто мање системом разумевања, а нимало системом осећања. Не можемо очекивати да нас библиотечки стандарди воде у том правцу, они чекају на нас.

Људска потреба за мирнијим, испуњенијим и лепшим животом има свој појавни облик у библиотекама у којима се још увек негују, осим сазнајних, етичке и естетичке вредности и где човек још увек може наћи уточиште у бежању из савременог хаоса.

Уколико се у будућности сачува етичка вредност библиотекарске професије, мислим да то може бити спас и за опстанак библиотека. Или ми се само чини?

Закључак: нема идеалног модела

Све библиотеке постоје у својој појединачности, али се у потпуности њихова улога остварује у повезаности са другима и у поистовећивању са целином. Неједнакост друштвених услова и ситуација измиче строгим формама вредновања, а нови садржаји и димензије рада библиотека често превазилазе границе установљених стандарда.

Друштвене промене изискују преиспитивање и тестирање постојећих стандарда који се више баве квантитативним него квалитативним вредновањем, склони су уопштавању, застарелају у односу на брзе промене, недовољни су када је реч о стручном усавршавању и не мере људску димензију библиотека.

Осим тога, веома је битно нагласити, њихова моћ и немоћ зависе од законских претпоставки и финансијске подршке. Доношење законодавних аката превентивно делује на негативне појаве у библиотекарству јер се њима конкретно формулишу моралне норме као што је слободан приступ информацијама и знању, заштита приватности корисника, тајност читања, интелектуалне слободе, заштита ауторских права.

Библиотекарска професија је по својој природи одувек била хуманистичка. Да ли ће се нешто променити у том смислу у будућности, време ће показати, а одговорност деле сви они који раде у библиотекама, брину о њиховом раду, статусу и финансирању.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Аранитовић, Добрило, ур., Библиотека као огледало васељене: огледи из савремене руске науке о библиотекарству. Београд: Службени гласник; Инђија: Народна библиотека „Др Ђорђе Натошевић“, 2009.
2. Stokić, Gordana. Ka filozofiji bibliotekarstva. Pančevo: Mali Nemo, 2002.
3. Međunarodni standardi ISO 2789, 2003.
4. Закон о библиотечно-информационој делатности Републике Србије. Београд: Службени гласник 52(2011).
5. Стандарди за јавне библиотеке у Републици Србији, 2010.
6. Horvat, Aleksandra, ur. i Machala, Dijana, ur. Sjeloživotno učenje knjižničara: ishodi učenja i fleksibilnost. Zagreb: Nacionalna i sveučilišna knjižnica, 2009.
7. Bil, Beate i dr. Čudesni svet nauke. Beograd: Mladinska knjiga, 2006.

Марица Попић Филиповић, Земаљски музеј, Сарајево, Босна и Херцеговина

Земаљски музеј Босне и Херцеговине

Земаљски музеј БиХ је, на иницијативу Музејског друштва, а уз финансијску подршку заједничког Министарства финансија и Министра Калауа, основан 1. фебруара 1888. године као државна установа комплексног типа. Ова прва научна и музејска установа у Босни и Херцеговини се састоји од три одјељења (археолошког, етнолошког и природњачког) и научне библиотеке.

Приликом оснивања, музеј је био смјештен у изнајмљеном простору у згради Пензионог фонда у центру Сарајева, гдје су биле постављене прве изложбе за јавност. Први директор музеја је био Kosta Hörmann, а први кустос др Ђиро Трухелка.

Од 1889. године Земаљски музеј БиХ издаје часопис (годишњак) *Гласник Земаљској музеја БиХ*, свеска за археологију, свеска за етнологију, свеска за природне науке.

Теренска и научна истраживања на пољу археологије, хисторије, етнологије, фолклористике, геологије, палеонтологије, ботанике, зоологије, као и откуп етнографских предмета, врло брзо су показала да је Босна и Херцеговина земља са веома богатим културним, историјским и природним наслеђејем. Постојећи простор је постао претијесан за све музејске експонате који су прикупљени у веома кратком року, па се приступило припремама за изградњу новог музеја.

Према пројекту познатог архитекте Карла Паржика, у периоду од 1908. до 1912. године изграђен је нови музеј павиљонског типа са четири објекта и ботаничким вртом.

Нови музеј је отворен за јавност 4. октобра 1913. године. Сва три одјељења су смјештена одвојено у засебним павиљонима, а изложбе су биле постављене по најмодернијим музеолошким принципима. Библиотека и управне просторије смјештени су у четвртом павиљону.

У средишњем дијелу између павиљона је смјештен ботанички врт у којем су засађене бројне ендемичне и ријетке биљне врсте са подручја Босне и Херцеговине.

Из Земаљског музеја БиХ издвојене су и новоформиране друге научне и културне установе: Умјетничка галерија БиХ, Оријентални институт, Институт за фолклор (касније поново припојен Земаљском музеју БиХ).

Законски оквир

Године 1913, Аустроугарска власт је Статутом потврдила државни статус Земаљског музеја БиХ, а 1958. је Народна Република Босна и Херцеговина донијела Закон о музејима којим је био регулисан статус Земаљског музеја БиХ као републичке (државне установе).

Закон о Земаљском музеју БиХ донет је 1967. године, 1976. ступио је на снагу Закон о музејској дјелатности, а 1977. године поново Закон о Земаљском музеју БиХ.

Законом о научно-истраживачкој дјелатности из 1990. године потврђено је да је Земаљски музеј БиХ научна и музејска установа од значаја за државу Босну и Херцеговину и уписан је у тзв. *Бијелу књију* у којој су уписане све установе од значаја за нашу домовину.

Данас је, нажалост, ситуација потпуно другачија.

Уставом Босне и Херцеговине који је донесен након усвајања Дејтонског споразума, потврђен је континуитет Земаљског музеја БиХ као државне установе.

Анексом VIII Дејтонског споразума, утврђена је одговорност државе за очување културне баштине. Међутим, у пракси, култура је у Босни и Херцеговини препуштена институцијама нижег нивоа власти, а установе које су од значаја за државу препуштене су на бригу Министарства цивилних послова. Финансирање основне дјелатности Музеја није регулирано кроз буџет, него путем *грантова* за који се конкурс расписује сваке године. Средства добијена путем гранта задовољавају 50% од укупно потребних средстава.

И поред свих тешкоћа у обезбјеђивању финансирања редовне дјелатности (заштита и одржавање експоната, сталне и тематске изложбе), путем пројеката се настоје обезбиједити средства за теренска истраживања, издавање научног часописа и друге активности Музеја.

Властитим снагама урађена је дигитализација грађе (без одговарајућег програма за који Музеј није имао средстава), тако да је цјелокупној научној јавности у свијету омогућено да има приступ грађи и научним резултатима истраживања стручњака у Босни и Херцеговини. Али то су само мрвице у односу на све потребе и могућности које пружа рад у овој установи.

Међутим, морам подвући да, **без системског рјешења** за културне и научне установе у Босни и Херцеговини, нема рјешења кризе у којој се оне налазе и да ће ускоро, уколико се овако стање продужи, морати затворити своја врата.

Рената Минић, Народна библиотека „Илија М. Петровић“, Пожаревац

О стандардима у библиотекарству

Сажетак:

Бављење информацијама, публикацијама и знањем уопштено, хуманистички је поухваћено и из ње разлоја јавља се потреба за применом стандарда у библиотекарству. Да би се обезбедила међународна координација и сарадња библиотека, мора бити формулисана јасна политичка, дефинишући циљеве, приоритете и услуге, у складу са потребама локалне заједнице. Увођење јединствених међународних стандарда побољшаће значајно пристоуп информацијама и истраживачким публикацијама. Оно што је приоритетно за сваку библиотеку је квалитет и пројекат је у самој визији њеног развоја.

Кључне речи: библиотека, библиотекарство, IFLA, стандарди

Стандардизација поступака у информативном процесу представља неопходан услов ваљаног функционисања како појединачних информативних система, тако и глобалног информационог система. Под стандардизацијом се подразумева процес стварања и примене правила за системски сређен приступ некој посебној активности у циљу остваривања сарадње и унапређења опште економичности и функционалности. Основни инструмент стандардизације представља стандард – документ који садржи техничко-технолошке захтеве, услове и правила који дефинишу производе, радове и услуге. Стандард може имати два облика:

- облик документа са скупом услова које треба испунити (норма);
- облик јединице или физичке константе (еталон¹).

Професионалне организације формулишу стандарде, али оне нису одговорне за њихову примену. Стандарди немају апсолутну или заувек важећу вредност – они прихваћени од једне генерације, не морају бити прихваћени и од друге генерације. Имајући у виду ова ограничења, разликујемо две врсте стандарда:

- Формалне стандарде – оне који су прихваћени и пропагирани од стране компетентних ауторитета;

¹ Еталон је материјализована мера, мерни инструмент или мерни систем намењен да дефинише, остварује, чува или репродукује једну јединицу односно једну или више познатих вредности једне величине како би се поређењем могле пренети на друга мерила.

- ² ISA (International Society of Automation) је непрофитна организација основана 1945. године, која поставља стандарде и помаже преко 30.000 чланова широм света.
- ³ ISO (International Organization for Standardisation) је највећи светски утемељивач и издавач међународних стандарда. То је неваљина установа и служи као мост између јавног и приватног сектора.
- ⁴ IFLA (The International Federation of Library Associations and Institutions) – водећи међународни орган који заступа интересе библиотеке, информacionих система и корисника библиотека. Регистрован у Холандији, 1971. године.
- ⁵ FID (The International Federation for Information and Documentation), организацију основали двојица белгијских правника Pol Otle (1868–1944) и Anri la Fonten (1854–1943) 12. септембра 1895. године у Бриселу.

• Неформалне – који су заједнички производ и резултат искуства, али немају потврду ауторитета.

Традиција међународне стандардизације дужа је од једног века. Стандардизација је била предмет организованог и систематског рада још крајем 19. века, а нарочито после Другог светског рата. Прва међународна конференција о стандардима одржана је 1886. године у Дрездену. Међународна организација за стандардизацију образована је 1926. године под називом ISA² (International Society of Automation), као претеча Међународној организацији за стандардизацију ISO³ (International Organisation for Standardization), која је оформљена усвајањем Статута на конференцији Координационог комитета Уједињених нација, одржаној у Лондону у периоду од 14. до 16. октобра 1946. године. Дан почетка Конференције, 14. октобар, проглашен је за Светски дан стандарда, а сама институција је дефинитивно утемељена 24. октобра те исте године. Наша земља, пошто је одувек тежила да буде у току са савременим трендовима, 1946. године донела је „Уредбу о стандардима и формирању Савезне комисије за стандарде“. Први закон о стандардима у нашој земљи усвојен је 1960. године, када је и основан Савезни завод за стандардизацију, као носилац активности везаних за проглашење стандарда и техничко нормирање квалитета. Међународна организација за стандардизацију ISO, која се данас налази у Женеви, једна је од најзначајнијих институција која ради на развоју стандарда. Данас ISO има у свом саставу 162 чланице, националне организације за стандардизацију.

Пример стандарда, који су се показали као најзначајнији за рад библиотека, несумњиво су „Стандарди за јавне библиотеке“ које је IFLA⁴ (Међународна федерација библиотечких удружења и институција) објавила први пут 1973. године, а затим допунила 1977. године. У том периоду су у тадашњој СФРЈ, следећи инструкције IFLA-е, донети први стандарди везани за библиотечку делатност. Одредбе из тих стандарда, које су усвојене, сматрају се минимумом за делатност јавних библиотека.

IFLA данас окупља око 1.600 чланова из 145 земаља и сарађује веома добро са бројним организацијама широм света на основу сродних или заједничких интереса, као што су FID⁵ (Међународна федерација за документацију), ISO (Међународна организација за стандардизацију) и UNESCO (Организација Уједињених народа за образовање, науку и културу). Један од најважнијих резултата сарадње ових организација су израђени стандарди за јединствени библиографски опис (ISBD), стандарди за компјутерску обраду публикација (UNIMARC), системи за евидентирање монографских и серијских публикација (ISBN, ISSN, ISDS). IFLA је

2001. године објавила нове стандарде под називом „Услуге јавних библиотека: IFLA/UNESCO упуства за рад“, где се указује велика пажња електронским информацијама као и свим другим формама људског знања.

Правила за израду каталога и библиографија, почела су да се примењују још од сумерске цивилизације. Без обзира на појаву нове технологије, основни захтеви који се постављају библиотекарима, ауторима, издавачима и другима, нису се променили... Смернице стандарда су се односиле на традиционално библиотечко пословање: на локацију библиотеке и приступ до ње, радно време библиотеке, на задовољавање потреба корисника, на фонд, на простор, на кадар библиотеке, на културно-просветну функцију библиотеке, издавање и резервацију књига, употребу публикација и другог библиотечног материјала, економичност пословања, примену нових информационих и комуникационих технологија.

Већина важећих стандарда из области библиотекарства махом је донета у периоду од 1957. до 1981. године, па се воде полемике око тога колико они још увек одговарају садашњим потребама, пошто је технологија производње монографских и серијских публикација доста унапредовала, са појавом нове технологије и нових носилаца информација. Због нагле експанзије информационе технологије, библиотеке осећају све већу потребу за осавремењавањем стандарда. Већина стандарда који се тренутно примењују у библиотекарству, донета је од стране библиотекарског удружења, али није потврђена одлукама Министарства за културу и Министарства просвете Србије. Самим тим, библиотеке нису у обавези да их се придржавају – такви стандарди нису обавезујући, али су препоручљиви, што представља проблем библиотекарској заједници код унификације пословања.

Стандардизација било ког посла, па и библиотеке делатности, најбољи је пут према систему квалитета, као врхунском организовању неког посла. Библиотекарство као наука, представља скуп високо стандардизованих процеса рада, који су уско повезани са многим другим наукама и делатностима. Да би књига дошла до корисника, мора да прође дуг пут – од издавачких кућа, преко књижара, до библиотеке. Стандардизација библиотечке делатности није ишла баш глатко. Разлози су разноврсни – разнородност струке, географско, политичко, економско, културно и технолошко условавање прогреса библиотекарства, често је условавало да се стандардизација заснива на минимуму квалитативних и квантитативних препорука. То, са једне стране, може да се схвати као вид ограничавања, а са друге као вид недостижног оптерећивања. Ићи у корак са стандардима које су прописале земље много развијеније и напредније од наше, било је веома тешко.

Примена високих стандарда и процедура у библиотекарству јесте оно што једну државу чини признатом и конкурентном у сфери вођења културне политике и културне размене. Међусекторска сарадња Министарства културе, Министарства науке, Министарства просвете и Министарства иностраних послова је оно што је пресудно за остваривање што боље стандардизације процеса рада и њене примене у свим библиотекама у земљи. Стандардима су обухваћене све јединице подсистема народних библиотека, који чини интегрални део јединственог библиотечно-информационог система у Републици Србији. Све народне матичне библиотеке на територији Србије повезане су међусобно, функционално и стручно организоване у оквиру јединственог библиотечно-информационог система. Библиотеке имају велику потребу за стандардима који ће дефинисати фондове, обраду грађе (традиционалну и електронску), дигитализацију записа, библиографска претраживања, простор, професионални кадар, комуникационе протоколе. Потребу за прецизним описом свих поступака, који се обављају у једном процесу рада, међународном координацијом и сарадњом библиотека, јасно формулисаним политиком, дефинисаним циљевима, приоритетима и услугама, у складу са потребама локалне заједнице. Националне, високошколске, јавне, специјалне и школске библиотеке у саставу библиотечке мреже Србије – све заједно обухваћене законом о библиотекама са стандардизованим сваким посебним делом процеса рада је оно чему теже сва библиотекарска удружења. Увођење јединствених међународних стандарда, побољшаће значајно приступ информацијама и истраживачким публикацијама. Библиотека треба да буде ефикасно организована, тако да одржава професионалне стандарде рада. Првенствени интерес сваке библиотеке је квалитет и уткан је у саму визију њеног развоја.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Вранеш, Александра. Од рукописа до библиотеке: појмовик. Београд: Филолошки факултет, 2006.
2. Вранеш, Александра. Основи библиографије. Београд: Народна библиотека Србије, 2001.
3. Вранеш, А. (2009. година). Стандарди за библиотеке – значај, принципи, смернице. Монс Ауреус: часопис за књижевност, уметност и друштвена питања, бр. 23, стр. 115–158.
4. Стокић Симончић, Гордана; Вучковић, Жељко. Управљање библиотекама у добу знања. Источно Сарајево: Матична библиотека, 2007.

5. Филиповић Радулашки, Т. (1997. година). Стандарди – потребан и нужан услов за функционисање јединственог библиотечног информативног система. Библиотекарство на крају века: зборник радова, 2, стр. 81–96.

Сабина Ђуркић, Библиотека у Кладову

Дечје одељење Библиотеке у Кладову

Сажетак:

Развој савременог друштва доводи до промена потреба и захтева корисника библиотеке, које су можда најевидентније код деце. Од 2009. године извојено је Дечје одељење Библиотеке у Кладову и појачане су активности на анимирању деце и указивању на значај књиже и читања. Могућности побољшања јужених услуга су велике, па уз знање и ентузијазам запослених, као и њихово усавршавање, треба ићи ка осавремењавању фонда, простора, и опреме.

Кључне речи: библиотека, дечје одељење, библиотечке услуге

Увод

Већ вековима библиотеке представљају један од темеља сваког цивилизованог друштва и, у складу са развојем и променама у друштву, и свет библиотекарства се мења, као и схватање библиотеке као места и улоге библиотекара у њој. Уз појам библиотеке не везује се више само библиотечка зграда као „храм књига“ или место где се на организован начин чува драгоцено знање и информације, већ сада имамо виртуелне, дигиталне, електронске библиотеке, библиотеке без зидова... Такође, и библиотекари су се прилагодили променама у друштву, па, у складу са новим потребама и захтевима својих корисника, то више нису само они старомодни учени људи чији је задатак да прикупљају, чувају и издају своје књижно благо, већ постају информациони и дигитални менаџери са широким спектром деловања.

А свесни смо да потребе корисника већ одавно нису само изнајмљивање књига, већ су много комплексније. Промене потреба и захтева су можда најевидентније код деце, јер је у данашње време значај књиге и читања умањен из простог разлога што је развој информационих технологија омогућио и неку другачију писменост деце и стварање сајбер-генерација. Ако сагледамо структуру корисника јавних библиотека, деца су по многим истраживањима и даље најзаступљенија категорија корисника, па је самим тим и сагледавање њихових потреба од великог значаја за развој и успешно пословање једне јавне библиотеке.

*Велики значај књиџе и њоштреба књижевној васпишана деце
крчи у новије време и у нас њуш дечијим библиоштекама.*

Марија Илић Агапова

Дечје одељење Библиотеке у Кладову

Док је у многим земљама организација рада са децом у библиотекама реализована кроз постојања самосталних дечјих библиотека, у нашој земљи је најраспрострањенији вид тог рада формирање дечјег одељења при јавним библиотекама, које подразумева засебну просторију намењену раду са децом, а понегде још увек само збирку дечјих књига као издвојени део фонда једне јавне библиотеке.

Дечје одељење Библиотеке у Кладову оформљено је и физички издвојено тек 2009. године. И раније је уочена потреба за одвајањем, али због недостатка средстава, овај пројекат се пре тога није могао реализовати. Након опремања овог простора основним намештајем, сада треба приступити и набавци неких специфичнијих елемената како би се простор прилагодио предвиђеном узрасту корисника.

Фонд од око 10.000 књига за децу уз набавку једног дечјег часописа (од 2012. године, набавља се још један) и један рачунар, тренутно је оно што је на располагању нашим најмлађим корисницима. За потребе једне библиотеке која жели да закорачи у XXI век, садржај дечјег одељења мора бити вишеструко богатији, боље речено - савременији. А то се односи не само на константне набавке актуелног књижног фонда, уз обогаћивање периодичних публикација, већ и на потребу за развијањем малог мултимедијалног центра који би обезбедио библиотечко-информациону грађу, али и омогућио већи број приступа електронским изворима информација који интересују младе кориснике.

*Добра књиџа у дечјим рукама, њо је свейлоси,
која освейљава цео живошнини њуш.*

Уго Занони

Активности реализоване у периоду од 2009. до краја 2011. године

Упоредо са одвајањем Дечјег одељења, у нашој библиотеци појачане су активности на анимирању деце као и на указивању на значај књиге. Скромна средства једне јавне општинске библиотеке нису омогућила испуњавање и реализацију многих жеља; свесни смо да је на дечјим одељењима неопходно неговати различите форме рада. Али показатељ да смо на добром путу

је податак да је 2006. године у библиотеци био уписан 1 члан предшколског узраста, а 2011. чак 152 члана, док је у основношколском узрасту 2006. био уписан 361 члан, а да су 2011. уписана 722 члана.

У прве активности Дечјег одељења наше библиотеке убрајамо приближавање библиотеке најмлађим корисницима, које се први пут одвија кроз пројекат „Упознавање са библиотеком“, када предшколска деца колективно са својим васпитачима посете библиотеку и сазнају шта је библиотека и који су њени задаци, шта све она чува и издаје на коришћење, прелистају сликовнице, и уз добијену чланску карту упознају се и са својим правима и обавезама као чланова библиотеке. Након ових сусрета, већи број предшколаца у пратњи својих родитеља наставља да долази у библиотеку, и то не само да позајми књиге, већ понекад и да проведе време у њој, разгледа оно што тог тренутка заокупља њихову пажњу, нацрта понешто. Сарадња са предшколском установом настављена је и кроз пројекте читања сликовница и бајки, илустровања прочитаних прича као и заједничког рада на писању и илустровању сопствених првих књига.

Међународни Дан дечје књиге обележава се сваке године програмом „Бајкотекa“, односно читањем бајки најмлађим корисницима библиотеке. Окупљене малишане упознавали смо досад са животом и стваралаштвом најпознатијег писца бајки Хансом Кристијаном Андерсеном, а његове бајке читале су костимиране сирене, виле и вештице, ликови из Андерсенових бајки. Након приче коме се шта допало и ко коју бајку највише воли, дружење се наставља уз бојење цртежа по мотивима из бајки. Планирамо да организовање „Бајкотекe“ наредних година буде уз упознавање са другим ауторима бајки, и да у зависности од могућности, реализујемо мале позоришне комаде из њиховог књижевног стваралаштва.

На самом почетку школовања, током Дечје недеље, врата библиотеке се отварају за колективне посете првака кроз програм „Ђаци-прваци у библиотеци“. Они тада прошетају библиотеком, упознају њен рад, фонд Дечјег одељења, када им се покажу занимљиве књиге које представљају прве кораке ка читању и омогућавају лакши улазак у свет књига. Наравно, уз добијену чланску карту и они се упознају са правилима која важе у библиотеци, односно својим правима и обавезама.

Посматрајући рад других библиотека на афирмацији читања и књиге, могућностима за креативно одрастање у библиотеци, организацију дечјих манифестација и фестивала, уз сагледавање сопствених могућности, за почетак су се издвојиле креативне радионице као начини унапређења нашег рада који нису захтевали велика улагања. Тематске радионице биле су организоване поводом празника и значајних датума – Нове године, Дана заљубљених, 8. марта, Ускрса, Светског дана књиге. Обележавали смо и почетак јесени, као и почетак зиме, а ове го-

дине и почетак пролећа и лета. Резултати радионица биле су маштовите честитке, споменари, украси, венчићи... Заинтересованост за овакав вид дружења довела је до тога да је више пута било преко 50 малишана на радионицама и да нам је понестајало простора за све чланове, па је поред Дечјег одељења понекад коришћен и хол испред библиотеке. Све радове након радионица излагали смо у холу испред улаза у библиотеку, па су своје коментаре и изненађење маштовитошћу најмањих могли исказати и старији корисници библиотеке.

Уложени труд и рад су примећени и ускоро је успостављена сарадња библиотеке и са другим организацијама. У јуну 2011, на позив Туристичке организације из Кладова, Дечје одељење је реализовало неколико креативних радионица са темом „Културна наслеђа покрај Дунава“, у оквиру пројекта „Плава недеља“. Тада смо у техници поп-ап честитки представили културно-историјске знаменитости нашег краја. Сарађивали смо и са организацијом Еко-сфера из Кладова, која нам је обезбедила материјал за еколошку радионицу „Очистимо Србију – Очистимо Дунав“, и указали малишанима на загађиваче Дунава и како га треба чувати. На иницијативу директора основне школе из оближњег места, одржали смо и креативну радионицу „Трајанов мост“ са ученицима виших разреда те школе и заједнички урадили поп-ап честитке Трајановог моста.

Пројекат едукације деце обухвата и циклус „Представљамо вам дечје писце“, у којем сваког месеца представљамо по једног познатог дечјег писца, када уз изложбу књига, фотографија и текстова тог писца, презентујемо и његову биографију, цитате, занимљивости, изводе и мишљења других о њему... Уз сталну препоруку књига свим категоријама корисника Дечјег одељења, трудимо се да децу подсетимо на неке старије наслове, већ помало заборављених аутора, као и да их усмеримо ка вредним делима светске и наше књижевности, која су у мноштву модерно илустрованих причаца некако остала по страни.

Дечије одељење Библиотеке у Кладову је до краја 2011. године било домаћин књижевних сусрета и дружења са Јасминком Петровић, Урошем Петровићем, Виолетом Бабић и Љубивојем Ршумовићем. Трудимо се да ти сусрети са нашим књижевницима за децу буде што чешћи и тако ћемо сасвим сигурно учинити читање популарнијим, односно неговати активан однос и љубав према књизи и лепој писаној речи.

*Чврсте библиотеке од дрвета и папира,
или оне од сабласно шрејерућих екрана,
своје као пошврда наше снажне вере у ванвременски, далекосежни ред...*
Алберто Мангел

Планови

Претходно наведени облици рада на нашем Дечјем одељењу представљају само почетне активности чији је циљ да у што већој мери привуку децу у библиотеку и да она у њој осете радост читања и проведу дуже време дружећи се са својим вршњацима. Са задовољством сада можемо рећи да су наши корисници школског узраста препознали библиотеку као место где заједнички раде домаће задатке, одржавају школске часове као и часове додатне наставе, колективно припремају семинарске радове, вежбају глуму и рецитовање, свакодневно користе рачунар и предности интернета. Потребно је још више их приближити литератури која не спада у обавезну школску лектуру, као и омогућити им да се у библиотеци информационо описмене и прате развој савремених технологија, јер коришћење рачунара не подразумева само Фејсбук или играње игрица.

Планирамо да кроз занимљиве и едукативне изложбе представимо, поред књижевних стваралаца, и оне ствари и појаве у друштву које би могле заинтриговати кориснике. Затим, да креативне, литерарне и еколошке радионице постану традиционалне у нашој библиотеци, али уз сталне промене садржаја и тема. Помоћу квизова тестирати, али уједно и повећати знање школараца са темама прилагођеним њиховом узрасту. Неговати добре односе и са учитељима и професорима и координираним активностима проширити школску грађу у складу са могућностима библиотечког фонда.

Све ово значи да су са повећаним захтевима и потребама за новим технологијама пред библиотеке, односно библиотекарe, постављени велики задаци. Пут ка њиховом успешном решавању треба да иде у правцу формирања савременог дечјег одељења које би за потребе својих корисника требало да, поред постојећег књижног фонда, поседује одговарајући број рачунара са сталном интернет везом, CD-ове и DVD-је са едукативним програмима и игрицама, играчке и друштвене игре.

А да би се то остварило, као и зарад побољшања квалитета пружених услуга, потребно је да се, поред улагања у обогаћивање фонда, улагаже и у библиотечки кадар. То подразумева образовани библиотечки кадар мотивисан и спреман за сталне промене и усавршавања у раду са

Живот библиотеке _____

децом, који пажљиво ослушкује потребе својих корисника и који ће се усавршавати у контактима са другим дечјим библиотекарима и међусобној размени знања и искуства, на стручним скуповима чија је тема рад са децом...

Свесни да смо, у поређењу са многим нашим библиотекама, ипак на самом зачетку рада са децом, трудимо се да у складу са својим могућностима, корисницима Дечјег одељења пружимо што квалитетније садржаје и уведемо нове програме, по угледу на рад и решења других библиотека, али и уз сопствене идеје.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Драгосавац, Бранка. „Перспективе развоја дечјих одељења“. Рад представљен на скупу Перспективе развоја јавних библиотека у Србији, Београд, Србија, 14–16. април 2009.
2. Илић-Агапова, Марија. Јавне библиотеке. Београд: Библиотека града Београда, 2003.
3. Јанковић, Славица. Читаоци у дечјој библиотеци. Београд: Задужбина Андрејевић, 2009.
4. Мангел, Алберто. Библиотека ноћу. Београд: Геопетика, 2008.

Сабина Ђуркић, Библиотека у Кладову

Ревизија књижног фонда у програму COBISS

Метод и позитивна искуства

Ревизија представља веома сложену, законом предвиђену обавезу за сваку библиотеку. У периоду од 10. августа до 1. септембра 2011. год. у Библиотеци „Центар за културу“ Кладово извршена је ревизија целокупног библиотечког фонда монографских и серијских публикација. Како је то један од најсложенијих послова у библиотеци, веома је важно да се добро испланира поступак ревизије, изврше све припреме и изабере метод ревизије.

Библиотека у Кладову је ревизију свог фонда обавила уз помоћ програма COBISS. Предуслови за реализацију ревизије овим методом су ти што је цео фонд библиотеке евидентиран у систему COBISS, као и то што библиотека користи сегмент Позајмица. Захваљујући томе могли смо да искористимо све могућности, односно велике предности које тај систем пружа. Наша библиотека је рад у COBISS-у започела крајем 2006. године. Почетком 2008. завршен је унос целокупног фонда монографских и серијских публикација у COBISS-у, односно систем узајамне каталогизације, а од 2009. године смо започели рад у тестној позајмици. Од јануара 2010. године почели смо да радимо у правом сегменту Позајмица.

После консултација са колегама из Виртуелне библиотеке Србије, који су нас обавестили да смо ми прва јавна библиотека у Србији која ће на тај начин обавити ревизију свог фонда, запитали смо се да то можда није више него што наше информатичке способности и знање дозвољавају. Колеге из ВБС-а, након консултација са колегама из Института информационалних знаности (IZUM, Марибор), информисале су нас да наш део посла није уопште захтеван, и да су то већ радиле библиотеке из Словеније, па неће бити никаквих проблема. Тада смо се и договорили да ревизију започнемо 10. августа.

Након одређивања датума почетка ревизије и обавештавања корисника да од тог дана библиотека неће издавати књиге, него само примати већ позајмљене, извршили смо припремне радње на сређивању фонда и враћању књига на полице. Десетог августа обавестили смо колеге из ВБС-а и IZUM-а да почињемо са ревизијом; колега из Словеније, Душан Ханжуреј, имао је обавезу да тог дана сними стање, односно изврши пресек у раду наше библиотеке и евидентира све наше публикације које су до тог дана биле издате корисницима. Након тога, до завршетка

ревизије више није било рада у сегменту Позајмица, а то значи да смо све књиге које су наши корисници враћали у том периоду, само одлагали у посебне кутије, до завршетка ревизије.

Наш први задатак био је да отворимо Notepad датотеке под унапред договореним именима. У случају наше библиотеке, оне су биле означене као Д1 (дечје), О1 (одрасли), З1 (завичајни) и П1 (периодика), јер су на том принципу одређене сигнатуре нашег фонда. Рад смо започели са дечјим фондом и уз помоћ бар-код читача евидентирали све књиге са полица у утврђене датотеке, и то максимално до 2.000 јединица по једној Notepad датотеци. Да би ревизију извршили у унапред одређеном термину (до 1. септембра), било је неопходно да дневно евидентирамо најмање 2.000 публикација, што је захтевало брз темпо рада.

Након Дечјег одељења, евидентирали смо и све књиге из завичајног фонда и Одељења за одрасле, као и периодику (морам да напоменем да су нас уз мало неверице питали да ли смо баш све примерке серијских публикација обрадили и залепили налепнице, што смо ми потврдили, уз објашњење да наш фонд периодике није тако велики да би то представљало неки већи проблем). Док смо пописивали све пронађене књиге, у исто време смо одвајали књиге за расход. И то је све представљало лакши део, без обзира на физички део посла који је подразумевао да свака књига треба да буде скинута са полице, прочитана, очишћена и потом враћена на полицу.

Првог септембра врата библиотеке су отворена за кориснике, али је за нас прави део посла тек предстојао, јер упоредо са нормалним радом у библиотеци, морали смо обављати и завршне послове око ревизије. Све Notepad датотеке преко ВБС-а послате су колегама у IZUM-у. Колега Ханжуреј нам је након тога спискове са обрађеним подацима послао у виду исписа у сегменту COBISS2/Исписи – Инвентар, а нама је предстојало сравњивање тих података. Исписи су садржали следеће спискове:

IVT001_1 Količinska inventura – spajanje datoteka

IVT001_2 Količinska inventura – inventurni višak

IVT001_3 Količinska inventura – pozajmljene publikacije na polici

IVT002_1 Količinska inventura – inventurni manjak

IVT002_2 Količinska inventura – pogrešna podlokacija

Ревизијом су биле утврђене и одређене грешке. У циљу добијања правих података о стању фонда у библиотеци, неопходно је било прво утврдити шта је са пронађеним дупликатима (књиге које су имале дупле налепнице, као и књиге које су се водиле као позајмљене корисницима а евидентирале су и на полица). Утврђено је да, и поред моје личне убеђености у супрот-

но, ипак постоје књиге са налепницама на којима су исти инвентарни бројеви. А то је, претпостављам, било могуће једино због жеље да се што пре ураде записи, па се дешавало да се, поновним уласком у већ урађени запис, због додавања новог примерка, одштампа прва налепница (а не она на новој књизи) и без провере залепи на нови примерак књиге. Што се тиче књига које се воде као позајмљене, а пронађене су и евидентирани на полицама, оне су последица погрешног задуживања или нераздуживања корисника, о чему треба много више водити рачуна него до сада.

Вишак пронађених примерака представљале су књиге које смо ми евидентирали читавањем налепница, али њих није било у бази, а то се може објаснити само тако што су записи урађени и налепнице одштампане, а записи након тога нису сачувани. Самим тим наведене књиге јесу имале налепнице, али у локалној бази нису постојале. И то је одмах исправљено и поново су урађени и сачувани ти записи.

Затим смо приступили провери мањкова – неке књиге су се појавиле након пописивања тако што су биле издате корисницима, а они нису били задужени тим књигама, или су се књиге водиле као резервисане, а не као издате, што је подразумевало да су књиге ту на полици, а у ствари су биле код корисника. Од тог евидентираниог мањка утврђено је да више од 50% није прави минус, већ да су књиге ту, тако да је право стање било другачије него што су први резултати показивали.

По добијеним списковима имали смо и неколико књига са погрешном подлокацијом, па смо утврдили и раздвојили грешке у обради од погрешног улагања књиге у полице и исправили све наведене примере. Спајањем свих датотека, добили смо и неколико дуплираних књига, као и књига чији број није био прецизно прочитан, па смо и то исправили.

Након срањивања стања добијеног ревизијом, све издвојене књиге за отпис евидентирали смо и разврстали по УДК класификацији и врсти отписа (дотрајале, неактуелне, стара задужења и оне које нису нађене), а онда их и отписали у СОBISS систему. Податак да је свега 12 књига отписано по основу старих задужења, представља одличан показатељ о великој предности поседовања електронске базе корисника чија се задужења могу много ажурније пратити него раније, па се и заборавни корисници благовремено опомињу.

На самом крају, утврђено је да су наши резултати у сваком погледу задовољавајући: нема мањка периодике, а недостаје свега 0,43% монографских публикација. Неопходно је да рад у СОBISS-у, било у сегменту Узајамне каталогизације, било у сегменту Позајмице, мора озбиљно да се схвати зато што су све грешке видљиве, ако не одмах, а оно – као у нашем случају – током ревизије фонда.

Ревизија коју смо обавили пружила нам је много корисних података, као и сазнање да ће свака наредна ревизија бити много бржа и лакша. Установили смо, као прво, колико много може помоћи електронска база и, да осим великих олакшица у раду, може убрзати и поступак ревизије. Затим, могли смо сагледати своје грешке у раду, од којих су неке биле потпуно неочекиване и након тога исправити све недостатке. Сазнање и евидентирање направљених грешака требало би да допринесе да у будућем раду избегнемо понављање неправилности, што ће свакако допринети да наш рад буде још квалитетнији. Надам се да све претходно написано може помоћи и другим библиотекарима у свакодневном раду у библиотеци и унапредити рад у COBISS систему, као и у самом обављању ревизије, јер COBISS пружа велике могућности и доприноси ефикаснијем раду.

Мр Драгана Милуновић, Народна библиотека Србије

American Printing House for the Blind (APH)

Историјат

Америчка издавачка кућа за слепе (American Printing House for the Blind – APH) је највећа светска непрофитна организација која се бави образовањем, запошљавањем и производњом помагала за самостално кретање слепих и слабовидних особа. Основана је 1858. године у месту Луисвил у Кентакију и представља најстарију организацију ове врсте у Америци.

Наиме, педесетих година 19. века међу популацијом слепих у Америци све више се осећа потреба за ширењем писмености и темељним образовањем. Многи слепи Американци ангажују се и међусобно организују у набавци и размењивању књига и других материјала за читање. У Кентакију, једно од првих имена које се истиче у овој области је име Морисона Хедија који се дуго низ година бавио сакупљањем донација за штампање књига рељефним писмом. Прва књига штампана на овај начин у Кентакију била је Милтонов *Изубљени рај*. Значајан прегалац у овој области свакако је и слепи Демпси Б. Шерод који је својим залагањима успео да убеди локалне власти да оснују националну институцију за помоћ слепима у описмењавању. Тако 1858. настаје Издавачка кућа за штампање књига на рељефном писму за добробит слепих, указом Генералне скупштине Кентакија. Такође, амерички Конгрес донео је Закон о унапређивању образовања слепих, а APH је именован за званичног снабдевача наставним материјалима свих слепих и слабовидних студената у Сједињеним Државама, док је ниво образовања који су студенти могли да стекну користећи уџбенике и наставне програме APH-а био на нивоу колеџа.

Успешан рад на постављању темеља ове куће, претече APH-а, нарушио је Грађански рат, те је тако прва књига у њеном издању (*Бајке и ириче за децу*), изашла тек 1865. године, читавих десет година од покретања иницијативе за оснивање. Током 70-их и 80-их година 19. века Издавачка кућа за штампање књига на рељефном писму за добробит слепих стекла је углед и разгранала своје пословање повезавши се са другим сродним организацијама широм Америке и обезбедивши финансирање из федералног буџета. Захваљујући овим испуњеним предусловима, двадесети век донео је процват у области производње публикација на Брајевом писму у Америци и буквално удвостручио количину материјала који је до тада штампан на рељефном алфabetу. Удвостручене су и могућности штампарије набавком нових машина, а од тридесетих година започиње се и са увођењем Брајеве нотације за музику, тј. са штампањем партитура.

Као и Грађански рат, тако је и Други светски рат успорио развој штампарије и знатно утицао на смањење средстава намењених Издавачкој кући за штампање књига на рељефном писму за добробит слепих. Међутим, по завршетку рата, она поново доживљава раст и увођење нових услуга. Започиње се са прозводњом књига у техници увећане штампе, набављају се посебне машине и уводе нова одељења чији се задаци заснивају на проучавању и праћењу како потреба слепих и слабовидих особа, тако и на достигнућима других сродних организација широм света.

Шездесете године 20. века донеле су револуционерне промене у области развијања производње књига за следе. Нова ера у развоју ове области наступила је 1964. године када је ИВМ изабацио свој рачунар ИВМ709. Наиме, ИВМ709 обављао је аутоматско преводјење штампаног текста у Брајев текст, омогућивши тиме огромну уштеду времена и обезбеђујући могућност масовљавања производње. Један од великих пројеката који је обележио шездесете на овом плану је и зачетак тзв. World Book Encyclopedia-е на Брајевом писму. Такође, у овом периоду достигнућа АРН-а све више постају доступна и у другим земљама света. Захваљујући UNESCO-у, старије генерације машина за производњу почињу да бивају дистрибуиране широм света, по мање развијеним земљама.

Осамдесете године обележило је масовљавање производње звучних књига за чију производњу је обезбеђен редован прилив средстава. Ради се на интензивном формирању каталога публикација на Брајевом писму, као и на пребацивању старијих снимљених материјала са винилских плоча на нове носаче, односно касете.

Деведесетих година АРН наставља да проширује оквир своје делатности оснивањем Музеја. Музеј АРН-а је посебан и јединствен мултимедијални музеј који чува експонате који говоре о историји тактилног алфабета, машина за производњу књига на Брајевом писму, звучних књига и чува бројне артефакте.

Нови миленијум донео је развој у области хардвера за следе и слабовиде, нових сервиса доступних путем мобилних телефона и посебних уређаја који подржавају програме за синтезисање гласа.

Делатност

АРН производи читав програм различитих помагала за унапређивање самосталног живота слепих и слабовидих особа. Они се могу поделити у неколико категорија:

- Књиге и часописи на Брајевом писму, у техници увећане штампе или у форми компјутерских фајлова;

- Производи за помоћ у извођењу наставе;
- Производи за развијање и унапређивање самосталног живота слепих и слабовидих особа;
- Приступачне веб-странице помоћу којих је могуће самостално претраживање и наручивање производа, претраживање база података, као и АРН репозиторијума.

Иако првобитно основан превасходно за производњу наставних материјала, АРН данас такође производи и различите корисне и практичне публикације намењене одраслима који су завршили са стицањем формалног образовања. Међу таквим публикацијама најзаступљенији су кувари и речници. Све публикације производе се у облику звучних књига (као снимљени записи), електронских књига (као компјутерски фајлови) или у техници увећане штампе (као публикације штампане увећаним фонтом са одговарајућим односом боја позадине и слова, дебелих и танких линија, итд.). Такође, значајни производи АРН-а су и комплекти наставних материјала за развој способности следе деце у раном узрасту, уређаји за писање на Брајевом писму, опрема за дигитално снимање и репродуковање, комплекти помагала за особе са смањеном способношћу вида, говорни софтвери и друго. Развој опреме и услуга поверен је посебном одељењу АРН-а, Одељењу за истраживања. Поред редовних послова на усавршавању својих производа, ово одељење посебно се бави и развијењем тактилних графика, испитивањем степена обучености за течно читање на Брајевом писму, као и развијењем нових верзија читача екрана.

M. C. Migel Library

Библиотека Мигел је једна од америчких најпознатијих и највећих колекција материјала које се односе на област слепила и смањене способности вида. Састоји се од око 20.000 јединица у штампаном, аудио или видео облику, а чине га докторске дисертације, извештаји, часописи, материјали за учење страних језика, али такође и фикција. Библиотека је намењена истраживачима ове области и може јој се приступити преко веба. Наиме, обезбеђен је како приступ електронском каталогу постављеном на веб-презентацији АРН-а, тако и приступ свим дигитализованим материјалима. Приступ је обезбеђен линковањем каталожских записа са дигитализованим материјалима.

Ова библиотека је затворног типа, односно коришћење материјала који нису доступни онлајн могуће је само у оквиру просторија АРН-а, а пожељно је и унапред најавити захтев за коришћењем њених фондова. Међутим, могуће је наручити копије потребних материјала у штампаном или електронском облику који затим могу бити достављени на адресу. Такође, као једна од услуга корисницима обезбеђена је помоћ у претраживању колекција у каталогу

АРН-а. Библиотека има јасно дефинисана и строга правила која се односе на приступ грађи и њено коришћење, са посебним акцентом на обавезу истраживача да води рачуна о начину поступања са грађом чиме се смањује ризик од њеног оштећивања. Поштовање ауторских и сродних права, у складу са америчким законодавством, такође је део политике куће на којој се инсистира и подразумева тзв. „fair use“, у смислу поштовања интелектуалне својине.

Архив звучних књига

Прва звучна књига снимљена у АРН-у била су *Гуливерова путовања* из 1936. године. Током тридесетих година, АРН је био једина институција која је имала одговарајућу опрему помоћу које је могла да сними звучну књигу од почетка до краја. Данас се ови рани примерци звучних књига чувају и штите у посебном архиву. Архив располаже са око 500 наслова снимака који су складиштени на око 2.000 винил-плоча и различитих касета. Многе од њих снимали су најчувенији амерички наратори као што су Барт Блеквел, Милтон Мец, Џим Волтон, што им даје посебну вредност.

Корпоративни архив

У корпоративном архиву АРН-а сакупљају се и чувају материјали који документују историју развоја образовања особа са смањеном способношћу вида. Грађа обухвата период готово од оснивања АРН-а 1858. године, али се озбиљнија пажња његовом развијању и заштити материјала почиње да придаје од времена оснивања Музеја АРН-а, 1994. године. Основна мисија архива је да сакупља, чува и издаје информације и грађу који говоре о настанку, развоју, организовању и управљању овом институцијом.

Мр Драгана Милуновић, Народна библиотека Србије

Seedling`s Брајеве књиге за децу и Кућа светла за слепе

Seedling`s Брајеве књиге за децу (Seedling`s Braille Books for Children) је америчка непрофитна организација посвећена популарисању књига за децу на Брајевом писму, као и ширењу могућности, али и способности деце са оштећењем вида да користе литаратуру. У том смислу, Seedling`s се бави производњом ове врсте грађе и њеном дистрибуцијом у све државе САД-а, као и у неке стране земље.

Ову организацију основала је Дебора Бонд 1984. године у Мичигену. Сматрајући да су у Америци књиге и друга грађа на Брајевом писму дефицитарни и врло скупи, сопствену скромну производњу започела је у свом подруму. За годину дана из њене мале радионице у подруму на светлост дана изашао је чак 221 наслов. Од тих дана, Seedling`s је знатно проширио своје активности и данас ова организација запошљава неколико службеника, али такође ангажује и велики број посвећених волонтера. Од 1990. године Seedling`s производи чак око 5.000 наслова публикација на Брајевом писму на годишњем нивоу, а од 1984. када је настао, укупно је произведено 345.000 књига, часописа и чланака, односно око шеснаест милиона страница текста на Брајевом писму.

Један од већих и значајнијих пројеката које је ова организација започела 1994. године је тзв. „Rose Project“ који подразумева обезбеђивање енциклопедиских чланака за ученике који имају потребу за таквом врстом грађе при изради школских пројеката и извештаја. Овај пројекат стекао је велику популарност међу ученицима и број захтева за производњом енциклопедиских јединица на Брајевом писму је у сталном порасту. На годишњем нивоу број захтева сада достиже и до пет стотина, а захваљујући све бројнијим и све ангажованијим донаторима, омогућено је да ова услуга буде бесплатна за све ученике оштећеног вида узраста од једне до дванаест година. Такође, Seedling`s обезбеђује и другу литературу од значаја за децу свих узраста, од пластифицираних сликовница за најмлађе, преко стандардних сликовница, све до класичне дечје и омладинске лектире намењене старијој деци. Сваке године штампају се нови наслови, а комплетна припрема за њихово издавање и штампу обавља се у Seedling`s-у. Посебно обучени волонтери преводе изабране публикације са стандардног црног тиска на Брајево

писмо, а затим раде на њиховој компјутерској припреми. Када је једном текст преведен и похрањен у компјутерски фајл, могуће га је по потреби штампати и дистрибуирати свим заинтересованим корисницима.

Значајни пројекти Seedling` s-а су и „*Book Angel Program for Children*“, којим се деца обезбеђују по две бесплатне књиге на Брајевом писму сваке године, као и пројекат „*Gift of Reading*“, који подразумева организацију летњих програма за слепоу и слабовиду децу, који се често организује у сарадњи са школама широм Мичигена.

Књиге које производи, Seedling` s продаје по ценама које су испод цене минималних трошкова производње књиге на Брајевом писму. Овакав уступак могућ је захваљујући великом и нарастајућем броју донација које организација прима од хуманих људи широм Америке, појединачно, филантропских група, великих корпорација или приватних фондова. С обзиром на то да није на државном буџету, овакав облик финансирања одржава опстанак ове организације, једне од најразвијених у Америци.

У Америци данас живи око 50.000 потпуно слепо деце, а од овог броја свега око 20% је у стању да течно чита текстове на Брајевом писму. Циљ описмењавања деце са инвалидитетом, па тако и деце оштећеног вида, није само стицање образовања, већ и покушај да се створе самосталне, психолошки стабилне и социјално прилагођене особе. Читава организација рада у школи као и наставни план и програм, али и наставни материјал прилагођени су, или би требало да буду прилагођени, овој сврси. Због тога и Seedling` s послује са идејом да потпомогне слепој и слабовидој деци да смање природни јаз у способностима, међу којима су и оне говора и читања, у односу на здраву децу као и разлике у шансама за стицање образовања. Један од задатака организације је и да потпомогне у савладању отпора ове деце према делатности читања, која за њих представља понекад веома велики напор, да им омогући да стекну поверење у своје могућности да се задовољавајуће образују и оспособе за рад, као и да се осећају дораслим и сигурним у контакту са литературом када напусте школу.

Lighthouse for the Blind

У низу непрофитних организација које се широм Сједињених Америчких Држава баве унапређивањем квалитета живота слепих и слабовидих особа, једна од најразвијенијих и водећих је калифорнијска Кућа светла за слепо (Lighthouse for the Blind). Историја Куће светла започиње 1902. године када се група слепих жена из Сан Франциска организовала и започела са одржавањем редовних састанака у подруму градске библиотеке. Своје удружење назвале су Читаоницом за слепо и као таква она је функционисала пуних дванаест година.

Од 1914. године активности Читаонице се проширују. Њени чланови обучавају се за различите занате, пре свега за плетење корпи од прућа, а затим и радионице кувања и других домаћих послова. Организација је до 1924. године већ толико нарасла да је простор у коме је радила постао претесан. Захваљујући великодушној донацији једне боље стојеће локалне породице купљено је земљиште у граду и изграђен наменски објекат у коме је Кућа светлости наставила да проширује и развија своје активности. Као нови вид радионице уведена је и обука за производњу намештаја чијом су продајом обезбеђивана средства за издржавање удружења.

Иако превасходно основана у циљу оспособљавања слепих и слабовидих за различите занате и вођење самосталног живота, Кућа светлости од средине двадесетог века све више придаје пажњу описмењавању својих штићеника. Изучавало се Брајево писмо и ширила доступност књига на Брајевом писму. Од краја седамдесетих година створили су се услови и за едукацију и глувих и слепих, а од краја двадесетог века све већа пажња придаје се и дигиталном описмењавању чланова. Покрећу се многи значајни пројекти који су имали одјека у читавој Америци. Један од најважнијих дугорочних пројеката започет далеке 1977, а који је настављен и до данашњих дана је пројекат емитовања радио-емисија за слепе, у којима су најистакнутији амерички спикери читали књиге, часописе и новине или њихове делове, тематски припремљене.

Значај ове, као и многих других организација које се баве слепим и слабовидим особама, у Америци све више расте. Наиме, данас чак око 25.200.000 Американаца има проблем са видом, било да се ради о потпуно слепима, слабовидима или особама чији вид постепено слаби током процеса старења. Америчка правна регулатива много се бавила овим значајним процентом своје популације, због чега је прописала и обавезу да се веб-презентације израђују у складу са форматима универзално приступачног дизајна који је читљив и за слепе кориснике сајтова. Кућа светлости, као једном од својих програма, врло значајну пажњу посвећује усавршавању формата веб-приступачности, али такође и развијању нових, уз паролу да све оно што је на вебу произведено с намером да буде доступно слепима, још брже, лакше и боље биће приступачно за претраживање и свим другим корисницима мреже.

Значајна пажња у организацији придаје се превођењу дела класичне књижевности и науке са стандардног писма на Брајево писмо. Поред штампања књига, часописа и новина у рељефној форми, Кућа светла штампа и тактилне мапе и графике, визит-карте на Брајевом писму, као и јеловнике за ресторане на Брајевом писму. Филозофија пословања заснива се на жељи да се слепим и слабовидим Американцима учини доступним што већи број сегмената друштвеног живота.

Виолета Ђорђевић, Библиотека града Београда

О словима, сликовницама и библиотекама: идеје и пројекти за рано подстицање читања

У септембру 2011. године у Загребу је одржан субрегионални семинар под називом „О словима, сликовницама и библиотекама: идеје и пројекти за рано и предшколско подстицање читања“. Семинар су организовале библиотеке Гете института у Београду, Сарајеву и Загребу. Учесници семинара били су из Србије, Босне и Херцеговине, Црне Горе и Хрватске, и то библиотекари, васпитачи, стручни сарадници предшколских установа и професори који учествују у образовању васпитача и учитеља.

Иначе, Гете институт је културна установа Савезне Републике Немачке, која обавља своју делатност широм света, а у Београду делује од 1970. године. Преноси свеобухватну слику Немачке, путем информација о културном, друштвеном и политичком животу. Активности су подељене по областима: информативни центар и библиотека, сарадња у образовању, културни програми у областима наука, књижевност, музика, филм, медији, позоришне и ликовне уметности. У циљу подстицања стручног дијалога и размене на партнерској основи, Гете институт сарађује са другим библиотекама, библиотекарским удружењима, образовним институцијама у земљи и иностранству. Семинар, о коме је управо реч, био је из овог сегмента рада. На сајту установе могу се видети кратки описи и других занимљивих одржаних радионица у протеклим годинама.¹

Најсажетије речено, на дводневном семинару представљени су различити пројекти за рано подстицање читања и пројекти сарадње дечјих вртића, библиотека и родитеља, а у оквиру радионице дате су бројне идеје за подстицање читања кроз игру. Учесници су, осим тога, донели властите сликовнице, уз помоћ којих су у радним групама, у току другог дана, практично применили методе представљене на радионици.

Предавачи су били Анке Мерк-Бирман и Карола Пенц са Академије за подстицање читања из Хановера. Академија за подстицање читања делује при Фондацији² која је под поткровићством савезног председника, а основни циљ је промоција читања у свим сегментима друштва. Фондација, заправо, развија идеје, акције и пројекте за промоцију читања за децу, адолесценте и одрасле уз ангажовање и сарадњу са свим друштвеним снагама. Спроводи истраживања и пилот-пројекте на савезном и државном нивоу, пружа подршку родитељима, вртићи-

¹ Goethe Institut Beograd, Arhiva, Biblioteke, <http://www.goethe.de/ins/cs/bel/acv/bib/2011/srindex.htm/> (преузето 20. 11. 2011).

² Stiftung Lesen, <http://www.stiftunglesen.de/alle-kinder-dieser-welt/> (преузето 19. 11. 2011).

ма, школама, издавачима, библиотекама у пројектима везаним за промоцију читања, стара се за медијску промоцију читања, а важан сегмент рада је и проналажење партнера и спонзора.

Институција, која заслужује пажњу и значај да се о њој говори је Академија за подстицање читања, средишња установа за подстицање читања у Доњој Саској од 2004. године. Одличан сајт, који развија Академија³, прави је водич, где се могу видети актуелни пројекти и архива, читалачка мрежа Академије, интернет сајтови за децу, дечји и омладински часописи и друго. Седиште јој је у библиотеци Готфрид Вилхелм Лајбниц у ХанOVERу. Циљна група Академије за подстицање читања су родитељи, просветни радници, едукатори, библиотекари, промотери читања. Основна тежишта у раду Академије су:

- Обезбедити дубљи приступ читању у друштву и медијима;
- Иницира, олакшава оснивање, изградњу и развој регионалних мрежа за подстицање читања, тј. ширење читалачких мрежа;
- Развија интернет портал: прикупља истраживања, методе, примере добре праксе, савете, материјале, информације и литературу за промоцију читања и писмености и чини информације доступним за сва заинтересована лица⁴;
- Информише, образује и обучава мултипликаторе, родитеље, васпитаче, просветне раднике, библиотекаре и ствара спону између њих, спроводи семинаре и тренинге о методама и пракси за промоцију читања у кући, вртићу, школи, библиотеци, образује волонтере („читалачке кумове“), помагаче при учењу читања;
- Организује изложбе, предавања, радионице и дискусионе групе за промоцију читања и читалачке културе;
- Израђује дидактичка и методичка упутства, промотивни материјал за подстицање читања, брошуре, препоруке и смернице за рад и омогућава њихову доступност установама;
- Учествује на стручним састанцима, предавањима, симпозијумима као мост између истраживача и промотера читања.

Преношењем искуства са Академије за подстицање читања, кроз изузетно интересантна предавања наглашено је да је читање најзначајнија активност која се провлачи кроз цео живот, да су деца којој се чита од раног узраста далеко успешнија у учењу читања од деце којој није читано, те да позитивна рана искуства читања утичу на способност и жељу за читањем целог живота.

Током два дана семинара, идеја која се као непрекидна нит провлачила кроз све делове предавања, радионичарског рада и дружења, а вешто су је провлачили више него добри предавачи је да се са увођењем деце у свет књига треба почети што раније. Плодоносни утицаји раног

³ Akademie für Leseförderung des Stiftung Lesen, <http://www.alf-hannover.de/> (преузето 19. 11. 2011).

⁴ www.akademiefuerlesefoerderung.de/

сусрета са књигом су вишеструки управо на потоњи развој читалачких интересовања у школском и адолесцентном добу, па и на читав каснији живот. Прве књиге не служе правој сврси, већ их деца истражују као предмете, оне су мост из конкретног у симболички свет.

Наглашено је да када се бирају сликовнице за рад са децом, треба водити рачуна о критеријумима за избор сликовнице, и то у смислу сликовног и језичког аспекта. Када је о сликовном аспекту реч, потребно је обратити пажњу на то да слике буде знатижељу, подстичу на питања и на помно посматрање, у каквом су односу слике и текст, те да су доброг квалитета и јасно одштапане. Када је о језичком аспекту реч, треба водити рачуна да је разумљив, да одговара узрасту и да је текст писан живим језиком. Такође, било би добро да су у сликовницама, које се предочавају деци, породице приказане у свој својој различитости (нпр. породице са једним родитељем и сл.), да људи из различитих култура и етничких група нису приказани стереотипно, да су девојчице или жене приказане као активне и успешне једнако као и дечаки, да су деца и особе са посебним потребама приказани као вредни и равноправни чланови заједнице. Напоменуто је да приче не морају говорити само о лепим и маштовитим стварима и не морају имати срећан крај.

Истакнуто је, у више наврата, да од свих инстанци за подстицање читања, породица има највећи утицај на читалачке навике деце. Редовно читање наглас у кругу породице изузетно је важно за читалачку мотивацију. Подстицање читања може и треба почети већ у најранијем периоду. Овове иде у прилогу чињеница да је читање повезано са бројним другим компетенцијама. Читањем се подстиче развој говора, разумевање туђих осећања (емпатија) и властитих осећања, прихватање и уважавање социјалних начела и односа – разумевање међуљудских односа, изнајлажење решења за проблеме са којима се деца срећу, развој опажања и памћења, закључивање и усвајање појмова, креативност и критичко мишљење, те развој богатог унутрашњег света.

Упозоравања стручњака на изузетан значај читања и повезаност са бројним компетенцијама са једне и важности породице у овом смислу са друге стране, довела су до реализације низа истраживања у Немачкој. Студија о социјализацији у породици кроз читање из 2008. године говори да читање у раном детињству позитивно утиче на каснији успех у школи⁵. Да је читање важно за развој деце и да читање подстиче разне способности, сматра 84% родитеља. Али, само 52% родитеља верује да се може утицати на жељу за читањем. Студије читања наглас из 2007. године (родитељи) и 2008. године (деца), те 2009. године (очеве) показала је да 42% испитаних родитеља уопште не чита својој деци или им не читају редовно; најчешће се чита деци у узрасту од 3 до 6 година, а након почетка школовања, престаје се са читањем наглас.

⁵ Материјал добијен на семинару.

⁶ Akademie für Leseförderung des Stiftung Lesen, <http://www.stiftunglesen.de/vorlesestudie-2008/> (преузето 19. 11. 2011).

⁷ Buchstart, <http://www.buchstart-hamburg.de/> (преузето 19. 11. 2011).

Само 8% деце је изјавило: „Мој тата ми чита“. Истраживања показују да су главни разлози за слаб ангажман очева око читања деци: надлежна је мајка и довољно је ако један родитељ чита (55%); немају времена (55%); мама чита боље (33%); више воле друге активности. Али, многи очеви који не читају својој деци ипак сматрају да је читање наглас важно за развој детета.⁶

Из наведених истраживања, може се извести закључак да људи уопште, а посебно очеви, не виде своју улогу промотера писмености на адекватан начин. Такође, примећује се извесна „когнитивна дисонанца“, јер се знање и разумевање значаја читања не поклапа са очекиваним поступцима. Ова истраживања и бројна друга, већа или мања, имала су за циљ да се утврди суштина проблема и на основу тога осмисле стратегије за њихово решавање.

За превазилажење постојећих проблема, у Немачкој је покренут пројекат „Почнимо читати – три прекретнице за читање“. Идеја је преузета из Енглеске, где је 1992. године први пут створена, а постоји и развија се широм Велике Британије. Ова кампања је изванредан пример свеобухватне ране интервенције на развоју језика и способности читања код деце. Искуства из Велике Британије и истраживања показују да је пројекат дао позитивне резултате, да деца која су учествовала у пројекту имају знатно боље развијене језичке компетенције и социјалне вештине⁷.

Иначе, суштина пројекта је да се деци дарују три комплекта за почетак читања, а у пројекту учествују: педијатри, библиотеке, вртићи, школе. Пакет који деца, односно породице, добијају на поклон садржи: АВС читања – саветник родитељима за читање малој деци, DVD са информацијама о подстицању читања, сликовницу, дневник о учењу говора и читања, флајер са информацијама о услугама библиотеке, препоруке књига, постер и налепницу „Почнимо читати“. Пакети се деци деле на крају прве године и то чине педијатри, у трећој години пакете деле библиотеке, а трећи поклон-пакет деца добијају при поласку у школу. Поделу пакета прате бројне акције чији је циљ популарисање читања. Пројекат траје од почетка 2011. до јесени 2018. године. Носилац је Савезно министарство за образовање и истраживање и већ поменути Фондација. Треба споменути да су у Немачкој први пут покренуте сличне иницијативе још 2006. године. Суштина је да се створе услови да деца одрастају са књигама, као и да се побољшају образовне могућности деце и омладине. Са друге стране, циљ је стварање ширег друштвеног покрета који књигу доводи у центар пажње. Ово је, заправо, заједничка акција у којој учествују родитељи, педијатри, библиотеке, издавачи, локалне власти и локалне иницијативе и практично имају заједничку одговорност. За покретање овако великог пројекта, за који је издвојен буџет од 26 милиона евра, разлог лежи и у лошим резултатима *PISA студије*, где су млади у Немачкој показали лоше резултате када су у питању компетенције читања и писања.

Максима под којом се одвија пројекат је „Почните са читањем што раније“. Пројекат промовише значај редовног читања деци у кругу породице, као и комуницирања са дететом, посредством књиге, од најранијег узраста. Истиче се да читање од самог почетка треба да буде забава и радост за целу породицу.

Библиотека је значајна карика пројекта, јер она постаје место заједничког дружења за целу породицу од најранијег узраста. Тако се организују литерарне групе за бебе „пужиће“ у библиотеци, где групе мајки са малом децом уче игре, риме, песмице, игре прстима и бројне друге активности, те библиотека постаје место окупљања за целу породицу.

Још је важно споменути да је изузетно потенциран значај вечерњих сусрета родитеља у библиотеци на тему како могу побудити жељу за читањем код свог детета, шта библиотека може понудити деци и слично.

На семинару су представљени и бројни други пројекти којима је циљ промовисање читања. Занимљив је пројекат „Седмица посвећена сликовницама“, који се организује у библиотекама, вртићима, школама. Ово је акција која имала, а и даље има сјајан одјек и имиџ у немачкој јавности. Организују се предавања која имају за тему сликовницу, пројекције вишејезичких филмова о сликовницама, игре и забаве уз сликовнице, ауторска читања, луткарске представе, итд. На сличан начин организује се и „Седмица бајки“. Пажње је вредна и акција за јачање читалачке културе „Дан читања“. Организује се једанпут годишње, на нивоу читаве државе, а у читалачким сеансама учествује велики број политичара и других јавних личности, глумца, ТВ водитеља, популарних певача и бендова, председници општина, посланици, министри.⁸

Иначе, у свим акцијама којима је циљ промовисање читања, значајно место даје се волонтерима који деци редовно читају у дечјим вртићима, библиотекама и школама. Њих често називају „читалачким кумовима“ и они се студиозно оспособљавају за свој задатак. Пролазе детаљну обуку о важности читања наглас за развој читалачких способности деце, уче технике читања, упознају се са актуелним дечјим књигама и сликовницама, едукују се како преко књига започети разговор са децом, како се понашати ако деца ометају читање, савладавају практична и организацијска питања о конципирању блока читања (како започети, трајање, на који се начин могу укључити деца и слично).

Семинар је био изузетно идејно подстицајан када је реч о различитим облицима сарадње библиотеке и вртића, у циљу анимирања деце за читање.

Може се рећи да је основни облик сарадње акција у којој библиотеке позајмљују дечјим вртићима кутије са књигама. Наиме, васпитачи библиотекараима доставе тему или списак тема, а на основу њих проналазе се књиге, које се пакују у кутије и испоручују на адресу вртића,

⁸ Der Bundesweite Vorlesetag, <http://www.vorlesetag.de/> (преузето 19. 11. 2011).

где се користе за обраду датих тема. Пројекат на нивоу библиотека – вртић, који је побудио пажњу учесника семинара је „Библиотека у ранцу“. Суштина акције је да се у библиотеци напуни ранац са сликовницама, а он даље путује кроз разне вртиће или кроз све групе у једном вртићу. Свака група у вртићу одабере омиљену књигу, на основу које се осмишљава активност. На крају се приређује завршна приредба у којој се представљају омиљене књиге и активности.

Ништа мање интересантан је и пројекат „Возачка дозвола за библиотеку“. Да би се обезбедио континуитет у долажењу и појачали утисци приликом посете библиотеци, иста група деце из вртића организовано долази у библиотеку четири пута у току ограниченог временског периода, на тематски различите сусрете. На крају као награду, јер су се детаљно упознали са библиотеком, добијају возачку дозволу за библиотеку.

Прави пример вршњачке медијације спроводи се путем програма „Book buddy“: ученици трећег разреда (рачуна се да су тада довољно усавршили технику читања) долазе у вртић и читају својим другарима, а библиотека им ставља књиге на располагање. Корист је двојака: код ученика се подстиче јачање самосвести и способности читања (деца код куће морају да увежбају читање књиге пре него што оду у вртић), а код деце из вртића се успоставља контакт са школом и мотивација за читање.

Од 1999. године у Немачкој се редовно организују истраживања о значају медија у свакодневном животу деце. У фокусу истраживања су теме: интересовања, опремљеност медијима, функција медија, коришћење интернета и рачунара, ставови према рачунарима и интернету, коришћење медија у контексту породице...⁹ Резултати истраживања су бројни и опсежни. За ову прилику можда треба истаћи то да су уочене значајне полне разлике. Показало се да се дечаци чешће и интензивније забављају компјутерским игрицама. Они на компјутеру слушају музику, користе га за игре, као портал за интернет или за програмирање. Такође, чешће своје јунаке траже и налазе на телевизији и у рачунарским играма, а мултимедијални додаци уз књигу, посебно код дечака, повећавају мотивацију за читање. Девојчице у већој мери користе рачунар за креативне активности, за сликање, писање или користе програме за учење. Слабија читалачка мотивација код дечака у односу на девојчице све више ставља читалачка интересовања дечака у центар пажње. Сагледавају се потребе и жеље дечака и осмишљавају акције да се ојача њихова мотивације за читање. Покрећу се пројекти и изналазе нови и оригинални начини подстицања читања код дечака.

Конечног одговора нема, али водила се конструктивна расправа о учинцима коришћења медија. На једној страни је стављено: слабљење способности концентрације, слабљење способности диференцираног вербалног изражавања, смањење фонда речи, смањење физичке ак-

⁹ Medienpädagogischer Forschungsverbund Südwest, <http://www.mpfs.de/?id=192/>

Живот библиотеке _____

тивности, смањење социјалних активности, смањење активности играња. Овоме су супротстављени ставови: побољшање концентрације и издржљивости, развој додатног језичког кода („језик СМС порука“), могућност интеракције и за “аутсајдере”, упознавање алтернативних идеја за игре и облике играња.

На крају семинара организован је рад са сликовницама (учесници семинара су имали задатак да понесу три омиљене сликовнице). На основу бројних метода и облика рада са предшколцима изложених на семинару, а препорука је била да је идеје пожељно „позајмљивати“, учесници семинара су подељени у радне групе и свака група је осмислила и представила сиже једне радионице коју је могуће извести у библиотеци, а која афирмише књигу и читање.

Кристина Зукић, Библиотека „Глигорије Возаровић“, Сремска Митровица

Бонтон и библиотека

Бонтон или лепо понашање, представља скуп правила која помажу да у свакодневном животу и кроз разне ситуације будемо пристојни. Његова сврха је да се пријатно осећамо у друштву и да се други лепо осећају у нашем присуству.

Понашање је активност, скуп одређених реакција, условљених биолошким, физиолошким, психолошким, социолошким и другим факторима. Манири се као одређена правила понашања и стандарди у опхођењу уче и стичу. На велику жалост, култура понашања није нешто с чим се родимо, већ нешто што стичемо васпитавањем. Од малена учимо како треба да се понашамо у породици, разним установама, школи, библиотеци и сл. За разлику од понашања животиња (физиолошко и рефлексно), човек се руководи и тежи вишим облицима понашања. Човек није аутомат који механички учи већину задатих правила или, руководијен инстинктима, прима или одбацује различите спољне надражаје. Манири су установљени стандарди у понашању које једна заједница (или већина) добровољно прихвата, учи, али и креира. Лична креативност и инвентивност појединца омогућавају да се манири трансформишу у складу с временским и друштвеним током. Стандарди понашања, једнако као глас, говор и покрет, обележавају и одређују једну личност. Они не треба да се схвате само као општеприхваћени облици формалног понашања, већ представљају и могућност да се коначно дефинише стил личности.¹

За понашање су значајни рационални и емоционални елементи, при чему у пословној комуникацији превладавају рационалне одлуке. Емоције немају примарну улогу у одлучивању с ким се може пословати, али одређена селекција ипак треба да постоји. Вештина комуникарања састоји се у проматрању и препознавању људи и одабиру с ким се никако не може сарађивати и радити, ни под каквим условима. Управо због тога, једна од најзначајнијих појава у било којој заједници, јесте прихватање и спровођење одређених правила понашања, бонтона, манира и сл., што представља почетни момент у успостављању, развоју и одржавању стабилних контаката.

На понашање утиче социјални момент, тј. начин васпитања, окружење, избор пријатеља, брачног партнера, па и пословних сарадника. У психолошком смислу, понашање се састоји од опажања, перцепције, стварање одређене слике о себи и пласирања те слике у јавности.

¹ (<http://poslovi.nsz.gov.rs/page/index/52/story/487>)

„Реч *бонџон* потиче из француског језика и значи *добро њонашање*. За исту ствар Французи користе и израз *уметни живејти*. У Вујаклијином *Лексикону стираних речи и израза* пише да је бонтон *фино њонашање и ојмено држање*, леп начин изражавања добро васпитаних и образованих људи.

У једној старој енглеској књизи стоји да је бонтон штит од насртаја бесрамних и неотесаних грубијана. Одбрана од испада који нису обухваћени законом. За америчке стручњаке бонтон треба да садржи све оно што добро васпитана особа мора да зна о понашању у свакодневном животу. Под пристojним понашањем Шпанци подразумевају прилагођавање карактера тренутним околностима и обуздавање нагона у правом тренутку. Укратко, *џовући ручну* на време. Италијани су изучавали начине контактирања, обичаје и укус свог времена чији су описи садржани у популарној књизи *Дворанин* Балтазара Кастиљонеа још почетком 16. века.

Али трагови кодекса о лепом понашању сежу много даље, до средњег века. Још тада су постојали писани прописи о церемонијама на дворовима. *Књија рийџуала* без сумње је најстарији документ из ове области. Ископан је у Кини и потиче из времена династије Хан. Писан је на дрвеним плочицама, пре отприлике 2000 година. Између осталог, постоје и овакви докази.²

² Ј. Петровић, 2004.

Бонтон није привилегија страних земаља. Бонтон није ни власништво привилегованих појединаца, нити богаташа. Бонтон је једноставно ваш ако ви то желите. Учење бонтона почиње у родитељској кући. Упознавање са правилима бонтона најлакше је кроз књиге које се могу наћи у свакој књижари и библиотеци. Награда за уложени труд биће задовољство које се осећа у примени бонтона и даривању других људи нечим корисним и племенитим. Пажња и поштовање које указујемо људима у процесу комуникације су примарни показатељи власти тог васпитања и добре воље.

„Култура се не може свести само на знање и образовање. Она је и понашање и гради одређени тип односа појединца према другим члановима друштвене заједнице. Осим тога, култура је не само синтеза образовних и моралних, већ и многих других вредности, али синтеза у којој те вредности једне другима не противрече. Она представља најпотпунији облик усаглашености интереса појединца и интереса друштвене заједнице. У оквиру културних процеса и у културним вредностима ова интереса се узајамно претпостављају.

Посматрање културе као свакидашњег живота значи истовремено премештање интересовања од културе као нечег отуђеног до људи у средиште њиховог живота. Човек културу почиње да доживљава субјективно. Ако култура не осмишљава људски живот, већ представља умртвљену институцију, ако владајућа култура остаје изван интересовања човека, онда ће он свакако потражити елементе друге културе, утемељене на вредностима које ће покушати „ухватити“ и самосвојном креативношћу. Нове вредности ће осмишљавати свакидашњи живот појединаца и утицати на формирање њиховог идентитета.“³

³ Д. Коковић, 2005.

Библиотека је прва међу културним институцијама у којој морају да поштују правила лепог понашања и запослени, и корисници. Разумевањем фондова као културног наслеђа и обавеза његовог чувања за будућност, читалац поштује правила и библиотеку као институцију. У активностима трајног чувања библиотечке грађе, поред библиотекара учествују и крајњи корисници – читаоци. Они су дужни да поштују основне норме у погледу коришћења библиотечких фондова са којима морају бити упознати приликом уписа у библиотеку. Посебно треба истаћи да је књига, коју користе, њима на располагању због правилног односа претходног читаоца и да ће и после њега исту књигу користити други у својим истраживањима или у слободном времену. Читаоци који схвате значај библиотечких фондова имаће и правилан однос према библиотеци и запосленима у њој.

На видном месту у библиотеци треба да стоје *златна правила лепог понашања* за библиотекаре, следећег садржаја:

- Уважавање другог представља уље у механизму опхођења;
- „Молим“ и „хвала“ олакшавају живот;
- Љубазност има чаробно дејство, поготово у компликованим ситуацијама;
- Спремност да се помогне значи: чинити добро другима, не очекујући ништа заузврат;
- Интересовање за другог и пажња стварају добру атмосферу;
- Конфликте и критичне ситуације решавамо љубазно, рационално и стрпљиво;
- Разговор је Алфа и Омега;
- Уредно облачење и негована спољашност представљају вид обзира према корисницима и колегама;
- Приватни разговори, усмени и телефонски, воде се иза „кулиса“;
- Квалитет наших услуга мери се и љубазношћу;
- Обзирност је један од елемената културног опхођења;
- Самоконтрола и промишљање сопственог понашања стално су присутни;
- Толеранција и уважавање су темељи пријатне и успешне сарадње;
- Тон: корисницима и колегама обраћамо се онако како желимо да се они обраћају нама;
- Обећавамо само оно што можемо да испунимо;
- Говоримо јасно и изражавамо се разумљиво;
- „Да“ је одраз нашег позитивног става према другоме;
- Слушати и свакоме дозволити да заврши свој исказ, јесу претпоставке за неометану комуникацију.

Живот библиотеке _____

И читаоци се морају на исти начин обавестити о *изводу из њих* правила које треба да поштују:

• Библиотека је заједничка својина, како библиотекара тако и читалаца, те мора постојати обострана брига и сарадња;

• Читаоци су обавезни да у највећој мери одржавају ред и тишину у библиотеци;

• Поштовање другог и пажња стварају добру атмосферу;

• Конфликте и критичне ситуације решавамо љубазно, рационално и стрпљиво;

• Читаоци су дужни да позајмљене књиге, часописе или новине врате неоштећене;

• Уредно облачење и одржавање личне хигијене представљају вид обзира према осталим читаоцима и библиотекарима;

• Приватни разговори, усмени или телефонски, не воде се у библиотеци;

• Обзирност је један од елемената културног опхођења;

• Толеранција и уважавање су темељи пријатне и успешне сарадње.

Поред обавештења на јавном месту у библиотеци, могу се урадити и флајери или обележивачи књига на финој хартији у разним бојама, у којима се обавештавају читаоци о значају библиотечке грађе и начину чувања:

• Обавештење за читаоца

ОСЕТЉИВО

• Ово издање је израђено од осетљиве хартије

МОЛИМО ВАС ДА ЊИМЕ ПАЖЉИВО РУКУЈЕТЕ

• ОБАВЕШТЕЊЕ ЗА ЈАВНОСТ

– Моли се читалац да нам поштовањем следећих правила помогне у очувању књижне грађе:

• Књигом пажљиво руковати;

• Не повлачити књигу за доњи или горњи део хрбта;

• Не додиривати библиотечку грађу прљавим рукама;

• Не писати по страницама књиге;

• Не савијати странице књиге;

• Скренути пажњу запосленима на евентуална оштећења која сте приметили у књизи.

Да се о лепом начину понашања у библиотеци и правилном односу према књизи одувек водило рачуна, најбоље говори један запис из прве половине 20. века, који је и данас актуелан:

Књига нас моли

• Молим вас, људи и децо, на дирајте ме прљавим рукама. Биће ме стид ако ме после тога узму други читаоци.

- Не подвлачите моје редове мастилом или оловком – то ми убија лепоту.
- Кад читате не наслањајте се лактовима на мене и не остављајте ме отворену на столу тако да ми лице буде доле. И Вама се лично то не би допало, кад би се тако с Вама поступало.
- Међу моје странице не стављајте оловку нити што дебело. Ако нисте завршили читање, а бојите се да ћете изгубити место где сте стали, немојте бележити ноктом него метните листић хартије, да бих се могла одмарати мирно.
- Обавијте ме хартијом, ако ме будете носили кад је влажно време, је ми оно наноси штете.
- Не заборављајте да морам послужити многим другим читаоцима. Дакле, помозите ми да останем свежа и чиста, а ја ћу Вама са захвалношћу помоћи да будете просвећени и срећни.

О правилима лепог понашања у библиотеци треба упознати најпре најмлађе читаоце. Међу њима има и великих радозналаца који дођу у библиотеку, а не знају шта би пре узели на читање јер – све их занима. Тада помаже библиотекар. Он је саветник за књиге. Он зна сваку књигу у библиотеци и о свакој уме нешто да каже. Друговање са библиотекарком је корисно и занимљиво.

„Библиотека са читаоницом је кућа тишине. Са књигама се разговара ћутке. Ако желиш да читаш књигу у библиотеци или у читаоници, немој никад заборавити да ту ниси сам. Много је оних којима смета гласан говор, шушкање, лупкање, шапутање, шкрипање... Зато се то у библиотекама и читаоницама не ради. Замисли само: ти читаш бајку о успаваној лепотици и дошао си до оног места када се принц прикрада кули у којој спава зачарана принцеза. Стрепиш да неко не ода принца, да га нешто не омете јер само он може спасити зачарану принцезу. И баш тада неко поред тебе лупне књигом, зашущка бомбонама или зашапуће... Сав се најужиш од страха да ће та бука издати принца. А онда схватиш да та *издаја* није у књизи, да је то изван књиге. И, наравно, криво ти је. Криво ти је што те је неко преварио, збунио, што те прекинуо, омео да сазнаш шта је даље било. Разбио ти је чаролију којом си се пренео у царство бајке...

Многа деца долазе у библиотеку да позајме књигу коју ће код куће читати. Али некада нас омету друге обавезе и задаци, па заборавимо да прочитамо позајмљену књигу. А неко заборави и да је врати! За то време други читаоци узалуд траже и чекају ту исту књигу и чуде се што има оних који тако споро читају...“⁴

Коришћење библиотеке, па и понашање и однос према књизи, значи истовремено премештање интересовања од културе као нечег отуђеног од људи у средиште њиховог живота. Човек библиотеку и књигу треба да доживљава субјективно. Он понашање и гради како својим односом према другим корисницима библиотеке, тако и према књижном фонду. Осим тога, култура понашања је не само синтеза образовних и моралних, већ и многих других вредности, али синтеза у којој те вредности једне другима не противрече. Она

⁴ Д. Лукић, 2002.

Живот библиотеке _____

представља најпотпунији облик усаглашености интереса појединца и интереса друштва не заједнице.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Лукић Душица. Е, баш хоћу лепо да се понашам. Београд: Драганић, 2002
2. Коковић Драган. Пукотине културе. Нови Сад: Прометеј, 2005.
3. Петровић Јасминка. Бонтон. Београд: Креативни центар, 2004
4. Петровић, Весна. „Библиотека за чување – библиотеке за коришћење“. Рад представљен на Семинару библиотекара Републике Српске у НБ „Филип Вишњић“, Бијељина, Република Српска. 21. 4. 2010.

МА Љиљана Мацура, Народна библиотека Србије

Способности важне за успех у библиотечкој професији и запошљавање

I

У библиотекама су запослени стручњаци из различитих дисциплина. У зависности од библиотечке средине (величине и структуре библиотеке), запослена особа у библиотеци, односно огранку, може бити једини запослени у њој или је посао подељен на више запослених. Према систематизацији Народне библиотеке Србије¹, постоје различита радна места која покривају библиотечко-информациону делатност. Укратко, запослени могу радити са корисницима или обављати друге, већином административне, а не и оперативне послове. Сви ови послови наизглед се разликују, али имају једну заједничку особину, а то је претраживање информација. И једни и други морају да познају – знају да користе програме за претраживање и да су овладали техникама претраживања. За то је потребно да буду детаљни, упорни и доследни; подразумева се и одређен ниво опште културе.

Они који раде са корисницима, поред наведених особина, треба и да су прилагодљиви, оптимистични, тактични, довољно осетљиви и стрпљиви, да могу да организују своје време и поставе приоритете, као и да саопште потребно *не* односно одложе доношење одлуке у оквиру одређеног контекста. Пошто је рад у јавним, школским и високошколским библиотекама већином сменски; исто је и у Одељењу за чување и приступ фондовима и у Одељењу за пружање информационих услуга корисницима у НБС-у; у неким специјалним библиотекама може бити, такође сменски, запослени треба да поседују и неке природне предиспозиције – да су стабилног здравља и да имају добру психофизичку кондицију за већ поменути рад у сменама. Постоје одређене сензорне, психомоторне као и менталне способности које треба да су у потребној мери заступљене код запослених у овој професији. Рецимо, због тога што раде са записима најразличитијих врста, запослени у библиотеци треба да имају добро развијена чула вида и слуха. Нарочито је оптерећено чуло вида. Осим тога, одређене психомоторичке способности су важне за оне које раде са великом количином публикација у класичном облику (штампане): добра координација покрета заједно са добрим видом је од велике важности у

¹ У даљем тексту: НБС

тим случајевима (спретност и брзина; прецизност, тачност приликом рада са фондом). Коначно, за различите активности у библиотечно-информационој делатности врло су важне менталне способности; сви аспекти интелигенције, појединачно и сви заједно у неким случајевима: и апстрактна и конкретна, као и социјална интелигенција.

Запослени у библиотеци који не раде са корисницима не морају имати све наведене особине које су пожељне за сменски рад, али са друге стране треба да, у случају да се баве каталогизацијом и класификацијом, имају неке друге особине: црте личности, темперамент и способности. За њих је потребно имати добро развијене (очуване) неке сензорне и менталне способности; нарочито је важан аспект апстрактне интелигенције. За каталогизаторе и класификаторе није толико важна координација покрета, развијеност социјалне интелигенције; то могу бити, примера ради, и оне крајње интровертне особе, па и оне флегматичне, меланхоличне или чак колеричне особе уколико испуњавају неке опште захтеве за обављање канцеларијског посла. За њих одређене црте личности и темперамента нису толико важне колико код запослених који раде са корисницима, односно обављају сменски посао. Рад са људима захтева колико знање толико и неке вештине и способности без којих је тешка сарадња запослених са корисницима, и обрнуто; сигурност у себе, поверење у друге, оптимизам, стрпљење, упорност, прецизност, тактичност, умеће постављања приоритета, преовлађујући ведри тон и добро расположење; добродошле су и емпатија и филантропија. Библиотеке су углавном јавне установе и у њима се сусрећу различити људи са различитим потребама – корисници као ресурс, чак и уколико се ради о истом типу библиотеке, нехомогене су структуре, ако се узме у обзир најшири опсег. Њихови захтеви могу бити концизни и конкретни, али и конфузни, са најразличитијим мотивима, па се библиотекар у раду са њима може наћи у различитим ситуацијама, од комичних до врло деликатних, а и једне и друге захтевају стручност и професионалност.

Посао каталогизатора и класификатора² има другачију динамику; библиограф или археограф, запослени у матичној или некој другој служби, свој задатак могу и да одложе уколико осете ту потребу, што скоро никад није могуће у случају рада са корисницима где се захтева тренутна реакција библиотекара-информатора или оног који ради друге стручне послове у читалоници, опет са корисницима, а такође и запосленог у Одељењу за чување и приступ фондовима – публикација је наручена и треба је одмах пронаћи пошто је корисник очекује; све помешито важи за библиотеке односно огранке где у смени ради само један запослени, библиотекар или књижник. Публикација (читај: информација у публикацији, нарочито у класичном облику), која захтева обраду, никад не може бити толико хитна као што је то захтев корисника за информацијом када се нађе пред информатором, за информационом пултом или захтев за

² Када говоримо о обради публикација важно је знати да постоје каталогизација – библиографско-каталожка обрада и класификација – предметна и стручна обрада.

публикацијом коју корисник жели да позајми односно користи. Иако овде можемо говорити о степену важности и степену хитности, безазленија је књига коју треба обрадити од нестрпљивог корисника; у пракси је то чест случај мада, с правом, и ова тема заслужује дискусију.

Опис радног места библиотекара-информатора (веће библиотечке средине) представља попис послова и задатака који се постављају пред библиотекара. Њих представљају:

- реализација послова који су у вези са радом са корисницима у свим читаоницама;
- благовремено и квалитетно пружање свих информационих услуга корисницима у читаоницама библиотеке и на даљину;
- аналитичко праћење потреба корисника;
- референсни рад са корисницима;
- спровођење анкета о задовољству корисника пруженим услугама;
- послови међубиблиотечке позајмице.

II

Способности важне за успех у професији и начин запослења представљају важне кораке у организацији. Може се слободно рећи да они спадају у најважније, стратешке кораке.

Како би текао претпостављени конкурс? Осим општих услова (VII степен стручне спреме – диплома факултета друштвених или природних наука, најмање једна година радног искуства, коришћење информационих технологија, знање страних језика), било би пожељно да је кандидат особа којој прија рад са људима, познаје човекову природу и да јој рад са корисницима не представља извор стреса (реалистична схватања; емпатија, тактичност, прецизност, упорност, креативност, стрпљење, оптимизам, добро здравље); схватање појма тимског рада и способности за рад у тиму; важна су и знања из различитих области (одређен степен опште културе); неизоставне су и извесне вештине: претраживање информација у посебном окружењу (рачунарски програм; библиотечки каталози и други секундарни или терцијарни извори); управљање временом и постављање приоритета; опште вештине управљања које подражавају добру организованост.

У данашњој Србији тешко је изборити се са предрасудама. Дефинитивно, није сваки конкурс „намештен“ за одређене кандидате, али је то у пракси толико чест случај да је ситуација обесхрабрујућа. Хипотетички, кандидати би се јављали, а уколико се прима већи број њих, потребно је организовати тестирање знања, вештина и способности; евентуално, психо-тестове и свакако – интервју кандидата, како би се закључило о цртама њихових личности, темпе-

раменту и карактеру. Ако је реч о националним установама или матичним библиотекама, мислим да и установа и професија и кандидати заслужују овакав приступ и третман. Кандидатима би било саопштено да се креће од почетка без обзира на ниво образовања и академско звање како би се што боље упознао процес рада, а на основу постигнутих резултата (али не првих, већ након више различитих радних места, односно након одређеног времена) зависиће и њихова позиција у радној средини. Кандидати са ранијим искуствима у библиотечно-информационој делатности би се брже развијали, али ни то није гаранција пошто останак и рангирање зависе од њихових других особина, односно резултата који би били постигнути. Задужени за запошљавање треба да узму у разматрање и пробни рад, као и рад на уговор до три године³ након чега кандидат стиче право да положи стручни библиотекарски испит, па Библиотека може да предложи наставак рада на неодређено време уколико је кандидат оставио повољан утисак. Ово се, наравно, саопштава и кандидатима, као и могућност сменског рада и рада суботом ако то радна средина захтева.

Правог кандидата треба одабрати првенствено на основу афинитета према библиотекарству (љубазно, нипошто провокативно питање зашто су конкурисали за тај посао), а у то улазе и завршене студије на Катедри за библиотекарство и информатику; схватање места те библиотеке односно делатности у локалној средини (визије и мисије организације у којој се кандидат запошљава); неизоставно је и питање како и где (радno место и позиција у оквиру организације) будући запослени види себе у датој библиотечној средини и у библиотекарству уопште, у ближој и даљој будућности. Можда би понекад између два кандидата пресудио и осећај. Не треба бежати од ситуације да се међу кандидатима нађе неко у сродству са бившим запосленим или са неким од већ запослених у радној средини уколико кандидат испуњава услове, а и једна и друга особа уливају поверење и остављају повољан утисак.

Људски ресурси у организацији су врло важни, па је веома захтеван и одговоран задатак учествовати у раду конкурсне комисије. Неретко, због пропуста у овом делу настају губици или спорији развој неке делатности. Уколико су у радној средини у великој мери присутни протекција и непотизам, то се послодавцу враћа кроз активност запослених и квалитет услуге; постоји повратна спрега тако да се може закључити да је послодавац сам заслужио радну снагу какву и запошљава.

³ За полагање библиотекарског стручног испита, запослени треба да има најмање једну годину радног стажа у овој струци, а након три године проведене на радном месту (једно место или више њих у струци) мора да положи стручни испит; ако не, онда послодавац има право да га премести на друго радно место где се не траже такви услови или запосленим престaje радни однос код тог послодавца.

Дејан Вукићевић, Народна библиотека Србије, Београд

Распршивачи облака

ИЛИ

Шта све може стати у једну Бележницу?¹

¹ Реч са промоције Библиографије Бележнице, 22. децембра 2011. у Бору.

Преци су нам оставили причу о Танталу. Као што знате, Тантал је био осуђен на изобиље и, истовремено, немогућност да до њега допре. Целог живота гледати благо и бити осујећен у намери да га искористиш!

Један научник, истраживач, проучавалац, студент, или само пуки знатигељник у овом, 21. веку, суочава се са сличним (ако одбацимо наслаге хиперболе) мукама: зна да благо постоји, зна где је, али од шуме не види дрво. Благо је запретено у часописима, новинама, листовима, алманасима, годишњацима – једном речју – у периодици. Ту и тамо назре се понека златна жила која је пробила, али лавовски део остаје невидљив. Некад је периодика променадна и одражава тренутну климу, каткад је мотор покретач главних струјања или, како би то рекао Богдан Поповић говорећи пре свега о књижевној периодици, „регулатор“ и „регистратор“ догађаја.

Дакле, да коначно напустимо метафоре, научне и стручне студије, огледи, есеји, прикази, критике, анализе, осврти, прегледи, белетристички прилози леже хаотично разбацани у периодици, а пут до њих није нимало лак. Наравно, нико нема намеру да тврди како је тај пут и немогућ, али информација о томе није потпуна, а кад није потпуна, није права.

Као што стари нама шаљу митове из далеке прошлости, попут овог о Танталу, да бисмо се боље сналазили данас, тако и ми морамо олакшати потомцима њихово сутра. Библиографије су, сигуран сам, добар начин за то, што управо доказује и књига пред нама – *Библиографија Бележнице Драгице Радетић*.

У Србији рад на завичајној библиографији није довољно ни афирмисан ни валоризован. Завичајне библиографије заступљене су спорадично и препуштене појединцима ентузијастима. Негде се више ради на персоналним, негде на тематским библиографијама, али, глобално гледано, не постоји високо изграђена друштвена свест о њиховом значају и утицају који могу обавити, о томе да је свака завичајна библиографија заправо цигла на кући културе једног народа. Локалпатриотска осећања не треба изражавати само бусањем у груди са дресом локал-

ног фудбалског клуба, већ и, сигуран сам, израдом библиографских јединица. Завичајне библиографије су један од начина да се запише памћење једног краја, да се најлакше и најбрже могуће дође до информације, да се онима који долазе олакша истраживање, да се праве вредности лакше измере и ставе на место које заслужују.

Библиографија *Бележнице, часописа за библиотекарство, књижевности и културу* : (1999–2009) узорног библиотекарског посленика Драгице Радетић урађена је по Ифлином ISBD(ср) стандарду, једином, колико је мени познато, међународно прихваћеном стандарду за библиографску обраду саставних делова или чланака. Како би се избегло непотребно понављање одређених ставки, ауторка се разумљиво определила за скраћени опис. Иако код скраћеног описа нису неопходне напомене, у случају мањег броја библиографских јединица оне су дате, очигледно тамо где би разумевање садржаја тих јединица било мањкаво и поред тога што је грађа организована према Универзалној децималној класификацији. По обухвату грађе реч је о исцрпној библиографији јер су узети у обзир сви чланци. По врсти обухваћених публикација, она је библиографија саставних делова. По облику је самостална, према врсти извора примарна, тј. рађена је *de visu*, са књигом у руци. По хронолошком критеријуму је ретроспективна (временски омеђена између 1999. и 2009), према територијалном критеријуму део је корпуса завичајних библиографија. По начину распореда библиографских јединица је стручна, јер је разврстана по систему Универзалне децималне класификације. Примењени УДК систем коришћен је по макро индексима који су за овакву врсту библиографије сасвим задовољавајући. По карактеру описа библиографија је делимично аотирана.

Осим високо стручног и садржајног предговора Здравке Радуловић, књига садржи ауторкин увод с основним подацима из „личне карте“ *Бележнице*. На самом крају су и именски и предметни регистар.

Бележница је почела да излази оне, по Србију важне, 1999. године. (Је ли то неко поменуто српски инат, можда?) Обухваћених десет година спрам вечности је зрно песка у океану, али колико је то заправо велики период, знају најбоље они који су тих десет година провели у склапању бројева. А у овом тренутку када говоримо о часопису, треба добројати још два лета.

Многи мисле да библиографије и нису неко штито за читање. Али реч је о онима који не знају да их читају. Шта се све, дакле, може прочитати из ове библиографије?

Из подналова, а и самих библиографских јединица, види се како се мењала концепција часописа. Некада, на почетку, осетила се празнина (можда попут оне оближње, са ивице овог града), која је зјапила из претходног десетлећа по престанку излажења *Билтена* који је овда-

шња библиотека издавала. Међутим, убрзо је концепција учвршћена на трима областима – делатност библиотеке, завичајна тематика и локално, пре свега, књижевно стваралаштво. С оваквом концепцијом лист је морао да испуни своју судбину и пре или касније прерасте у часопис. Часопис јединствен на српском културном простору управо у смислу третирања локалног стваралаштва које и неки други српски стручни часописи негују, али у много мањем обиму. Крушевачка *Савремена библиотека*, рецимо, има рубрику „Калимахови настављачи“ у којој представља књижевно стваралаштво колега из струке, панчевачко *Чишљашће* у сваком броју упозна публику с неким ликовним (најчешће локалним) ствараоцем, док остали ову врсту прилога готово да не практикују.

Из библиографије се надаље може видети какав интелектуални потенцијал има издавач *Бележнице*, Народна библиотека Бор. Већи део запослених бави се научним радом, књижевном критиком и есејистиком, књижевним преводилаштвом, дакле књижевним стваралаштвом у најширем смислу речи. На овом интелектуалном кружоку библиотеке, тој концентрацији професионализма, стручности и креације засигурно могу позавидети и много веће институције и средине, српске или било које ине.

Даље, може се видети с којом се усредсређеношћу, пажњом и озбиљношћу аутори *Бележнице* баве завичајем. Ниједан знаменити локални стваралац није занемарен, а непрестано се представљају и савременици, било да су се отиснули, било да су се везали за завичај. Чињеница да Бор са широм околином већ дуже време нема књижевни часопис, или бар мени то није познато, готово да се не примећује управо зато што постоји *Бележница*. А онај ко редовно прати ово гласило зна да прилози најчешће превазиђу обзоре завичаја и носе ту специфичну тежину која их сврстава у национално релевантне.

Из регистара се лако може уочити и ко су најчешћи сарадници *Бележнице*: пре свега то су њени чланови редакције, библиотечки делатељи Ана Јанковић, Јелица Живковић, Весна Јовановић, Горан Миленковић, Драгица Радетић, Виолета Стојменовић, Драган Стојменовић, Весна Тешовић, као и истакнути завичајни ствараоци Бранислав Димитријевић, Радиша Драгићевић, Саша Д. Ловић, Милен Миливојевић. Ови културни посленици, заједно са свима осталима, изградили су зиданицу од „бележака“ којом би се поносио сваки завичај. Ова елита борског краја већ туце година распршује онај из наслова сиви облак загушљивих гасова над Бором и освежава борски ваздух.

О лошим, или боље речено мање добрим странама ове библиографије, као што је *Предметни рејистар*, рецимо, биће речи, али у четири ока, с ауторком.

Живот библиотеке _____

У *Бележници* је за једну деценију „забележено“ 519 текстова, те зато ова библиографија броји исто толико библиографских јединица. Шта је то наспрам оних стотина хиљада које српска култура још треба да донесе? Али о погачама и палачама је овде реч, драги моји, када би се свака средина (крај) овако односила према својој периодици и себи, мислећи тако на своје потомство, где би нам био „крај“.

Библиографске јединице, за разлику од материјалних монета, никада не девалвирају.

Др Дејан Вукићевић, Народна библиотека Србије

Глас библиотеке бр. 17¹

Глас библиотеке који издаје Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“ из Чачка једно је од најважнијих српских стручних гласила. Број је склопљен тако да има, рекло би се, два тежишта – дигитализацију библиотечке грађе и завичајне фондове. Осим ових радова у *Гласу* су представљене две библиотеке од светског и једна од српског значаја. Такође, периодика је „покривена“ представљањем тематског броја изузетно значајног српског часописа *Култура*, као и зборника с једног од најважнијих стручних скупова, Сусрета библиографа у Инђији. Баланс броја, у смислу колективног и индивидуалног, праве текстови о једном од наших најзначајнијих библиотекарских посленика и једној важној српској књижевници. Место су нашле и конкретне библиографске јединице заступљене у чак три рада. Такође, чини се да је постигнут и прави однос између локалног и глобалног.

Богдан Трифуновић: Дигитализација библиотечке грађе и нове перспективе завичајне баштине

Богдан Трифуновић започиње свој рад егзактним подацима из једног америчког тестирања, да би потом представио резултате анкете коју је спровела Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“ у Чачку 2009. године, од којих су најзанимљивији они да библиотеке у Србији предњаче међу установама културе у процесу дигитализације, те да дигитализација завичајних фондова углавном подразумева штампану грађу као што су фотографије, разгледнице, мапе, периодике, док се усмена сведочења, рецимо, рачунају у мање важне. Чачанска библиотека у процесу дигитализације ушла је међу првима у Србији и последице ове чињенице лако су уочљиве и у овом раду. Библиотека је прилично одмакла у односу на остале и већ се суочава с проблемима који ће друге тек задесити. Укључивање у друштвене мреже као што је Фејсбук, увођење иновација (још 2006) као што је сервис „Питајте библиотекара“, оснивање и унапређивање веб-странице само су неке од новина које је библиотека увела и преко којих је унапредила однос с корисницима, олакшала им посао претраге и омогућила много шири увид у ресурсе којима располаже. У процесу дигитализације библиотеке Србије, Богдан Трифуновић озбиљан проблем види у недостатку људских ресурса, заправо, чини се, у непоимању од стране општинских власти суштинске важности дигитализације и давању непримерене пажње овом незауштављивом процесу који је захватио земаљски глоб. Аутор наводи јасно уочене

¹ Текст прочитан на промоцији *Гласа библиотеке* у Чачку, 22. јула 2011.

циљеве дигитализације грађе чачанске библиотеке: „Очување угрожене грађе у папирном облику; већа доступност дигитализованих збирки; повећање броја корисника, промовисање богатства и разноврсности дигитализоване завичајне баштине“. Овоме ће касније додати и обогаћивање самих библиотечких фондова јер је дигитализација вишесмеран процес: наиме, на позив библиотеке грађанству да јој накратко „позајми“ ретку, вредну или уникатну грађу, после чина дигитализације, библиотека је постала богатија за ту исту грађу у електронском облику. У Дигиталној библиотеци Чачка налазило се више од 100.000 дигиталних страница и 1,5 терабајта података (кажем *налазило* јер је податак настао у тренутку писања, што значи да се повећао до тренутка писања овог текста, па до момента читања, итд) на којима су, природно, најчешће фотографије и рукописи као уникатна грађа, потом стара грађа, као што су разгледнице или периодика попут *Чачанској ласа*, *Жиче*, *Љубића*, *Слободної лисћа*, *Чачанских новина* и сл., дакле уникатна, стара, ретка и изузетно вредна грађа. „Завичајна одељења јавних библиотека, уз референсна одељења, посебно су изложена овим променама, ако се узме у обзир структура корисника тих одељења и њихови захтеви који се постављају пред библиотекарима“, добро примећује при крају свог рада Богдан Трифуновић који је на време уочио нове важне послове једне јавне библиотеке и престројио се, тј. не чекајући националну платформу за дигитализацију, која касни а не зна се ни да ли ће и када доћи, заједно са својим колегама направио прве успешне пионирске кораке јер, то сви знамо, будућност не чека. Чачанска библиотека, видимо из краја овог рада, после пионирских, спрема се и за много амбициозније кораке о којима ћемо читати у наредним Богдановим радовима.

Предраг Ђукић: Дигитализујем дакле постојим!

Предраг Ђукић, још један млади перспективни мастер и заменик управника, представио је на сличну тему пројекат AccesIT Библиотеке града Београда у којем учествују и библиотеке из Турске и Грчке. БГБ, како аутор каже, „није журила“ с процесом дигитализације грађе, те је тако избегла дечје болести овог процеса, но, међутим, с друге стране, налази се у значајном заостатку за неким јавним библиотекама. Укратко су представљени предуслови као што су простор, опрема, софтвер и кадар.

Милан Грба: Британска библиотека и Србија: настанак и развој Српске збирке

Милан Грба, начелник Збирки југоисточне Европе у Британској библиотеци, чест гост балканских стручних скупова, написао је веома исцрпан рад о путевима и странпутицама којима су старе српске (па и словенске) књиге стизале до Британског музеја, односно Британске

библиотеке. Из њега сазнајемо да се на територији Велике Британије и Ирске данас налази 20 средњовековних рукописа српског порекла, од којих је шест похрањено у Британској библиотеци; да је у овој кући набавка српских књига започела средином 19. века, куповином Вуковог *Српског рјечника* из 1818. године; да је примерак ободског *Окшоиха њрвојласника* из 1494. година ћириљска инкунабула у Великој Британији. Аутор се осврће и на српске књиге у приватним британским колекцијама, апострофирајући посреднике двеју култура. Треба на крају додати и то да је рад оптерећен сувише прецизним и детаљним архивистичким подацима о новчаним износима, што никако не умањује његов значај.

Ирина Базилевски: Сверуска државна библиотека стране литературе (Москва)

Ирина Базилевски представила је још једну библиотечку институцију светског формата – Сверуску државну библиотеку стране литературе из Москве. Нуклеус библиотеке била је Библиотека московског Неофилошког института са само стотинак књига, док данас она броји више од 4,5 милиона јединица на 144 језика. У својој дугој историји концепције су се смењивале, па је у једном периоду она прикупљала само грађу из хуманистичких наука, затим је проширила домен и на природне науке, да би се касније опет определила за хуманистику и уметност, проширивала је делатност научним садржајима, па су нека одељења добила и научни статус, дочим је културно-просветна мисија непрестано била актуелна. У раду наилазимо на занимљиву информацију да је 1990. библиотека (међу првима, како ауторка истиче) укинула тзв. „фонд специјалног чувања“, што би заправо био еуфемизам за цензуру социјалистичког типа.

**Мирела Шарић и Татјана Дуновић:
Народна и универзитетска библиотека Републике Српске**

Колегинице из Бањалуке представиле су укратко своју матичну установу, веома значајну за српски народ. Она је специфична по томе што је истовремено и национална и универзитетска и јавна, тј. градска, а национална постаје тек од 1999.

Александар Радовић: Плакати националних библиотека у Србији у Збирци Библиотеке Матице српске

Рад вредног Александра Радовића (помало рогобатног наслова) бави се заправо плакатима чији су издавачи Народна библиотека Србије и Библиотека Матице српске, а налазе се у збирци ове новосадске библиотеке која је веома богата и која је достигла цифру

од 10.000 јединица. Плакатима су најчешће представљене значајне изложбе организоване у ове две националне институције. Рад је, иначе, помало дисперзиван, понекад излази из предвиђеног домена и често илустрован непотребним детаљима или изводима из COBISS базе података.

Оливера Недељковић: Косара К. Цветковић – живот преведен у књиге

Оливера Недељковић је тренутно један од најперспективнијих и истовремено најскромнијих библиотечких радника у Србији, ауторка неколико виђенијих радова у *Гласу библиотеке*, од којих овом приликом треба поменути текстове о разгледницама и плакатима. Сведоци смо да се ради о колегиници која се у потпуности посвећује и предаје теми коју обрађује, обично са свих могућих аспеката, темељно и студиозно, чему придода и мало соли поезије. Овога пута предмет њеног истраживања је завичајни стваралац и педагог Косара К. Цветковић. Доступна грађа о њој је зналачки проучена и њен живот који се креће од српских забити, преко Чачка, до Београда предочен као на филмском платну. Тако је Оливера отргла од заборава ову Српкињу – вишеструког ствараоца. Рад краси и зналачки урађена библиографија њених радова и коришћена литература. Можда је само требало извући неколико јединица које говоре о њој из *Литературе* и оформити засебно поглавље.

Ковиљка Летић: Уједињена књижница и читаоница у Чачку

О срећном сусрету архивске и библиотечарске струке сведочи рад Ковиљке Летић с архивистичким погледом на бурни историјат чачанске Уједињене књижнице и читаонице. Текст је илустрован копијама неколиких оригиналних докумената.

Маријана Матовић: *Криминална библиотека* у Легату Миливоја и Божидарке Филиповић

Маријана Матовић латила се нимало лаког посла да представи један вишегодишњи часопис, заправо да сачини његову личну карту преко које ће га публикуму приближити и заинтересовати га. Овај задатак је, може се рећи, успешно обављен и требало би га чешће упражњавати кад је у питању српска периодика. Часопис је излазио од 1. марта 1924. у Београду који „има изванредно интензиван криминалан живот, интензивнији него што би то одговарало броју његових становника“. Ауторка је представила обим, ритам излажења, промену редакција, теме којима се часопис бавио, веома богату сарадничку мрежу коју су чинила и таква имена попут Бранислава Нушића, Веселина Чајкановића, Радоја Домановића, Родолфа Ар-

чибалда Рајса, Андре Гавриловића и др. Часопис је очигледно наишао на добар пријем код публике, а може се рећи да је ауторка рада заинтригирала данашњег читаоца да га узме у руке.

Дубравка Симовић: Траг као путоказ

Дубравка Симовић, библиотекар саветник из Народне библиотеке Србије, укратко је представила изузетно богат и садржајан радни век дојена српског библиотекарства – Светлану Јанчић, илуструјући овај дугогодишњи рад библиографијом њених текстова.

Бојана Вукотић: Електронске библиотеке тематски број часописа *Култура*

Бојана Вукотић на језгровит и сажет начин представља број *Културе* на тему електронских библиотека, али и сам часопис. То што се часопис за теорију и социологију културе и културну политику определио за овакву тему само по себи говори о њеној актуелности. (Скренуо бих овом приликом пажњу на одличан текст Небојше Ковачевића „О могућности и стварности – једно (не)аристотеловско читање е-књига“.)

Наташа Поповић: Од речи до речи – уживо

Наташа Поповић представила је зборник са 16. Сусрета библиографа у спомен на др Георгија Михаиловића који су одржани 2008. Ова бијенална манифестација једина је те врсте у Србији, а чини се и у региону.

Марија Орбовић: Прилози за чачанску библиографију

Марија Орбовић, још један дојен српског библиотекарства, већ неколико година истрајно и педантно објављује *Прилоге за чачанску библиографију*. Није познато да у Србији неко то ради, бар не на редован и систематичан начин и никако није јасно зашто овај пример други не следе.

Даница Оташевић: Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“ у 2010. години

Даница Оташевић је у извештају за 2010. годину представила рад чачанске библиотеке из кога се види каквим се све пословима бави ова институција. За ову прилику издвојио бих само неке значајне податке: увећање броја читалаца за 881 у односу на претходну годину прижељкује свака библиотека а тек понека га и оствари, прелазак са програма за обраду *Библио* на *COBISS* историјски је датум ове куће и добра вест за библиотечко-информациони систем

Живот библиотеке _____

Србије који је доста дуго трајао. Такође, подаци о културно-просветној мисији библиотеке, објављеним публикацијама и организованим изложбама, те повећање броја интернет посетилаца, одиста су импресивни. Учешће на стручним и научним скуповима запослених је веома запажено, да овом приликом поменем веома запажено учешће Дубравке Илић на прошлогодњем скупу у Нишу и њен рад који је представио део делатности ове библиотеке и који је право, ефикасно, живо библиотекаство.

С кадром који има, бар на основу извештаја директорке и овог броја *Гласа библиотеке*, чачанска библиотека не мора да страхује за будућност, чак и да јој се не увећа број запослених и не подигне дуго очекивана, а одавно заслужена зграда.

Рената Минић, Народна библиотека „Илија М. Петровић“, Пожаревац

Коме треба периодика?

Припремајући наслове часописа и новина за обраду у COBISS-у, наилазимо на разноврне вредне наслове и чланке који незаслужено падају у заборав... Многе од тих часописа годинама нико није прелистао, многи за њих никада нису ни чули, али информације које се крију унутар корица, право су благо за већину истраживача...

Серијске публикације, као главни носиоци актуелних информација и најновијих научних сазнања, представљају, поред монографских публикација, један од основних фондова јавних библиотека. Одељење периодике налази се у саставу Народне библиотеке „Илија М. Петровић“ Пожаревац, као засебно одељење, од фебруара 2010. године. На овом одељењу прикупљају се, разврставају, обрађују, чувају и дају на коришћење: часописи, новине, магазини, алманаси, летописи, зборници, годишњаци, календари, статистички годишњаци и билтени. Највреднији део фонда су публикације које спадају у стару и ретку периодику. Да се подсетимо – у стару периодику убрајају се све оне публикације које су издате од почетка штампања до 1867. године када је званично у Србији усвојен Вуков правопис. Збирка ретких публикација није хронолошки ограничена, већ у њу улазе све оне публикације које нису уобичајена штампарска продукција, тако да у њу спадају публикације настале у току ратова (1914–1918, 1941–1945), у малим тиражима, са различитим нумерисањем, библиофилска и друга ретка издања, ретки репринти или факсимили старе периодике и сл. Завичајна периодика је издвојена, налази се у оквиру Завичајног одељења и обухвата сву локалну периодику са подручја којем библиотека припада.

Библиотека прати трендове тако да се сваке године фонд периодике обogaђује са по неким новим насловом, од којих се добар број односи на савремена дешавања и догађаје у култури, књижевности, политици, библиотекарству, праву... Такође, библиотека уочава могућности које отвара динамични развој информационе и комуникационе технологије. Поред штампаних облика серијских публикација, уз бесплатно коришћење интернета, корисницима је омогућен и приступ електронским изворима, укључујући онлајн приступ часописима, базама података и другим изворима информација. На располагању су им разни садржаји: електронске новине (домаћи и страни дневни листови и недељници), магазини, часописи, адресари, дигитализовани текстови закона, архивске збирке, документације, билтени, листови радних орга-

низација, удружења, разни огласници, рекламни листови и водичи. Часописи и новине у електронском облику све су бројнији и технички су све квалитетнији.

Народна библиотека у Пожаревцу поседује укупно 495 наслова часописа и новина, од којих је 151 наслов часописа и новина који су излазили до 1941. године, 183 наслова часописа и новина завичајне периодике која се налазе у склопу Завичајног одељења.

Периодика се набавља путем уобичајених видова набавке: куповином, поклонима издавача, разменом за сопствена издања или за дупликате, локалним обавезним примерком (што, нажалост, не поштују сви издавачи).

Стопу набавке периодичних публикација у јавним библиотекама највише одређује величина буџета који за набавку библиотечног материјала одобрава оснивач. С обзиром на материјалне и просторне могућности, библиотека се одређује за новине које се највише читају и часописе који су водећи у одређеној области. Одељење у свом фонду садржи наслове из различитих области знања: књижевност, култура, историја, психологија, филозофија, право, социологија, уметност, техника, медицина, пољопривреда...

Периодика се од средине 2010. године обрађује у складу са међународним стручним стандардима у COBISS-у (Кооперативни онлајн библиографски систем и сервис). Каталогска обрада се ради према Међународном стандарду за обраду серијских публикација ISBD(CR). Потпун увид у фонд наше периодике даје картотека евиденционих (контролних) картона за новине и часописе, алфабетски каталог наслова, топографски каталог (према смештају публикације у магацинском простору) и COBISS.SR – кооперативни онлајн библиографски систем и сервис (<http://www.vbs.rs/cobiss/>). Фонд завичајне периодике је пописан и направљен је Алфабетски насловни каталог Завичајне периодике (потпуна верзија је изради), који ће бити од велике помоћи корисницима, до момента док се завичајна периодика стручно не обради у COBISS-у. Започета је аналитичка обрада часописа *Браничево* према Међународном стандарду за обраду серијских публикација ISBD(CR). Алфабетски каталог наслова часописа и новина и топографски каталог (урађених наслова у COBISS-у) урађени су тако да постоје и у електронском и лисном облику. Пошто нису сви наслови обрађени у COBISS-у, алфабетски каталог наслова је направљен тако што наслови часописа и новина носе број и ред полице на којој се налазе, тако да у сваком тренутку корисник може да до њих дође и добије тражену информацију.

Поред класичних начина заштите серијских публикација коричењем и фасциклирањем, Народна библиотека у Пожаревцу, у сарадњи са Одељењем за развој дигиталне библиотеке и микрографију Народне библиотеке Србије, приступила је пројекту дигитализације старе и

ретке педиодике, у циљу стварања организованих дигитализованих збирки. До сада су дигитализовани следећи наслови : *Грађанин* (1888, 1911, 1930, 1936–1941), *Браничево* (1899), *Српски народни листи* (1840, 1842–1844), *Бранково коло* (1898). Дигиталне копије Народне библиотеке „Илија М. Петровић“ могу се прегледати на посебном сајту www.pozarevac.digitalna.biblioteka.rs.

На Одељењу периодике, најкоришћенији су, поред дневних новина, *Службени гласник Републике Србије* и *Службени лист Републике Србије* (имамо све бројеве од 1947. године, па до данас). На захтев корисника, чланци из часописа и новина се скенирају, фотокопирају, штампају, нарезују на дискове или пребацују на USB Flash (преносива меморија). Поред добијених закона и правних аката из *Службеног гласника* и *Службеног листа*, корисници понекад траже и правни савет, јер сматрају да би библиотекарима требало да поседују знање из свих наука. Право се подразумева... На њихову радост, у већини случајева, тражени савет и добију, јер за разлику од већине адвоката, библиотекарима је стало до својих корисника, па се труде и да им помогну. Наравно да библиотекар не мора да поседује сва знања овог света, али мора да зна коме да се обрати да би дошао до тражене информације.

Периодика се и ранијих година користила у великом броју, али од оснивања Одељења периодике, статистика се умногоме повећала. Највећи проценат корисника који користе Одељење периодике су баш студенти, научни истраживачи и историчари, а то су најзахтевније групе корисника. Рад са њима захтева припрему, истраживање, време, велико опште знање из свих области науке и велику информисаност. Радити са периодиком је изузетно тежак, али и диван посао. Библиотекару на Одељењу периодике пружа се стална могућност да усавршава своје знање и кроз рад научних истраживача – шири своја интересовања. У експанзији компјутера, Е-ВООК читача, дигиталних форми знања и брзог доношења до информација, потреба за континуираним, лисним информацијама, потреба за часописима и новинама и даље постоји.

Прилог:

Часописи и новине у Народној библиотеци „Илија М. Петровић“ Пожаревац од 1840. до 1941. године

Архив Министарства пољопривреде. – 1937.

Архив за правне и друштвене науке. – 1906–1914, 1921–1941.

Библиотека за физичку културу и васпитање. – 1938.

- Босанска вила. – 1887, 1895, 1898, 1904–1908, 1911–1912.
Босански шумар. – 1924, 1926, 1929.
Бразда: часопис за књижевности и културу. – 1936.
Бранич. – 1898–1901, 1903, 1905–1906, 1925, 1928–1941.
Бранково коло. – 1898–1903, 1905–1907, 1909–1914.
Брасиво. – 1887–1889, 1890, 1892, 1896, 1902, 1925.
Венац: књижевни оmlадински лист. – 1923–1933.
Весник културе: месечни часопис Библиотеке народној јединства. – 1926, 1929.
Весник Српске цркве: лист свештеничкој удружења – 1892, 1894, 1899.
Видов-дан: историја српских рајова. – 1912–1919, 1921, 1923.
Вила: лист за забаву, књижевности и науку. – 1865.
Вихор. – 1931–1932.
Војни весник. – 1930–1932.
Воља: социјално-културно-политички часопис. – 1926.
Глас права, судства и администрације. – 1902–1905.
Гласник Друштва српске словесности. – 1851, 1863 (наставља да излази као Гласник српској ученој друштва).
Гласник Друштва Црвеној крсти Срба, Хрватиа и Словенаца. – 1922–1925, 1929–1930, 1932–1935, 1937.
Гласник југословенској професорској друштва. – 1934, 1939–1940.
Гласник професорској друштва. – 1921–1940/41.
Гласник резервних официра и рајника. – 1941.
Гласник српској ученој друштва. – 1867, 1868, 1873–1874, 1885–1887.
Гласник Удружења шумарских званичника Краљевине Југославије. – 1934–1935.
Годишњица Николе Чуйића. – 1888, 1895–1897.
Голуб: лист за српску младеж. – 1893.
Даница. – 1826–1829, 1834.
Двадесети [XX] век: књижевности, наука, уметности, друштво. – 1938.
Дело: лист за науку, књижевности и друштвени животи. – 1894–1895, 1898–1899, 1902–1906, 1908–1915.
Дечје новине. – 1928–1929.
Димитровац. – 1937.
Дом. – 1936–1939.

- Домаћница. – 1892.
 Бачка дружина. – 1928–1929.
 Економист. – 1925.
 Жена: месечни часопис за жене. – 1911, 1912, 1914.
 Жена и свет. – 1934.
 Женски покрећ. – 1921–1926.
 Живинарев гласник. – 1931, 1934.
 Живој и рад. – 1928, 1935, 1937–1938.
 За оџаџбину. – 1906–1907.
 Занайлија. – 1928–1932, 1934–1935.
 Зайиси: часопис за науку и књижевност. – 1929.
 Зборник за народни живој и обичаје Јужних Славена. – 1896, 1898–1903, 1905–1918.
 Здравље. – 1906, 1925, 1931, 1933–1936.
 Земљорадничка задруга. – 1909–1910.
 Зора: омладински месечни лист Бачке дружине „Јован Цвијић“ при седмој мушкој реалној гимназији. – 1939–1940.
 Зора: гласник српске најредне омладине. – 1910.
 Зорица. – 1900, 1923, 1925–1928.
 Избор најбољих савремених чланака. – 1937–1941.
 Извор: часопис за књижевност и културна ишћања. – 1937–1941.
 Израз: часопис за сва културна ишћања. – 1940–1941.
 Илустровани лист. – 1919–1926.
 Јадранска сџража. – 1932–1933, 1936–1939.
 Јуџословенска њива. – 1919.
 Јуџословенска обнова – њива. – 1920.
 Јуџословенска шума. – 1938, 1940–1941.
 Јуџословенске народне новине. – 1931–1933.
 Јуџословенски учитељски глас. – 1933.
 Јужни прејлед: лист за науку и књижевност. – 1927, 1929, 1930.
 Јужнословенска искра. – 1930–1931.
 Караџић: лист за народни живој, обичаје и предање. – 1900–1901.
 Кића. – 1910.
 Књижевни јуџ. – 1919.

- Књижевни листи: орјан „Дейињске чийаонице и Горској Вијенца“. – 1901–1902.
Књижевни савременик. – 1936.
Коло: књижевни и научни листи. – 1902–1903.
Кривични јасник. – 1899.
Круї. – 1938.
Лейиоис Маїице срїске. – 1881, 1922–1923.
Луца: књижевни листи Друшїва „Горски вијенац“. – 1899–1900.
Мјесечник. – 1924, 1931–1936, 1938–1939, 1941.
Мисао: листи за књижевносї и науку. – 1882.
Мисао: књижевно јолийички часојис. – 1919–1931.
Млади Шумадинац. – 1938.
Најрег. – 1941.
Народна одбрана. – 1928–1940.
Народне новине: листи за народно јросвећивање. – 1909.
Народни јросвеїиїель. – 1929–1931.
Народно здравље: лекарске јоуке народу. – 1898.
Народно јросвећивање: догаїак „Просвеїном јаснику“. – 1940–1941.
Настїавник: листи јрофесорској друшїва. – 1899, 1913–1919, 1921.
Наука и живойи. – 1940.
Наш језик. – 1933–1935, 1940.
Наша домовина. – 1938–1939.
Наша оїацбина: листи за оїисивање Краљевине СХС. – 1924.
Наша радосї. – 1935–1936.
Наша сїварносї: часојис за књижевносї, науку, умейносї и сва друшївена и кулїурна јиїања. – 1936.
Наша сїварносї: часојис за друшївена јиїања. – 1936.
Нова Евройа. – 1920–1922, 1927–1933.
Нова искра. – 1903, 1905.
Нови живойи. – 1920–1923, 1925.
Омладина. – 1894–1895.
Оїацбина: књижевносї, наука, друшївени живойи. – 1887–1890.
Побраїишсїво: месечни журнал за књижевносї и науку. – 1881–1892.
Подлїсїак Малої журнала. – 1901.

- Подмладак: лисѝ за омладину средњих школа. – 1897–1898.
 Полицѝшка. – 1924–1925, 1929, 1941.
 Полиција: сѝручно-йоѝуларни лисѝ. – 1931–1939.
 Полицијски гласник. – 1897–1901, 1903, 1907–1913.
 Пољопривредни гласник. – 1928–1933.
 Пороѝа: лисѝ за ѝравне и државне науке. – 1880–1881.
 Поѝанско-ѝелеграфски весник. – 1901–1902.
 Правни живоѝ: ѝрилоѝ „Правосуђе“ часоѝиса за судску ѝраксу и законодавсѝво. – 1937–1939.
 Правник: лисѝ за ѝравне и друѝѝвене науке. – 1892–1894.
 Право: лисѝ за ѝравне науке и ѝравосуђе. – 1885–1886, 1891.
 Православље. – 1873.
 Правосуђе: часоѝис за судску ѝраксу. – 1932–1941.
 Преодница: књижевни лисѝ. – 1873–1874.
 Прилози за књижевносѝ, језик, исѝорију и фолклор. – 1929.
 Прилози за филозофију и еѝно-ѝсихолоѝију. – 1931–1932.
 Прилози ѝроучавању народне ѝезије. – 1934.
 Природа. – 1925–1927, 1929.
 Пролетер. – 1929–1941.
 Просвеѝа. – 1905–1908, 1937.
 Просвеѝини гласник. – 1885–1886, 1888, 1900–1914, 1936.
 Пчелар. – 1936–1938.
 Рад Јуѝословенске академије знаносѝи и умейносѝи. – 1874.
 Раденик. – 1871.
 Раѝник. – 1904–1905.
 Реч и слика. – 1926–1927.
 Руски архив. – 1928–1933.
 Савремени ѝољеди: мјесечник за књижевносѝ, умейносѝ, кулѝуру, ѝросвеѝна и друѝѝвена ѝѝтања. – 1935–1936.
 Свеѝѝовани месечни часоѝис. – 1911.
 Сељанка: лисѝ за ѝросвеѝивање жене на селу. – 1934–1935.
 Сербски народни лисѝ. – 1840, 1842–1845.
 Слобода. – 1928–1929.
 Србадија. – 1881–1883.

Живот библиотеке _____

Србске новине. – 1867.

Српски архив за целокуйно лекарсйво. – 1902–1911, 1913–1914.

Српски вишез. – 1909–1910.

Српски књижевни гласник. – 1901–1904, 1906–1914, 1920–1941.

Српско Косово: лисй за српску омладину. – 1924, 1926, 1929–1931.

Сйражилово: лисй за забаву, йоуку и умейносй. – 1892–1894.

Сйрани йреглед. – 1927–1929, 1933.

Тежак. – 1905–1906, 1908, 1912–1914, 1932–1935, 1937–1938.

Тридесет дана. – 1940–1941.

Универзийсйски живой. – 1927–1928.

Учйтель. – 1884, 1886–1914, 1920–1941.

Учйтельски весник. – 1900.

Фармација. – 1911.

Хајдучија: догайак „Малим новинама“. – 1897–1898.

Хрвайска ревија. – 1931–1940.

Хришћански весник. – 1885, 1887–1888, 1890, 1892, 1894, 1901–1903.

Хришћански живой. – 1922.

Час. – 1885.

Широм светйа. – 1940.

Школа. – 1873.

Шумадинка: лисй за књижевносй, забаву и новосйи. – 1855.

Шумарски гласник. – 1938–1941.

Мр Драгана Милуновић, Народна библиотека Србије

Библионет 2011.

Евалуација успешности организације скупа

У организацији Заједнице матичних библиотека Србије и Народне библиотеке „Радослав Никчевић“ из Јагодине, 22. и 23. јуна 2011. године одржан је стручно-научни скуп „Библионет 2011“.

На петом Библионету који Заједница организује на тему „Недосегнути корисници“, представљено је десет најбољих актуелних пројеката српских библиотека, изабраних између више од тридесет пријављених за учешће на овогодишњем скупу. Поред тога, представљен је и рад три библиобуса која нуде библиотечке и информационе услуге сеоском становништву у општинама Пријепоље, Кладово и Алексинац.

Као и ранијих година, са циљем унапређивања концепције скупа и даљег развијања струке, Заједница је припремила кратку анкету на основу које би утврдила ставове учесника у вези са квалитетом, пре свега стручног програма, али и укупне организације скупа. Поред мерења степена задовољства корисника квалитетом Библионета 2011, заснованог првенствено на анкетним питањима затвореног типа, прикупљана су и индивидуална запажања и коментари, као и предлози учесника скупа у вези са будућом организацијом скупова Заједнице.

Скупу у Јагодини присуствовало је око сто колега из читаве Србије, док је анкетни лист попунио 71 библиотекар са територије Републике Србије, од чега су сви били представници јавних библиотека. Анкетно испитивање спроведено је на самом скупу, а одговори су обрађени статистички, у смислу израчунавања аритметичке средине. Такође је урађена и квалитативна анализа одговора код питања отвореног типа.

Разултати анкете

Укупном организацијом скупа у потпуности је задовољно чак 72% учесника у анкети, док је 28% делимично задовољно. У потпуности незадовољних испитаника није било, а упркос чињеници да је анкетни лист садржао рубрику у којој је било предвиђено бележење конкретних примедби на организацију, ниједан од 28% делимично задовољних испитаника није оставио коментар.

На питање колико су испитаници били задовољни употребљивошћу информација добијених на скупу за свакодневну праксу, позитивни одговори су били равномерно подељени на „Прилично употребљиве“ и „Употребљиве“ (50% према 50%). Није било испитаника који су примљене информације сматрали неупотребљивим.

Начином на који су реферати изложени, а презентације припремљене, задовољно је 56% учесника у анкети, док је 54% оценило да је начин представљања радова био на још вишем нивоу и дао одговор „Прилично сам задовољан“. У вези са овим питањем један испитаник је био незадовољан, али у рубрици предвиђеној за додатне коментаре није образложио свој став.

Да ли сте задовољни укупном организацијом скупа		
Да 72%	Не -	Делимично 28%
Да ли су информације које сте добили употребљиве за вашу свакодневну праксу		
Прилично 50%	Употребљиве 50%	Неупотребљиве -
Да ли сте задовољни начином на који су излагачи представили своје радове		
Прилично 54%	Задовољан сам 56%	Незадовољан сам 1

Код питања отвореног типа: „Какве скупове желите у будућности“, највећи број испитаника одговорио је: „Исте овакве“. Библиотекари желе скупове „без теоретисања и усмеравајуће у практичном смислу“, више представљања међународних искустава, радионице као пратећи део скупова, које би омогућиле више практичне размене знања и искустава. Као и ранијих година, изражена је потреба за још интензивнијим иступањима укупне библиотечке заједнице према Министарству културе, информисања и информационог друштва Републике Србије у вези са свим виталним питањима, посебно оним која се односе на стварање бољих услова за рад јавних библиотека у земљи. Библиотекари су сматрали да им је потребна темељна едукација на тему израде пројеката и пројектне документације, као и редовно информисање у вези са организацијама које подржавају и финансирају пројекте у области културе у земљама у развоју и земљама у транзицији.

У делу анкете предвиђеном за слободне коментаре, примедбе и сугестије испитаници су такође похвалили скуп, уочавајући и наглашавајући успон у квалитету организације током његовог петогодишњег развијања. Поред квалитета представљених радова, већина испитаника експлицитно је похвалила сада већ традиционалну праксу да се инсистира на стриктности у поштовању предвиђене сатнице у подношењу реферата. Испитаници сматрају десетоминут-

на саопштења довољним за преношење основне поруке излагања, истичући значај концизности излагача и у смислу утицаја на пажњу и концентрацију слушалаца. Мањи број испитаника сугерисао је могућност евентуалног продужавања сатнице предвиђене за излагања на петнаест минута, односно могућност евентуалног одступања од њеног стриктног поштовања у случајевима када је очигледно да излагање то захтева. У вези са квалитетом представљених радова, посебно је похваљен ентузијазам свих излагача и оцењен као подстицајан за покретање нових пројеката.

1994. година

Шта се дешава

Ана Јанковић, Народна библиотека Бор

Судбина Конкурса за најбољу кратку причу Народне библиотеке Бор

Библиотечка делатност свакако није заостајала за савременим токовима нити је њена природа допуштала да се у овој области заостаје за светом, а сама суштина ове делатности, која у себи чува све оно што човек у себи одвајкада носи и спознаје и што може да изрази и саопшти другом човеку, није самодовољна, самосврховита, није независна и одвојена од других, те је таква и спознаја да ни библиотеке (као ни човек, уосталом), „нису острво“, да не могу остати усамљене и независне и одвојене од других, већ напротив – да су дубоко повезане са светом у коме постоје и који их окружује.

Желећи да прати савремене токове и Народна библиотека Бор одавно се, од прикупљања и чувања и презентовања библиотечке грађе, преоријентисала на активно учешће у животу заједнице и то двоструко: са једне стране на истрајавање у настојањима да та иста заједница прихвати и користи њене ресурсе – фондове и информације, а са друге стране – велики труд улаже у посредништво и подстицање продуктивности и креативности као права човека да задовољи своју потребу за стваралаштвом.

Конкурси су одавно погодни и већ опробано средство за посредовање између библиотеке и потенцијалних или стварних корисника. Као једна од најпопуларнијих активности у великом броју институција културе, конкурс постаје прилика да се представе и библиотеке, али и сами ствараоци.

Од 1996. године Народна библиотека Бор расписује конкурс за „Књигу године борског аутора“. У шеснаест година дугој историји, ова награда додељена је 14 пута. За 2003. годину награда није додељена јер, по оцени жирија, књиге које су тада биле у конкуренцији нису испуниле основни критеријум за награђивање, а то је „афирмација репрезентативног стваралаштва из књижевне радионице борских писаца, а уједно и подстрек будућим ствараоцима у тежњи да оставе печат у свету књижевности“. Ни 2009. године награда није додељена, пре свега јер су књижевну продукцију те године чинила само три остварења, те је било излишно и организовати рад жирија. Стручно веће библиотеке је закључило да те три публикације треба да буду придодате књигама објављеним 2010. године. Награда је поседни пут додељена 2011. године. Од 2012. године ова награда добија један сасвим други смисао и улогу и претрпела је суштин-

ске измене – јер је њена судбина, као и судбина самог књижевног стваралаштва и издаваштва у Бору, једноставно, једног тренутка, надрасла њену основну функцију.

Судбина конкурса за кратку причу – расписује се од 1997. године – понешто је другачија од конкурса за књигу године, мада је и овај конкурс имао своје кризне тренутке и бројне слабости у организацији, превасходно самог конкурса, али и у раду жирија.

Из године у годину пристизало је све мање прича и то се огледало не само у квантитативном, већ и у квалитативном погледу. Пристизало је све мање правих кратких прича са одговарајућом формом, а све више текстова који се ни уз најбољу вољу – нису могли сматрати не само кратком причом, већ ни књижевним делом. Несумњива је и све више присутна неупућеност аутора у модерне књижевне токове и форме, а бројне граматичке и стилске грешке указивале су на то да не само жири, већ и сами аутори треба да имају много строже стандарде. У свом саопштењу 2008. године жири резигнирано констатује: „По свом квалитету, као и по броју пристиглих прича, овогодишњи конкурс је јако слаб, што је, при нужности избора, чланове жирија ставило у велику недоумицу, а сам избор учинило нерепрезентативним.“

Када је 2009. године жирирање отказано – јер је за два месеца, колико је конкурс трајао, пристигло свега 25 прича – постало је јасно да нешто треба хитно предузети јер ће се конкурс угасити сам од себе, а 2010. године, у недостатку правог решења – конкурс није ни расписан.

Стручно веће Народне библиотеке Бор је 2011. године предложило неколико измена срачунатих да се конкурс спаси, идући јасном логиком: што више прича, већи избор; што више аутора, више смисла за сам конкурс; приче се више неће слати поштом у ковертама (тачније у две коверте: у једној је прича под шифром, а у другој разрешење шифре), већ искључиво електронском поштом. Током ранијих година показало се да је – у јеку експанзије информатичке културе и писмености – овакав начин организације конкурса застарео и напоран и ауторима и члановима жирија. Дужина приче је са досадашње три – сведена на једну страну А4 формата, имајући у виду жанровско ограничење конкурса и инсистирање на ефектном, концизном и прецизном изразу. Није се одустало од принципа: један аутор – једна необјављена прича.

Наравно, простор за разне манипулације ни овим изменама пропозиција није сведен на мању или бар подразумевајућу и очекивану меру. Манипулација је било и биће их и тешко је да ће се наћи модел који ће такве склоности појединаца моћи да отклони. Институцији која расписује књижевни конкурс једино преостаје да се узда у савест и поштење учесника, као и у знање и исто тако поштење чланова жирија – да препознају и одстране све покушаје изругивања и изврдавања утврђених правила која би требало да буду подједнака за све.

Шта се дешава _____

Одустало се и од „по сваку цену“ зборника *Приче у иаџучама*, који је штампан сваке друге године и где су објављиване награђене и приче које су уврштене у ужи избор. Тај зборник, захваљујући слабом квалитету прича – резултата конкурса, више није био репрезентативан ни за ауторе ни за библиотеку, много је коштао, а није служио сврси – представљању аутора и библиотеке на одговарајући начин и једино прихватљив. Зато је Стручно веће одлучило да новац за штампање зборника искористи тако што ће увећати награде ауторима прича, али и члановима жирија.

Решено је да се све награђене приче и оне које су, по мишљењу жирија, заслужиле да буду у ужем избору, објаве у *Бележници*, часопису Народне библиотеке Бор.

Дакле, пријављивање на конкурс, рад жирија – знатно су поједностављени, награде за ауторе повећане. Успех није изостао: за само првих пет дана откако је расписан конкурс – пристигло је више прича него 2009. године за два месеца колико је трајао конкурс.

У мору сличних конкурса, није једноставно одржати континуитет, привући неафирмисане, а поготово већ афирмисане ауторе да пошаљу своје радове. Потребно је много бриге, много труда да се у ово тешко време одрже добре иницијативе које су – по правилу – веома кратког даха. Судбина конкурса за најбољу кратку причу Народне библиотеке Бор на великом је испиту у наредним годинама.

Конкурс Народне библиотеке Бор за најбољу кратку причу у 2011. години

Три награђене приче и 11 у ужем избору*

САОПШТЕЊЕ ЖИРИЈА

На седници жирија за доделу награда на Конкурсу за необјављену кратку причу одржа-
ној у Народној библиотеци Бор, дана 17. 10. 2011. године, жири у саставу Владимир Арсенић
(председник), Виолета Стојменовић и Горан Миленковић донео је одлуку да додели награде
следећим причама:

Прва награда – „Подијум“, шифра „Archivejr“ (Јана Растегорац)

Друга награда – „Конструкција“, шифра „Термидор“ (Саша Стојановић)

Трећа награда – „Споредан лик“, шифра „13 љуњашки“ (Милица Иличић).

Жири исказује задовољство бројем пристиглих радова, чиме се доказује да је Конкурс На-
родне библиотеке Бор препознат као један од важнијих у земљи, али и региону. Број при-
стиглих радова и страховито јака конкуренција навела је жири да најпре свој избор од пре-
ко 400 прича, сведе на 14, па да између њих изабере три најбоље. Награђене приче јасно иска-
зују тенденције у савременој српској приповеци, како са тематског тако и са поетичког стано-
вишта. Својом наративном вештином и стилском уверљивошћу оне су успеле да у веома ску-
ченом књижевном простору испричају причу достојну много веће форме. Жири је веома за-
довољан чињеницом да су награђене ауторке и аутор имена позната у српској књижевности
и нада се да ће Конкурс допринети њиховој даљој афирмацији, као што су њихове приче до-
пирнеле афирмацији конкурса.

Јана Растегорац

Подијум

Придржавајући се за његове кукове, спуштала се растављених колена у ритму који је пре-
дизно пратила стомаком. Гледао је у пршљен на огољеним, усијаним леђима, безбојним под

Приче из ужем избора
објављене су без вред-
носног редоследа.

Шта се дешава _____

мноштвом брзих одблесака. Замислио се и, такав, изненадно приметио да га одоздо изазовно посматра. Одговорио је рефлексним изразом, непогрешиво ускладивши полузатвореност очију и заводничку озбиљност, са уснама напрегнутим између празног осмејка и гримасе насладе.

Нешто.

Симултано, наметнула му се слика доручка од јуче или прекјуче, није баш могао да се сети, али није ни покушавао. Акцент је био на самом седењу за столом. Као да је одједном сегнуло, док су светла треперила сецкајући извијање њене обнажене гипке мускулатуре. Седење и жвакање. Невероватно јасна сцена пред њим: њих двоје седе и жваћу. Тупо загледи у средину стола с кутијом, теглом, тетрапаком. И звецкање кашике, без обзира на снажно озвучење сад недалеко од њих.

Окрнула се леђима и припила облине уз њега, бацајући поглед преко рамена, али не као малопре, већ играјући поглед, занет ритмом, више партнерски, требало је одговорити саучеснички. И он је одговорио махинално осмехујући се њој и песми са мимиком уживања у дој забави.

И читање новина, пробило је, ваљда јутрос... Да ли је могуће да је то било јутрос? Зрак сунца је био невероватно чист и свеж, и падао је на страницу под углом, тако интересантно стварајући утисак да папир светли. Био се створио контраст између грубог и материјалног штампаног листа и тог малог парчета које је одсецало део текста и крајичак слике и растварало се у светлости.

Тако нешто.

Требало је обгрлити јој струк и, док се покреће, дискретно гужвати свиленкасту тканину на стомаку. Благо згрченом руком, у којој се умесно задржава навала страсти и одлаже за касније. А касније се више нико тога не сећа. Хиљаду пута су заспали преморени и не пољубивши се.

Нежно јој је склонио косу са уха и викнуо у мирисни врат, пазећи да усне буду онолико близу колико и далеко. Тек пред тоалетом му се замутило и све се одједном претворило у позадину. Наслонио се на зид да још једном погледа подијум са дистанце. Нека суморна пријатност. Нешто као посматрање Земље из космоса. Изолованост.

Гурнуо је врата затетуравши се. А није ни пио. Баш је тај зрак, зрачак, поезија. Јесте гутао, али није то. Улази младић и погледа га чудно што стоји непомично наред тоалета и блене у плочице. Раскопчава се, сами су, вуче га у једну кабину, он се не опире. Чак гужва младићу косу, осећајући фиксирану разбарушеност храпавих власи одмерено згрченом руком, али допуштајући постепено страсти да се ослобађа.

Јана Растегорац рођена је 1987. у Београду. Дипломирала на Катедри за општу књижевност и теорију књижевности на Филолошком факултету у Београду (тренутно на мастер студијама на истој катедри). Студира и сликарство. Објављује поезију и прозу (*Знак, Београдски књижевни часопис, Лейопис Мајице српске, Прича, Трећи њрџ, Књижевне новине, Бајдала*). Прву књигу *Исечак 8* објавила је у едицији „Прва књига“ Матице српске 2010. године (Награда „Матићев шал“ 2011). Награђена 2011.

Саша Стојановић

Конструкција

Већ сам се навикао на гацање по блату ровова и пијано мумлање „Марсељезе“ на грудобранима, иако су ми, признајем, помало недостајали лењир и шестар. Знате, страст конструисања се увуче под кожу, па онда цртате на било чему: празним маргинама разне фронтоске штампе која је једина редовно стизала – поред Мараовог „Народног пријатеља“, све ређем папиру у који је увијан таин за патроле на истуреним положајима, хартији преосталој после журног цепања омота завоја по пољским болницама. У ствари, управо смрт око мене – нештедимице испоручивана са обе стране – није допуштала да заборавим своју професију цртача монументалних грађевина и велелепних прочеља. Глупост, знам и сам. Више није имало смисла размишљати о кокетним стубовима и раскалашним балконима; барем не између хрпа просутих црева и гомилица откинутих удова. Мој задатак искреног родољуба био је да рушим све што стоји на путу санкилотској армији: док је Лавоазјеовог барута и гласних топова, револуција живи!

А онда... Одједном... Најпре су се растрчали неки официри у ганц новим униформама, гласном виком тражећи архитекту међу нама; па се неко „паметан“ сетио да имамо и мене: залуђеника који користи сваки трен ратног примирја да би нешто црткао. Куле и звоници, улице и тргови, скалинаде и мансарде, сами су излазили испод комада утљена у мојој руци; кад год нисам наређивао плотун или картеч, ја сам сликао или спавао. *Vraiment*, нашли су ме да дремам на џаку са кромпиром када су ме протресле нечије ручерде; нисам стигао да остружем блато са мундира, а већ сам стајао пред бркатим генералом збуњенијим од мене.

Шта се дешава _____

– *Mon capitaine* – огласио се врховни заповедник, бришући термидорски зној са лица – омах предајте дужност вашем заменику и спремите се за пут у Париз! *La grande révolution* се брани и знањем и талентом, а не само плотунима!

– Могу ли да знам о чему се ради, *mon général*? – усудио сам се да прозборим. – Знате, архитектура је ипак наука – додадох – не могу тек тако да са лафета пређем на писаљке и угломере...

– Све ћете сазнати када стигнете на циљ. Наређење је послао Робеспјер, главом и брадом! – рекао је генерал, пре него што је руком дао знак да је разговор завршен загњуривши голему главуцу у кофу са леденом водом.

Признајем да никада нисам удобније путовао него тада. Иако смо пролазили кроз спаљене градове и са пушкама на готовс заобилазили сунцем обасјана села – мање-више савијена са земљом – фронтоска несташница у храни и пићу није се ни осетила. Напротив, представник Конвента – чије име нисам успео да чујем – својски се потрудио да, упркос летњој жеги, путовање прође у аристократском обиљу бордоа и печених препелица; наравно, све време је дахћући напомињао како ме чека задатак важан за Револуцију, посао у коме ће моје знање – у то је и лично дубоко уверен – бити искоришћено на најбољи могући начин. У Париз смо стигли ноћу; представник Конвента је већ у рану зору закуцао на врата моје хотелске собе, пожурујући ме да кренемо што пре.

– *Allez, vite, vite!* Дешавају се страшне ствари... – прошапутао је уплашено. – Идемо, чека нас посао!

– Опет ћу градити, као некад? – упитих раздрагано, када смо већ стигли близу трга познатог по изуму доктора Гијотена и вештини целата Ронсана који су смрти дали свечани обол. – Архитектура је уметност, пре свега, јесам ли споменуо и то?

– Општинске секције су уложиле приговор Одбору за јавну безбедност зато што жедни пси лочу крв после гиљотинирања – рече представник Конвента, правећи се да ме не чује – а шта, јелте, ствара ружну слику која ужасав сваког поштеног родољуба. Општа акција тамањења четвороножних луталица није дала очекиване резултате: крици умирућих животиња реметили су миран сан невиног грађанства. Дакле, Ваше је да пројектујете на први поглед неуочљиве а дражесне канале – ево прилике за уметност на којој инсистирате – којима ће се крв са Трга револуције најкраћим путем славати у Сену: у ефикасности одвода шансу добија и та Ваша наука. Надам се да Вам је задатак јасан? *Au revoir!*

Већ сутра сам почео да премеравам нагибе од губилишта према реци; мало су ми сметали продавци вина и колача који су од погубљења правили обично вашариште. Пијани верлаши били су гласнији од бучних кутија које су – обичним окретањем ручице – ствара-

ле музику: четири металне странице као резонатор, велика труба на врху *et voilà*; с муком сам се провлачио између жена које су доводиле дечурлију овде као да иду на *Анрија Осмої*. Ланчићи са ликовима народних хероја – Мариа, Лепелетјеа и Шалијеа – продавали су се на сваком кораку: ситне карике судбински везане једна за другу и медаљони које је смртоносна гравитација вукла надоле; биле су ту и *les tricoteuses*, даме жедне крви које су – између плетења за војску на фронту, и уз пристожну надокнаду, *bien sûr* – сваку смртну пресуду Револуционарног суда бучно и раздрагано поздрављале. Онај Верњо – помислих док сам последњи пут проверавао слободан пад лепљиве течности гушће од таласа Сене – тај је једини разумео пориве Сатурна који тамани сопствени окот. Архитектура је – као и револуција, сада знам – најпре страст...

И баш тада су наишле таљиге из Консијержије са набацаним херојима у букагијама: око руку нешто тањи и на ногама мало дебљи ланци о које бејаху окачене тешке кугле; силе затезања против сила растезања. Сликe окованих јунака су до јуче висиле свуда: чак и по винским подрумима где се копала шалитра за барут. *Ah, mon dieu!* Најпре сам препознао Непоткупљивог коме је вилица била смрскана куршумом, после неуспелог покушаја самоубиства! Ту су били још и његов брат Огистен са поломљеном цеваницом из које је вирила кост, бесни Сен-Жист и парализовани Кутон чије су беживотне ноге ландарале преко ивице целатових кола... Узбуђени повици руље су ме просто натерали да на тренутак застанем са својим послом и упутим поглед ка историјском механизму: грубо истесани дрвени степеници, закошено челично сечиво што лети кроз метални жлеб, греде исковане под правим углом.

У суштини, и то је била само још једна конструкција. Крута, беживотна статика и луда, самртна динамика. Ништа више.

Саша Стојановић (1965) живи и ради у Лесковцу. Аутор је три романа: *Крвоследници* (2003), *Manchester City Blues* (2006), *Вар* (два издања – 2008. и 2009. године; преведен на чешки језик) и збирке приповедака *Тачке шойљења* (2011). Више пута награђиван на конкурсима за кратку причу. Објављивао је у часописима *Кораци*, *Улазница*, *Поља*, *Градина*, *ТФТ* (*Театар*, филм, *телевизија*), *Међај*, *Бележница*, *Наш ираї*, *Лийерарни оишсак*, *Наше сиварање*. Уредник је часописа *Think Tank*.

Шта се дешава _____

Милица Иличић

Споредан лик

Стојим на аутобуској станици пушећи цигарету. Висок сам, млад, коса ми је масна и пада на рамена. Угледај ме: упечатљив сам. Делујем мрачно и нерасположено. Не знаш ништа више о мени; ја о себи знам исто колико и ти.

Обрати сада пажњу на девојку поред мене. Она седи на клупи и свуда око ње лебде епитети: крупне очи, лежерна пунђа од дуге плаве косе, узнемирен поглед, дрхтаве руке. Придев за придевом, окружују је и штите: у свом богатству особина, она је потпуна. Ја сам празан: све што имам су „мрачан“ и „нерасположен“, од масне косе ме глава сврби. Чекам.

Она устаје. Рој прошлости и описа вије се за њом, ток мисли јој је јасан и готово опипљив, обавија ме као бич, испитује ме.

– Извините – каже она и гледа ме „плашљиво“ и „стидљиво“, још два – знате ли можда кад ће аутобус?

Мрштим се. Схватам, готово бесно, да немам гласа, и мрштим се још јаче, у очају. Њене се очи шире: моја намћорастост је погађа и плаши, јер јој се управо десило нешто лоше, јер је „нервозна“, како ме само гребе тај опис.

Утом аутобус стиже, и она „усплахирено“ улеће на средња врата, одводећи са собом своју свиту ситних услова за будућност, за дешавања, превирања, открића и осећања, за разнобојно и широко „затим“, за „страствено“ и за „тужно“, за „напокон“ и за „неизвесно“. Ти то не знаш, али можда је пратим безнудним погледом.

Излистај странице књиге до краја: нема ме више.

Милица Иличић је рођена 1992. године у Москви, а већи део живота провела је у Београду. Студира Општу књижевност са теоријом књижевности на Филолошком факултету у Београду. Пише одавно, а углавном се бави кратком причом, како сам каже, под снажним утицајем писаца магијског реализма. Објављивала у часопису *Свеске*. Осим књижевношћу, бави се још и рским плесом у групи „Erin’s Fiddle“, и помало позориштем.

Јасна Димитријевић

Булеварски бестиаријум

Напољу је суви снег посолио ионако клизав плочник. Новогодишњи украси висили су у мраку. Вероватно ће, као и сваке године, остати ту до пролећа. Њушке дубоко увучене у крагну капу, пузила је преко платоа, упиљена у врхове ципела. Зима је толико напорна да мишићи боле. И кад је пуно, празно је. Нема просјака, ни продаваца драгулија и крадених књига из околних књижара. Ни забављача. А има међу њима и правих драгуља, оних са животињама. Код библиотеке младић са папагајем на рамену, испред Филолошког онај са мајмуном. Прошле године се испред Академије поставио неки ветеран са жутим гмазом око врата, полуживим, вероватно омањеним медикаментима и старошћу, и наплаћивао пролазницима фотографисање са његовом полубудном пријатељицом. Безопасна и млилтава, а ипак змија, суграђанима свог господара улива у том патолошком обреду снагу коју тешко да може да им донесе живот обичног цивила. Јер он је тежи и отровнији од поспане животиње на влажном врату поподневног шетача главном улицом. Да нема тог свечаног чина фотографисања са звери, за ту прилику подмукло укроћеном, овај дан био би забрављен, као да ни шетача, ни улице, ни града никада није ни било. Зато се змијар постарао да тог шетача ипак буде, и то како: одважан и стабилан, способан и одлучан, *pater familias* је најзад у прилици да оштрим погледом и благом руком склони жену и децу на безбедно место и покаже се као никада до сад. Тако неће остати сећање на загрцнуто дете које је тог дана плакало за новом играчком, нити на женин пасивни прекор због нерешеног проблема са поплавом у купатилу, већ на један подвиг, скоро па титански, забележен камером мобилног телефона. Касније ће штампати фотографије слабе резолуције, рекламним магнетима оближњег ауто-сервиса прилепиће их за врата фрижидера и испод њих складиштити неплаћене рачуне. Тако је Лена видела тај булеварски бестиаријум о коме су јој причали. Сигурно је змијар видео много боље, ипак он, поред баналне забаве, има од овога још коју корист приде.

Оклизнула се пред улазом, просула по леду садржај џепова и свести и одлежала коју црну секунду. Коначно, устала и ушла у Академију на разговор.

Јасна Димитријевић (Неготин, 1979) је дипломирала на Филолошком факултету у Београду на Катедри за општу књижевност и теорију књижевности. Ради као лектор. Пише књижевну критику (*Booksa, Бейон*) и кратку прозу (*Улазница, Зарез*).

Сузана Вемић

Доживљаји једне домаћице

Чим сам тог дана остала сама код куће, почела сам да пишем. Порив је био толико јак, да сам просто нешто морала да напишем. Ето видиш, помислих, не треба остављати жену саму код куће, одмах почне да се бави интелектуалним радом уместо да лепо опере прозоре, обрише праšину или једноставно пресложи одећу. Ех, а шта је то што сам писала, питате се сигурно. Па не мислите ваљда да ћу тако лако да вам кажем! Није да је нека велика тајна, али ипак није ни за јавност. Не знам чак ни да ли ћу мужу да покажем. Нисам баш сигурна. Ко зна како би реаговао. Можда би ме испитивао, онако прво мало изосола, а после би то могло да буде и много озбиљније. И шта ће ми то, мислим се, нећу себи беду на врат да наваљујем без потребе. Писала сам, па шта! Само, где да сакријем свеску? Е то је већ проблематично. Диван је мој муж, само је много радознао. И ништа му не може промаћи. Купим нове чарапе, заборавим да га обавестим, а он одмах почне: „Кад си купила те чарапе?“ „Па, не могу да се сетим, ових дана, заборавила сам да ти кажем.“ „А где си их купила?“ „Знаш у оној малој продавници чарапа.“ „Којој?“ ... И све тако. Просто ми досадно да му све тако потанко објашњавам. Не дај боже да купим неки други одевни предмет, а да му не пријавим. Е, ту испитивање иде мало шире, али и дубље. Зато мислим, боље ми је да склоним ову свешчицу, да је не нађе случајно, па да опет почне испитивање. Мислим, мислим... Ништа ми не пада на памет. У ствари, пада ми на памет свашта, али свим могућим местима лако налазим ману. Ако је убацити у ормар, може случајно да је нађе, а онда ће ми сигурно бити сумњиво што сам је сакрила, па ће кренути да чита. Могла бих да је завучем негде међу књиге на полицама, мања је могућност да је приметити, али опет, није искључено. Ако је будем ставила испод кревета, сигурно ће је некако осетити и пронаћи. Како, питате се? Немам појма, тај човек има шесто чуло за те ствари. Невероватно, али ништа му не промакне. Полицијски дух,

шта ћеш. Крв није вода, лепо кажу људи. А његов отац је био полицајац. Срећом, овај мој је мирољубив тип, ни пиштољ нема. Хм... Помислила сам чак да изађем у башту и негде је закопам, али онда би ме виделе комшије, а то би тек изазвало општу забуну. Не, никако, не ваља. Чекај, а ако је убацим у кесу, па у водокотлић? Видела сам у филмовима да тако тинејџери крију дрогу, а неки и оружје, па ако се то није сквасило, ваљда неће ни једна обична свеска. Охрабрена оваквом идејом, кренем да тражим одговарајућу кесу за моју свеску. Не иде да ставим неку сасвим обичну, ипак је то значајно за мене. Претурам по оним кесама, разгледам их. Ова је из парфимерије, кад сам купила лак за нокте и маскару. Ова је из неке продавнице дечје одеће, у њој је неко донео рођендански поклон, а ево и оне предивне кесе у коју су ми убацили гел за туширање и млеко за тело. Не могу просто да се одлучим коју да узмем. Толико су ми све лепе. Нису много велике, лепих боја, а доброг квалитета, тако да вода сигурно не би ушла кроз њих. На крају се некако одлучујем за розе кесу из дечијег бутика, некако ми изгледа најсвечаније. Убацим свеску унутра и схватим да ће ми бити потребна нека гумица, канап или нешто слично, да затворим кесу, иначе ми све пропаде. Човече, где ћу сад то да нађем. Испаде, ово прави шпијунски подухват, мислим, и осећам се некако важно. Роварим по кухињским елементима у потрази за неком заосталом гумицом и ништа. Их, па неће ваљда сад све да ми пропадне због безвезне гумице, мислим и одлазим у дечју собу уверена да ћу тамо нешто наћи. Остављам наред у кухињи, јер морам да пожури, муж само што није стигао кући. Претурам по радном столу, фиокама и не налазим ништа. Онда ми поглед паде на играчке у корпи и сетим се да на дечјим маскама постоји некаква гумица. Брзо је скидам са Бетмена и везујем око моје свеске. Сад имам спреман пакет. Одлично, мислим, стићи ћу. Улазим у купатило, пењем се на WC шољу и скидам поклопац са водокотлића. Све иде по плану, мислим задовољно. Бацам поглед у унутрашњост водокотлића, спремна да се храбро суочим са каменцем и прљавштином... Али на свој ужас, у њему видим кесу. Лепу, црну кесу са неким златним словима. Јао, знам у овој сам донела онај дезодоранс и афтершејв свом мужу за Дан заљубљених. И баш сам се чудила где је та кеса, свашта, откуд овде... И чудног је облика. Постајем свесна шкљоцања кључа у брави. Отварају се улазна врата и на њима се појављује насмејано лице мога мужа. Збуњено зури у њега, држећи у руци пиштољ.

□ □ □

Сузана Вемић је рођена 1971. године у Иланци. Завршила психологију на Филозофском факултету у Београду 1995. године. Пише углавном кратке форме. Приче су јој објављиване у зборницима. Живи и ради у Вршцу.

Шта се дешава _____

Тамара Јовановић

Идем ти ја тако улицом...

Идем ти ја тако улицом када ми иза леђа наиђе губавац. Осетим га по мирису и окренем се као опарена, кажем, па бога му човече што се тако шуњате? Он као да се стидљиво насмеја што ме мало и уплашило и мислим се шта има ког врага да се смеје, шта је ту смешно, кад ће он: Извините нисам Вас хтео уплашити, него сам Вас хтео искористити. Како то мислите, пренем се из сопствених мисли које су ме у том тренутку окупирале и потпуно се концентришем на то што ми прича. Хтео бих да узмем од Вас мало коже, знате стално ми отпада моја, а чини ми се да ви имате вишка, каже ми он оншалантно. Па, добро, помислим, нека га, човек је у праву, само како он то замишља, да стргнем са себе кожу и да му је дам? Добро, како ћемо то да обавимо? Ту трансакцију... Насмејем се... Није трансакција, он ће мени, ја Вама ништа немам да дам. Нема везе, онда Вам ја само дајем своју кожу на поклон. Ето. Јел' може тако? Стао, па размишља... Шта кој мој сада размишља? Још ћу и да се увредим, можда му моја кожа и није толико добра у ствари, него му је та његова распаднута боља? Па... добро, дајте ми, све је боље од овога. И ја шта ћу, сада када сам већ обећала, изађем из своје коже, сасвим лако сам то извела, нисам ни знала да ми и није као скројена за мене, мислим мора да је тако чим се извлачим из ње овако лагано. Стиснем капут уз себе јако, хладно ми је сада без те коже морам признати и дам му је. Ево, узмите Вама је очигледно потребнија. Хм... Можда, рече он одмахујући главом и огрне је онако, као да му је на терету, окрене се и оде.

Свашта, помислим! Какав незахвалан човек, па још и болестан, зар ти болесни нису мало више емпатичније расположени према другима? Нека, тако ми и треба када сам кренула прецицом, а не главним путем. На споредном путу има свакојаког света, можда сам ја и добро прошла, утешим се. Стегнем јако капут уз себе и брзим корацима наставим даље.

Тамара Јовановић, рођена у Београду 1982 године, дипломирала на Факултету драмских уметности у Београду, на Одсеку драматургије; има објављену радио-драму на Радио Београду и представу која се тренутно игра у позоришту Дадов у Београду.

Владан Чутура

Контекст, догађај, след...

Оливер Д. (32, dipl. оес., слабо плаћен, унутрашњост) и његов најбољи ортак Дамир Р. (35, dipl. Симон (23, студент српског језика и књижевности, Београд) и Лара (21, студентка археологије, ишг., слабо плаћен, унутрашњост) седе у паланачкој кафани већ неколико сати, видно отупљених Београд) су након још једне поплугане буксне те ноћи, у тренуцима док су откривали различите погледа, расправљају замрљано алкохолном, о политици националне нафтне компаније, одметнутој начине љубави и тајне неуротичног детињства, негде на левим обронцима чубурскога парка, успут покрајини, бегу у иностранство и свим полуинтелектуалним рефлексцијама које у овом истом тренутку смишљајући начине како ће збрисати из Републике. То полуљубавно, полуметафизичко искуство муче читава једну нацију. Њих су двојица вредни дечки, неожењени доколичари или можда само изазвано претераном конзумацијом ТНС-а, смешано са узбуђењем због могуће емиграције, доколичари који не смеју бити ожењени.

па макар и унутрашње, потрајало је и дуже него што су планирали.

Оливер све види или црно или бело, или мушко или женско, или Партизан или Црвена звезда, или лево или Ај сад смо тамо још једну буксну па да палимо до мене, да се појебемо или тако десно, или Србин или Ниси. Код Оливера увек претходи размишљање деловању и зато превише нешто. Маторци су сигурно већ легли – предложи Симон насмешеној Лари. размишља, пре неголи почне деловати. Дамир је јединка коју мора да надзире врста, јединка Брзо је пао договор о мотању још једне буксне, на путу до секса. Лара је уплашено и благо наркоманске прошлости, надзиран како не би долазило до друштвене дијалектике јер се полуузбуђено асистирала у свим ситним пословима мотања цоинта, размишљајући о Амстердаму, врста не може ослонити на моменте деконструкције на које је Дамир навикао своје мишљење. већ раније договореном одредишту њиховога заједничког живота, изван ове агоније и изван Било је и дана када се чинило да њих двојица нешто и чекају. Заједно су се осећали добро, али је то овог мита о миту у који су заплетени сви они који мисле да је историја мртва. Симон је у мраку само било стање пред моменат великог праска, знали су. Јер живе у Републици, знали су. У таквим парка креснуо шибицу и запалио ТНС смотуљак. Негде на пола трећег круга, полуосветљени су ноћима одазили на спавање нерасположени, али би снивали неке угодне и лепе снеове.

Шта се дешава _____

ранопролећном месечином, за вратом им се ниоткуда, како то обично и бива, појавио Логос
Дај да се макнемо одавде у неку шћоилију климу, да не бацамо мейак у йразно – запевуши
Министарства унутрашњих послова Републике, намрштеног руралног хабитуса, вадећи своју логос
Дамир и усну.

легитимацију. Ту ноћ Лара није успела свој битак досегнути у Симону, нити је Симон успео уживати
Те ноћи, њих двојица нису доживели никакво наднаравно искуство, тек су додирујући се леђа о леђа
у Ларином полиморфизму и узвисити је до сазвежђа. Можда у Амстердаму, ван зидина институције...
мирно спавали. По прозору поче добовање ситних кишних капи. Сиднеј чека неке одважније дане.
Тада се двоструко преломе и време и место. Република и даље губи.

Владан Чутура је дипломирао компаративну књижевност и лингвистику на Филозофском
факултету у Загребу. Тренутно живи и ради у Суботици.

Дејан Бајић

Пицама

Оде моја будућа ташта у иностранство и врати се са пицамом. За мене.

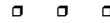
– Јао, што је лепа! – рекох одушевењено. – Хвала!

Откуд пицама? Значи ли то нешто на језику таштā? Тражио сам у свим тајним таштовници-
ма и дебелим књигама и нигде ништа о пицамама не пише, те обучем пицаму исто вече.

– Удобна, помислих.

Легнем у кревет, покријем се и брзо утонух у сан. А сан, чини се, такав бих могао сањати
само у тој пицами.

Мрак, као у сну. Око мене осећај моћи завођења најлепших девојака света, као у сну. И
одједном се појави најбоља риба свих времена, нестварна, оно што кажу, као у сну. Прила-
зи лаганим кораком, осећам је, све нестаје, а ипак све је ту, као у сну. Пита ме: „Ко ти је ку-
пио пицаму?“

Рођен 12. 4. 1980. године у Београду где и данас живи. Пише песме и кратке приче од четрнаесте године. Завршио Вишу грађевинску школу у Београду.

Марко Јовановић

Без наслова

Те године најприметније је било како људи неприметно умиру. Наизглед, без разлога, мимо очекивања, у пуној снази. Нити су били убијани залуталим мецима из прошлих ратова, нити су по њих долазили са околних звезда. А куга и њене сестре више нису припадале овом свету.

Црне хронике дневних новина, као и они дневници специјализовани за овакве хронике, имали су пуне руке посла. На факултетима новинарства размишљали су да оснују и смер који ће се бавити само овим типом извештавања. Посао је цветао. Редови испред сребрних трафика, утркивање подбулих жена и младих девојака, полуугашених стараца са режећим псима, борба за информацију о судбини која је, како им се у том тренутку чинила, за њих, судбоносна.

На трафици је једнога дана освануо натпис „Долазим за 5 м“. Шездесетак људи поређаних у колони, стајали су мирно. Две ласте у игри једна с другом, потпуно су занемаривале оно што се под њима дешава. Чопор паса се лењо померао, спарина је чинила да им језици подсећају на кравате које су у то доба, исте такве боје и отприлике исте такве дужине, висиле о вратовима већине политичара. Познат је случај да се један од државних секретара управо обесио једном од тих кравата. Тада им је популарност и цена нагло скочила, а дизајнер је платио себи пут у свемир, који га је после тога толико променио, да је свакога дана у 14.42 покушавао да се обеси својом креацијом. У томе га је жена свакодневно спречавала, док није умрла, а две дебеле и уображене ћерке су га ставиле у санаторијум. Када је једном недељно, живео двадесет минута шетње по дворишту, прво би питао колико је часова; када би му рекли да му је термин прошао, овај би тражио водене бојице и њима на плочнику писао „У 14.42 м“. Киша би то сваке недеље опрала и ритуал би се изнова и изнова понављао.

Када су оне две ласте, јурећи се у кругу, у једном трену престале да машу крилима, суновратиле се ка земљи, и ударивши о кров трафике, пале пред чопор паса, један жути

Шта се дешава _____

мешанац, са чини се, највише крви теријера, истог момента је стрпао једну у уста и у трку побегао ка оближњем парку. За њим је кренуо читав чопор. Друга ласта је остала да труне на плочнику. Касније су људи пред трафиком слушали застрашујуће звуке клања, завијања и урлања животиња, али се нико од њих није ни најмање обазирао на крике, имали су друге ствари на уму. И птице које умиру чиниле су им се као свакодневна појава. Попут кише. Њих је занимала другачија смрт. После сат и четрнаест минута чекања, пред масом већ озбиљно забринутих људи, појавио се буцмасти господин са лептир машном. Ширум је отворио своја безуба уста, узео ваздух припремивши се да надгласа чаврљање. У том тренутку из гомиле, која је сада већ бројала неколико стотина људи, неко је узвикнуо, гласно али смирено, више забринуто: „Извините, господине, када ћемо моћи да купимо новине! Заиста, ја не могу да одем на посао док не видим вести, а већ касним сат и по!“ Уз звуке одобравања и климања главом, завршио је своје излагање и за секунду је постао неприметни део масе.

Дебели господин гласно узвикну: „Жао нам је, али новине данас не излазе. Наиме, први пут у историји јуче нико није умро! А од осталих вести...“ Гомила га је прекинула гласним негодовањем, повицима и звиждањем: „Како није нико умро!“ „Не лажите!“ „Хоћемо истину!“, на шта се један најхрабрији надовезао „Хоћемо смрт!“

Марко Јовановић, рођен 1983. године у Врбасу, одрастао у Црвенки. Тренутно апсолвент новинарства на Филозофском факултету у Новом Саду, пише поезију и прозу.

Јелица Кисо

Соба

Након ручка моје се читање настављало истог часа изнова: спуштала сам се уским степе-ништем да бих се повукла у собу, да се нађем над књигом, на ниском спрату, толико ниском да се с прозора једним кораком могло избити право на улицу.

По начелима савремене естетике, моја соба за читање (а и за разна друга задовољства) није била ни најмање лепа. Била је испуњена стварима које не би могле ничему да послуже. От-

ежући употребу до крајњих граница, те ствари су прикривале чак и оне које су можда и могле нечему бити од користи. Али управо због тих ствари, мени је моја соба била не само лепа, него и посебно значајна. Нисам могла ни да замислим да седим у примаћој на спрату, нити у радној или пак у спаваћој у којој је све било предвиђено само за спавање. Читање сам схватала озбиљно, као неку врсту рада, озбиљног и напетог рада.

Соба је имала дугачке беле завесе што су скивале од погледа малени лежај у дну, на којем је стајала гомила прекривача за ноге. У прекривачима се губило моје задовољство. Под њима је ишчезавао мој дан. На њих сам увече (или уноћ) с пажњом полагаала расклопљену књигу и одлазила на онај рогобатни кревет у спаваћој соби, мрцварила свест до крајњих граница, све док не бих пала у сан. На том сам лежају прочитала толико књига да је временом попримио искуство мога тела, отисак, увалицу; боје његовог мебла су, неједнако и различитог интензитета, ослабиле и сасвим се истањиле, а дрвени држачи, изгуљени и похабани, штрчали су и стајали некако укосо. Прозори, расклиматани и покварени, (једноставну радњу отварања и затварања никада нисам успела да доведем до краја), као једини контакт са светом и улицом, били су прекривени плавим и црвеним папиром. Благо јесење сунце се преламало у вечној и упорној игри сенки; сенке су прелетале преко страница књиге.

Све ствари у тој соби, не само да нису одговарале мојим потребама, него су саме носиле препреке и замке, што је било сасвим ирелевантно за моје лично задовољство. Очито никада нису биле ту постављене да би их неко користио, нити да би испуњавале сврху. Ствари, а и ја са њима, населиле су ову собу, тачније, насељавале су ову собу дугим низом година, и постепено су јој мењале облик и значај. Додуше, ја сам је населила животом, с почетка својим ретким и знатижељним посетама, касније све учесталијим, до тренутка када нисам више избијала из ње. У мојој соби (особи-соби, то се временом потпуно измешало) затицала сам се, у исти мах, и изгубљеном и опчињеном.

Што се тиче фотографија које су се могле наћи на зидовима модерних станова и апартмана, и које су, дакако, биле намењене бескорисној лепоти, морам признати да су оне овде биле замењене обичним принтом, испраним црно-белим клишеом. На једном се видео делић Савске улице у Београду. Знам да је тај принт могла да добије на поклон моја мајка, из великодушности неког сарадника, пре него што је заувек постављена у собу. Али тада се нисам бринула за порекло те фотографије; житељи собе (намештај, књиге, уметнине и остале ситнице и драгулије) су изравно припадали историји коју не памтим и у којој не налазим ништа од сопствене свесне мисли. У соби се усхићујем само зато што лебдим у тим туђим недрима, мени потпуно нејасним.

Шта се дешава _____

Сав мој живот у тој соби, расут и посебан, имала сам сваки дан, држала га у рукама, када бих, затворивши врата иза себе, зашла даље до лежаја, узела књигу, читала, додиривала голо-
тињу тих ствари, намештаја, њиховог живота; ивицом себе, играла се душама других, одгур-
кујући сазнање да су некада морали бити стварни.

Јелица Кисо (1979), пише поезију, прозу и критику. До сада објавила у часописима: *Знак*, *Текст*, *Браничево*, *УРБ*, *Кораци*, *Злајина преда*, *Улазница*, *Свеске*, *Аванград*, у електронском часо-
пису *Аџон* и др. Уређује регионални информативни портал за књижевност и уметност: „Књи-
жевност.org“. Добитница књижевне награде „Улазница“ 2009. (прва награда за поезију).

Објавила збирку поезије *Црна срећа* у оквиру едиције „Првенац“ (СКЦ Крагујевац, 2010).
Програмски је сарадник редакције „Форум“ (СКЦ Београд).

Александар Ђуричић

Виден

Недеља је вече и он треба да дође.

Моја супруга Ерна и ја знамо да он долази недељом, последњим возом, тачно четврт сата
пре једанаест. Док га ишекујемо, мирно пијемо чај и причамо о времену. Данас је био нарочи-
то хладан и ветровит дан. Неуобичајено хладан за ово доба године. Јул. Почетак лета. А осим
лета, ето, ништа друго није почело у последње време, помислио сам. Много тога се заврши-
ло у нашим животима. Све оно о чему не желим да причам, а и зашто бих, када се већ заврши-
ло. А завршила се и школска година ђацима, помислио сам. И већ је избило четврт до једана-
ест, а нега, ето, још нема да наиђе са својим великим коферима, доносећи у својој златно пла-
вој кеси сунце Бургенланда. Можда је ветар направио застоје на пругама.

Елем, као што рекох, дан је био хладан и ветровит. Чини ми се, толико хладан, да се мора-
ло ићи у зимским капутима. Знао сам то још пре него што сам изашао напоље. Чак, и пре него
што сам се извукао из кревета, испод лаког летњег прекривача којим сам се синоћ покрио, знао
сам по укочености својих зглобова и боји светла која је допирала кроз прозор да је напољу не-

убичајено хладно. Опет, када сам изашао да прошетам, као што то увек радим недељом поподне након ручка, на улицама бечке четврти Виден неки момци су ишли у кратким рукавима. Било је заиста хладно и ветровито и од самог тог призора голишавих студената на Карлсплацу, мене је обузела језа. Причам сада Ерни, на лицу сам осетио ситне, најситније капљице кише. Мада се то тешко кишом може назвати. Као лебдећа влага у ваздуху ношена ветром и сивилом које се тромо наслања на торњеве катедрале Карлскирхе. Као у Енглеској – помислио сам тада.

Можда неће ни доћи. Можда, можда ће распуст провести у Бургенланду, одакле долази сваке недеље у четврт до једанаест. (Знате већ – доносећи сунчев сјај у златној коси и тако то...) Ерна и ја никада нисмо били у Бургенланду, али смо видели туристичку рекламу покрај пута, и на реклами је сијало сунце. Жуто, као његова коса, рекли смо тада. Заправо, он можда уопште и није из Бургенлада. Ми то не знамо. Можда је и Енглец. Могао би то бити, ако је судећи по његовом уздржаном опхођењу у оним кратким, прекратким тренуцима, када га сретнемо у хаустору и када он, оборивши главу, прође брзо покрај нас, уз само једно „Хало“ изговорено у правцу његових младалачких белих спортких патика. (Очи су му сигурно сиве као небо изнад Трафалгар сквера, тек сада ми је синило. Никада нисам био у Лондону, али сам о томе читао код Вирџиније Вулф.)

А ми, у тим кратким сусретима у хаустору наше зграде – ми који нисмо били ни у Енглеској ни у Бургенланду – ми увек приметимо како су му надлактице глатке. Ту, где се његове руке мало откривају испод кратких рукава показујући комадић његовог младог мушког тела, глатког као млада месечина изнад Видена. Ерни се то поређење не допада, она тврди да никада није видела глатку месечину изнад Видена. Али ја ваљда знам о чему причам, те јој говорим да јој је опажање са годинама ослабило. У сваком случају, надлактице су му глатке. Ми ту седимо и пијемо црни енглески чај и већ је пет минута до једанаест, а он обично долази последњим возом из Бургенланда, са тим златним сјајем сунца у коси, недељом, тачно у четврт до једанаест.

И онда, кад чујемо точкиће кофера како одјекују низ камене плочнике Видена, одложимо шољице са чајем и са одушевљењем у очима извијемо главе ка прозору који гледа на капију наше зграде, ту где он мора проћи, где ће застати да извади кључеве, брзо и неспретно, увек нашем прозору леђима окренут, као да зна да га гледамо и дивимо се његовим мушким младим глатким надлактицама.

Али, већ је скоро једанаест сати, и то што одјекује ипак није котрљање точкова његових кофера. То само ветар фијуче над плочницима Видена. Ветар. Обоје нас прође нека језа и загладимо се замишљено по сопственом надлактицама. Све и да дође, питамо се, да ли би по оваквом времену дошао у кратким рукавима?

Шта се дешава _____

Не знамо. Ми ништа не знамо. Ми, уствари, не знамо ни како се он зове. Знамо једино да је до сада увек долазио недељом у четврт до једанаест, у белим младалачким спортским патикама, вукући своје велике кофере и носећи у својој златној коси сунце Бургенланда. Чак и ово последње у ствари не знамо, већ само нагађамо. Али знамо поуздано, као што знамо да нашим годинама не приличи да то примећујемо – да су му надлактице испод кратких рукава глатке. Ја бих рекао, као млада месечина изнад Видена.

Александар Ђуричић Ash је рођен 1982. године у Пожаревцу, а од 2001. до 2010. године живео је и стварао у Београду. По образовању је дипломирани инжењер електротехнике. Писањем се бави од детињства. Углавном пише прозу: романи, драме, кратке приче. Аутор је романа *Сурф на црвеном њаласу* (Укронија, Београд, 2007), драме *Марлон Монро* (Народна библиотека, Пожаревац, 2010), премијерно приказане у позоришту Атељеа 212 у Београду (јун 2009 године), као и више приповедака објављених у збиркама у региону. Тренутно живи у Бечу где пише и студира мастер биомедицинске технике.

Милена З. Петровић

Зидар

Зидар се саплео о неке жице што су штрчале из грађевине и пао ударивши директно главом о плочник. Мозак му се расуо преко лакованих црних ципела Жене што је била у пролазу. Јаукнула је, хитро је скинула рукавицу од антилопа са десне руке, извадила чипкану белу марамицу из кожне торбице и обрисала жућкасте трагове. Окренула се на високим потпетицама враћајући рукавицу на руку и одшетала низ улицу. Радници Хитне Службе стигли су недуго затим, покупили лопатама остатке Зидара што су се расули на све стране и блокирали саобраћај. Људи су нервозно лежали на сиренама, протестујући гласно јер касне на своје послове. Један од њих био је Лекар. Седео је за воланом мустанга никлованих фелни и добацивао из кола налакћен на полуотворени прозор затамњених стакала. Други је био Предузетник. Управо је пристигао да обиђе грађевину. Обично би паркирао тик испред зграде, управо на месту

што су га сада заузимали парчићи Зидара. Опсовао му је Мајку наглас, претећи му прстом и тренутним отказом. Трећа у колони била је Мајка Зидара. Пристигла је на лице места у тренутку када је асфалт дочекао у загрљај лице њеног сина, да му саопшти да се поново удаје и да је његове ствари спаковала у пар картонских кутија што га чекају испред врата њеног стана, наглашавајући оно Њеног. Четврти је био сам Зидар. Можда је управо он протествовао највише од свих. Да ли због тога што му није радила сирена, или можда зато што га је управо од позади ударио неки Сероња коме су отказале кочнице, или је просто можда био толико бесан што се малочас тако глупо саплео о јебене жице и погинуо пре него што је и сам стигао да размисли о животу након смрти. Постојале су толике опције, знао је. Колеге су му лепо говориле да је крајње време да среди ствари са Службом Осигурања и осигура сигурну реинкарнацију. Сада лежи на сирени и труби у бесу, терајући раднике Хитне Службе у материну, јер су ови стрпали његове остатке у оближњу канту за ђубре, у недостатку простора за принудни смештај посмртника у болничким колима. Упалили су ротирајућа светла, покупили лопате и у брзини отперјали са лица места ослобађајући пролаз колони аутомобила. Лекар је убацио мустанга у прву, дао пун гас и забио се директно у излог радње доњег рубља. Предузетник је паркирао ауто испред грађевине, изашао из кола још увек бесан, пожурио да уђе у зграду, оклизнуо се на остатке мозга Зидара, које су радници Хитне Службе пропустили да покупе својим лопатама и ударио главом о плочник. Последња ствар која му је прошла кроз главу беше управо ивица мермерног плочника у који је поштено инвестирао. Мајка Зидара је грешком убацила у рикверц и ударила право у аутомобил свога сина који је и даље безуспешно стискао сирену свог аутомобила. Зидар је изашао напоље, бесно одвалио врата на аутомобилу своје Мајке, извукао је још увек збуњену напоље, затворио јој уста шаком да прекине неподношљиву дреку, попео се на врх грађевине на којој је до малопре радио са све Мајком у рукама и гурнуо је са ивице да падне директно на кров аутомобила Сероње што га је малочас ударио од позади. Сероња је управо преко телефона претио Служби За Поправке, псовао их на пасја уста како су му прошлог месеца зарибали браници и покретни кров кабриолета који је пазарио за папрене новце, а сада кочнице, е па докле бре то, када га је тело дебеле Мајке у паду под тежином спљескало. Радници Хитне Службе стигли су недуго затим, извадили своје лопате и прионули на рад. Жена са рукавицама од антилопа враћала се низ улицу шкрипећи потпетицама о углачани мермер и вукла за собом на повоцу подгојену белу Пудлу која се отимала и зверски режала. Зидар је извадио качкет из џепа, набио га на главу скоро преко очију како би се заштитио од сунца, узео кофу са малтером и неометано наставио са послом.

Шта се дешава _____

□ □ □

Милена З. Петровић је рођена 1980. године у Србији. Професионално се бави режијом и монтажом играних и документарних филмова, као и писањем филмских сценарија. Велики љубитељ кратке форме, било да је реч о филмском или литерарном делу. У слободно време бави се црно-белом фотографијом и писањем кратких прича. Ствара под великим утицајем Бориса Вијана, Флена О'Брајена, Итала Калвина и понајвише великана хиспаноамеричке књижевности. Прича „Зидар“ део је необјављене збирке под насловом *Милујинове приче*. Живи у Земуну и Харлему (Холандија).

≈ ≈ ≈

Данијел Ђукић

Жена са дугачким носем

Жена са дугачким носем привлачила је пажњу нас са кратким носевима. Била је ружна. Свуда је покретала тај свој нос. Била је непристојна. Како неко са тако великим носем може да уђе у просторију у којој се налазе све фини носеви? Могла је некога да повреди, да га упропасти за цео живот. Ако је она тако упропашћена, не значи да и други морају да носе терет њене несреће. Била је заљубљена. Боље је рећи да је њен нос био заљубљен, пошто је нос носио њу, а не она њега. Срамота за град, срамота за место на ком смо се налазили, њен нос и ја. Какав неспоразум са светом. Одакле је само право да се креће са таквим носем?

Седео сам и у неверици посматрао то чудо које је вукла са собом. Смејала се, размењивала љубавне покрете са својим драгим. Како ли је само он трпео тај нос? Можда ни он није видео даље од свог носа. Умаkali су оне своје језике у ону кафу, њему је и добро ишло, али њој, не знам. Вероватно је искрзала све ивице шоље и не примећујући то што ради. Како је само могла?! Да, сигурно су јој конобари давали увек ту једну исту шољу. Чували су је и када би угледали дотичну (носичну) дошапнули би један другом:

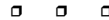
– Ено је она са носем!! – и опоменули би ону фину тету у шанку – спреми ону њену шољу, хи-хи-хи-хи!

Ето, тако је та девојка са дугачким носем заслужила да има своју шољу. Ипак, треба се изборити за такво почасно место. Развлагити, развлагити свој нос, турати га свуда док не добије коначну дужину, а са дужином иде и дубина почасног места.

Сада већ почињем да јој завидим. Ко зна колико је њих пило из ове шољице из које сада ја пијем. Ко зна колико носева се башкарило на ивици моје шоље. Не могу то ни да замислим. И сада се мој нос меша са свим тим носевима. Ах, хоћу и ја велики нос, хоћу и ја своју шољу! Људи, вуците ме за нос, теглите га, стежите га, развлагите га, вуците, вуците, вуците...!

И сада, задихан, црвен у лицу, а и у носу, то јест, на носу, задовољно трљам своје руке, показујем поносно свима свој дугачки нос и очекујем да крене процедура тражења шољице кафе посебно за дужину мог носа, шољице којом ће само мене послуживати. Мене и мој нос. А са друге стране просторије, седела је она и гледајући ка мени помислила је: – Боже, колики само нос има онај човек!!

А када је стигла у свој носоград, села је носата за сто, укључила прибор за писање, уздахнула и почела... *Мушкарац са дугачким носем привлачио је њажњу нас...*

Данијел Ђукић рођен је и живи у Београду, полониста је по струци (пољски језик и књижевност); поред прича, воли да пишем и поезију, често учествује на вечерима поезије где излаже своје мисли и доживљаје преточене у стихове – најчешће на вечерима које организује петска група АРГХ, као и на интерактивним понедељцима своје пријатељице Биљане Пантелић Били. Похађао је курс креативног писања код песникиње Тање Крагујевић.

Андрија Стануловић

Увертира

„Када би нам свако, ко нам протутњи кроз живот, уписао слова свог имена на кожи, као знаке свог постојања, не бисмо пронашли ни парче себе на истој“, изговорила је мирно. Где ме нађе, а одувек сам веровао како ће ми откровење говорити старац са белом, дугачком брадом.

Шта се дешава _____

Њена голотиња никако није познавала светост тренутка, нити је исказивала поштовање мудростима које је олако говорила. Била је лежерна и гола. Пушила је цигару.

„Хвала за инстант просветљење, заиста није требало“, рекох, покушавајући да залепим парчиће својих смрвљених илузија, које су некако егзистирале до данас. „Пронађи место довољно високо, довољно за једног, довољно само себи. Издигни се над мислима туђим, над људима чудним...“, биле су последње речи које сам чуо пре него сам залупио вратима купатила.

Хух, човече, шта треба мушкарац да учини да би се мало опустио? Хладио сам усијану главу и скидао са себе слојеве последњих пар дана. Нисам мислио о њој. Ионако је само једно од средстава којима се служим да усталасам ову моју устајалу баруштину од живота.

„Марина!“, протегав се мој глас по празном стану. Отишла је. И нека је, боље тако, напорна је то жена. Поштедиће ме нових увертира, разрада и закључака. Нешто се белило по изгужваном чаршаву. Писмо. Јао, зар ништа нисам научио о женама свих прошлих година?

„... Стреси се над јарком што те стезао, хрпу са словима врати му у дар. А када коначно сиђеш са свог пиједестала, није битно кога ћеш срести. Пријатељима реци једно освежено: Здраво, непријатељима поклони једно ново. Девојкама по осмех. И поново ти постанеш ти. И поново је твоја кожа – само твоја“, писало је.

Није ме поштедела закључка. Па, то ионако не би личило на њу.

Када боље размислим, морам признати да су јој методе одличне. „Искуство је то“, рекох на глас. Или сам ја још увек толико предвидив.

У коверти је поред закључка оставила и један невидљиви увод у нову причу.

„Маринааа!“, дрекнух бесно са прозора.

Андрија Стануловић (1989) живи и ради у Пироту. Дипломирао је 2011. године на Високој пословној школи струковних Студија у Блацу. За свој књижевни рад добио је неколико награда, а приче су му објављене у неколико конкурсних зборника. Такође је писао и колумне за локалне недељнике.

1994. година

Књиге, књижевност

Јелена Радовановић, Брауншвајг, Немачка

Apat(r)ia

Необјављене песме – избор

ВЕЛИКО СПРЕМАЊЕ

Доста сам ја орала
ове долове очаја
доста крш крчила
из сувих башти туге
никад ту ништа није ничим родило.

Дуге су биле улице узалудности
чекала сам у чами да сродни ми пруже руке
вртела се до несвестице у долапу очаја
у сурим годинама вукли су се дани
као олињале хијене на киши

Да
устаћу једном пуна старог сјаја
разбокорићу речи годинама склупчане
из овог ћумеза самоће изаћи ћу
казаћу вам све
па куд пукло
отрешћу труње избрусићу трње
раширићу раскошно перје уз крик
закорачићу нова у маскенбал света
прошиштаћу све што ме тиштало
распршићу сенке прогутаћу тугу
набраћу све моје коприве
од оног што пече најбоља је чорба
од пелина пелинковац испећи ћу

Рођена у Бору. Живи и ради у Немачкој. Преводи поезију и прозу са енглеског и немачког језика. Налази се у међупростору истока и запада.

Објављене књиге поезије:

- *Повремени њрекиди са зујањем*, Градска библиотека „Владислав Петковић Дис“, Чачак, 2000.

- *Сийне изнујрице*, Бранково коло, Сремски Карловци, 2002.

- *Цибра*, Бранково коло, Сремски Карловци, 2006.

Награде:

- Дисова награда 1999. године за прву књигу песама,

- Бранкова награда Друштва књижевника Војводине 2001. године,

- награда за књигу године борског аутора Народне библиотеке Бор 2003. године,

- две прве награде Универзитета у Брауншвајгу, Немачка за поезију писану на енглеском језику.

попићемо уз звон
на радост вам и на здравље свима.

УНУТРАШЊА НЕСАГЛАСНОСТ СА ВРЕМЕНСКИМ ПРИЛИКАМА

Из сјаја септембра сад сурвасмо се у јесен.
А били су дани од самог светла сткани
кад седели смо на терасама чаробне обале

и царали жар смеха у лету на умору
међу наранцама у бокорима смокава све
мислећи –
живот,
југ тихо титра, птице кричу ка сунцу
жамор и шкољкин шум, крљушт и сребрн
рибљи сјај
ове боје по жалу као медуза
разливане у мозаик силни
лењо љескање бродова и бљесак сланог
камена

па опет ћутао је свако да
и тад рила је у срцу нека трнка
и тешки нас свод млавио и звезде се мутиле
чемпреси су боли очи ушиљени
и море љуљало у сан плавог страха
у сву беду туризма врева врелих градова се
стопила
и беле палате, вите цркве, сав средоземни
сјај
у термитњак бедни конзумената похлепних
а ови дани сад где гризу хладни као гладни
рисови
опет у касабатама валахијским само шумама
стешњени
где бекства нема из чемера балканлије
нит човека нит пријатеља на улицама без
лучи
да хитне ти мрву суве речи и наду из ока
свако се у своје чауре смрзнут скврчио
и тиња сам своју муку или страх

нит оних бљештавих градова, нит велике
утехе мора
ни песме не
само мук и бритки мраз
и све су боје живота овде тек тупи сиви тон
а ето опет неки бљесак чудни из тог мрака
сија
испод наслага топлих крпа, у љуштури
хладног тела
меки шапат шуми, врелина цури као течном
злато
неразумна нада из срца црног свемира
покуља
и у тамном таворењу искримо лепотом
снега
славимо будућу грају пустих улица
славу немогуће далеког пролећа
и схватамо срећу простих племена тундре.

АРАТ(R)IA

Докле да штрчим у географији дужи и
равни
германских равница севера
докле да тек спарушеног срца тињам
на ветрометини чаме средњег запада
или да пржим чежњу
у јари пустиње аризоне
све сањајући мирис снега
сама као кактус?

Докле дрчна земљо

клошарко дроњава
мајко пргавог племена неразумног
офуцала си се до рита
деца твоја су те запустила
или напустила
баро јадна и прљава
у муљу ратова
пиране одгојила си крвожедне
да месом их својим храниш
Докле грабеж та гадна да ти прља име
докле кужни задах беде и безбожни пир
не зови ме лажним осмехом носталгије
ниси више земља коју сањам, елдорадо
прошних дана
нису то више улице давне среће, са тераса
оронулих
у раскош крошњи
не пада иста музика у дан
не сурвава се трамвај у исти гламур
сумрака
осуо се стари сјај
тај дах и дух
прах су за нас

А још штрчим у ћошковима света
све сањајући тај снег
сама као кактус

РЕЧИ

Твој мелем су, мач или жуч.

Не гутај их неизговорене
као суве камичке

учауриће се
претвориће се у чир
и појешће те изнутра.

Пљуни их као коштице
из најслађег воћа
да остане засад
па куд пукло да умукло
у праћку грла све их стави
добро затегни нациљај и хитни

Не клијај речи у себи
бруши их као драге каменчиће
грубе и оштре макар
бацај само бисере
раскошно са њима
нанижи скупу ниску
и никад пред свиње

Мелем су, мач или жуч.

ПАУНА СИЈА ДЕЦЕМБРОМ

Ово је Пауна Јаношевић –
краљица подварка и царица пијаце.
Изнела је на престо своје тезге
сисе силне као трансилванија
на њих тањир и пању да ставиш
ту да се распојасаш
и сира њен стари да расечеш
каквог нема у широкој влашкој
језик на њега да истружеш
непце да ти се спржи

зуби од соли да ти се огуле
 док ти мраз кроз мозак звижди
 раздрљи Пауна груди
 зароза доколенице
 од црне вуне на руже црвене
 Пауни вазда вруће
 гола јој колена вире квргава као тикве
 Пауна три подваљка има
 и целе бале сала
 под мишку и тебе да понесе као векну
 као главице купуса што цело их је јутро
 котрљала
 у кацу слагала по древном реду
 за ћуранима трчала у супу да их тури
 два прасца ошурила
 паприке у туршију ређала
 и једној крмачи маст исцедила
 ал није то ништа
 и са животом се Пауна порвала
 мука све то беше и сикирација
 смрти и кудук болести и жал
 и радост као ретка муња
 ал шта ћеш
 чварци су зато тазе
 крцкају ко пуцке
 били би и врући да није овако стегло
 кавурма и шваргла исто свежи
 ко овај снег
 ал шта па да ти причам
 узни да се не лажемо
 замези
 заложу
 не жали

ПРЕТЕЖНО ВЕДРО
 (Ани Ј., тужној у Сплиту)

Овај дан као нацртан.
 Врвеж плаже.
 Раскош облака и борови.
 Хорови цврчака.
 Рококо лета.
 Жамор и све дражи.
 Слане хаљине и смех.
 Покоји грех.
 Цика са променада.
 Из белог града звон.
 Лаванде титрај.
 Општи сјај.

И ово срце у дроњцима.
 И оно.
 Жига. Игра.
 Игра
 Игра
 Игра
 У такту своје аритмије.

ПОХВАЛА ДРУГОСТИ

Дођи црна овцо
 и ти бела врано
 и куси псу
 пуј, пуј, ћорава коко
 и прасе тринаесто
 и ти ружно паче

докотрљајте се на петом точку
понесите другу виолину
и последњом рупом на свирали
заиграјмо хромо коло

дођи дроњава менажеријо
и дрндава скаламеријо
у инат симетрији
против реда и поретка
из пркоса успешнима
одбачени, кљасте, херави
крња лепото
сирота гордост
дођи у име девијација и аберација
аномалија и абнормалија
дођите грбави и ћопави
бангави и губави
монголоиди и апатриди
патуљци и распуштнице
албиноси и цинови
напуштени и бездетни
ћосави и рутави
дођи депонијо
робо с грешком
понеси офуцану радост
ретку као тартуф
јад наш и нашу сталну глад
не мењамо ни за хрпу
конфекцијске среће

ПРОВИНЦИЈОМ

Ми смо са истока.

Тамо где овца из јасла попије месец
па пошашави по пашњацима у смирај
тамо где врца чудно светло по ливадама
и обрушава се Влашка у шуме из ноћних
мора

где ни сунце не свраћа
а ни ђаво не.

Са истока, ми.
Под брдима старим као време
где рађа и чај и бакар и сир
и демончићи ситна кола плету
око букових извора
све скакућући по печуркама плашећи стада.

Ми смо са истоковог истока
из паганских јама
где ни Сава српски да крочи није хтео
јер на раскршћу из магле
коб ти блудна
завеже срећу кажу у чвор
веровао ти или не.

Оданде смо где нико не залази случајно
акцентујемо други слог
на стог пењемо се да урламо живот у ноћ
из сржи смо влашких прашума, из забити
земље
изникли смо из пећина завичаја чемерног
из језиве лепоте мрачних језера устајемо
да брујимо вампирски мук зачараних села
из оронулих градова затуцане моћи
сикћемо

из паланки сабитих у дивља брда
 ми утваре смо европског истока
 жилава живина из географске депоније
 у ваша уморна крила претрпане
 престонице
 доносимо прегршт врцавих пастрмки
 беремо вам поврће које има мирис
 и без лиценце још увек бели је сир
 у нама још титра древни сјај
 и у овај црни крај
 у запуштени давни рај
 сви ћете једном поново
 тражећи
 ваздух
 воду
 човека
 или мир.

ТРЕЋИ СВЕТ

Устају ево презрени на свету
 устају и сужњи
 мори их глад
 устају високи црни лепи
 као мртви чемпреси
 устаје отпад света
 у спрженим степама

 сакупљају своје коске
 затежу још једном кожу
 слушају зуј очаја у глави
 клопарају кафеним телима
 без мрве снаге за устанак и бес

дижу очи према сувом небу
 руке према врлим европама
 главе према обећаним америкама

и врти се свет свеједно
 у салонима бљештавих градова
 тихо веје прашина
 док падају мртва деца
 у такту ото мотора
 у дитирамбу хистеричних шопинга
 у ритму сталних дијета
 у лепом протоколу литургија
 у брујању берзи
 и рони се у ситне мрве први свет
 и други
 и трећи
 врти се равнодушан и даље
 свет овај бедан
 један једини

ТИХИ УЖАСИ ЖЕНСТВЕНОСТИ

Откуд овај бес у костима
 оштар као кисела наранџа?
 Откуд цакле ови очњаци у ноћи
 исполирани сирћем гнева?
 Откуд ови немушти приштеви на
 језику ваџа палацавом?

 Дођи међутим нежни драги
 дођи стигни ме овакву
 пуну трња кроз град
 гледај твоју фину фурију како режи

као куја кроз мрак
у свом супстрату пркоса
са шумовима на срцу
са набреклим сисама и коферима
сита од беса, љута као бабура
пуна крви, оцвала и сочна
душе смршале, спакованог једа
види твоју нежну вештицу
како база сама кроз празан град
посвађана са васионом
љута на човечанство
у мантилу туге, на бритким штиклама
страха
стиснута у тесну женску кожу
Стигни ме драги стишај тај хир
изуј ми тешке ципеле увиј ме у мир
објасни ову немоћ дај ми стари сјај
реци искрен кад је крај
овом тешком бремену пола

ПОКУШАЈ ОПИСА ЈЕДНЕ ТРАНЗИЦИОНЕ ЗАБАВЕ

„ми ове године ипак у грчку, појефтинило је
све“
„мени су диорови парфема ипак бољи“
„ми у италију“
„ма да, једном италија увек италија“
„каже и моја кума“
„новим аутом“
„па боље је“
„више места за децу“
„то је тек посебна прича“

„иначе у двадесет рата“
„шта ћеш боље“
„исти су купили и петровићи“
„мислили смо стан или летовање“
„али шта сад, треба нам одмор“
„тачно“
„чула си да је умро доктор михајловић“
„да, ни себи није могао да помогне“
„велика је била сахрана“
„овај ми је коктел нешто пресладак“
„чујем да имате нову трпезарију“
„јесте, приватник је радио“
„ми смо узели кредит“
„и треба“
„видела сам исти такав мантил“
„ол инклузив је мени најбољи“
„хотел тик уз обалу“
„четири звезде, али има све“
„на фејсбуку је и она, гледала сам слике“
„чујем да се развела, али је добро прошла“
„видела сам и њега на матури, доста је
пропао“
„а ципеле су ти биле дивне“
„њиховог малог су дали у интернационално
обданиште“
„а ја гледам да све купујем органско“
„у икеином каталогу смо нашли у ствари
све“
„све баш све баш све“

ЗАЈЕДНИЧКА ИМОВИНА

Ко да живи у овој кући –

ово су наше собе
 овде чучи очај наш у ћошковима
 овде смо бацили хрпу пропалих снова
 ту смо искакали из наших тесних кожа
 свуда је расута перут нашег трења
 овде глођемо једно другом ситне коске
 на овом хладном поду вабиш тугу из мене
 ту си ме лечио речима
 по овим плафонима ходамо наопаки
 са ове терасе смо гледали шум ноћи
 ту си се смејао као велика звезда
 са овог поткровља пустили смо месец у
 нашу несаницу
 ту си ме чешљао до потпуног мира
 у овом ходнику копали смо једном другом
 очи
 и зурили у бунар немоћи
 ту си у лету хватао моје сузе
 низ степенице их бацао као перле
 ту смо остали спржени неиспуњеном
 жељом
 и кућа је шкрипала са нама
 и крцкале су ове греде као и наши зглобови
 на овим креветима покопали смо и снове и
 кошмаре
 ту је сенка наших голих тела
 овде смо гајили све демоне ситом тугом
 пренатрпали смо све собе тешким
 страстима

 ову кућу коме да продамо
 ко ову кућу да купи

РАЗГЛЕДНИЦА

трг је београд лето
 у пупку европе лажни гламур бујно цвета:
 хучи дрчно људско крдо и
 за курчевите мајмуне ухваћене
 дрске жене скупим штиклама прште

 иза угла се отвара шик хотел
 и ресторан какав град није видео –
 поширана препеличја јаја на салати од
 медузе
 у бару потом коктели у боји папагаја
 у кристалном фоајеу лепи свет жамори
 у измаглици парфема лако се ћућори
 ко шта с ким где и кад колико
 шанелов бутик сија
 фонтана шикља у дуги светла
 у позоришту преко пута снобовске
 рапсодије
 у биоскопу хит холивудски бућкуриши
 низ улицу ниже литерарни ватромет
 таштине
 уз лирско благоутробије
 град је тако успешно постао
 униформни глобални катао
 док под голим месецом
 на бронзаном коњу

 седи циганче
 маше ногама
 и лубеницу једе

Београд је трг лето

ЖУДЊА ВЕРБАЛНЕ ЖЕНЕ

Драга друга половино
докле да скиташ светом тражећи ме крња?
Друже из животне жеље
врли је двадесет први век
на овим високим звезданим стазама
сјајне имитације комуникације
досегли смо
хиљаду пријатеља нимало пријатељства
сви говоре нико никог не чује
упни се и нађи ме чекам те дуго
дивље те тражим
витлам уклетим балканом
на планинама у зору чекам тајни шум
шетам европом таласајући дунав
прелећем тајге
грлим медитеран
и русију сам обиграла у мећаве увијена
мимоилазимо се тако савршено
у безименим градовима куцкам у цркве и
куће
скалинама и сокацима тражим ти корак у
мермеру
чекам клечећи пред пучином
чезнем да нам се укрсте очи
и окренемо се једно за другим
у гужви планете
нагомилала сам годинама страсти
намотавала речи у густа клупка
плетем у себи дуге шалове приче

за унутрашњи мраз
у овим собама самоће чучим склупчана
цео живот чекам пријатеља.

Друга половино,
на памет да ти не пада да се заљубљујемо
и смарамо страстима и глачимо љубомором
све то већ виђен је хормонски пир
и прође као златна прашина
изгори као шуштав шаш
не шикљај ми те хемијске гејзире не грли ме
љубићу ти глас и ништа више
годинама чекам пријатеља
седи половино под прозор
развиј ми месечину на груди
и причај
причај
причај
ноћима.

СЛЕДОВАЊЕ

у хипермаркету живота
понуца обилна
и рафови пуни
колица пуна жеља
проспекти пуни снова
а шта смо имали:

као и обично
мало свеже туге
један комад очаја за понети
разочарања у ринфузи

ако може на одложено
 неизвесност у деловима
 са доживотном гаранцијом
 добро парче млевене снаге
 са коскама и жилама
 све то запаковано у неки ведар папир
 и радости мало тачно у грам

УПУТСТВО ЗА САМОСАГОРЕВАЊЕ

Кад те у прерији или тундри
 на рубовима света
 буде чекао човек
 есенција твојих страсти
 узрок твојих тахикардија
 супстанца срамних снова

чекаће
 чекаће
 чекаће
 да пређеш границу
 и донесеш му процветало тело
 и све влажне отворе
 слане слузи и смех
 да даш му руке и очи
 нежност и жар
 бурне глаголе и приче
 перфект и футур
 оргазме и фантазме
 бедну срећу и диван јад

а ти
 закључај се у собу

баци кључ кроз прозор
 навуци завесе обзира и реда
 лежи у кревет
 један дан
 и други
 и трећи

а онда устани мртва
 и прво са кревета покупи
 пепео свог тела

ШТА ТЕ НЕ УБИЈЕ

шта те не убије
 то те ојача
 није него
 досад сам годзила
 топим челичане
 и пробихам бране
 летим и прштим под плаштом ноћи
 и спашавам слабе
 и немоћне бабе

шта те не убије
 веруј му
 учинило је ипак своје

шта те не убије
 сакати те на ситно
 као тупе маказице
 убија те на ратице
 кључка ти ноћу у ритму срца
 јетрицу и храброст

наду и дан
украдо ти је године
скратило ти дах
обавило те у чауру страха
љуљушка те ноћима
успаванком безнађа

шта те не убије
дало ти је пуки пркос
да пљуцкаш у лице болу
да сијаш у инат
дрчну снагу смеха
усамљену радост
са зачином жучи

али шта те не убије
рачунај на то
убило те једном
кришом тихо већ

ЗЛАТНО ТЕЛЕ ВИЗИЈЕ

банке и шампони
кока-коле и тампони
средства сва
за флеке и мрље
земља моја
зрачи срећом свако вече
земља моја
скупљена од прања
крпљена од дерања
испраних боја
земља моја

колонија без броја

јер купите кока-колу и на столу
имаћете породицу која уз то пружа
златокосу дечицу и дивног мужа
окупљаћете се сваки дан око заједничког
ручка
да славите глобалном текућином тоpline

пир
мир мир мир
нико није крив
ако одједном заносна кучка
покуша да прода магични шампон
и свеупијајући тампон
ил уложак најтањи за сву светску крв
кад одједном неки зализани црв
хвалиће на сва уста банку
у којој вас више воле него код куће
а купите и срећку танку
од срећке до среће
брзом траком
из сумрака директно
у свануће

земља моја
ситна и небитна
пуна је банки и флека
мрља и крви
свако вече ништа прече
тек
банке и шампони
кока-коле и тампони

ИГРАМО У СВЕ

животна чежњо
 доста смо играли у ништа
 годинама се гањамо у лукавим партијама
 увек преко стола
 никад близу
 пробај вечерас са улозима од злата
 срце ми зато на сто баци
 и коморе и преткоморе
 и закречења и срчане мане
 и речи протреси као ситне коцке
 одавно гребу у душнику
 као сува срча
 покажи ми карте које увек кријеш
 објасни ми теорију ових игара
 нумерички код твог осмеха
 комбинаторику твојих победа
 продај ми софтвер твојих снова
 ткачицу мисли
 сву мождану твар
 вешти мајсторе
 вероватноћа је увек на твојој страни
 покажи ми како ме оголиш до краја
 покерском хладноћом
 и жаром ове овисности
 како ме добијеш за ситнину
 увек и поново
 заузврат скини све са мене
 до голе коже заложи ме
 и њу ти скидам као последњу хаљину
 залажем све своје мирисе на гомили
 остављам ти коске на столу

срце које бубња
 у ова сува ребра
 и улажем и очи
 последње жетоне
 на ништа ил све

БЕОГРАДУ

хабао си ми младост у трулим трамвајима
 твојим висила сам закачена само за дроњак
 неба у лице си се смејао провинцији од про-
 винције живео и ждерао дивна помијаро јад-
 на ми ти метрополо светско село бућкуришу
 дођоша шта се у теби све кувало мртво пу-
 вало арогантна сподобо шпајзу балкански о
 београде београде шибао си ме кошавом би-
 чевао булеварима мучио лошим грејањем у
 гарсоњерама калио поквареним бојлерима
 по мансардама рестрикцијама газдарицама
 дерикожама вештицама лихваркама прокле-
 тим шкрипале су нам кости на сувомразици
 као шмиргла а болео те дебео ђон за трош-
 ну бедну младеж из паланки села забити са
 чука махала по студентским мензама учери-
 цама баракама све цаба ми смо те волели без-
 надно гладно и кад све је врвело од твојих
 фолираната и свих уображених кучки мачки
 пички госпоштине боемштине београштине
 метиљавих снобова фрајера шалабајзера чи-
 стачица курви носача просјака цигана робо-
 ва парајлија сељачина комуњара фазона јеба-
 ча удварача алкоса наркоса разбацаних шва-
 лерчина набилдованих педерчина касабо ка-

бадахијска европице варварска врвезу вавилонски израслино дунавска покондирена провинцијо охола вечита рушевино окретао си главу кад све је око тебе горело кад као покисле псе гледао си избегле и бедне вароши превртљива историјска константо убицо краљева кућо ратова остатку земље тек сујетна маћеха шта си ми дао а шта си ми тек украо све праштам ти лоши љубавниче за један твој поглед са калемегдана за двадесет корака за дарском улицом кестен-пире у сремској за све половне књиге и песнике у дроњцима за твоје запишане подруме тајни за двориште једне цркве за извесне степенице за сјај јутра на дорћолу за кишну прашину септембра за све царске мрвице све ти је опроштено чежњо живота о тешка љубави међу градовима

БОЖИЋ У БРАУНШВАЈГУ

пре седамдесет година само
спалили су пред градским двором
у срцу просветљене престонице
страсно књиге на ломачи силе
све сами читачи студенти професори
креснули прву шибицу
кликтали над пламеном
и махали тронуто браон кошуљама
у паради дрвених лутака

сад у ерекцији милитантних страсти
обновише срушени замак
симбол сјаја и прошле славе

и иза фасаде китњастог кича
саградише шопинг мол као фол
на истом месту где спалили су
штедро и ведро
књиге па људе

отаља се век
и ево сад ником ништа
врве и гмижу
роје се и броје
зује и брује
журе и јуре
деру се и ждери
палацају и гацају
робу пробају
плаћају и враћају

И овако и овако
Назарећанине
на слами на свет донесени
пирујемо и оргијемо
Твоје рођење

ВЕЧЕ У ВАНКУВЕРУ, 29. НОВЕМБРА

седи емиграција
на опелу мртвој земљи
у најлепшем граду на свету
у најбољој земљи на свету

људи врли и весели
жаморни и глагољиви

пијуцкају једу кроз велике прозоре
звездану метрополу дишу
у перфекту кришом живи закопани

неко и у презенту

и сви су овде
а нико овде није

Френк Кермод

Задовољство, промена и канон¹

1. ЗАДОВОЉСТВО

Током овог говора покушаћу да објасним како задовољство може да се јави у расправи о канону. Ово је циљ првог говора. Тешкоће произилазе из тога што тема канона сама по себи није очигледан извор уживања, па подухват може бити изазов за говорникуову способност да уочи сличност у разноликости коју је Аристотел толико ценио. Шта више, овај посао треба обавити без досађивања које за собом повлачи претерано удубљивање, уз извођење или побијање аргумената на начин који нам је свима постао добро познат од недавно.

Некада је расправа о канону била жестока али једноставна на начин др Ливиса²: да ли Милтона треба избацити, или, да ли Шелија треба спасити од тога да буде деградиран до апокрифа? Аргументи су се живо, чак страствено, изводили, али је иза њих стајало опште слагање о томе да је исправан канон питање од друштвеног значаја, иако одређено естетичким аргументима; никада се, или врло ретко, предлагало да се читав канон, ма ко га сачињавао, деканонизује. Дебате су се водиле око питања као што су Милтонов узвишен стил или Шелијева много кућена нејасност. Од тога се мање више у тишини одустало када су таква разматрања почела да делују химерично, када се као право поставило питање да ли је сам појам канона рђав мит, смишљен зато да оправда насиље над мањинама – оружје политичке пропаганде које је напокон препознато као такво и, како се то обично каже, „демистификовано“. Питања везана за књижевно-уметничку вредност су у највећем броју случајева гурнута у страну као ирелевантна или су чак исмевана као очевидна глупост.

Читавим низом институционалних одлука, поприличан број људи, за које би се могло рећи да их заједница плаћа да за њу обављају посао озбиљног ишчитавања, прекинуо је са причањем о књижевности, понекад одбацујући и саму идеју да таква ствар уопште постоји и измишљајући нове теме за разговор, „род“ или колонијализам, на пример. Пошто су се ова питања поставила као неоспорно ургентна, изгледало је природно да се прекине са разматрањем књижевности као такве, сем када је деловало као профитабилно да се пориче њено постојање. Критика је, онако како је до тада схватана, претрпела исту штету као и њен предмет, док су се експерти без по муке успели до онога што ћете, уколико одобравате, назвати метаакритичким нивоом.

¹ Предавање одржано на Универзитету Калифорнија у Берклију, 6. и 7. 11. 2001. Објављено у: Kermod, Frank, *Pleasure and change: the aesthetics of canon, with commentaries by Geoffrey Hartman, John Guillory, Carey Perloff*; edited and introduced by Robert Alter, (The Berkeley Tanner lectures), Oxford University Press, 2004, pp. 15-54. (Прим. прев.)

² Др Ливис (Frank Raymond Leavis) (1895-1978) – британски књижевни критичар и професор књижевности на више универзитета; залагао се за очување енглеске књижевне традиције и канона чије формирање је у надлежности високо образоване интелектуалне елите. (Прим. прев.)

³ Кермод на пар страна сумира промене у критици са којима се суочавао током своје каријере. (Прим. прев.)

[...] ³ Док сам размишљао о поделама у сопственој свести, и о томе како естетски одзив – задовољство – има прилично ограниченог удела у модерној критичкој мисли, сетих се дистинкције коју је повукао чешки критичар Јан Мукаржовски, који се интересовао за естетско задовољство, што тада још увек није било табу тема. Он је, најуопштеније, тврдио да се поетски предмет може проучавати као артефакт формалистички прецизно, али да се његова естетска сфрха остварује само кроз активност осетљивог читаоца. Тај одзив ће засигурно бити условљен нормама и вредностима читалачке заједнице, али и индивидуалним изборима и карактеристикама – грубо говорећи, оним што читаоцу или читаатељи пружа задовољство. Мукаржовски је, даље, веровао да део задовољства и вредност на коју присуство задовољства указује и коју мери, вероватно лежи у способности објекта да прекорачи, да се одвоји, на интересантан и откривајући начин, од прихваћених начина таквих артефакта.

Дакле, да би се рекло да поседује естетску функцију, дело мора да пружа задовољство, и, такође, мора бити ново. Мукаржовски је веровао да су таква дела вредна јер пружају задовољство појединцу, али су, при том, вредна и за друштво, захваљујући елементу заједничком реакцијама озбиљних читалаца. Како се може очекивати да остане ново јесте тешко питање – подсетићемо се на поенту Томаса Лав Пикока. Међутим, Мукаржовски је био вољан да узме у обзир променљивост поетског дела у времену (неизбежну, ако ништа друго, онда због тога што се складиште норми и вредности допуњује) која се наставља још дуго након смрти његових првих озбиљних читалаца. Није сумњао у то да се естетска вредност мења, да може чак и да нестане; поента је у томе да ће она, јер потиче од читаоца, бити различита у различитим епохама. Ово је важна тема за све оне који верују у канонске вредности (у каноничност) и ја ћу се њоме позабавити у другом делу излагања. Данас, ми, вероватно, различите приступе овом проблему повезујемо са радом каснијих аутора, пре свега, Х. Г. Гадамера и можда Х. Р. Јауса, мада је то важно питање и за библијске студије.

Овај приступ има ту предност над разним англофоним варијантама формализма, са њиховим сада већ опште одбаченим нагласком на аутотеличности песме, што се бави задовољством, а не занемарује односе уметности и друштва. За разлику од других познатих теорије, овај приступ приписује моћ друштвеног повезивања естетским напорима појединаца. О томе више касније. За сада је довољно рећи да је Мукаржовски сматрао да поетско дело, посматрано са естетског аспекта, пружа задовољство; и наставља да то чини без обзира на то што се рецепција, а у извесном смислу и само дело, морају мењати. Ако не успе да пружи задовољство, веза се кида, јер је задовољство услов индивидуалног одзива. Неуспех у праћењу промена шкоди делу умањујући задовољство које потиче, и можда једино и може потицати, из модер-

ности, из процеса онеобичавања⁴ који је, прво, замислио његов творац, да би, затим, тај процес постао дело времена.

Приметивши на самом почетку да су задовољство и канон другови којима је наизглед неугодно у заједничкој постели, наставићу тврђом да то није нужно тако, да је неслагање само привидно. Шта више, држим да треба да је нужен, а ипак не и очигледан, захтев да канонско дело пружа задовољство. Задовољство, како је легендарни оксфордски професор наводно једном рекао, може бити врло забрињавајуће – још једна илустрација, ако је уопште потребна, чињенице да пракса може бити забавније од теорије. Чини се да је Платон сматрао да је бол резултат нереда у организму, док је задовољство плод поновног успостављања реда. Смрзавања је болно, загревање прија. Међутим, постоје и виши облици задовољства, који не укључују органске процесе: страх од бола је и сам болан, очекивање олакшања од тог страха јесте пријатно (Филеб, 32ц) Аргументација постаје компликована, али се, у општим цртама, може рећи да Платон о задовољству увек размишља у односу према болном недостатку или потреби.⁵

Ипак, данас нисмо сколни да за објашњењима трагамо у тако далекој прошлости. Вероватно је да ћемо, започињући разматрање на ову тему, прво помислити на Фројда и његове следбенике. Фројд говори о „серији задовољство-незадовољство“ и у суштини идеја на којој заснива свој аргумент није без икакве сличности са Платоновом: активноси ега изазивају напетости, чија појава се осећа као незадовољство, а смањење те напетости као задовољство.⁶ *Психологија и форма* Кенета Берка залаже се за некада чувену теорију по којој се књижевна форма састоји у стварању потребе (у утврђивању недостатка) код читаоца за шта се затим обезбеђује компензација. Питер Брукс мисли да фројдовски ерос, који тежи томе да комбинује органску супстанцу у све веће и веће јединице, води и заплет; постоји, тврди „кретање ка свеобухватности под принудом жеље“.⁷ На тај начин, недостатак се елиминише расплетом заплета. Међутим, ова повезујућа сила коегзистира са својом супротносту, која тежи томе да поништи везе и да разори – да сведе на неорганско. Ове две силе ступају у интеракцију и „нужно су свеприсутне“ (7).

Тачно је да када неко говори о задовољству, постаје свестан мноштва начина на које супротности међусобно дејствују: најједноставније у односу између задовољства и бола. Нећемо порицати да су они често у блиском односу, и то не само у патолошким стањима; блискост овог пара је опште место љубавне поезије. Сетимо се Спенсерове алегоричне Љубоморе, за коју се „болно задовољство [преокреће] у пријатан бол.“ (*Faerie Queen* [Вилинска краљица] III.10.60)

⁴ Кермод користи термин „дефамилијаризација“, онеобичавање, који су у теорију књижевности увели руски формалисти да би њиме означили специфичност ефекта књижевног (уметничког) дела – књижевност, укратко, оно што је познато, толико да се више и не примећује, чини другачијим, новим, необичним и тиме уочљивим, извлачећи перцепцију датог из свакодневног аутоматизма. (Прим. прев.)

⁵ Види нпр. разматрање у: А. Е. Taylor, *Plato: The Man and His Work* (Methuen, 1960 ed.), поглавље 16.

⁶ Нпр. у: *An Outline of Psychoanalyses* (Hogarth Press, 1949), pp. 3, 67ff.

⁷ *Reading for the Plot* (Harvard University Press, 1992), p.37.

- ⁸ „Наслада“ је уобичајени српски превод овог Бартовог термина. (Прим. прев.)
- ⁹ *Le Plaisir du texte* (Edition du Seuil, 1973), pp. 83, 93. [Ролан Барт, *Задовољство у комади*: чему *irreïxhode* Варијације о *йисму*, превео Јовица Аћин, Службени гласник, Београд, 2010, стр. 125, 134. Наведено место у овом преводу гласи: „Задовољство у комади. Језик у комади. Култура у комади. [...] Текст насладе је апсолутно непрелазан. Ипак, перверзија није довољна за дефинисање насладе; крајњост перверзије јесте оно што је дефинише...“ (134) (Прим. прев.)]
- ¹⁰ Barthes, *Image-Music-Text, essays selected and translated by Stephen Heath* (Fontana/Collins, 1977) “Introduction”, p. 9.

Модернији, рафиниранији поглед на ову тему понудио је Ролан Барт у књизи *Le Plaisir du texte*. Као што сви знају, Барт разликује задовољства читања од онога што назива *jouissance*⁸ – термин који на француском асоцира, између осталог, оргазам и конотира искуство које није једноставно пријатно, већ је измешано са нечим што би се можда најбоље могло описати као гроза. У тексту за *jouissance* каже, „задовољство, језик, култура, раскомадани су. Овај текст је апсолутно непрелазан, крајњост перверзије.“ Искуства задовољства и *jouissance* не могу се увек оштро одвојити, јер се могу појавити заједно, али текст за *jouissance* увек укључује и губитак, расап; што је ван контекста задовољства, шта више, ближе је болу. Искуство о којем је реч, ван домета је дескриптивне критике, јер би такав коментар требало да буде и сам по природи *jouissance*, очајничко, сумануто плагирање које би резултирало “une grande perte subjective [великим субјективним губитком (Прим. прев.)]” квалитативно сасвим различитим од опсесивног понављања текста за задовољство, који, по својој природи, захтева неку врсту друштвене партиципације.⁹ Како каже Стивен Хит, задовољство се рађа из споне са „културним ужитком и идентитетом“, док *jouissance* уздрмава тај идентитет, па је не треба изједначавати са ужитком.¹⁰

Сада желим да говорим о Вордсворту, и о једној посебној песми, коју сам често разматрао и раније, као што су то морали и многи из ове публике. Неки аспекти те песме могу се, чини ми се, осветлити кроз Бартов пар, *plaisir* и *jouissance*, и по томе, верујем да она наликује многим другим канонским песмама. Сетићемо се да је Вордсворт много полагао у задовољство, сматрајући га суштинским за поезију и песнике и увек страхујући од тога да оно код њега не ослаби, последица чега би била прогресивна немогућност да га другима обезбеди. Рекао је да „песник пише само под једним ограничењем, наиме, потребе да пружи непосредно задовољство људском бићу које је свесно да то обавештење очекује од њега, не као од адвоката, физичара, поморца, астронома или природњака, већ као од човека.“¹¹ Што ће рећи да се задовољство појединца може повезати са одзивом који се очекује од једног грађанина просечног образовања – од образоване јавности.

Вордсворту је било јако стало до тога да ово задовољство разлучи од било којег које се може добити од, како је рекао, плесања по конопцу или шерија, при чему је поента у томе да поезија није само један од извора задовољства, већ да је филозофска. У свету какав јесте, „многи узроци, непознати у ранијим временима, сада делују са удруженом снагом да отупе разабирајуће снаге људског ума, и, онеспособљујући га за сваки хотимичан напор, да га сведу у стање готово дивљачне отупелости.“ (p. 438. [стр. 9]) Како је онда лако да се то више задовољство изгуби, када човек с правом „ужива у сопственим страстима“ (p. 441. [стр. 11]),

и може исто да очекује и од других. Укус за ходање по конопцу или шери може да надживи филозофско задовољства песника. Стога се она задовољства могу постићи или одржавати само путем изузетно оригиналних напора, новим онеобичавајућим начинима писања поезије, како је то Вордсворт објавио у свом „Предговору“ из 1800. Напор је био огроман, као и труд уложен у то да се опет открије снага да се обезбеде ове потребе; и мада губитак моћи и страх од тог губитка и сами могу бити тема поезије, они су извор ужаса, што ће посведочити и Колриџ, као и Јејтс.

Прожимање задовољства и грозе јесте добро позната карактеристика романтичарске лирске поезије, што може да збуњује критику, којој је угодније у друштву задовољства, него његовог старијег парнера, у смислу како његове супротности тако и његове надопуне, *jouissance*. Вордсвортсва проза не говори ништа у вези са стравом која је сенка задовољства, можда због тога што је, како је Барт веровао, немогуће писати о томе. Ипак, његова поезија говори много о губитку и страви.

„Одлучност и самосталност“ [“Resolution and Independence”] јесте једна архетипска романтичарска песма, која је снажно утицала на будућу уметност. Ипак, она памти њој претходећу поезију, приклањајући јој се путем своје краљевске строфе¹², путем строфе која је строфа *Троила и Кресиде*¹³ и *Ојмице Лукреције*¹⁴, мада је последњи стих пример спенсеровског александринца¹⁵, што је поступак који је Томас Четертон користио у својој „Изврсној балади о Милости“.¹⁶ Ова врста строфе традиционално се повезује са нарацијом, па је и ова песма на својеврсан начин наративна, иако изузетно оригинална, као ни једна друга наративна песма пре њем, сем неких самог Вордсворта.

Више но једном сам покушао да кажем нешто интересантно, нешто што ће одражавати моје трајно интересовање за ову поему. Врло је наивно почети са тиме о чему је она, или о чему није, али се од некуд мора кренути, тако да можемо кренути од нечег што ће узнемирити многе модерне познаваоце Вордсворта, тиме што ћемо рећи да је она мање о сакупљачу пијавица (о човеку који „сам лута међу планинама и свим другим усамљеним местима, носећи са собом своју духовну чврстину и све оскудице које му је једно неправедно стање друштва наметнуло“) а више о песниковој оскудици, о слепом страху „младог песника ... савладаног мислима о бедним преокретима који су задесили најсрећније људе тј. Песнике.“ Ово је, као што знате, заплет поеме: песник ужива у предивном јутарњем пејзажу, трчи са зецом и весели се с њим, далеко од меланхоличних мисли претходне ноћи; изненада, расположење се мења, и то тако као да је таква промена неизбежна последица радости:

¹¹ [Вилијем Вордсворт, „Поезија и поетска дикција“, прев. Зарија Вукићевић, у: *О поезији: избор енглеских есеја*, изабрао и редиговао Боровоје Неђић, Просвета, Београд, 1856, стр. 5-28, стр. 16. Сви наводи из текста, иначе познатог као Вордсвортсво „Предговор“ из 1802, како на њега упућује и аутор овог текста, биће дати на основу овог издања. (Прим. прев.)]

¹² Краљевска строфа или краљевска рима је врста енглеске строфе која се састоји из седам стихова, чија је схема римовања разнолика: терцет и два куплета (а-б-а, б-б, ц-ц) или катрен и терцет (а-б-а-б, б-ц-ц) Увео ју је Чосер, па се назива и чосеровом строфом. (Прим. прев.)

„Онолико високо колико смо се узнели у усхићењу
У утученост толико ниско тонемо.”

Песник, затим, ураћа у „мрачну тугу и бесциљне мисли које не познавах нити могах именувати.“ Размишља о животу који је „проживео у пријатним мислима“ али додаје да, иако му је било толико тога дато, он није пружио ништа за узврат. Ипак, ово наглашавање раније песникове среће изгледа да је мање битно од слутње коначне цене тог дара и губитка те среће:

„Ми, песници, почињемо у младости с радошћу;
Стога на крају стижу клонулост духа и лудило.”

Приповест треба да повеже слику садашње оскудице и страх од оскудице – пијавице се све теже налазе, а изгледа да је тако и са песмама. Тако старац губи и свој првобитан обрис; прво изгледа као да носи „више но људско бreme“, да би се ускоро уочило како ишчезава у нешто што једва да је и облак, сабласна фигура. Кроз разговор који следи установљава се човеков занат, али његов глас, иако врло достојанствен, како Вордсвортов „Предговор“ каже да језик таквог говорника и треба да буде, бледи заједно са његовом сликом; он је тек сан, а песник се у том сну враћа својим размишљањима о „грдним песницима мртвим у својој беди.“ Тако су обличје и говор тог човека уздрмали истовремено и песника и песму – као да је ово привиђење било тек настајућа песма, па према томе и показатељ радости, али радости помешане са ужасом од надолазећег јада. Поема се завршава тако што песник самог себе бодри говорећи како ће му врли старац бити пример онда када његове снаге и његова храброст ишчиле.

Сам је Вордсворт инсистирао, у необично узбуђеном писму Сари Хачинсон, да је песма о „младом песнику... савладаном мислима о бедним преокретима који су задесили најсрећније људе тј. Песнике“ и о „посредовању Провиђења“ које му је дало меру одлучности и самосталности, снагу да промишља будућу оскудицу. Ипак, то још није цела прича. Преокрет у песни (мада не и у стварном сусрету из којег је сама песма проистекла) доноси интервенција „особите милости“, „управљање одозго“ које га уводи у разговор са сакупљачем пијавица.

Изрази „особита милост“, „вођство“ имају снажан калвинистички призив, прикладнији за „гробљанце“ којима је мислио да старац припада, него њему. Старчев начин изражавања је „ван дохвата/ Обичних људи“, због своје достојанствене чистоте, и, стога, не сасвим различит од песниковог, мада су му етичке и духовне основе другачије. Песници могу рећи, „Кроз сопствени се дух обоготворавамо“, што би гробљанцима било мрско. Ова два израза инспирације,

¹³ Кермод мисли на поему средњовековног енглеског песника Џефрија Чосера (Geoffrey Chaucer) (1343–1400) (Прим. прев)

¹⁴ Реч је о Шекспировој поеми. (Прим. прев)

¹⁵ Спенсеров александринац или спенсерова строфа састоји се од девет стихова чија је схема римовања а-б-а-б-ц-б-ц-ц, при чему је последњи, девети стих нешто дужи од претходних осам. Добила је име по енглеском песнику Едмунду Спенсеру (Edmund Spenser) (1552–1599), који је модификовао старију станцу од осам стихова. (Прим. прев.)

¹⁶ Томас Четертон (Thomas Chatterton) (1752–1770) – енглески песник (Прим. прев.)

секуларна и религиозна, приближене су ради контраста. Стамена постојаност старца, становника гробља, нешто је сасвим друго него узбуђена делатност поетског духа, па контраст циља на бол овог секуларнијег типа изабраности.

Особена милост јесте милост којом се једна одређена особа удостојава, и овде је, уз помоћ разумљиве аналогije, примењена на песника; ипак, он и даље мисли на њену цену, на плаћање за то што је доспео у стање милости које подстиче поезију и радост, у стање из којег може да падне. Услови за поезију су, дакле, слични религиозним, као код Вилијама Купера¹⁷, на пример, који познаје то стање, али се ужасава и пати због његовог краја.

Ово је нека врста почетка, али све остаје да се тек каже. Шта, дакле, мора да се каже о овој чудној и очигледно на моменте апсурдној песми, о свечаном али неизвештаченом предмету, како је Луис Керол приметио, пародије? Многе су интерпретације песму директно преобратиле у грађу за биографију: на пример, Стивен Џил је сматра одговором на Колрицово „Писмо Сари Хачинсон“, суочавањем са „интровертним дефетизмом“ те песме.¹⁸ Кенет Џонстон открива „барда јако забринутог због својих паралисаних моћи“, током „стваралачке кризе“ у тражењу начина на који би избегао како Четертонове и Брнсове екцесе, тако и „неодговорност“ Колрица. Док је Колриц у време настанка песме туговао због пропалог брака, Вордсворт је рашчистио са „својом неуспелом романтичном историјом“ и са задовољством се спремао на брак са Мери Хачинсон.¹⁹ Џон Ворн у својој недавној заједничкој биографији указује на то да не можемо бити сигурни у то да ли је Вордсвортова песма настала пре или после Колрицеве. По њему, обе су песме део једног подужег „братског разговора“ између песника, али, у сваком случају, сматра да није било од велике користи да се Колрицу понуди као пример духовна снага сакупљача пијавица или размишљање о томе како су многи људи у далеко горем положају од њега, имајући у виду неприлику у којој се налазио. Он, ипак, указује и на то да је Колриц своју песму објавио на дан Вордсвортовог венчања, „као да њоме каже „ово је, нажалост, истина за мене, шта год – благо теби – било истина за *шбе*“.²⁰

Биографска веза са Корицом јесте, наравно, снажна, али је и врло некорисна. Сама песма би морала да буде у центру пажње, са чим би се и Вордсворт сложио. У писму Сари, песник песму брани са узбуђењем: „ако је само врло добра [после увођења лика старца] онда је лоша; нема средине.“ Сари се није допадао лик сакупљача пијавица; а он жели да му се она диви. Још важније је то што он инсистира на томе да је сусрет, особита милост, која га је спасила од малодушности и очајања, био „готово као уплитање Провиђења“. Песма, међутим, може бити сведочанство о томе само ако је добра, ако је, у ствари, јако добра песма.

¹⁷ Вилијам Купер (William Cowper) – 1731–1800 – енглески предромантичарски песник, који је у енглеску поезију увео мотиве из свакодневног и сеоског живота. (Прим. прев)

¹⁸ William Wordsworth: *A Life* (Oxford University Press, 1989), pp. 200–202.

¹⁹ *The Hidden Wordsworth* (W. W. Norton, 1998), pp. 775–76.

²⁰ *The Gang: Coleridge, the Hutchinsons & the Wordsworths in 1802* (Yale University Press, 2001), pp. 189–90.

„Предговор“ из 1815. објашњава шта је песми потребно – шта лик старца и песма у целини треба да буду – да би Вордсворт био задовољан. Сада је већ био сигуран да је она заиста врло добра, тако да ју је могао користити да илуструје начин на који имагинација ради са „сликама сједињеним тако да једна другу модификују.“ Бира строфу која почиње: „Као што се понекад може видети силна стена / ужљебљена на стрмом врху узвишења“ и наставља са поређењима морске немани и облака. „Стени је подарено нешто од моћи живота да би се приближила морској немани; а овој је одузето нешто од њених виталних квалитета да би се саобразила стени; слика која међу њима посредује излаже се, на тај начин, да би се оригинална слика, слика стене, учинила што сличнијом лику и стању старца...“ Наводим ову белешку не као део биографије, песниковог читања сопствене песме, већ као пример за врсту битке коју чак и јако добри критичари морају да бију, ако желе да кажу нешто корисно о песми.

Вордсворт овде говори као критичар песме, покушава да објасни њена унутрашња сливања и разливања. Ако песма није јако добра, она мора да је врло лоша. У писму Сари он говори понешто и о томе како је дошао на идеју да је напише, али њега се увек тиче сама песма. И, наравно, не говори уопште о њеном односу према Колрицевој утучености. Биографска нагађања воде се својим интересима, али они нису и интереси песме.

Вордсворта у овом писму заокупља оно што назива „осећање духовности и натприродности“ које старац улива.²¹ Мистерија о којој је реч није мистерија старца него саме песме. Свети песму на аутобиографију је смерница која не само да је чини мање интересантном, већ се путем ње чини најгора грешка тако што се пажња читалаца одвраћа и тиме они губе везу са снагом и сложеним задовољствима дела. Та редукција уопште не објашњава натприродност песме, њен моћан квалитет *unheimlich*²²: поистовећивање саме песме са особеном милошћу, коњукије и дисјункције задовољства и *jouissance*. На крају, старчева оскудица остаје иста, и не постоји ништа што би песник могао да учини са својом сем да се нада да ће је с устрајношћу поднети, можда откривајући неку песму, као што је старац открио пијавице. Молитва на крају не распршује тмину:

„Боже“, рекох, „буди мој ослонац и без бриге:
Мислићу на Сакупљача пијавица у самотној мочвари!“

Занимљиво је то што ова резигнација, ова спремност да се идентификује са губитком и одумирањем, мора да се схвати као конститутивна за осећање које Вордсворт назива „радост“. Увек изнова, у најбољој поезији проналазимо чудно прожимање ужитка и ужаса.

²¹ Писмо се позива на једну старију верзију песме, али то не штети поенти.
²² *unheimlich* – термин из Фројдове психоаналитичке теорије којим се означава нешто што је истовремено и познато и непознато, обично и необично, и због тог двојства и неодлучивости – узнемирујуће, извор анксиозности. Фројд је 1919. објавио текст, у чијем наслову је ова немачка кованица, о застрашујућем утиску који изненада изазову дуго познате и блиске ствари. В. нпр. Елизабет Рудинеско и Мишел Плон, *Речник психоанализе*, Издавачка књижевница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2002, стр. 285, 426, 976. (Прим. прев.)

Чини ми се да ово целовито искуство произилази из неке врсте сапостављања или суда-ра задовољства и ужаса. На врло сличан начин се, најупечатљивији стихови „Оде бесмртности“, тичу „оних упорних преиспитивања / чулних и видљивих ствари, / оног што нас напушта, ишчезава / испразних зебњи...“ Вордсворт који је написао ове стихове јесте песник кога је Блејк сврстао међу праве песнике, као једног од песника међу којима „нема надметања“; песник због чијих се најбољих дела Блејк разболевао, чији га је стих „Али постоји дрво, од многих једно“, како сазнајемо од Краба Робинсона, „Довео до готово хистеричног напада.“²³ Примећујемо да су одломци који су Блејка толико узнемирили сви о губитку: о губитку визионарског сјаја – начин на који једно дрво и једна пољана „говоре о нечему прохујалом“. Те застрашујуће једносложне речи Блејку су пружале искуство споја екстатичног задовољства и ужаса.

Свестан сам да о овој песми говорим као да не познајем неке суптилне анализе, као што је она Дејвида Бромовича у његовој *Disowned by Memory* [Непризнат од стране памћења], којом он у центар песниковог интересовања смешта „човека“. На једном другачијем критичком дијалекту, Бромович се подсећа онога што нас напушта, што ишчезава, и пита се због чега нам Вордсворт намеће те абераантне изборе теме и осећања. То је питање поставила и Сара Хачинсон када није могла да схвати због чега је толика свеупијајућа пажња посвећена „Сакупљачу пијавица“. Дороти Вордсворт јој је отписала: „кад год осетиш да је нека његова песма напорна, запитај се у ком је духу написана.“ Одличан савет! Бромович у песми проналази квалитете које је деведесет година раније уочио Артур Сајмонс – Вордсворт је, каже Сајмонс, „сабрао све своје квалитете, достојанство, бездомност, медитације о човеку и природи, сажалење пуно поштовања према старости и беде, помно посматрање природних појава, заједно са једном имагинарном атмосфером која стапа, хармонизује, обличја облака и стене и гласове ветра и човека у јединствену композицију.“²⁴ Добро речено, али по мом мишљењу, сувише успокојавајуће; Бромович, мање спокојан, препознаје трансгресивну нелагоду дела, нелагоду која је релевантна и за песниково разумевање „човека“, природе и људског живота.²⁵ Осећамо је у свим Вордсвортовим усамљеницима, у „The Old Cumberland Beggar“ [„Старом просјаку из Камберленда“] и у аветињском војнику из *Prelude* [Прелудијума] (4, 192-254) кога песник напушта „тиха срца“. Ту је, затим, и наратор из „The Ruined Cottage“ [Рушевне кућице], који, пошто је чуо Маргаретину тужну причу, одлази од ње својим путем „у срећи.“²⁶ Туробност ових живота не изазива никакав конвенционални ламент, јер, захваљујући особеној милости, задовољство и губитак заједнички дејствују у стварању радости.

Као и Блејк, можемо да замеримо Вордсворту што шта, али када се читају овакви одломци, онда је човек склон да понови његове много одушевљеније судове. Најтежи замислив кри-

²³ Crabb Robinson, *Reminiscences* (1869); in *The Portable Blake*, ed. A. Kazin (Viking, 1946), p. 687.

²⁴ *The Romantic Movement in English Poetry* (E. P. Dutton, 1909), p. 88. Ову референцу доуђем проф. Џону Стоуку.

²⁵ *Disowned by Memory* (University of Chicago Press, 1998), p. 137.

²⁶ *William Wordsworth*, ed. S. Gill (Oxford University Press, 1984), p. 44, l. 525.

²⁷ Robinson, in *The Portable Blake*, p. 689.

²⁸ Kenneth Burke, "Psychology and Form," in *Counter Statement* (Harcourt-Brace, 1931), pp. 38–39.

²⁹ *Venice Desired* (Blackwell, 1992), p. 230.

тичарски задатак био би да се објасни зашто је усхићење толико јако, зашто је разумљиво рећи, са Блејком, да је такав начин писања „имагинативан у највишем степену и једнак начину било којег другог песника, мада не и супериоран.“²⁷ Изгледа да није довољно говорити само о задовољству, иако је задовољство, као и могућност да се оно увек изнова изневерава и задовољава, један од кључева каноничности.

Можда би се „Одлучност и самосталност“ могла анализирати на трагу Кенета Берка – узимајући у обзир њену вештину, као што он на брилијантан начин разматра вештину уводне сцене Хамлета: „Очекивали смо духа, а били затечени јеком труба. А онда, кад трубе утихну, осетимо колико су уцевељена она тројица што чекају духа на голој „бини““.²⁸ Берк разматра начин на који

музика може да „детаљно истражује и осујећеност и испуњење жеље“ (р. 36) Или бисмо могли да цитирамо Пруста када на страницама о Венецији говори о истовремености среће, или одвојене среће, и оног осећаја ужаснутости, чак опустошености, који изгледа да је од ње одвојив и како је Тони Танер рекао, Раскин је од Венеције начинио „не само лепоту, већ само место Лепог – реализовану суштину, достигнут апсолут. Као такву, њу је готово немогуће, неподношљиво мислити... То је лепота која истовремено буди и – окрене ли своје лице Мудузе – пустоши сваку жељу“, што заиста и чини по одласку Марселове мајке.²⁹

Подразумева се да је књижевност на коју сам указивао канонска. Јасно је да није таква на конто дослуха са дискурсима моћи; у ствари, стручњаци за Вордсворт морају да разлуче велики део његовог дела за који би се могло рећи да то чини од онога што улази у Блејкову сферу, у којој нема надметања, у којој се размена одвија прво између песме и читаоца, а тек онда, између песме и многих читалаца, оних који се, по Вордсвортвим речима, одликују као људс-

Френк Кермод (Sir Frank Kermode) (1917–2010) – професор емеритус Универзитета у Кембриџу, члан Британске академије и Краљевског друштва, као и Америчке академије наука и уметности. Био је један од најутицајнијих књижевних критичара, не само на енглеском говорном подручју. Његова најзначајнија и најпознатија дела су: *Romantic image* (Романтичарска слика, 1957), *The sense of an ending: studies in the theory of fiction* (Смисао краја: студије из теорије фикције; 1967, 2000), *The classic: literary images of permanence and change* (Класик: књижевне слике трајности и промене, 1975), *The genesis of secrecy: on the interpretation of narrative* (Порекло тајне: о тумачењу приповести, 1979), као и бројне студије о појединачним енглеским ауторима или периодима из историје енглеске књижевности.

ка бића која поседују оно што се може очекивати од њих, посед који он изгледа идентификује са имањем истинске хуманости.

Било како било, „кроз сопствени дух“ се обоготворујемо и тиме смо у могућности да тврдимо моћ да низу речи или бележака или мрља боје – пуким стварима – дарујемо почаст да буду оно што називамо уметношћу. Тешко да бисмо то чинили да нам ствари, ма како грозне или ужасавајуће биле, не пружају задовољство. Шта више, правимо спискове, каноне, онога што смо одлучили да је вредно, и ове, у интересу те исте хуманости, смемо да натурамо другим људима, нашим наследницима. Неки од разлога које дајемо за то што чинимо можда су погрешни или служе само самима себи или су у сваком случају варљиви. Међутим, разлог је добар. А задовољство је у његовом средишту. Као и промена; али више о томе касније.

(Други део Кермодовог предавања, „Промена“,
биће објављен у следећем броју *Бележнице*.)
С енглеског превела Виолета Стојменовић

Рајко Чукић, Бор

Из рукописне заоставштине*

Редакција Бележнице захваљује породици Рајка Чукића за уступљени материјал и дозволу да објавимо део његове рукописне заоставштине.

ПОЕМА БЕЗ НАСЛОВА

Пљујем на своје сузе, на светиње
 С грчевитим корењем у себи;
 Све поново данас у туђем лешу нек почиње
 Нек зарасту већ једном
 Простори риком рањених понора
 разорени.
 Ено, сунце
 Преко излапелог пролећа је пало
 Само још бела мантија из света
 За њим се набира:
 На свету нисам цео
 И свега ми је мало
 Док подижући се јетко псујем воду
 Што ме низ љигаво трулиште спира.

И месечина је властити сјај истисла.
 У центру дубоке ноћи
 Мотори од ветра тишину мељу.
 Не осећа се ништа
 На месту где је моја младост пресвисла
 И пропавши кроз себе
 Сама легла у самртничку постељу.

А свет иде, непрекидно иде
 Ужасно озбиљан и намрштен.
 Због моје сигурности

Зауставити неће покрет ниједан.
 У нови дан уврштен
 Сав у ритама и сузама
 Низ стрмо клизиште доба
 Посрћем лудошћу својом очајнички
 изуједан.

Мутно певушим док избезумљено спавам
 У наборима набрекле магле
 На згариштима са безубим псима;
 И не знајући одзивам се својим дозивима

И туђим речима у себи
 Рану прокључалог пожара затрпавам.

Светови чији крик је угушила мећава
 Сви простори су вас из памћења изгубили.
 Боље би било на пању
 Да су ме оног лета одрубили
 Но да авет мога гласа
 Око мене вечито обиграва.

Чему још да се чудим
 Овде где поражен сам ако те се сетим
 О младости по потреби никад незасрела;
 Место својим мраком угушена
 Тајанствена је шума уз прасак изгорела

Док се помера свитање око света
Према њему кад полетим.

IX

Ипак ту сам.
Ипак постоји негде и овај свет
И реч која га откључава.
Осећам је
Осећам је негде у бари подсвести
Како бесно као полудели гмизавац скаче.
Реч – привид
Од кога страх из очију дува као кошава.
Скеле, раднике овамо
Нека је из мене конопцима извлаче.

Ипак, реци нешто ако можеш
Реци себи, реци њима
Јер твоја радост, твоја прозирна младост
Из њихове патње клија –
Реци – помиловаћу те где хоћеш, земљо
Реци најмилија.

XII

Иза прозора у брду
Млатећи репином смеха
Зовнуо ме прстом
Да уђем у зору рудничку гараву.
– Ходите овамо
Да вам мало дотерам главу
Нисте довољно ове године патили...
Ударцем, његови гвоздени прсти

Све су ми мисли као труло воће смлатили.
Сада озбиљно болујем
Сада пишем песму о разбијеној глави
И тајну заверу против самог себе кујем.
Ох, овог лета људи
Распашћу се у трави
И месец ћу по сву ноћ
По нацртаним образима уз димњаке да
милујем.

Песмом ћу своје срце да савијем
На мржњу да навијем
Да бих лакше подносио
Истину коју смо сви чули;
Мржњом ћу своје срце
На песму да навијем
И све тако –
Док ми душа сасвим изнутра не иструли.

XIV

Тамо где од људских мишица
Рже укљештено време ко кобила
Где живе дивно-страшни људождери
Тамо где међ плећкама дана
Загњурена глава витког ништавила
Без мере ждере –
Тамо се живи по мери.

Доста половне конфекције
Из које је као из јајета
Испало тело прошлости
Док му се комади трзају

Биографија:

Радослав Рајко Чукић, новинар *Политике* и дугогодишњи дописник овог листа из Бора, рођен је 1930. у Беранама, а умро 1977. године у Београду. Објавио је књигу репортажа *Тамо где шеку бакар и злато* (Културни центар, Горњи Милановац, 1975) и три збирке песама *Човек од земље* (Багдала, Крушевац, 1961), *Ејшиџаф за један свети* (Младо поколење, Београд, 1961) и *Кай крви на небу* (Багдала, Крушевац, 1970).

Низ љигаво сметлиште што отиче;
Погледај крдо фабрика
Крдо страшних сурлаша
Како гвозденим гласом
У васиону риче.

Величанствена музико –
величанственија од мојих осећања.
Други ће наћи наше закопане очи
Док посрћемо наличјем дана
Чак и глупост сакупљамо
Ако затреба негде –
Планету да укочи.

XVI

Ветар ваља страховиту буку –
То се време приближава
Ко змај диже плеву са дрвећа;
Људи остају без глава.
Брже –
Поджимо град

Да сместимо победника – време.
Скидајмо руке обешене о рамена
Нек запевају плећа испод камена
Нек светови од љубави наше
Као од вулканских сирена занеме.
О сакупите људе
Скупите све људе на раскршћу
На тргу, у звезданом долу
И реците нешто –
Да живци јаукну
Да простори устукну
Реците реч једину и топлогону.

XVIII

У дубини, у руднику
Пршти земља као перје.
Земљу рударски пиштољ слатко голица.
Рудари воле земљу и душу јој траже
Душа земље да постане птица.
Обојени мраком и дубином
Рудари срцем траже бакар и злато.
Рудари некад и гвожђе једу
Да се лудаци чуде
Рудари крваво уједају земљу
Златне речи од земље да изнуде.

XX

Спава бакар
Спава угаљ
Спава злато –
Тиха породица

Дубоко испод дана спава.
Она не зна кроз колико димњака дише
Она не зна да кроз цвеће гледа
Да са летњим сунцем у љуљашку заласка
    Међ брдима седа
Да се са сваким умрлим буди
    Да кроз цвеће мирише.

Земљо, ово је твоје остарело дете
    Из првога брака
Али мораш пазити на њега
    Јер је још увек детињасто;
Помолило се кроз прозор свитања
    И сада –
    Ни натраг ни напред
Глава му је ухваћена између два опасна
    крака
    Радознало заспала.

XXI

После мене неће остати нико
Да опрости твојој самоћи и твојем греху.
Иако ниси била звезда
Лице ти је бар било звездoliko.
Задавила си се наочиглед света
    У најотровнијем смеху.

Највише патим где ме највише има
Где се провлачим испод жила глупости
    Испод џиновских шапа;
    Насмеј се
    Погледај под зидовима

Људе који испод својих слика клече
    Скинутих капа.

Одболовао сам најзад све милине
Па чекам само ново рођење да ме смени.
Где, чини се као стварни пожар из даљине
    Ал то само сева запаљени пепео
    И вечерње окно изгубљености
    Што у дну каменог столећа црвени.

Гледај, као у најстрашнијем сну се моја
    воља
Бунцајући презнојава у мени.

XXIV

Прастари бол, техника нова
    Ко мехурови од бола
    Очи кад набубре;
    У срце моје
Низ дан миле капи од олова.
    Време нас једе
Али много више баца у љубре.

Рекао сам, рекло се, сви говоре
Говоре, говоре, говоре – говоре до лудила;
Мени махнити пожари под капцима лају
    У крви мојој горе;
Нека звезда ми нешто није објаснила.

То нас можда неко као воће цеди
    За лудог бога
    Који уврх бескраја –

За каменим столом пије;
 Са живота отпаднеш ко нокат
 Што се у пракамен следи
 Обојен безличним глумилом тзв. историје.

Време пева срце док пустоши.
 Ко ме за инат себе да мучим ил убијем.
 Време нас баш за свашта троши
 Али ја се сасвим успешно иза својих
 заблуда кријем!

Мишићима и жилама нас живот као коње
 зауздао.

То се ми рађамо –
 Ко пилићи куцамо у кору;
 Све што сам дао
 Нисам му смисао знао
 Када сам најхрабрији био
 Тек онда сам побегао.

Ипак зашто те волим, зашто питам
 Зашто си ти једини непријатељ кога волим?
 У теби – све најгоре о себи читам
 У теби – не могу себе да преболим.

XXV

Туго! Да ли је икада дечак био
 Са очима разголићеним у простору;
 Док су сенке неког времена залазиле за
 зору

А он у својој радости туђи бол носио.
 Ишао је као што се сања, што се роди
 Као што зрно кроз живи плод излази из
 себе.

Био је свемогућ и лак толико
 Да је без муке корачао и по најтањој води.
 Веровало се, веровало као да се ништа не
 зна;

Заустављала се, бујала, скретала у срце
 радост неопрезна

И носила где се једино морало бити;

Долазили су људи

Ко зна чега све сити

И цвилећи уједали крајеве неба

Гребли га као кору;

Није он био тај –

Њега је слатко болело

За шћаміу ѿрредіо Милен Милівојевіћ

НАПОМЕНЕ УЗ ПОЕМУ БЕЗ НАСЛОВА

Породица Рајка Чукића, песника и новинара, дугогодишњег дописника *Полиџике* из Тимочке Крајине (са седиштем у Бору), брижно чува и сређује његову поетску оставштину. Из обимног материјала (рукописа, приказа, белешки, исечака из књижевне периодике...), који су Чукићев син Бојан и снаха Снежана уступили *Бележници* на коришћење, у овом броју објављујемо досад необјављивану и ненасловљену поему и две, такође необјављене, рецензије за књигу *Ејџџаф за један свей* (Младо поколење, Београд, 1961) – без икаквих измена.

Рукопис поеме Рајка Чукића, откуцан са највећим („новинарским“) проредом на писаћој машини, има једанаест нумерисаних и хефтмашином спојених страна, међу којима недостаје трећа страна. Како је пет последњих стихова на другој и осам на четвртој страни прецртано, постоји вероватноћа да је и цела трећа страна прецртана и зато извучена из целине. У сачуваном рукопису има на више места прецртаних стихова и група стихова који су изостављени и у приређивању за *Бележницу*. Такође, мало је и празног простора на маргинама препуним руком писаним напоменама које су тешко одгонетљиве, али се на основу тек покоје иоле читкије исписане речи, наслућује да се односе на стихове.

Римски бројеви, којима су означени делови поеме, упућују на то да је, вероватно, првобитна варијанта поеме била обимнија, а остаје нејасно да ли је реч о сажимању из књижевних или тематских разлога или је реч о некој практичној потреби (на шта упућују и бројеви на маргинама који означавају број стихова) или о нечем сасвим другом.

У сваком случају, и откуцана поема и, евентуално, руком писане напомене заслужују озбиљније истраживање.

Рајко Чукић: *Ејџџаф за један свей*

Рецензија

Чукић спада међу ријетке чисте пјеснике, међу оне који се не баве критиком као помоћним средством за стварање ауторитета за пласман властите поезије. Он је, искрено говорећи, мало познат, иако сарађује и у најеминентнијим часописима и зато можда може изгледати наглom појава његове збирке. Јер, код нас се не пишу збирке да би се неко афирмисао, него се

афирмисанима даје прилика да добију укоричене своје пјесме. Чукић је, дакле, само пјесник, па није био принуђен да у теоретским расправама заузима овакав или онакав став, да полемизира и ствара чак и насилу један начин, један вид стварања лирске стварности. Зато његова поезије садржи једну велику загометку. Он није мисаони пјесник, а није ни обичан пејсажиста. Није рационалан али ни сентименталан. Чудно јединство рационалног, емоционалног са сликовитом створило је једну оригиналну поезију која те елементе садржи спојене у ново хемијски једињење. Разумије се, далеко бисмо пошли ако бисмо у овоме видјели некакав епохални проналазак. Чукић није полазио од намјере да експериментише већ се такав један спој разних елемената јавио код њега ваљда спонтано. Зато овдје нема исфорсиране оригиналности, једноставно, то је у нашој поезији један звук који не личи на остале а да притом није екстравагантан.

На исти начин на који је лишена једне ограничености у начину грађења фактуре, ова поезија је лишена и ограничености једног расположења. Има пјесника који расподелају једно исто осјећање сјете или туге или бесперспективности а има их који су ближи животу у том измјењивању једног и другог расположења. Код Чукића та расположења су помијешана тако да он није ни оптимиста ни песимиста. Његова пјесма „Предлог“ даје нам једно пантеистичко осјећање свијета које само по себи искључује емоционалне крајности.

Нек расте из мог чела маховина и мрав што ће крила стећи
У лобањи мојој нека слављен буде.

То осјећање јединства свијета је основа реалног гледања на живот.
Оптимизам из „Позива“:

О веруј, само веруј – десиће се беји дивно чудо
Ту, на врху ове ноћи, испред твојих дрхтавих руку
Док ти једно мало сунце у оку не закуца, лудо
И најави долазак твој у прву осветљену луку!

добиће свој опонентни одјек у пјесми „За једну радост“:

Још мртав под заборавом лежим, нада мном ветар њише клас
Где си радости моја, заједно смо ратовали и кисли!

али ни једно ни друго није до изнијансиран, сталожен поглед на свијет лишен крајности које знају у артистичком смислу бити предност али које исто тако знају изгубити потпуно подлогу увјерљивости.

Мислим да у овој збирци изненаде прозне пјесме, не зато што би биле испод квалитета осталих него зато што их је мало. Ако би требало нешто изоставити, онда бих гласао само за једну реченицу из пјесме „Више од обичне туге“ која гласи: „Очевидно данас осећам нешто више од обичне туге“, јер звучи вицкасто.

Схвативши да је прошло вријеме и ода и тужбалица, Чукић је створио једну нормалну збирку лијепе поезије и зато је препоручујем за штампу.

Радослав Ротковић

(Без наслова)**

У поезији Радослава Чукића – тематски разликујемо двије врсте пјесама: оне које су везане за слободне мотиве и емоције и оне које су везане за завичајне преокупације. Прве су лирика која у најбољем смислу лута космосом човјекских емоција, друге су везане за црногорски камен, дајући га на један својврстан начин.

То је први спољашњи утисак. Међутим, далеко је важнији читаочев доживљај у сусрету са овом поезијом. Доживљај који се никад не оформи док се пјесма чита, док се ова збирка прелистава, али који се мисаоно уобличи на крају, над склопљеним корицама. Чукић је нашао срећну фузију емоције, слике и мисли. Он нема дескриптивних пјесама или мисаоних – ти елементи су садржани скоро у свакој његовој пјесми и иду руку под руку један са другим. Чак је и метафорисање подређено том дивном тројству које се стапа у флуид једне нове поетске материје. Испод свега тога, скривена, ненаметнута, налази се Чукићева фактура која је нашала себе на најбољим токовима наше поезије од Његоша до данас: Чукић пише тако да га свака моћ поимања може схватити, али дивљење не изостаје. Дакле, нађен је сопствени израз који уједно плијени јасноћом и досад нечувеним звуковима. Ту су нашле своје уточиште и римоване строфе и слободно пјесничко ткање уз ритмику и садржај.

Ова поезија нипошто не дозвољава мутна низања ријечи: сваки израз је тражен и нађен да буде само подстрекач емоције, слике или мисаоне параболе. Метафора је одмјерена и својом новом ударном снагом више одушевљава.

** Рецензија је без наслова и без потписа аутора.

Чукић је у својој поезији нашао срећну фузију емоције, слике и мисли. Због тога код њега нема дескриптивних пјесама или само мисаоних или само пејзажа. Сва та три елемента су нашала потпуно поетско обједињење у пропорцији која се мења у зависности од врсте емоције, од значајности мотива. Том основном својству своје поезије Чукић подређује све остало, не дозвољавајући да та три елемента засјени било чиме из реда занатских и фактуралних одлика једне поезије. Његова метафора није циљ за себе, већ се узима само као средство да се изрази емоција, на слика слика и каже мисао. Отуда Чукићева фактура пролази кроз нашу свест неприметно и она се, заправо, спаја са свим осталим у један нови поетски флуид. Радује чињеница да Чукићева поезија у формалном погледу полази од најбољих традиција наше поезије да би се осавременила, не само свежим и оригиналним језиком, него и значењем онога што оставља као поруку – у мисли, у слици, у емоцији. У већини својих песама Чукић задржава риму као основни вид музицирања у поезији, да би понекад прешао на слободни стих који пјеснику даје шире изражајне могућности.

Без мутних низања појмова и спрегова ријечи, без затегнутих метафора, ова поезија једнако стиже и до обичног читаоца и до пјесника који је такође стваралац. Она задивљује истовремено и својом јасноћом и својим поетским димензијама које су недоступне сваком пјестнику:

У подне све под небом спава, спава твоја нада
 Под грмом, крај испијене чутуре, спавају помрли хајдуци.
 Осећам како ми се кроз чамово гробље прикрада
 Неки чудан брадати човек с јатаганом у руци!
 („Подне у завичају“)

Ова пјесма од четири стиха карактерише Чукићев начин прилажења пјесми као емоцији која је осличена у јеном крокију што се пружа једнако и кроз простор и кроз вријеме: и слика завичаја је ту са њеним бојама и историјски видик све до прадједа и проста и дивна метафора „чамово гробље“.

И кад Чукић пође мало слободније у свијет фантазије и визије и кад постигне чак и неке димензије које не схватамо мозговно, већ неким нашим чулом које је блиско пјесниковом, он остаје једнако схватљив и опет прихватљив, нипошто једноставан у поетском значењу:

На литици мог чела њише се круна мака.
 У свитање сам од сна слеп

И све траве се свију поврх мене
Док гледам како танком цртом неба
Путујућа пролећа јашу хатове зелене.
Све се ту види као да се слути.
На врх прстију ми светле маслаци.
Зелена марама ветра увене ми на лицу
И од туге пожути.
(из њесме „Цар са круном од мака“)

Овакве пјесме припадају раном периоду Чукићевог писања и оне су диван почетак за збирку која касније и тематски и фактуром израста у нове квалитете. Оне су, уосталом, сасвим логично, везане сликовно за завичајни камен и отуда призвучи носталгије. Ево још стихова о камену:

[...]
И то је мој свет некада.
Хтео сам да га оставим
Али зелени брег се насмејао зубима од камена
Тако злобно
Да се на бљештавој врелини друма
Сва размрскала моја сена.
Онда све постаде мирно и доброћудно
И спојисмо се тако чудно
Да одскочише из врелих стена
Неки танки облаци, магличасти
И тихо као дим, као пена
Стадоше к небу расти.
[...]
Нећу да отворим сасвим очи сувише је рано
Лепо је све око себе гледати овако са пола ока.
Нека светли у мојој травној долини камење разбацано
Под сунчаним димом таме што је понорно дубока.
(„Камење“)

Те песме, иако писане скоро прије једне деценије, издржале су не само пјесников критериј, већ и своју првобитну свежину која их обавезно увршћује у збирку међу доцнијим пјесмама.

Остале Чукићеве пјесме као да губе завичајност, али зато добијају у широком значењу једног поетског лета кроз свијет емоција и слика. Ево слике из пјесме у дистиху „Слика са Калемегдана“:

Под распалим зидом тужни скелети клече
И буље у крупну звезду преко које месечина тече.

Зид у високој трави, у ово вече далеко и мукло
Све је под маском, све је чудан лик навукло.

Блиставе реке ветрова између звезда теку
О, тако бих могао ноћас учинити лудост неку.

Међутим, у „Двојнику“ се јавља и мисао као основни лајтмотив:

[...]

О зашто већ не лупаш

У мој маховином оковани сан пун умрлог сјаја
Док увек на истом месту ка последњој смрти ступаш
И столећима гуташ ову муклу ноћ што и мене већ осваја
Ти, прогнана сенко, у врата моја зашто већ не лупаш.

[...]

Јер мртав сам без тебе у овој соби од јесење месечине
Па скини крило паучине што над слепим ми лицем блиста.
Зар не видиш свој мртви лик? То је и сад она иста
Твоја глава, коју иза понорног окна моје даљине
Не познајеш у овој светачкој ноћи од камена и месечине.

Све ове пјесме су повезане једном интонацијом, тако да дјелују као поема са бројним поглављима. Ова збирка је стога поетски роман о свом творцу који је с правом узео себе као репрезентанта свих нас који у животу налазимо поезију, а не умијемо да је искажемо.

Милоје Ђуришић, Бор

Из необјављеног рукописа

***

Сакрио сам те у
једно кишовито преподне
кога се нико више не сећа
кога хоће сви да забораве
у коме нико неће тамо да сврати и
да те ту потражи
у тим часовима доколице
латицама твог погледа
нитујем успомене
на дну полице
у трагу звезде падалице
и уз пут
с прстом на челу
тражим кубни корен
твоје лепоте
решавајући једначину
са хиљаду непознатих
по прашини
палој по твоме телу
опчињен изгревањем
твог пупка
на бескрајном небу
наше љубави
а речи
свим љубавима убице
са врха твог
ножног палца

непрекидно
кидишу на нас као осице

***

Помиловах те по коси
шаком из које вири
парче јучерашњег дана
док твој смех сипи
по разапетој кожи
изнад моје туге
пазећи да ми се
туга не разболи
да ми се туга
не растужи
уз шум твог погледа
који боји слику
урамљеног сна
камен ми се
са срца клати
обешен о нити
испедене од
остатка ноћи

***

Поклањам ти наша
сећања од сутра

укоричена између наших
 последњих погледа
 у две чаше моје смрти
 са подметачима
 од сутрашњег јутра
 у коме ћеш осванути
 хладних и празних руку
 без топлих рукавица
 од моје душе
 јер због тебе
 у мојој песми
 нема више места
 за мене
 зато одлазим без поздрава
 да умрем на дну
 ове песме
 са стихом
 као омчом

Закопчавам тишину
 у свој гроб
 без гласа
 и самог себе уместо
 земљом
 тобом затрпавам
 док птице небом
 преписују Пикаса

***

Ономад сахранисмо и
 ко бајаги ожалисмо
 старога Митра

не Митра
 него оно што је
 од њега остало
 а није остало скоро ништа
 само његово име
 од пластичних слова
 на дрвеној крстачи
 јер је Митар за живота
 себе
 све потрошио
 здравље имаће
 љубав и мржњу
 све
 на самрти ми рече
 Милоје
 немој нико да ме жали
 жалите оно што је
 од вас преостало
 ја сам све искусио
 прошао
 и потрошио
 једино смрт до сада
 нисам пробао
 на крају
 смрт је исто што и живот
 само што заувек
 престанеш било кога да мрзиш

***

Стално носим синовљеву
 стару јакну
 није ми она једина

Биографија:

Милоје Ђуришић је рођен 1947. године у селу Меровцу код Прокупља.

Пише поезију, прозу и сатиру.

Објавио је збирку песама *Теби као свој својему* (Културно-просветна заједница општине, Зајечар, 1997 – Награда „Књига године“ Народне библиотеке Бор), роман *Људи од њејела илићи Од њауља човеци* (Апостроф, Београд, 1998) и књигу афоризама (*Време сумњи у*) *Године зајлејша* (Апостроф, Београд, 2002).

Заступљен је и у зборницима и антологијама борских књижевних стваралаца.

Живи у Бору и Доњем Милановцу. Члан је Удружења књижевника Србије.

имам ја и новије
и боље
имам ја и много више
али
једино кад њу обучем
она ми на сина мирише

***

Решим да одем у Завичај
да обиђем кућу
кад тамо
нема куће
комшија ми каже
закључао си је
није могла више
да те чека
изрипила кроз прозор
и побегла негде
ето
да није била закључана
можда не би

ни пошла по тебе
ево
у ове отворене
људи стално улазе и
излазе
и оне
ту стоје
ето

***

Пробудило ме нечије куцање
по вратима ове песме
рекао сам јој
да ова песма треба
да буде љубавна
да је она
још млада и мала
за ову песму
и да ја
ионако не волим
песме од једног стиха
да
рекла је
али такве се песме
брже науче
добро
питај је
може ли да се напише
песма од
само једне речи или
од твог имена
може
каже ми она

али ту песму бих
само ја разумела
добро
уђи
кажем јој
пре него што моје ноге
пођу
саме без мене

СОНЕТ СУЗИ

Сузо моја чија ли си била
кад ми дође на почетку смеха
кроз колико прошла си очију
да ме вратиш са ивице греха

речи су ми крте и блатњаве
па је доцкан за моја питања
јер ни сузе нису више праве
сва су моја сутра јучерашња

туђу тугу носим на свом лицу
и од суза правим огрицу
бирам сузе што прођу кроз воду

да ми чисте дођу са извора
непотребне у реку нек оду
низ корита о очињих бора

БАБА ЈОНА

У глуво доба док
гола баба Јона

лескови прутом млати
по текућој води
ја с њеним ђаволима
на дну балона
чекам
да ме од алкохола
и грешне љубави
уз помоћ нечистивих некако ослободи
у тим
неизмерним мукама
баба Јоне
због ракијске чаше
исклијаше
по мојој глави
и рукама
њене грдне
зачаране речи
да ме уплаше
и док баца чини
из торбе
од козје длаке
љубави мојој у лице
да прсне чаша
препуна порока
и срама
не може ништа
ни баба Јона
вештица из Уровице
против љубави
и туге
у мојим песмама

2001. йодина

На нашој стази

Игор Јовановић, Музеј рударства и металургије, Бор

Пола века археологије у Бору

Када је 1961. године Музеј рударства и металургије у Бору отпочео са професионалним радом, вероватно се није ни претпоставило да ће, од такве једне установе, са веома скромним музејским фондом, који је, углавном, потицао од поклона грађана, у наредних неколико деценија постати једна од значајнијих установа – заштитника покретног културног наслеђа, у нашој земљи. За данас богате фондове, борски музеј треба, пре свега, да захвали раду свог археолошког одељења (које је настало и започело да ради исте године када и сâм музеј) на прикупљању, обради, систематизацији, трезорирању и презентовању покретног културног наслеђа борског краја.

Међутим, прави почeci овог комплексног посла су из средине деветнаестог века, када су се многи познати људи оног времена задесили на простору источне Србије и упознали се, најпре, са природним лепотама и рудним потенцијалима, а затим и са културним наслеђем читаве области. Један од пионира – истраживача ових простора био је Немац, барон Сигмунд Август Волфганг Хердер, управник Краљевског саксонског рудокопства у Фрајбергу.

Он је, на позив кнеза Милоша, дошао у источну Србију, започео испитивање рудног блага и дао предлог обнове рударске експлоатације у тимочкој еруптивној зони. У својим записима из 1845. године, дао је много драгоцених података о развалинама старих цркава и насеља, као и остацима старе рударско-металуршке активности у читавој тимочкој зони, обухватајући и борски крај.

Нешто касније, у доба кнеза Михаила, 1862. године, у Србију долази Феликс Хофман, човек који је важио за једног од најбољих познавалаца рудног блага Србије. Истовремено, Хофман је био и велики поборник културе, заљубљеник у старине, а посебно је ценио археологију као науку. Својим истраживањима, он је открио бројне трагове старог рударења, али је констатовао и конкретна археолошка налазишта, пре свега станишта праисторијског човека, па је иницирао неку врсту „археолошких ископавања“ у Лазаревој пећини код Злата. Сва своја запажања, као и резултате теренског рада, брижљиво и педантно је записивао, а затим и публиковао 1882. године.

Својим радом, Хофман је инспирисао и друге познате стручњаке тог времена, на пример Јована Жујовића, познатог геолога, да крену његовим стопама. Жујовић је, у више наврата,

обилазио овај терен, па се, међу неким његовим обрађеним и публикованим материјалом из 1883. године, нашао и један археолошки предмет са Тилва роша код Бора. О остацима материјалне културе древних времена, односно споменичком наслеђу, писали су Феликс Каниц, путописац, и Димитрије Антула, геолог, у другој половини 19, односно, почетком 20. века.

Прошлошћу овог краја бавили су се и оснивачи српске археологије – Милоје М. Васић и Никола Вулић, као и етнолог Тихомир Ђорђевић, почетком прошлог века. Они су извели детаљну теренску проспекцију Тилва роша и његовог залеђа и том приликом утврдили постојање античког утврђења са бројним, епиграфски значајним, надгробним споменицима, као и већи број рударских окана и ходника, за које су, на основу нађених уломака керамичких посуда, утврдили да потичу из бронзаног, па чак и бакарног доба. Важне податке о старим црквама, гробљима и градинама, прикупио је у првој половини 20. века тадашњи директор зајечарске гимназије Маринко Станојевић, бавећи се етнологским, антрополошким и лингвистичким истраживањима.

Од 1961. године, доласком првих стручњака, пре свих археолога, у тек формирани борски музеј, почиње и ера археолошких истраживања Бора и његове шире околине. Од самог почетка, спроводе се дугогодишњи, обимни пројекти на истраживању прошлости овог краја. Ископавања у Лазаревој пећини 1963–1969. године и локалитету Дубрава–Преваље код Злата 1965. године, дала су значајне резултате у погледу истраживања култура млађе праисторије – металних доба (енеолит – бакарно, бронзано и гвоздено доба, 5–1. миленијум старе ере) и античког периода (4. век нове ере), посебно археометалургије, односно истраживања древног рударства и металургије.

Ове резултате је додатно поткрепило истраживање старог рудокопа на локалитету Рудник – дневни коп, на брду Окне изнад Рудне Главе, 1968–1989. године (млађи неолит – рано бакарно доба, тзв. винчанска култура, 6–5. миленијум старе ере; антички период, 4. век нове ере), што је условило покретање једног великог пројекта под називом „Истраживање старог рударства и металургије у тимочком еруптивном басену“, шездесетих година прошлог века.

Током седамдесетих година прошлог века ради се на бројним налазиштима на територији општина Бор, Мајданпек и Кучево: Рудник – дневни коп, Букова глава – Шетаће (енеолитско насеље, 4. миленијум старе ере и металуршки пункт из античког периода, 4. век нове ере) и Кузњица (насеље гвозденог доба, 1. миленијум старе ере) код Рудне Главе, Кулмја Шкјопулуј у Клоковцу (енеолитско насеље, 4. миленијум старе ере), Пјатра Кости у Црнајки (енеолитско насеље, 4. миленијум старе ере), Чока лу Балаш у Кривељу (вишеслојно енеолитско на-

сеље, 4. миленијум старе ере), Шетаће у Сени (налазиште Келта – Скордиска, 1 век старе ере – 1. век нове ере), 1970–1972. године; Краку лу Јордан у Бродици (антички металопрерађивачки утврђени центар, 3–5. век нове ере), 1971–1979. године; Старо гробље у Кривелу (насеље раног и позног гвозденог доба, 10. и 1. век старе ере; античка вила рустика, 4. век нове ере), 1977–1978. године.

Добијени подаци са ових истраживања делимично су попунили сазнања о начину живота и привређивања заједница праисторијског и античког периода на овом простору, посебан акценат стављајући на рударско-металуршку компоненту. Осамдесетих година, настављена су истраживања на најзначајнијем праисторијском локалитету у околини: Руднику – дневном копу у Рудној Глави. На основу дугогодишњих истраживања организације рада древних рудара на овом рудокопу и технологије експлоатације металне руде, дошло се до закључка, да овај рудник бакарне руде представља најстарији објекат овакве врсте на централном Балкану, а нешто касније, током деведесетих година и у првој деценији овог века, на основу истраживања обављених у лабораторијама међународних институција, испоставило се да се ово налазиште сврстава у ред најстаријих рудника бакарне руде у Европи, па чак и у свету.

Истовремено, покрећу се вишегодишња истраживања на налазиштима у широј зони самог Бора – Трњане у Брестовачкој бањи (насеље и некропола бронзаног доба, 2. миленијум старе ере), 1985–1989. године и Кучајна, на југозападној периферији Бора (насеље старијег неолита, 7– 6. миленијум старе ере; насеље енеолита – бакарног доба, 4. миленијум старе ере; насеље бронзаног доба, 2. миленијум старе ере), 1985–1988. године. Кучајна представља најстарије откривено налазиште на територији борске општине и резултати истраживања овог пространог насеља тзв. протостарчевачке, односно старчевачке културне групе преметалуршког периода, откривају начин живота првих сточарско-земљорадничких заједница које су се појавиле на овој територији пре око осам хиљада година.

Брдо изнад Брестовачке бање под називом Трњане, као и читав оближњи крај је, у бронзано доба, средином 2. миленијума пре нове ере, било густо насељено становништвом које се, судећи по пронађеним материјалним остацима (нпр. значајна количина металичне шљаке нађена у насељу и на некрополи), бавило рударством и металургијом, а своје покојне су спаљивали и сахрањивали у керамичким урнама око којих су биле формиране велике кружне камене конструкције. У наредној деценији, наставило се са радовима око Брестовачке бање, а започета су и истраживања на Борском језеру на насељима и некрополама бронзаног доба да би се што боље упознала друштвена организација, привреда и економика, веровања и обреди тадашњих житеља – Хајдучка чесма код Брестовачке бање 1992. године, праисторијска некропола на

Борском језеру 1997. године и Трњане 1998. године. У међувремену, обављају се ископавања на подручју самог Мајданпека – Капетанова пећина 1994–1996. године и Камени рог 1995. године. Ова истраживања су допунила податке са ископавања спроведених у широј околини Мајданпека и Бора током седамдесетих година прошлог века и створила једну, веома јасну слику о начину живота људских заједница током енеолитског периода (4. и 3. миленијум старе ере) у залеђу Ђердапа. Нису запостављена ни истраживања на античким и средњовековним локалитетима – Марков камен, касноантички металуршки пункт (4. век) и Црквина, црква и некропола позног средњег века (14–15. век), оба у Доњој Белој Реци 1996. и 1997. године.

Почетком века обављају се кратка, једносезонска или двосезонска, па и ревизиона ископавања на неколико локација – Манастириште код Горњана, црква из турског периода (16–17. век) 2000. и 2001. године, Праисторијска некропола на Борском језеру 2002. године, Тилва њагра, тумул – гробна хумка из позноантичког (3–4. век) и позносредњовековног (12. век) периода. Од 2004. до 2007. године, у пет истраживачких кампања, радило се на новооткривеном локалитету Кмпије у Бору, који представља насеље бакарног доба – енеолита (4.–3. миленијум старе ере). Ово налазиште, са богатом очуваним остацима материјалне културе (архитектура и начин изградње стамбених и економских објеката, богатство покретног археолошког материјала у керамици, камену, кремену и металним предметима), са бројним сличним, раније истраживаним локацијама, даје детаљан опис живота људи у старијем и средњем енеолиту, укључујући важан привредни аспект као што је металургија, а такође допуњује слику о густини насељености североисточне Србије у почетним фазама металних доба.

На локалитету Дубрава у Брестовцу, 2008. године, обављено је мање ископавање насеља бронзаног доба, а нешто касније је, на основу, пре свега, керамичког материјала, утврђено да је човек на овом месту живео и знатно раније, још у неолиту. Наредне, 2009. године, обављена су мања истраживања на локалитету Шетаће у Злоту, које представља касноантички утврђени пункт.

Ова последња истраживања отварају нови поглед на археолошка збивања у области Бора и читава причу постепено премештају у област Црноречја, односно долину Црног Тимока, која ће бити предмет нових истраживања Археолошког одељења борског музеја у наредним годинама.

Поред неколико десетина истраживаних налазишта (од којих нека на овом месту нису помињана), обављен је и велики број теренских проспекција – рекогносцирања на територији општина Бор, Мајданпек и Кучево и том приликом установљен је велики број археолошких налазишта чија бројка досиже цифру од готово двеста.

Највећи број констатованих археолошких локалитета се налази на територији општине Бор и њихова судбина се налази у рукама садашње али и будућих генерација археолога борског музеја. У досадашњем раду на расветљавању прошлости овог краја, односно чувању његовог културног идентитета, радили су сви археолози борског музеја: Илија Јанковић, Зорка Станојевић, Тонко Рајковача, Марко Вуксан, Душица Николић, Игор Јовановић и Марија Јовичић. Као руководиоци пројекта и сарадници на бројним археолошким истраживањима учествовала су нека од великих имена наше, па и европске археологије: академик Никола Ташић, академик Борислав Јовановић, др Владимир Кондић, др Мирослав Лазић и други. Археолошко одељење Музеја рударства и металургије је на готово сваком истраживачком пројекту имало подршку многих домаћих, али и међународних институција: Археолошки и Балканолошки институт САНУ, Филозофски факултет у Београду, Технички факултет и Институт за бакар (сада Институт за рударство и металургију) у Бору, Историјски музеј Србије, Државни универзитети у Сан Дијегу (Калифорнија) и Олбенију (Њујорк) – Сједињене Америчке Државе, Британски музеј у Лондону, Универзитет у Њукаслу, Народни музеј Шкотске у Единбургу – Велика Британија, бројни медији и многи други.

Резултати археолошких истраживања презентују се у службеним извештајима, у стручној литератури периодичног или монографског типа, на изложбама, семинарима, промоцијама, перформансима, путем медија и другим видовима представљања.

Треба набројати најзначајнија издања: *Istraživanje stare metalurgije i rudarstva u timočkom eruptivnom basenu* 1969. године, *Zbornik radova Muzeja rudarstva i metalurgije u Boru* (излази периодично од 1980. године), *Rudna Glava – najstarije rudarstvo bakra na centralnom Balkanu* 1982. године, *Ancient Mining and Metallurgy in South East Europe* 1990. године, *Археологија источне Србије* 1997. године, *Бор и околина у праисторији, антици и средњем веку* 2004. године; изложбе: „Резултати археолошких истраживања старог рударства и металургије у североисточној Србији“ 1980. године, „Археолошка истраживања Музеја рударства и металургије 1963–2004. године“ 2004. године, „Бор и околина у праисторији, антици и средњем веку“ 2005. године, „Пола века борске археологије“ 2011. године и друге.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Simić, V. *Iz skorašnje prošlosti rudarstva u Srbiji*. Beograd, 1960.
2. Simić, V. „Istorijski osvrt na rudarstvo bakarnog rudišta u Boru i okolini“. U *Zbornik radova VIII, Rudarsko – metalurški fakultet i Institut za bakar u Boru, Bor*, 1969.

3. Ангула, Д. О бакарним рудиштима у атарима општине борске и кривељске у срезу зајечарском, округа тимочког. Београд, 1904.
4. Ангула, Д. Геолошка истраживања у тимочком андезитском масиву. Београд, 1909.
5. Хофман, Ф. „Трагови праисторијског човека у Србији“. Гласник Српског ученог друштва LI, 1882.
6. Жујовић, Ј. „Прилози за палеоетнологију српских земаља“. Просветни гласник IV, 1883.
7. Жујовић, Ј. Геологија Србије 1. Београд, 1893.
8. Каниц, Ф. Србија – земља и становништво I – II. Веоград, 1985.
9. Васић, М. „Археолошка истраживања у Србији“. Српски књижевни гласник XV/8, 1905.
10. Вулић, Н. „Антички споменици у Србији“. Споменик Српске краљевске академије XLVII, 1909.
11. Ђорђевић, Т. „Кроз наше Румуне. Путописне белешке“. Српски књижевни гласник XVI/6, Београд, 1906.
12. Станојевић, М. „Црна река. Антропогеографски прилози“. У Зборник прилога за познавање Тимочке Крајине III. Београд, 1931.
13. Тасић, Н. Zlotska река. Бор, 1968.
14. Тасић, Н. „Бор и његова околина у праисторији“. У Бор и околина I – прошлост и традиционална култура. Бор, 1973.
15. Тасић, Н. „Metalni nalazi iz Zlotske pećine“. У Zbornik radova Muzeja rudarstva i metalurgije u Boru 1. Бор, 1980.
16. Тасић, Н. „Naselja bakarnog doba u istočnoj Srbiji“. У Zbornik radova Muzeja rudarstva i metalurgije u Boru 2. Бор, 1982.
17. Тасић, Н. „Енеолит и бронзано доба источне Србије“. У Археологија источне Србије. Београд, 1997.
18. Тасић, Н. „Налазишта и културе из енеолитског периода“. У Бор и околина у праисторији, антици и средњем веку. Бор–Београд, 2004.
19. Јовановић, В. Rudna Glava. Najstarije rudarstvo bakra na centralnom Balkanu. Бор–Београд, 1982.
20. Јовановић, В. и Јанковић, Н. „Nekropola paraćinske grupe u Trnjanima kod Brestovačke banje“. У Zbornik radova Muzeja rudarstva i metalurgije u Boru 5/6. Бор, 1990.

21. Јовановић, Б. „Неолит и рани енеолит“. У Бор и околина у праисторији, антици и средњем веку. Бор–Београд, 2004.
22. Јовановић, А. „Бор и околина у античком периоду“. У Бор и околина у праисторији, антици и средњем веку. Бор–Београд, 2004.
23. Срејовић, Д. и Лазивић, М. „Насеља и некрополе бронзаног доба у Тимочкој Крајини“. У Археологија источне Србије. Београд, 1997.
24. Stanojević, Z. „Kućajna“. U The Neolithic of Serbia. Belgrade, 1988.
25. Јанковић, I., Бугарски, Р. и Јанјић, С. „Вакрне шљакe као доказ топљења и ливења у периоду касног бронзаног доба у околини Бора“. У Zbornik radova Музеја рударства и металургије у Бору 5/6. Бор, 1990.
26. Јевтић, М. „Керамика старијег и млађег гвозденог доба са налазишта „Старо гробље“ у Кривељу, код Бора“. У Зборник радова Народног музеја XVI–1. Београд, 1996.
27. Вуксан, М. „Средњовековни локалитети у околини Бора“. У Гласник Српског археолошког друштва 6, 1990.
28. Вуксан, М. „Средњовековни налази из Лазареве пећине у Злоту“. У Археологија источне Србије. Београд, 1997.
29. Вуксан, М. Зечевић, Е. и Живковић, Ј. „Истраживања на локалитету „Црквина“ код Доње Беле Реке у близини Бора“. Гласник Српског археолошког друштва 14, 1998.
30. Јовановић, I. „Sondažno istraživanje višeslojnog arheološkog nalazišta „Kmpije“ u Boru“. U Zbornik radova Музеја рударства и металургије у Бору 10/12. Бор, 2011.

2001. година

Прикази, читања, расветљења

Михајло Пантић, Београд

Прича је чудо

Одмах ћу рећи, не одлажући одговор: прича је за мене све. Све што је важно за људски живот, оно мало смисла што се у њему, том животу, претежено бесмисленом, накупи, стане у причу. Оно што није важно, не буде поменуто, не буде опричано, запамћено, измишљено, што се не докопа приче, нестаје и неизбежно пропада. Прича је, дакле, како сам већ негде написао, за мене *језичка црна кувџија*, нека врста чувара онога што претекне после катастрофе, после смрти. Прича је, наравно, и најбољи начин, установљен традицијом, да кажем оно што имам да кажем, а да од тога не правим идеологију, да по сваку цену не претендујем на истину и, к томе, добар начин да се обазрем у себи и око себе, да спознам онолико колико ми је дато, да измерим водостај (бе)смисла у свом, и не само свом животу. Да неком кажем да га волим и да покушам да објасним зашто га волим, а да га не уморим и не обавежем том љубављу.

У ствари, откад се бавим писањем, а томе ће ускоро бити тачно тридесет година, све ми је прича, пре или касније све у њој заврши. Људско искуство, имагинација, виђење света, увек *коаулира у ирричу*. Један сам од оних који мисле да је прича, уз песму, основ сваке књижевности, а пошто сам брзо одустао од писања стихова (остајући њихов привржени читалац), скратио сам се у причи, тамо где ме је вукло. Откад пишем, себе сам, тако, увек видео као приповедача. Остало су изведенице, начин да се прекрати време у ишчекивању да се прича јави, јер живот, за писца прича, и није ништа друго него оно празно, а за приповедање неопходно отаљавање свакидашњице између две приче.

Сваки човек осећа потребу да разуме и објасни свет, а понеко осећа и врло јаку жељу да се изрази, да нешто сам о том свету каже, онако како га он види, и како види себе и друге у том свету. То је тако очигледно и саморазумљиво да се ту и нема шта објашњавати. Али, шта мене изнутра сили да пишем приче, о томе не бих могао много да вам кажем. Вероватно их и пишем зато што не могу до краја да проникнем у најдубљи, стварни разлог њиховог настанка и да бих некако прекорачио ту интензивну неизговорљивост коју сваки писац у себи носи ...

... Готово да и нисам приметио како сам почео да пишем, било ми је потребно нешто времена да разумем како је све што напишем у области фикције увек прича. Понекад имам утисак да прича коју пишем већ постоји и да ме напросто приморава да је преведем у стање изговорености, а неки пут имам само врло нејасну представу у ком правцу треба да идем. Обично је то неки карактеристичан детаљ, неки лик, нека мисао или неки обрт од кога треба кренути

У оквиру пројекта „Припитомљавање књижевности“, предавање/радионицу водио је професор Филолошког факултета у Београду Михајло Пантић. Михајло Пантић аутор је више књига прича, антологичар кратке приче и приповетке и тумач кратких прозних форми у српској књижевности.

Радионица је одржана 12. априла 2011. године у читаоници Народне библиотеке Бор.

и пустити да се речи око њега плету. Тада ослушкујем где ће ме све то одвести. Писање прича је узбудљиво и испуњавајуће управо због тога што ни онај који их пише не зна шта ће му оне на крају рећи. Писање прича је, такође, по правилу, кретање у непредвидљивом правцу. Из језика стално изничу нова решења и отварају се нове могућности, обично у сасвим супротном смеру од онога првобитно замишљеног. Као да сама прича, својим током, својим подизањем, својим израћањем из језика, намеће писцу неку своју вољу коју је он приморан да следи. Тако настаје паралелени свет приче у којем се овај наш свет види и огледа на дубљи, смислотворнији начин. Опет се враћам смислу: да нема приче, да ли би уопште било смисла? Хоћу да кажем да прича на неки начин противречи хаосу и морбидним околностима света, она је виши облик језичке кристализације који нам доноси неку утеху или преко потребну илузију да није баш сасвим бесмислено живети. Као да прича прикупља оно што знамо о животу, оно што је претекло после свих хаварија. Прича, заправо, као и песма, држи свет на каквом-таквом окуплу, стално га реконструише, рестаурира, спасава од заборавља, осмислотворује га, искупује, не да му да сасвим потоне...

У данашњој књижевности прича више не доминира, она није медијски експанзивна, а и тржишно је мање занимљива. Али, то ме нимало не узбуђује. Ово је меркантилно доба, па се и књижевност пласира и продаје на масу, на габарит, а често тако и вреднује. Роман је преузео иницијативу и то му се, у чисто естетском смислу, у много наврата обија о главу, јер романсијер данас, хтео-не-хтео, калкулише са свиме, и са темом, и са тиражем, и са наградама које донесе или не доносе успех на тржишту. Писац прича не мора ништа него да лови причу и да је напише најбоље што уме, јер зна да то читају ретки и њему слични читаоци. Мени су довољни управо такви. И још: било ми је потребно извесно време да схватим како нисам постао писац прича по сили рационалне одлуке, снагом воље или, далеко било, амбиције, него сам се посветио причи зато што је она некако наишла на мене, и пробудила у мени нешто што сам имао а нисам знао да постоји, помогла ми да се препознам, да се средим, да схватим ритам. Зато је прича за мене ближа поезији него роману, она има онај дубински језички ритам, изван којег не може

Прикази, читања, расветљења

да функционише. Ако немам тај ритам, то валовито кретање речи и реченица које ме вуче да журим према замишљеном или неизвесном крају, независно од онога о чему те реченице конкретно говоре, немам ни причу.

И тако, данас, после седам-осам књига прича знам да у књижевности форма бира писца, а не писац форму. Свако ко пише има облик у којем се најбоље исказује, а који ће конкретно то облик бити, такво питање не може исцрпсти ниједан спекулативни одговор. Сувише је скривених детаља који утичу на то да ли ће неко постати песник, неко драмски писац, неко причач прича, а неко романисијер. Ја сам приповедач, рекох већ, прича је моја мера. У причи је, за мене, могуће трагање за оним унутрашњим, дубљим сагласјем језика и предметности за којим, сигуран сам, трагају и песник и романисијер. Све што сам до сада написао у подручју фикције сводило се на причу и, при овој памети, немам намеру да то мењам. А и када бих хтео, ко зна да ли бих могао и умео. У мом случају све са заврши у причи. Као у оном старом вицу о човеку који ради у фабрици веш-машина, краде делове и када покуша да их склопи код куће, увек испадне – митраљез. Прича је уметничка еквиваленција нашег знања о свету и већ је то више него довољно да она испуни један људски живот, управо као у мом случају.

И на самом крају: прича је чудо, како год разумели тај појам.

Ренато Балдуини, Параћин

Слика живота радничке класе у роману *Синови и љубавници*

Сличности и разлике живота рудара у Енглеској с краја 19. века и у Бору почетком 20. века

*Да је живот ствар коју новац може купити,
богати би живели а сиромашни могли да умру.
(из народне песме региона Горње Темзе)*

Увод

„*Синови и љубавници* су пуни мириса цвећа и покошених поља, звезданих ноћи и шапата мора, дима рударских насеља и бруталности рударског живота, али и смеха и пакости радионице ортопедских помагала. То је свет који не дише филтрирани ваздух једне уске друштвене групације, него свет у којем бије срце Енглеске почетком 20. века, у тренутку када су лепоте њених питомих пејзажа постале још дирљивије јер је по њима почео да пада дим новог, индустријског времена које је долазило“¹

Гледано у целини постоје два традиционална приступа *Синовима и љубавницима*.

Роман се може посматрати као психолошка студија где се посебно истиче Полов Едипов комплекс. Са друге стране, приступ који ће, по природи теме овог рада, бити и главни јесте онај који се усредсређује на аутобиографско, истражујући многе делове у којима се чини да Лоренс препричава своје сопствено искуство (сцене породичног живота, рударска позадина, искушења и изазови напорног рада у руднику и фабрици). Лоренс се сећа ових детаља из свог сопственог искуства и такве сцене читаоцу помажу да утврди реалистичку слику живота рудара из Мидленда на крају деветнаестог века, по којој је роман с правом чувен, а што потврђује и Ричард Бирдс у својој критици².

У роману Лоренсови се називају Морелови, али иако су презимена и имена другачија, постоје многе паралеле између *Синова и љубавника* и Лоренсовог живота.

Међутим, најјачи доказ аутобиографске природе овог романа постоји у поређењу између Лоренса и његових родитеља и измишљених дупликата у књизи.

¹ Svetozar Koljević, predgovor romanu *Sinovi i ljubavnici*, D. H. Lawrence (Beograd: Prosveta, 1963), 18.

² Richard D. Beards, „Sons and Lovers as Bildungsroman”, in *College Literature*, Vol. 1, No. 3 (1974): 204–217.

Прикази, читања, расветљења

Као и у роману, Лоренсова породица је била сиромашна радничка породица. Лоренсов отац Артур био је типичан рудар. Био је необразован, неписмен, и, као и већина рудара, претерано је пио. Међутим, упркос свом алкохолизму, Артур Лоренс био је вредан радник и чинио је најбоље да својој породици омогући пристојан живот. Лидија (Лоренсова мајка) и Артур Лоренс имали су однос сличан односу Гертруде и Волтера Морела. Иако су се венчали из љубави, веома брзо након тога, њихове међусобне разлике воде их у стално незадовољство.

Разлика у њиховим друштвеним положајима је очигледна и може се видети у њиховом свакодневном животу. Добра илустрација ових разлика је начин на који говоре. У књизи Гертруда говори правим енглеским језиком, као што је то радила и Лидија Лоренс. Када, међутим, говори Волтер, то је обично прост локални дијалекат карактеристичан за рударе. Артур Лоренс је имао прилику да правилно говори, али је већином бирао да то не чини. Лоренсов Волтер Морел има исту ту особину.

У роману, као и у стварном животу, очево пијанство има озбиљан утицај на породицу. Док Лидија, односно Гертруда, разуме потребу свог мужа да се опусти након дана проведеног у руднику он се, нажалост, не сналази најбоље са пићем. Када Артур, тј. Волтер пије, он кући долази веома раздражен. Обично је то стање када често почиње најпре вербални, а затим и физички сукоб између Лоренсових, тј. Морелових. Ова слика је веома честа у роману. Тешко опијање његовог оца имало је дубок утицај на Лоренса и његову породицу што је јасно приказано кроз готово филмске описе у *Синовима и љубавницима*.

Ботомс, онако како га је Лоренс описао у роману *Синови и љубавници*, био је, сигуран сам, сличан његовом родном граду који се углавном састојао од „ружних, полу-викторијанских продавница и бедних кућа за рударе из града“³, пише Кеит Сагар. Име града било је Eastwood, и није пропао и разрушен као град попут оног створеног за потребе романа, иако није био ни напредан попут Лондона. То је индустријски град где је главна индустрија вађење угља из рудника. У роману, Eastwood постаје Westwood и кроз описе живота рудара и њихових породица по много чему подсећа на многа рударска насеља и градове који су, не само у то време него и касније, настајали широм света.

Сваки део овог рада представља по једну од упечатљивијих слика живота радничке класе у Енглеској на коју је аутор, читајући роман, наишао. Кроз неке од њих неминовно се прожима и одређен део личног искуства одрастања у досељеничкој рударско-радничкој породици, али и пружа додатан мотив за тражење сличности између личног искуства, али и туђих сведочења тако познатих и блиских сцена.

³ Keith Sagar, *The Life of D. H. Lawrence: An Illustrated Biography* (London: Chaucer Press, 2004), http://www.amazon.co.uk/Life-D-Lawrence-Illustrated-Biography/dp/190444182/ref=pd_sim_b_1 (preuzeto 18. 5. 2010).

Цитати из стране критике навођени су у преводу аутора рада, осим у случајевима када су преузети из српске критике коју наводимо. Поменимо на овом месту да је превод романа на српски језик урадио Михаило Р. Стојковић, а да је предговор роману написао Светозар Кољевић. У недостатку штампане литературе коришћени су и извори са интернета, где у неким случајевима нису обележени бројеви страница и то је разлог за поједине непотпуне библиографске податке или непрецизне фусноте.

СКВЕРОВИ

Слика Ботомса можда боље од ичега одсликава сву лепоту падине бествудског брежуљка, измешану са сликом рударског насеља и осећањем живота који се у великој мери одвија у сталном очају и безнадежности у великим четвороугаоним блоковима кућа, који су се популарно називали – скверови. Лоренс сликовито примећује да су сви кровови Ботомса покривени шкриљцем, да су се сјајили, црни од влаге. Пuteви, увек црни од угљене прашине, били су пуни блата. Насупрот томе, сам Ботомс, подигнут у долини потока на земљишту Хел Рова, сачињавало је шест блокова рударских домова, поређаних у два реда по три блока, као шест црних тачака на коцки од домина, а у сваком блоку било је по дванаест кућа. Овај двоструки ред домова лежао је на подножју доста оштре падине Бествуда и гледао, бар са прозора у поткровљу, на благи успон долине према Селбију.

Саме куће биле су солидно грађене и веома угледне, с чистим прозорима, малим тремовима, живим оградама и истуреним таванским прозорчићима. Али, наставаља Лоренс, ово је била само спољна слика, поглед са прозора ненастањене гостинске собе рударских жена. Одаја у којој се живело, као и кухиња, налазиле су се у задњем делу куће, окренуте према унутрашњој страни блокова, и гледале су на скроман врт у дворишту, а мало даље и на сметлиште. Између кућа и дугих редова сметлишта пела се уличица, где су се обично деца играла, жене ћеретале, а људи пушили. Стварни животни услови у Ботомсу нису одговарали његовом тако лепом и пријатном изгледу, пошто су становници сматрали за потребно да живе у кухињи, а кухиње су гледале на ону ружну уличицу пуну ђубришта.

Случајно или не, и у источној Србији наилазимо на скоро сличан модел настајања првих рударских колонија које у много чему личе на претходни опис. Мирослав Радуловић⁴ у Бору бележи постојање стамбених зграда, са по дванаест станова, од којих је сваки имао засебан улаз. Станови су се састојали од две просторије не веће од шеснаест квадрата. Клозет је био заједнички: у средини зграде налазио се ходник из кога се улазило у дванаест засебних нужника. Купатила, наравно, није било. Било је укупно дванаест дугачких приземних зграда ис-

⁴ Miroslav Radulović, *Priča o mom gradu* (Бор: ЈП “ŠRIE”, 1987), 9.

⁵ Fridrih Engels, *Položaj radničke klase u Engleskoj* (Београд: Kultura, 1951), 41, 43.

Прикази, читања, расветљења

пред којих је било нешто налик на баште у којима је било довољно једино храпавих јапанских ружа. Слично томе и сам Фридрих Енгелс⁵ наводи да у Енглеској тог времена сваки велики град има један или више „рђавих квартова“. Ти такозвани „рђави“ квартави имају у свим енглеским градовима готово подједнак облик: најгоре куће у најгорем крају града; већином двоспратне или једноспратне зграде од цигала, поређане у дугим редовима, по могућству и са подрумима у којима се станује, а готово свуда неправилно постројене. Те кућице од три или четири собе у целој Енглеској имају општи облик станова радничке класе. Улице су обично некалдрисане, неравне, прљаве, пуне биљних и животињских отпадака, без канала и олука, но зато са устајалим и усмрделим локвама... Поред тога, када је лепо време, улице служе још и као простор за сушење веша. Осим тога, наставља Енгелс, свуда унаоколо леже гомиле ђубрета и пепела, а прљава течност просута пред самим вратима, слива се у смрдљиве баре. Скромну и готово бедну слику простора за живот видимо и у тренутку када Пол Морел први пут долази код Кларе где га госпођа Радфорд најпре уводи у гостинску собу, која је била са уличне стране. То је, описује он, била мала, загушљива, суморна соба са намештајем од махагонија и чудним увеличаним фотографијама преминулих рођака.⁶ Пошто га је извела из маузолејске гостинске собе, увела га је и у кухињу која је ништа друго до мала тамна одаја претрпана белим чипкама. Тим Ламберт⁷ пише да су на почетку двадесетог века домови радничке класе имали две собе на доњем спрату. Предњу собу и такозвану задњу собу. Предња соба чувана је за боље прилике и деци није било дозвољено да се тамо играју. У предњој соби породица је чувала најбољи намештај и украсе. Задња соба била је кухиња и тамо је породица проводила највише времена. Већина породица кувала је на пећима на угаљ званим „а grange“, које су служиле и за загревање простора. Собе у којима се спавало биле су загреване само онда када би се неко од чланова породице разболео или када су стизали гости.

МИШЕВИ У РУПИ

Глава породице Морел је енглески копач уља и у више погледа представља типични књижевни лик радника и припадника ниже класе. Њега не интересује уметност нити ствари које се тичу памети и интелекта. Чак је и посао којим се бави за њега једино извор зараде и ништа друго. Он је створење које живи за било какву врсту задовољства коју по правили налази у једу, пићу и у свом кревету. На почетку га упознајемо као топлог и виталног човека који касније постаје груб и окрутан према својој породици и бије се са њима како вербално, тако и физички. Његов једини креативни посао је крпљење кућних предмета и своје радне одеће.

⁶ D. H. Lorens, *Sinovi i ljubavnici* (Beograd: Izdavačko preduzeće Prosveta, 1963), 418, 419.

⁷ Tim Lambert, komentar na *Life in the 20th Century England*, <http://www.localhistories.org/20thcent.html>, (preuzeto 12. 5. 2010).

⁸ D. H. Lorens, *Sinovi i ljubavnici* (Beograd: Izdavačko preduzeće Prosveta, 1963), 51, 52, 80, 81, 82.

Он је рудар од свог најранијег детињства и задовољан је тиме да буде рудар. Још када се упознавао са Гетрудом Морел, Волтер је рекао да рудари живе као мишеви у рупи и да само ноћу излазе међу свет.⁸ Можда је био још сликовитији када је наставио овај дијалог рекавши да су рудари као кртице и да има рудара који чак и изгледају као кртице.

Тог тренутка и госпођа Морел почиње да схвата шта су рудари, замишљајући на стотине њих који су у непрестаној опасности и по цео дан кулече испод земље, само се ноћу враћајући у свет. Када дође зима, рудари дневно светло виде само викендом. Мрак је када улазе у рудник, а мрак је и када увече излазе из рудника.

Сам Волтер Морел није био од оних који први напуштају посао, једва чекајући да се врате на површину. Али како је његова галерија у руднику била осредња, обично је копао све до тренутка док друг са којим је радио не би престао да ради. Међутим, иако је био добар рудар, у почетку свог брака зарађујући и по пет фунти недељно, Морел је због свог понашања које је подразумевало брбљање по крчмама и оговарање претпостављених у тренуцима опуштања уз обавезно пиво, постепено добијао за рад све гора одељења у руднику, где је из разумљивих разлога посао био нерентабилан, а угаљ био редак и веома тежак за извлачење. А онда, када би се после таквог дана вратио кући изгледало је да га рад у руднику свог исцрпљује. Ни са ким у кући није учтиво разговарао. Ако огњиште није било добро наложено, дигао би читаву галаму. Гуњћао је и због вечере. Ако су деца грајала, он би на њих тако дрекнуо да би се она преплашила, а њиховој би мајци у жилама узаврела крв. Због оваквог његовог понашања сви су га у кући омрзли. Критичари примећују да се очева зловоља гадила и деци у Лоренсовој породици, укључујући и мајку, баш као што су се Морелови гадили пијаног понашања свог оца, на тај начин проузрокујући да се обе породице удаље од својих очева.

У то време не само напоран физички рад, већ и само радно време, додатно отежавају и онако тежак живот рудара. Фридрих Енгелс бележи да је обично радно време рудара једанаест до дванаест часова дневно, а често и више, у Шкотској чак до четрнаест часова. Врло често се ради и двоструко радно време, тако да сви радници раде у сменама од по двадесет четири, а неретко под земљом проводе и по тридесет шест часова.⁹

Исто тако, Дадли¹⁰ описује дан рудара у руднику као дуг и напоран. Рудари су непрестано живели у сенци повреде од експлозије гаса у руднику угља, наглог падања гомила угља, или пада тунела. Међутим, право време за силазак у рудник је, наставља он, тренутак када забрује машине и када је ваздух црн од угљене прашине и када заправо можете да видите шта и како рудари заиста раде. У то време место је као пакао, или у најмању руку као замишљена слика пакла, описује своје „рударско искуство“ Џорџ Орвел¹¹. Већина ствари које човек замишља

⁹ Fridrih Engels, *Položaj radničke klase u Engleskoj* (Beograd: Kultura, 1951), 273.

¹⁰ Charles H. Dudley, *Coal Miners of England*, <http://www.dudleyfamilypages.2om.com/photo2.html> (preuzeto 20. 5. 2010).

¹¹ George Orwell, *Down the mine*, http://www.george-orwell.org/Down_The_Mine/o.html (preuzeto 24. 5. 2010).

Прикази, читања, расветљења

у паклу су ту: врелина, бука, пометња, тама, ваздух који заудару, и изнад свега, неподношљиво скучен простор. Све је ту, осим ватре, јер доле нема ватре осим слабих светлосних снопова рударских и батеријских лапми, који се тешком муком пробијају кроз облаке угљене прашине. Међутим, рудар сагиње главу и креће се огромним корацима кроз места где би свако други могао само да посрће. На раду их можете видети како четвороношке прескачу око јамских стубова као пси. Али грешка је помислити да они у томе уживају. Како каже Џон Мекдавел¹², ваздух који се удише је презасићен угљеном прашином и као по правилу, приликом рада на дробилици ужасно је топло лети, али и страшно хладно зими. То је бесконачна рутина суморног скапавања на послу од девете године живота, па све до смрти – нека врста добровољног доживотног затвора. Само неколико њих успе да побегне. Једном када започну, они започну да преживљавају своју свакодневицу.

Егзистенција је на ниском нивоу уз несвесно игнорисање свих дневних опасности и уз живот који сви они живе не знајући ни за шта боље. У роману, Гертруда Морел и сама признаје да не би могла да издржи борбу са немаштином и досадом која јој је била додијала, да у то време није било њене деце Вилијама и Ане¹³.

Рад у руднику умногоне је зависио и од годишњих доба. Лети се слабо радило у рудокопима. Често су у ведре и сунчане дане могли да се виде радници како у великим групама иду кућама у десет, једанаест или дванаест часова. Није било празних вагона на улазу у рудник. На падини брежуљка жене су тресле застираче о ограду и бројале вагоне које је локомотива вукла уз долину, док су деца, идући из школе кући на ручак, када би приметила преко поља како точкови платформи рудника стоје непокретни, говорила: “Минтон не ради. Тата ће бити код куће.” Тада би све обухватила туга: жене, децу и људе, јер се знало да крајем недеље неће бити пара. Зими, када су у рудокопу додељивана боља места за рад, рудар је могао недељно да заради педесет до педесет пет шилинга. Тада је Морел био срећан.¹⁴ У тешка времена, кад је у кући владала оскудица, Морел се није тако често опијао, што је госпођу Морел наводило да каже: “У ствари, више волим да сам без пара, јер када ми је муж при новцу, немамо ни тренутка мира.” Сликању стварности умногоне помаже и сам Лоренс јер нам чак четири пута у роману даје детаљан извештај о финансијама рудара у руднику угља; први пут када нам описује како се плата дели у породици (17–18 и 69–72. стр) подизање наднице у канцеларији компаније (стр. 87) – надокнада када је Морел повређен и (стр. 198–201) дељење плате између четворице колега. Очигледно, Лоренс се сећа ових детаља из свог сопственог искуства и такве сцене помажу нам да се утврди реалистичка слика живота рудара из Мидленда на крају 19. века.

¹² John McDowell, *The Slow Progress of the Boy Who Starts in a Breaker, and Ends, An Old Man in a Breaker*, <http://www.sip.ie/sip019B/index1.htm> (preuzeto 22. 5. 2010).

¹³ D. H. Lorens, *Sinovi i ljubavnici* (Beograd: Izdavačko preduzeće Prosveta, 1963), 44, 45.

¹⁴ *Ibid.*, 61, 62.

¹⁵ Fridrih Engels, *Položaj radničke klase u Engleskoj* (Beograd: Kultura, 1951), 238.

Оно чега се Лоренс сећа бележи и Енгелс који каже да свуда, где год се човек окрене, налазимо трајну или привремену беду, болести, проузроковане положајем или радом, деморализацију; свуда уништавање, полагаано али сигурно поткопавање људске природе – како у телесном, тако и у душевном погледу.¹⁵ Он примећује и свакојаке друге преваре. Док се угаљ продаје по тежини, раднику се најамнина зарачунава већином по запремини, и ако му сандук у који сакупља угаљ није сасвим пун, онда не добија ништа, док за вишак у сандуку не добија ни једну пару.

Напоменимо и то да несреће у то време нису биле ретке. Сломљене кости су биле уобичајена појава, са руком и прстима који су били најчешће изложени повредама. На сваком кораку вребала је по нека опасност. Рудар је могао да буде здробљен на смрт у сваком тренутку од крова који би се урушио, од читавих тунела који су нестајали под теретом земље, могао је да изгори од експлозије узроковане изненадном појавом гаса или да буде разнет у комаде због превремене експлозије динамита. Из романа сазнајемо да је Морел био доста немаран човек и да се није обазирао на опасности. Због тога су му се дешавале безбројне несреће. Сваки пут кад би госпођа Морел чула тандркање празних рударских кола пред својим вратима, истрчавала би на праг, очекујући готово увек да у њима види свог мужа, тамног лица, свог прљавог и згуреног, како пати услед неке повреде. На такав проблем повреда указује и Дадли¹⁶ када у свом опису „тих“ дана пише да су вести о несрећама најављиване неочекиваном једном парне пиштаљке која је обележавала ритам дана, упозоравајући становнике на могућу катастрофу. Реке људи су навирале из својих домова да би видели кога ће посетити злокобна рударска кола којима би се у тим приликама преносила тела; неки становници су се касније сећали да, уколико породица покојника није код куће, компанија би једноставно оставила тело покојника у предворју стана како би оно тамо сачекало њихов повратак. У многим случајевима, тела једноставно никада нису ни враћана породици. Такве катастрофе нису биле једине опасности које су вребале рударе.

Преживљавајући неочековану игру судбине, рудари су се суочавали са дуготрајном судбином професионалних обољења. Најпознатије од свих било је обољење звано „црна плаућа“, коме су рудари били нарочито подложни. Ова болест била је позната и под именом „рударска астма“, а узрокована је годинама удисаним честицама у хладном и влажном подземном окружењу. Када некако и успеју да преживе све замке тешког рударског живота, рудари, баш као и Волтер Морел, постају све хромји од својих несрећних случајева, да би при крају радног века били премештани да раде у делове рудника где су се налазиле оскудне резерве уља. Резултат свега тога огледа се у веома раном старењу рудара у свим дистриктима. Већ после навршене четрдесете године живота, већина њих постаје неспособна за рад. Веома ретко се до-

¹⁶ Vidi fusnotu broj 10 iznad.

Прикази, читања, расветљења

гађа да неки рудар може да ради свој посао после навршених четрдесет пет година. Општи утисак био је да радник измучен свакодневним радом и борбом за егзистенцију, постаје старац већ са четрдесет година.

Најзад, споменимо и нешто што по природи ствари даје још једну димензију наслову овог поглавља. Наиме, пацови уистину и јесу били најбољи пријатељи рудара. Пацов је могао да проузрокује рудареву смрт уколико није пажљив, али је такође играо важну улогу у преживљавању рудара. Рудници су били пуни пацова, али рудари никада нису покушавали да их се ослободе. Ови пацови били су другачији од оних који се виђају по кућама. Како их је један локални рудар лепо описао – „имали су велику задњицу и малу главу“, што нам довољно илуструје њихову праву слику и вечно прилагођавање условима живота. Уколико би рудник био пред урушавањем или је претила поплава, на стотине пацова би истрчавало напоље. То је могло да буде на дан или два пре него што заиста и дође до урушавања или поплаве, али су пацови имали добар предосећај. Осећали су кретање у зидовима или осећали воду која надлази. Често би се дешавало да, док рудар удара у зидове рудника, наиђе на подземно језеро одмах иза тог зида из кога вода само тражи слабу тачку да продре и поплави рудник. На тај начин су мали пацови помагали да се избегну многе велике трагедије. Када би рудари видели да пацови иду први, они би врло брзо кретали за њима.

Тако су се пацов и рудар веома лепо слагали и дружили. Помагали су један другом, рудар је индиректно хранио пацова, а пацов помагао да рудар безбедно ради.¹⁷

За разлику од рудника, рад у фабрици био је по много чему другачији. Прво на шта кроз поглед Пола Морела наилазимо је сала са прозорима кроз које допире дневна светлост на обе стране фабричке хале. На крају хале седело је шест девојака нагнутих над столовима и шило при светлости која је допирала кроз прозоре што је у погледу светла за рударске услове била само лепа жеља. Док раде, девојке певају. Из романа сазнајемо да су се у фабрици ортопедских помагала сви осећали као да су код своје рођене куће. Пол Морел је нарочито волео час када долази пошта и када посао постаје живљи, а онда сви удружују своје снаге и раде заједнички. Рад и човек допуњавали су се и представљали једну целину. Једини који би ремети овај склад понекад би био Томас Џордан, власник фабрике, лик тврдоглавог капиталисте. Али, иако мали фабрикант, био је довољно васпитан да оставља на миру своје људе и да не обраћа пажњу на ситнице. Он је, ипак, био свестан тога да не личи на газду и власника радње, и зато је имао обичај да одмах у почетку себи наметне улогу власника, како би тако сваког поставио на своје место што се и дан-данас може срести у већини фрими са приватним власништвом. Подела је и у оно време доносила одговарајућа радна места, већ према процени. Простије де-

¹⁷ A Schools Integration Project by Firoda National School Castlecomer Co. Kilkenny Ireland “Coalmining in Castlecomer”, Firoda National School, www.sip.ie/sip019B/index1.htm (preuzeto 23. 4. 2010).

војке радиле су на горњем спрату грубе послове у вези са израдом утега и довршавањем вештачких ногу. После подне није имало много тога да се ради изузев крајем недеље, кад је требало закључити рачуне. У пет поподне сви би силазили у подземну просторију, где је био сто на ногарама. Ту су пили чај и јели хлеб намазан маслом, на голим прљавим даскама. На горњем спрату, међутим, били су увек веселији и ведрији. Доле је на њих нелагодно утицао подрум и ногаре од стола. Ово је још један тренутак контраста где се поново увиђа разлика у раду при светлу и у мраку дубине земљине утробе. Радни дан је и у фабрици био веома дуг и трајао је по дванаест часова. Међутим, услови су били далеко хуманији. Осим пауза за ручак, радници испијају и поподневни чај након кога се пале гасне лампе и почиње да ради много живље. Пол упркос свему остаје да ради код Џордана, иако су мрачне просторије, недостатак ваздуха и дуги часови рада шкодили његовом здрављу.

РАЗБИЈАЧИ

Деца на раду у рудницима и фабрикама с краја деветнаестог века била су готово нормална појава. Лоренсов отац, по коме је рађен лик Волтера Морела, почео је да ради у руднику када је имао десет година. То исто у роману изјављује и сам Волтер Морел, али притом бранећи ту појаву изјавом да се човек на то брзо навикне. Иако се нигде у роману детаљније не наводи, из многобројних других извора сазнајемо да се типична радна недеља једног детета састојала од шест дванаесточасовних радних дана, са само два плаћена одмора годишње. За дете тих година то је више него напорно, а у својим белешкама слично примећује и сам Енгелс када пише да у рудницима гвожђа и угља, који се експлоатишу отприлике на исти начин, раде деца са четири, пет, или седам година; већина је, међутим, старија од осам година. Њихов посао је да ископају руду преносе са места копања на коњску трасу или до главне усисне шахте и да при пролазу радника и материјала отварају и затварају врата која одвајају разна одељења рудника. За надзор над овим вратима „употребљавају се“ већином најмања деца, која на тај начин морају да седе осамљена дванаест сати дневно у мраку, у тесном, већином влажном ходнику, немајући чак ни толико посла колико би било потребно да се заштите од заглупљујуће досаде нерада. Уосталом, и он потврђује да се деца и млади људи запослени на вучи угља жале на велики умор. Слично томе и Дадли наводи да су жене и деца били запошљавани у руднику током деветнаестог века. Од касног 19. века, млађа деца више нису одлазила у руднике, али су били запослени као „дечаци разбијачи“.

Њихов посао био је да извлаче шкриљце и стене које су биле измешане са угљем. Мале деочије руке сматране су ефектнијима за овакав посао од руку одраслих особа. Био је то напо-

Прикази, читања, расветљења

ран посао и руке су веома лако могле да се повреде од стена и угља који су пролазили покретном траком. Дечаци би се сагињали изнад канала где је пролазио угаљ и својим малим оједеним прстима вадили би нечистоће. У ломилицама се није користила вода за прање угља, па је стога ваздух био пун угљене прашине, а зими би мали прсти промрзли и испуцали. Све време док је машина била у покрету, звук окретања точкова дробилице, сита и угља који пролази био је загушујући. Ово је за децу која су се тамо налазила било страшно окружење. А на све то нашао би се још и супервизор са прутом који би ударао дечаке за које би проценио да не раде довољно добро. Ти дечаци су обично били необразовани јер због дугих сати проведених у руднику није било времена за школу и учење. На тај начин ланац се ретко икада прекидао. Као по правилу, дете би следило свог оца тако да се на пословима у руднику смењивала генерација за генерацијом и на тај начин већина породица задржавала у сиромаштву. Ипак, многи аналитичари тог времена наглашавају да су дечаци, упркос свему, очајнички желели да напуне четрнаест година како би могли да почну да раде у руднику без обзира на све опасности које су их тамо чекале.

Чињеницу да су најстрашнији услови рада за децу били у рудницима угља не оповргава ни Дади када каже да су жене, а посебно деца, били најпожељнији радници у то време, пре свега јер су их плаћали мање од осталих радника, а и због тога јер се нису много жалили. Могли су да раде и у најнепреступачнијим деловима рудника, у малим процепима у стенама и мањим просторима. Рад „разбијача“ био је нарочито срцепарајући. О здрављу и безбедности свих запослених нико није бринуо. Осим послова одвајања чистог угља од стења и камења, нека деца гурала су теретне вагоне кроз рудничке тунеле. Њих су називали „постављачи“, док су други радили опасне послове закачињања теретних вагона на утоварним станицама у руднику.

У то време постојали су и „замчари“ који су отварали и затварали дрвена врата како би ваздух улазио у тунеле. „Замчар“ би седео у мраку, често само уз светлост мале свеће и ни са ким не би разговарао по читав дан.

Нека деца почињала су да раде у два изјутра и остајала под земљом по осамнаест сати. Деца која раде на површини, сортирала су угаљ, и бар видела дневну светлост и удисала свеж ваздух. Најмлађи дечаци нису радили само у рудницима угља. Неки од њих радили су и у рудницима шкриљаца. Деца рудари почињала су да раде веома рано. Често би далеко пре свитања одлазили у рудник.¹⁸

На веома сликовит начин Џон Мекдауел преноси своје искуство када је, да би добио посао у дробилици угља, свом претпостављеном најпре рекао да има дванаест, а затим и тринаест година иако је изгледао као десетогодишњак, а у ствари био тек дечак од девет година.

¹⁸ BBC, „Children in Coal Mines“, BBC, http://bbc.co.uk/schools/primaryhistory/victorian_britain/children_in_coal_mines/ (preuzeto 12. 5. 2010).

Он је један од многих од око шеснаест хиљада деце у рудницима који само зато што су породице многочлане, а примања сходно томе мала, почињу да раде на дробилици пре него што и заврше основно школовање. Тако дечак који има „пуних дванаест година“ почиње да ради на дробилици. Добија 50 до 70 центи за десеточасовни рад. Устаје у 5.30 ујутру, облачи радно одело увек натопљено прашином, доручкује, и већ у седам се тамним и прашњавим степеницама пење до наткривене просторије где ради. Седи на тврдој клупи направљеној преко канала кроз који пролази непрекидна река изломљеног угља. Из угља он мора да вади делове шкриљавца и стена, а ваздух који удише презасићен је угљеном прашином и као по неписаном правилу током рада на дробилици ужасно је топло лети, а страховито хладно зими.¹⁹

Овакви и слични описи, заједно са описима многих хуманитараца натерали су британски парламент да спроведе озбиљне законске реформе како би се поправили услови рада. Серијом измењених прописа за рад у фабрикама и рудницима одређен је надзор и регулисан рад у њима. У првом акту, донетом 1831. године, парламент је забранио деци да раде више од дванаест сати дневно. Године 1833. појављује се пропис којим се у фабрикама текстила деци испод девет година старости забрањује рад, а онима старости од девет до тринаест година да не смеју да раде више од девет сати дневно. Тек девет година касније, 1842, Акт о рудницима укида рад жена у рудницима, а дечацима испод десет година старости забрањује се рад под земљом. Наредни акти из 1844. и 1847. године успостављају десеточасовни радни дан за жене и шестоипочасовни за децу испод тринаест година старости. Већ 1860. старосна граница за дечаке рударе подигнута је на дванаест, а тек 1900. на тринаест година.

У роману такође наилазимо на податак да су, због сиромаштва, деца била усхићена када би могла ма шта да ураде како би материјално помогла породицу. Иако тај рад не може да се упореди са радом деце рудара, Ана, Пол и Артур одлазили би лети од куће рано изјутра и претраживали мокру траву не би ли нашли печурке. Кад би набрали пола фунте, били су пресрећни. То је била радост, јер су нешто пронашли што се непосредно добијало из руку природе, а уједно су били радосни што су на тај начин допринели и породичном буџету²⁰. У роману Гертруда Морел свом најстаријем сину, Вилијаму, проналази посао у канцеларији већ са тринаест година и сав новац који је тако зарађивао он даје својој мајци. Нешто касније, она поручује Полу да би, с обзиром на то да је напунио четрнаест година, могао да потражи неко запослење. Иако мајчине речи сматра горким понижењем и правим мучењем, Пол се не супротставља њеној вољи из већ напред изнетих разлога, већ сâм себи наређује да мора да нађе посао. Ипак, за дечака његових година то је исувише тежак осећај, а он себе назива заробљеником тадашњег индустријског доба.

¹⁹ John McDowell, *The Slow Progress Of The Boy Who Starts in a Breaker*, Firoda National School, <http://www.sip.ie/sip019B/index1.htm>, (preuzeto 22. 5. 2010).

²⁰ Vidi fusnotu broj 13 iznad, 136.

ПИВО, РАКИЈА И ВИНО

Свако је себи налазио оправдање због чега конзумира алкохол. Док једни у чаши виде начин да на тренутак побегну од стварности, другима је то прилика да отворе душу и срце и искрено изговоре оно што се иначе трезни никада не би усудили. Већини радника тога доба пиће је у почетку само навика да се уз друштво оконча још један радни дан или, једноставно, прослави добијање недељне надокнаде за тежак рад. Посматрано из једног другог угла, пиће је представљало битан сегмент живота радничке класе који је, уз све раније споменуте чиниоце, итекако нарушавао здравље великог броја радника у Енглеској крајем деветнаестог и почетком двадесетог века. Док Енгелс²¹ примећује да су се сви могући мамци и сва могућа искушења удружила да раднике наведу на пијанство и да им је ракија готово једини извор радости, дотле код Лоренса откривамо да сâм Волтер Морел такође много пије, не више од других рудара, али да је његово пиће увек пиво, које је пио углавном крајем недеље. Чим би се, тако расположен, појавио на вратима, породични живот се повлачио, нестајао је и постајао нем, а наоко ситне породичне „чарке“ прерастале би у озбиљне сукобе.

Радник се, наставља Енгелс, враћа кући уморан и исцрпљен од рада; долази у стан који је без икакве удобности, влажан, непријатан, прљав; њему је неопходно потребно нешто што би га разведрило, н е ш т о, ради чега се исплати радити и што би му очекивање сутрашњег горког дана учинило сношљивијим; његово клонуло, непријатно и хипохондрично расположење које делом потиче и од његовог слабог здравља, нарочито од слабог варења, појачаће се до несносности услед осталих његових животних прилика, услед несигурности егзистенције, услед зависности од свих могућих случајева и услед своје немоћи, да колико-толико осигура свој положај; његово тело, ослабљено лошим ваздухом и слабом храном, неодољиво захтева неки спољни стимулус; своју потребу за друштвом он може да задовољи само у крчми, и сем крчме нема никаквог другог места где би се могао наћи са својим пријатељима. Предугачка је листа разлога да радник поред свега тога не подлегне искушењу пијанства и да не види начин, али и да не буде у стању да се одупре дражи пића. Напротив, под оваквим околностима је једина морална и физичка нужност да велики број радника м о р а да постане жртва пијанства.

Живот у Ботомсу је у великој мери у сталном очају и безнадежности, па је сходно претходном опису и то разлог што се након дана у руднику мушкарци опијају и поскакују, док им се жене труде да обављају кућне послове као што су кување и чишћење.

У роману, као и у стварном животу, очево пијанство имало је дубок и озбиљан утицај на породицу. Док Гертруда разуме потребу свог мужа да се опусти након дана проведеног у руд-

²¹ Vidi fusnotu broj 15 iznad, 123, 124.

нику, он се, нажалост, не сналази баш најбоље са пићем. Када пије, Волтер кући долази веома раздражен. Обично је то стање када почиње физички сукоб између Морелових. Ове ситуације се небројено много пута могу видети у разним сценама у роману. Описујући „те“ дане, Лоренс наглашава колико породица пати због свега. Док се Волтерова чинија греје у пећи да буде спремна за његов ручак, њега нема, јер је у том периоду, месецима, свако вече приликом повратка са посла, свраћао у крчму и пио. Деца би у страху завршавала своју кришку намазану маслом или машћу, али су, ако се Морел још не би вратио, оклевала да изађу да се играју. Гертруда у многим ситуацијама није могла да поднесе помисао како Морел, сав прљав из рудника, после дугог радног дана, седи у крчми и опија се на празан стомак, уместо да дође кући да се умије и вечера.²² Пол Морел никада није био у стању да заборави онај понедељак увече када, враћајући се кући из „Друштва наде“, затиче своју мајку са отеченим и модрим оком, а оца како стоји пред огњиштем раскречених ногу и погнуте главе. Типичан представник радничке класе, Волтер Морел бива толико опседнут пићем да у једном тренутку занемарује и основне потребе своје породице налазећи одушка у пићу и опијању. Као и већина његових другова, свраћа код „Елена“ где сваки од њих најпре испија по криглу пива и тада крене прича. Сваког петка, суботе и недеље Морел је седео у „Рударском свратишту“ све до затварања крчме и нарочито зими, када је било више посла у руднику, а и плате биле сразмерно веће, ретко када би од свог новца одвајао нешто за децу. Тек по који пени или која фунта јабука. Сав новац трошио је на пиће.

И у рударском Бору, неколико десетина година касније, људи кафане, осим за напред наведене намене, користе и као оријентире. Жене су ту налазиле мужеве. Ту се, за разлику од Енглеске, точило најбоље вино. Док се у кафани „Аеродром“ само точило вино пристигло из оближњег Рајца, у кафани „Криви оцак“ служила се и храна, а та кафана је претежно служила за исхрану официра. Гости су у свим кафанама били шаролики, највише из редова рудара који су онда имали и највише пара, јер су имали велике плате за разлику од својих енглеских колега. И ту се највише пила дупла „шљивка“, али су официри радије пили ликере, који су онда били у моди, а било је и ретких пивопија. Пиво се точило из великих дрвених буради. Аналитичари тог времена примећују да је онда било много заиста много кафана. Пре рата их је у Бору, кажу, било више од 70, па је било много муке пронаћи ново име за локал. Због тога су после рата кафане биле обележаване бројевима.²³

Још један занимљив податак износи Енгелс када у својој студији пијанство радника у Енглеској сматра сасвим појмљивом ствари.²⁴ На основу прилично прецизних података шерифа Алисона у Глазгову, сваке суботе увече пијано је тридесет хиљада радника. У овом граду 1830.

²² Vidi fusnotu broj 13 iznad, 126.

²³ Vidi fusnotu broj 4 iznad, 51, 52.

²⁴ Vidi fusnotu broj 15 iznad, 149, 150, 291.

Прикази, читања, расветљења

године долазила је једна крчма на дванаест кућа, а 1840. на десет кућа. У Шкотској је 1823. године наплаћено трошарине за ракију за 2.300.000 галона, 1837. године за 6.620.000 галона, док се у Енглеској 1823. године тај намет наплаћује за 1.976.000 галона, а 1837. године за 7.875.000 галона. Законом о пиву из 1830. године, којим је олакшано подизање пивница, такозваних *Jerry Shops*, чији су власници имали допуштење да продају пиво које ће се пити у самој крчми (*to be drunk on the premises*) – олакшало се и ширење пијанства, јер је сада готово пред свачијим вратима била крчма. Готово у свакој улици налази се више ових крчми, а где су на селу две или три куће заједно, ту је сасвим сигурно и једна *Jerry Shop*. Сем тога, постоје још и многе *Hush Shops*, тј. тајне крчме које раде без дозволе, а тако исто и многе мале гостионице које се налазе у забаченим квартовима великих градова у које полиција ретко навраћа, а оне, осим што продају, и производе велике количине тог пића. Гаскел (у поменутом спису) рачуна број ових ракијница само у Манчестеру на више од стотину, а њихову годишњу производњу на најмање 156.000 галона овог пића.

Нарочито се суботом увече, баш као и у роману, када се исплаћује зарада и када се посао завршава нешто раније него обично и када сва радничка класа нагрне из својих бедних квартова у главне улице, може видети пијанство у свој својој бруталности. Он је, каже Енгелс, ретко кад једне такве вечери изашао из Манчестера, а да није срео многе људе који су посртали или лежали у јарку. Недељом увече понављају се исте сцене, само са мање ларме.

Колико год пијанство главе породице Морел чинило породицу несрећном, љубав Гетруде Морел није могла да се одупре Волтеровој особини да много пије и готово да се осећала ухаћена у замку. Сам Лоренс ово речито описује када каже да га је она „презирала, а била узана за њега“.

Када је храна у питању, она обична која се налазила на трпезама радничких породица, била је различита и у великој мери зависила је од зараде коју су радници остваривали. Боље плаћени радници, нарочито боље плаћени фабрички радници, код којих је сваки члан породице у стању да нешто заради, имају, док траје та добра зарада, добру храну, сваког дана месо, а увече сланину и сир. Радници који имају мању зараду, једу месо само недељом или 2–3 пута недељно, а више се хране кромпиром и хлебом. Што се постепено спуштамо ниже, наћи ћемо да је храна животињског порекла редуцирана на мало сланине, помешане са кромпиром, баш као што и Лоренс налази у кући Кларе Радфорд, када нам описује вечеру која се састојала од једног малог тањира прженог кромпира и комада сланине. Ако се, трагајући даље, спустимо још ниже на лествици радничких примања, Енгелс пише да нећемо наћи ни то, већ само храну која се састоји од сира, хлеба, каше припремљене од мало кукурузног брашна и кромпира; на нај-

нижем степену, код Ираца, једина храна је кромпир. Уз њу се пије уопште слаб чај, можда са мало шећера, млека или ракије; чај се у Енглеској, па и у самој Ирској, сматра исто тако нужним и неопходним пићем као код нас кафа, а где се ни чај не пије, ту влада најцрња беда. Како су често радили и по три миље далеко од површине земље по већ споменутих осам до дванаест сати, за ручак у руднику би око стотину рудара напустио мале стазе на којима су радили и излазили на велику стазу где би сви седели у реду и користили даску или нешто слично за седење како би након ручка остали суви. Неки рудари су своју вечеру или ручак носили у рудник – можда хлеб и сир, или хлеб са мало сланине. За пиће, већина рудара носила је лимену конзерву хладног чаја са собом.²⁵

Код Лоренса, у кући Морелових, Гертуда је увек морала да спрема два ручка, јер је сматрала да деца треба да имају свој главни обед у подне, док је Волтер свој оброк узимао у пет подне. У зимске вечери деца би завршавала своју кришку намазану маслом или машћу док се у великој црној шерпи на ватри полако крчкало јело, а у исто време у пећи греје чинија како би била спремна за Морелов ручак. Петак је био дан када се у кући месио и пекао хлеб и када је у кући могао да се нађе понеки колачић.

Бадње вече, међутим, мења ствари из корена те и сам поглед на оставу одаје сву свечаност тренутка: велики колач од пиринча, пите са пекмезом и лимуном, као и два огромна тањира пите са месом. Уз све то и шпанске торте и колачи са сиром, сасвим довољно да породицу обузме осећање пливања у изобиљу.

Са друге стране Атлантика, примећујемо веома малу разлику између онога што једу рудари у Европи и Америци. У причи Мајка Нолана²⁶, жене су ноћу мушкарцима припремале ручак да би га тако припремљеног ујутру односили у руднике. Ручак се обично састојао од хладног чаја и неке врсте сендвича. Сендвичи су обично били два парчета хлеба са нечим као што је џем, репа или пржена јаја у средини. Волтер Морел у рудник носи ужину. Уколико се из било ког разлога раније врати са посла или не успе да је поједе у току рада, свом ручку додаје и две кришке хлеба намазане маслом, помало суве и упржане прашином, исте оне које су са њим биле у руднику; уколико их из било ког разлога не би појео, вратиле би се натраг.²⁷ Док се деца чуде, Морел објашњава да уколико му у руднику случајно испадне парче хлеба у прашину, он га подигне и поједе. Ручак је морао да буде добро завијен тако да пацови у руднику не би могли да допру до њега. Исто као и код Лоренса, жене морају да имају спремну вечеру када год се рудари врате кући.

Као што смо и видели, сво задовољење основних животних потреба блиско је везано са количином новца који се поседовао. Мање новца значило је већу беду и оскудицу. На крају,

²⁵ BBC, „Children in Coal Mines“, BBC, http://bbc.co.uk/schools/primaryhistory/victorian_britain/children_in_coal_mines/ (preuzeto 12. 5. 2010).

²⁶ Mike Nolan, *An Old Miner*, Firoda National School, <http://www.sip.ie/sip019B/index1.htm> (preuzeto 5. 5. 2010).

²⁷ Vidi fusnotu broj 13 iznad, 151.

Прикази, читања, расветљења

Карл Маркс²⁸, бележи и закључује да су енглеске ракијашнице сликовит приказ приватног властништва. Њихов луксуз показује прави однос индустријског луксуза и богатства према човеку. Стога су оне с правом једине народне недељне забаве које, бар енглеска, полиција тог времена прилично благо третира.

²⁸ Karl Marks i Fridrih Engels, *Rani radovi* (Zagreb: Naprijed, 1961), 258.

ПЕТАК И ОСТАЛИ ДАНИ

Од свих дана у недељи петак заузима посебно место у роману јер је један од дана када се у животу рудара дешавало много тога од чега им је зависио начин живота, али и дан када својим свакодневном радом у руднику замењује радост уживања у тренуцима бежања од реалности. Наиме, сви рудари из пет рудокопа који су окруживали Бествуд добијали су своје наднице петком. Све наднице појединачних рударских галерија предаване су главном рудару који је био нека врста предузимача. Он је делио наднице, било у крчми или у својој кући. Како су се петком предавања у школи завршавала рано по подне, деца су могла да оду по новац. Сва деца Морелових: Вилијам, Ана па и Пол; све док се и сами нису запослили, редом су одлазили петком по подне да приме принадлежности свога оца... По свим путевима виђале су се жене, девојке, деца и људи како се у гомилама спуштају према канцеларијама рудника.²⁹

²⁹ Vidi fusnotu broj 13 iznad, 324, 328, 346.

Петком увече Морел је понекад обрачунавао и исплаћивао наднице за своје рударско одељење, било код „Нове крчме“ или код „Бретија“, или пак код своје куће, према томе како су желели његови другови. На овом месту, као и много пута у роману, наилазимо на нека подударња између онога што је приватни живот Дејвида Лоренса и дешавања у роману. Наиме, хроничари живота Лоренсове породице бележе да Артур Лоренс, његов отац, иако често описиван као неписмен, по положају који је заузимао у рудницима, али и захваљујући чињеници да је тамо био задужен за групу људи, чини се далеко од тога да је био неинтелигентан³⁰. Његов посао у руднику захтевао је рад у одређеној галерији рудника, али и надзор групе рудара, док су они ручно вадили угља. Та количина угља би се мерила, а Артур би био исплаћиван на крају недеље, за тачан износ количине угља који је његова група ископала. Тада, дакле, поново крајем недеље, баш као и сâм Морел, он би био тај који је поштено делио новац осталим радницима.

³⁰ <http://www.eastwoodonline.co.uk/eastwood-history.asp> (preuzeto 27. 4. 2010).

Морел је, открива се даље, увек био добро расположен петком увече, осим ако би из неких разлога недељна зарада била мала. Одмах после ручка журио је да се опере. Женама је било згодније да тога дана, кад се рудари обрачунавају и примају своју зараду, не буду код куће. Није требало да забадају носеве у чисто мушке послове, као што је примање зараде, нити су смеле да знају тачан износ недељне плате. И тако, док се отац брчкао у споредном кухињском одељењу,

Ана је одлазила код своје сусетке да тамо проведе сат-два, а госпођа Морел је за то време, као што рекосмо, пекала хлеб, јер је петак био једини дан када се у кући Морелових месило и тада се у кући осећала свечанија атмосфера. Осим што се месио и пекао хлеб, био је то и дан за куповину и одлазак до пијаце. Неки рудари волели су и да петком увече купе намирнице и месо за недељне потребе. Тако сваког петка увече госпођа Морел посматра младог и одлучног рудара Баркера који се враћа из куповине недељних потрештина за кућу. Истим даном, Гертруда Морел имала је и обичај да Полу за вечеру донесе неку посласицу, и тако обележи дан када рудари примају своју зараду.

Сваког петка увече Волгер Морел седи у „Рударском свратишту“ све до затварања крчме. Понекад то чини и суботом и недељом. Међутим, због природе посла рудара, понедељком и уторком морао је кући да крене већ око десет часова што је нерадо чинио. Тим данима он краљевски троши и тако нестају његове златне фунте или, бар, приближно толико. Упркос свему, пиће никада није било разлог за његово изостајање са посла.

За разлику од Лоренса, Енгелс пише да се зарада рудара исплаћује суботом. Посао се, до даје он, завршава нешто раније него обично и тада сва радничка класа нагрне из својих бедних домова у крчме којих, како смо већ нагласили, има на готово сваком кораку. Недеља по њему доноси исте сцене, али уз мало мање галаме.³¹

Од осталих дана, субота је резервисана за лекарске прегледе и контроле јер само суботом ујутру до лекара може да се дође за незнатну суму новца. То опет, подразумева и чекаоницу пуну сиромашних жена које стрпљиво седе на клупи.

Недеља пак, била је једини дан када су се сви скупљали око трпезе, али пре свега дан за одлазак у цркву. Већина то чини због вере, а неко попут Мирјам, која у вечерњим часовима одлази у капелу, између осталог и зато што је то једини излазак међу људе.

О ЦРКВИ И РЕЛИГИЈИ

У варошици Бествуд свештеник је представљао највишу друштвену личност; за њим директор банке, лекар, трговци и, после њих, гомила рудара. Волгер Морел је био један од оних који никада није ишао у цркву. Једина ствар која га је повезивала са црквом биле су црквене песме, које је неким чудом звиждао када би расположен силазио са горњег спрата своје куће. Његова природа била је чисто чулна, а његова жена је на сваки начин настојала да га учини моралним и побожним човеком. Међутим, како се то није слагало са његовим урођеним поступцима, био је то јалов посао. Није ни имао неког нарочитог поштовања ни према свештеницима, али и када разговара са господином Хитном, локалним конгрегацијским свештени-

³¹ Vidi fusnotu broj 15 iznad, 150.

Прикази, читања, расветљења

ком, разговор је усиљен и Волтеру служи само да се изјада и да према себи пробуди сажаљење. Више је волео да време проводи у крчми док је госпођа Морел редовна у цркви, у челу своје клупе. Осећај побожности код ње је толико јак да се у капели осећа као код своје куће, а будући да је имала високи смисао за морал који је наследила од многих генерација пуританаца, у њој се рађа верски нагон и фанатична потреба да се бори против порока свога мужа. Због сваког његовог греха она га је „шибала“ прекорима покушавајући да га на тај начин искупи за све лажи, опијања, малтретирања и кукавичлук. У роману, такође, наилазимо на податак да су се у то време и клупе у цркви унајмљивале и да је свака породица имала своју клупу у цркви.

У вези с тим и Енгелс³² потврђује све претходно изнете наводе из романа препричавајући писања свих буржоаских списатеља који се слажу у томе да радници немају никакве религије и да не иду у цркву. У радничкој маси готово свуда влада потпуна равнодушност према религији, а највише што би у том погледу могло да постоји јесте једва нешто деизма који је исувише неразвијен да би могао бити нешто више него што је то само у свакодневном уобичајеном говору, или да би могао изазвати нешто више него нејасну бојазан од израза као што су: неверник и атеист. Свештеници свих секти стоје врло лоше код радника, што нам је и Волтер Морел показао. Мада су свој утицај на њих тек у последње време изгубили, сада је, додаје Енгелс, често пута довољан само узвик: „He is a parson!“ – „Ето попа!“, па да он буде најурен са трибине неког јавног скупа.

Радници у то време, наставља се даље, у цркву не иду никада или ретко; сви свештеници се жале на њихову ирелигиозност каквој нема равне. У ствари, непознавање религиозних и световних ствари је међу радничком класом огромно. Религиозни појмови су им познати само по псовкама и већ сâм изузетно напоран и временски неадекватан рад разара њихову моралност. Осим у изузетним случајевима, као што је онај описан у роману, када Пол Морел заједно са мајком редовно одлази у цркву, духовно образовање већине деце је сасвим занемарено, јер, како је то још раније речено, почињу да раде још док су нејака.

Нека одбојност или можда страх иду толико далеко да се рудари устручавају да чак и за време Ускрса уђу у цркву са корпама у којима су носили јело, бојећи се да због тога не буду враћени из цркве.

КАМАРАТИ

Заједнички осећај припадности једној класи, сав зној накупљен током напорног физичког рада у руднику као и несебично давање и помоћ у невољама које су им се догађале, рударе су везивали баш као и судбина рада под земљом. Другарство и солидарност из тих разлога

³² Vidi fusnotu broj 15 iznad, 148.

³³ Tom Brenan *An Old Miner's Story*, Firoda National School, <http://www.sip.ie/sipo19B/index1.htm> (preuzeto 5. 6. 2010).

се готово никада нису доводили у питање. По Тому Бренану³³, рудари су нека врста породице и ако бисте ви били у невољи, свако од њих би сместа дошао да вам помогне. Опасност посла била је такође избалансирана чињеницом да сте морали да будете изузетно искусан рудар у одређеном делу рударског окна. “Ту вам је умешност и знање потребније него у било ком другом послу на свету. Уколико не знате како да себе обезбедите, не бисте опстали ни један сат”.

Млади рудари стицали су знања од старијих рудара који су обично били чланови исте породице. Како су се чланови породица генерацијски смењивали, дешавало се да млађи брат своју прву годину на раду проведе са својим оцем или старијим братом. Искусни рудар би ударао стену над главом и знао где су напрсине и слабости док би се новопечени рудар учио о свим замкама рада у дубини земље и са тим у вези прискакао у помоћ када год и где год је била потребна подршка.

Иако по природи груб и суров, леп, осетљив и веома практичан, Волтер Морел извучи пуно личне животног радости из дружења и суживота са својим пријатељима рударима. Не деле се само свакодневна излагања разним опасностима на раду, ноћи проведене у пијанству и бегу из сурове стварности, већ и тренуци када је било каква врста помоћи више него добродошла. Док је Волтер Морел болестан, његова супруга Гертруда из рударског потпорног фонда добија седамнаест шилинга недељно, а сваког петка Баркер (Морелов колега) и још један друг остављају један део добити из галерије у руднику за Морелову породицу. Најближе комшије су ту да му донесу чорбу, јаја и друге ситнице које се дају болесницима. Како се рад плаћао само на основу учинка, неодржавање на посао значило је неминовно нагомилавање дугова који се касније веома тешко враћају и који би, да није било међусобне солидарности, бесповратно уназадили породицу.

Једна друга слика, током Мореловог лечења у болници, такође, ислуструје значај међусобног разумевања и сву величину међусобне солидарности упркос свим недаћама које им је живот сервирао. Када се по други пут нашао у болници, породица ни тог пута није била у оскудици. Морелови су сваке недеље од управе рудника добијали четрнаест шилинга; од болесничког фонда десет шилинга; а од фонда за случај онеспособљења пет шилинга. Осим тога, Морелови другови одвајали су сваке недеље понешто од својих надница за госпођу Морел, и то пет или седам шилинга, како кад.

Чак и сама сцена поделе зараде одише другарским односом према тешком муком зарађеном новцу. Наиме, када би се петком додељивала надница, све се узимало у обзир приликом међусобне поделе, чак и чињеница да је извесни колега Весон становао у кући предузећа, и да му је из тог разлога кирија била смањена. „Морел и Баркер узеше сваки по четири шилинга и шест

Прикази, читања, расветљења

пенса... Морел је свакоме делио по једну златну фунту све док није било више ниједне фунте, затим по пола круне све док их више није било, и сваком најзад по један шилинг све док и њих више није било. Ако би што новца на крају преостало, а није се могло поделити, Морел је узимао за пиће и частио другове.“³⁴

По питању узајамне помоћи, велика солидарност владала је и међу женама рудара. Док су једне другима на кратко бринуле о деци или помагале уколико би се неки рудар повредио, постојао је и договор да, када једној нешто затреба, комшиница лупне жарачем о дно огњишта, што је гласно одјекивало у суседној кући, јер су огњишта била окренута једно према другом. На тај начин су се, увек када би то потреба налагала, налазиле на услузи једна другој.

Најзад, како радња Лоренсовог романа почиње 1885, а завршава се 1911. године, огромне осцилације у потражњи угља допринеле су нестабилности у производњи и уопште није било необично да се рудари једне године награде повишицом, а већ наредне казне умањењем ионако малих зарада. Тако тек при крају романа наилазимо на податак да су рудари због услова рада, и пре свега, малих надница ступили у штрајк и да су се на посао вратили тек петнаест дана пре Божића. Били су то почеци организовања радничких синдиката и борбе за бољи живот и хуманије услове рада. Време ће показати да је растом индустријализације растао и јаз између богатих и сиромашних, али да су се ови други, пре свега припадници радничке класе, својски борили за нека лепша јутра.

³⁴ Vidi fusnotu broj 13 iznad, 330.

ЗАКЉУЧАК

Кроз претходних седам слика живота радничке класе у Енглеској, насталих Лоренсовим дугим писањем романа, чија је ово једна од верзија, може се закључити да је живот радничке класе позног викторијанског доба био изузетно тежак. Све до средине двадесетог века ствари се нису кретале на боље. Иако се живот рудара мало побољшао, опасности на раду је одувек било безброј. То што се називало животом са собом је доносило, пре свега, пуно невоља, неправде, туге и трагедија. Мука али и невиђене жртве које су подносили радници и њихове породице и ризик коме су се свакодневно излагали, били су саставни део њихове егзистенције.

Упоредјујући слике живота на које читалац наилази у причи о Мореловима са сећањима родитеља аутора овог рада на време када се једна породица у потрази за бољим животом обрела у Бору, наилазимо на сличности прича о животима радника у безмало сличном друштвеном окружењу, само на неким другим географским ширинама. И поред тога што је Бествуд у многобројним описима подсећао на борске колоније, оно што се дешавало иза зидова једне жуто окречене приземне куће у улици Иве Лоле Рибара у Бору, међу члановима многобројне по-

родице Балдуини, доводи у везу та два света. Готово све тадашње досељеничке породице долазе у Бор трбухом за крухом. Ту судбину има и Ђовани Балдуини, који је имао седморо деце и који је захваљујући свом оцу Доменику, који је такође био рудар, у Бору и остао.

Балдуинијеве у основи са Лоренсовима везују, пре свих, бројне сцене расправа и породичних свађа, које на срећу чланова породице нису биле тако честе, али су знале да упропасте много тога лепог што је живот деце у бројној рударској породици доносио. Уместо у густе шуме којима је Бествуд био окружен, одлазило се у Бор село, на оближњу планину Стол или чувеним „Биром“ на купање до села Метовнице. Ђовани је волео друштво, али и кафане, баш као и Волтер. Када би тако видно расположен долазио са посла, слично Волтеру у свему је налазио повод за свађу. Његова супруга Анђа својој деци несебично је даривала сву љубав и пажњу, али и подршку за све оно што су сматрали правом одлуком. Веома често уме да прећути, али и да не открије много тога што би породици касније створило проблеме. За разлику од сланине, сира и чаја, у кући се, док су деца још мала, веома често јело парче хлеба намазано машћу, преко кога се посипала со, шећер или алева паприка. Качамак и најједноставније припремљена проја су, кажу сећања, били такође веома често на столу, а слично Мореловима, Божић и Ускрс били су дани велике гозбе. У зависности од ситуације и прилике, никада није било без прасетине или јагњетине. Деца су углавном испијала домаће сокове направљене од сезонског воћа и складиштене у „као апотека“ срећеном подруму, а код старијих је било неизбежно вино. Као и у роману, радници готово редовно раде више од осам прописаних сати дневно и нико се на то посебно не жали. Почетком двадесетог века Бор је тек почео да се развија, па готово и није било поподнева, а да се не организује нека акција. Било је периода, нарочито у време многобројних послератних обнова земље, да се данима не долази кући. Сматрало се да је посао тај који најпре мора да се заврши, а да све остало мора да сачека. Пуно урађеног потпадало је под такозвани „друштвено-користан“ рад. Није било новца, и нико га није ни очекивао, за рад ван радног времена. Култ оца тј. главе породице био је више него поштован. Није било компромиса ни о наоко баналним стварима, али се није ни очекивало да било ко други доноси одлуке осим најстаријег мушког члана породице. Због таквих одлука пропуштено је много добрих животних прилика, зарад често брзоплетих намера да се колико-толико поправи често тешка материјална ситуација у породици. Са дуге стране, рударске болести су биле сличне. Почевши од мањих самоповређивања, преко прехлада, неконтролисано јаког кашља, па све до у овом раду споменуте „рударске астме“, од које је оболео и убрзо преминуо Ђовани (Веассо), прадеда по мајци. Арнолдо Балдуини, Ђованијев син, а отац аутора овог текста, почео је да ради у руднику са навршених четрнаест година и читау плату давао је мајци јер се

Прикази, читања, расветљења

са очевом платом веома тешко живело. По радним навикама наследио је свог оца и читав живот провео радећи у готово свим погонима борског рудника. Баш као и Волтер Морел, много ради, воли друштво и кафане, али за разлику од њега, готово никада не запоставља породицу. Борац по вокацији, увек је налазио начина да се избори са проблемима и никада није желео да било ко од деце крене тим трновитим животним путем. Временом постаје привржен породици више него што би ико икада могао и да замисли.

За крај се некако сам по себи наметнуо и податак који су забележили хроничари Лоренсовог живота. Лоренсова ненаклоност према оцу која се истовремено проширила и на рударску заједницу у којој је одрастао, али и на сам Иствуд, његов родни град, утицала је на Лоренса, а његово име се дуго времена једва и спомињало по граду, јер су становници, претпоставља се, осећали срамоту коју су његови романи донели тој малој заједници и људима у њој. Касније је његова родна кућа претворена у музеј, где је и данас сваки предмет идентичан као у времену када је славни писац на том месту проводио живот четвртог детета у типичној енглеској рударској породици.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Beards, D.Richard. „Sons and Lovers as Bildungsroman“, in *College Literature*, Vol. 1, No. 3, (1974): 204–17. www.novelguide.com (preuzeto 20. 4. 2010).
2. El Col, Laura. *The Life of the Industrial Worker in 19th-Century England*. Virginia: West Virginia University, www.victorianweb.org. (preuzeto 14. 5. 2010).
3. Dudley's Web Sites Dudley. „Coal Miners of England“. H. Charles. www.dudleyfamilypages.2om.com (preuzeto 20. 4. 2010).
4. Engels, Fridrih. *Položaj radničke klase u Engleskoj*. Beograd: Kultura, Beograd, 1951.
5. Engels, Fridrih. *Razvitak socijalizma od utopije do nauke*. Zagreb: Naprijed, Zagreb, 1973.
6. Gaskell. P. *The Manufacturing Population of England*. London: Oxford University Press, 1833.
7. Hiroda National School. „Coalmining in Castlecomer“. Hurlers Kilkenny. www.sip.ie (preuzeto 9. 5. 2010).
8. Lambert, Tim. „Life in the 19th Century England“, www.localhistories.com (preuzeto 14. 5. 2010).
9. Lambert, Tim. „Life in the 20th century England“, www.localhistories.com (preuzeto 14. 5. 2010).

10. Lawrence, D. H. *Sons and Lovers*. London: The Project Gutenberg EBook of Sons and Lovers, 2006, www.gutenberg.org. (preuzeto 17. marta 2010). Takođe dostupno u štampanom obliku.
11. Lawrence, D. H. *Sons and Lovers*. London. The Guardian.www.guardian.co.uk. (preuzeto 17. maja 2010).
12. Lorens, D. H. *Sinovi i ljubavnici*. Beograd: Izdavačko preduzeće Prosveta, 1963.
13. Marks, Karl, Fridrih, Engels. *Rani radovi – izbor*. Zagreb: Naprijed, 1961.
14. Mijušković, Milisav. *Priručnik za istoriju međunarodnog radničkog pokreta*. Beograd: Izdavačko preduzeće „Rad“, 1964.
15. Orwell, George. *Down the Mine*. www.george-orwell.org. (preuzeto 25. maja 2010).
16. Radulović, Miroslav. *Priča o mom gradu*. Bor: Radna organizacija „Štampa, radio i film“ Bor, 1987.
17. Sagar, Keith. *The Life of D. H. Lawrence: An Illustrated Biography*. London: Chaucer Press, 2004. http://www.amazon.co.uk/Life-D-Lawrence-Illustrated-Biography/dp/190444182/ref=pd_sim_b_1. (preuzeto 18. 5. 2010). Takođe dostupno u štampanom obliku.
18. Trevelyan, G. M. *English Social History*. London: Longmans Green & Co, 1955.
19. Worthen, John, Andrew Harrison. *D. H. Lawrence's Sons and Lovers*. London: Oxford University Press, 2005. <http://www.oup.com>. (preuzeto 25. 5. 2010). Takođe dostupno u štampanom obliku.
21. Young, G. M. *Victorian England – Portrait of an Age*. London: Oxford University Press, 1960.

Бајрам Халити, Торонто, Канада

Први приручник ромског језика, граматике и правописа

Роми су нерадо откривали свој језик, чували га као средство изолације и сигурности унутар друштва које Ромима није било наклоњено. Ипак су се на крају 16. и 17. века појавила учења, размишљања и спекулације о том језику. Први је 1597. Bonaventura Vulcanius, професор грчког језика у Леидену, објавио листу од 67 речи и нешто граматике. Упозорио је да је језик битан за откривање порекла ромског народа.

Од тврдње да порекло ромског народа треба тражити у њиховом језику пошао је и немачки научник Рудигер. Он је поступио тако што је језични узорак ромског језика упоредио са познатим језицима и остао задивљен када је открио велику сличност ромског језика са хиндустанским, за који је нашао опис у једној раној граматичи. Логично је закључио да порекло ромског народа треба тражити у Индији (aus Ostindein) и своје је откриће објавио 1782.

Грелманова је књига служила и А. Ф. Поту као главна подлога. Пот је утврдио да су ромски говори свих земаља у којима се говоре у својим дубоким темељима јединствени и једнаки и да представљају посебан језик. Тај језик потиче, и то се не да побити, из северне Индије и без сумње је један од већег броја млађих индијских народних говора. У одушевењу, Пот га назива *eine echte Sanskritidin*. Та се фундаментална припадност санскртској лози индијских језика јасно показује у граматичи, речнику и у општем карактеру језика и поред великих страних додатака.

Ромска је филологија добила великог наследника Потовог истраживања; реч је о Францу Миклошићу, слависти и индоевропеисти. Велики лексички материјал из већег броја ромских говора омогућио му је да спроведе анализу речника, изучивши стари индијски слој, и да идентификује слојеве позајмица преузетих у ромски из језика домаћина у земљама кроз које се ромски народ кретао на свом путу из Индије. То му је омогућило да реконструише смерове и путеве миграције Рома и да класификује ромске говоре у Европи.

Са Миклошићем се завршава једно велико раздобље у ромској филологији. Били су нађени одговори на велика питања о пореклу и припадности језика и народа.

Од почетка, у вези са ромским језиком, било је нечега што бисмо слободно могли назвати филологијом. Било је поређења између ромског језика и санскрта, више у етимолошкој

перспективи. А онда се ишло ка томе да се потврди индијско порекло ромског језика. Социolingвистика Рома се појавила тек после Другог светског рата. Њеном развоју највише је допринео професор др Хенкок из САД-а, Ром енглеског порекла. Треба напоменути и професора Русакова из бившег Совјетског Савеза, који је доста радио на социolingвистици Рома, и његову колегиницу Ељојеву. То су били више дескриптивни радови – нису тражили суштину социolingвистичког развоја, него су описивали ситуацију, поготово у области Москве.

Овакав развој у лингвистичком проучавању ромског језика десио се паралелно са почетком самоорганизације и еманципације ромске заједнице, што је довело до повећане активности у писању текстова. То је обележило први период у коме су Роми ставили свој језик у шири употребу, ради стварања текстова који су били далеко од текстова као што су приватна писма и слично. Нови типови текстова били су: званични политички документи, новински извештаји, аутобиографски извештаји, збирке бајки, итд. Због непостојања било каквог писаног облика језика до тог тренутка, јавила се потреба да се макар донекле кодификују појединачне варијанте да би се обезбедила разумљивост новонасталих текстова. Такве кодификације често су спровођене у сарадњи са лингвистима и ромским говорним заједницама у оквиру језичких пројеката.

Ромологија – то су све студије које се баве истраживањем ромског језика, ромске литературе, историје – као што постоји хеленистика везана за грчку проблематику, тако постоји и ромологија везана за ромску проблематику.

Ромски језик и култура у Србији предмет су озбиљног научног проучавања. Посебно је у том погледу вредан и значајан лингвистички и сакупљачки и етнографски рад великог пријатеља Рома академика Радета Ухлика из Сарајева, рад који још није у довољној мери валоризован, па чак ни у целини публикован. Академик Ухлик аутор је и вредног српскохрватско-ромско-енглеског речника *Rromengo alavari*, који је издат у Сарајеву 1983. године. Три године раније у Скопљу је изашла *Romska gramatika – Rromani gramatika* аутора Круме Кепеског и Шаипа Јусуфа. У новије време, издата је 2005 год. граматика ромског језика др Рајка Ђурића; у Хрватској је издат *Ромско-хрватски и хрватско-ромски речник*, аутора Вељка Кајтазија, у БиХ *Ромско-босански и Босанско-ромски речник*, аутора Хедине Сијерчић, у Македонији *Ромско-македонски, Македонско-ромски речник*, аутора Љатифа Демира, а у Аустрији ROMLEX, чији су аутор Dieter W. Halwachs, Barbara Schrammel и Astrid Rader, који није речник ромског у правом смислу; то је лексичка база података. Она садржи податке који представљају варијације у лексикону свих дијалеката ромског и готово у потпуности покрива основни лексикон ромског језика.

Прикази, читања, расветљења

Све ове уметничке, културне и научне активности Рома Републике Србије, као и Рома из осталих средина, сведоче о просперитету ромског језика и ромске културе у нашој земљи и о њиховој све већој присутности у друштвеном и културном животу наше вишенационалне и вишејезичке заједнице. Такав развој морао је утицати и на националну равноправност Рома у Србији, о чему, поред осталог, говори и статистички податак да у Србији живи од 650.000 до 800.000 Рома (незваничан податак). То је још један разлог више за мој велики подухват писања првог *Српско-ромског речника са грамађишким и њравојисним савејнициком*.

У оквиру овог пројекта био сам ангажован на документовању усмених традиција већих заједница у Србији које говоре ромски (Гурбети, Арлије и Тамари) и на сакупљању опсежних грамађичких и лексичких описа ових варијетета током прошле деценије. Кодификација, тј. увођење доследног система писања, неких од ових варијетета била је производ овог процеса документовања.

Сва истраживања спроведена међу младим Ромима и њиховим породицама показала су прилично лоше стање у познавању и употреби ромског језика у свакодневном животу. Ромски језик није успео да се афирмише у општој употреби, па је последица тога полагано одумирање ромског језика.

Израда *Српско-ромског речника са грамађишким* одвијала се у неколико фаза. Прва фаза је била одабир речи, који је рађен тако да ова књига може задовољити широк спектар људи – ученике основних и средњих школа, студенте, просветне раднике, људе који су запослени у медијима, као и све који се баве каквим јавним или културним послом. Приликом селекције речи које смо намеравали да обрадимо, служили смо се капиталним делима српске лексикографије и лингвистике уопште: *Речником Мађишце српске*, *Лексиконом сѡраних речи и израза* Милана Вујаклије, *Правојисним речником* Милана Шипке, као и речницима датим у оквиру *Правојиса српскохрватског књижевног језика са Правојисним речником* (1960) и *Правојиса српског језика* (1993). Међу речима обрађеним у поменутих изворима изабрали смо оне за које смо сматрали да могу задовољити сваког савременог човека и његове потребе.

Приликом осмишљавања структуре речника, прелистали смо велики број двојезичних речника и упознали се са њиховим структурама (*Енђлеско-српски и српско-енђлески речник*, ИП ЈРЈ, Земун; С. Ристић, Ж. Симић *Енђлеско-српскохрватски речник*, Просвета, Београд; Ј. Јерковић, К. Дамјан, *Минимални речник српскохрватског језика: српскохрватско-словачки*, Завод за издавање уџбеника, Нови Сад; Ж. Милорадовић, *Немачко-српскохрватски и српскохрватско-немачки речник: са ѡримењеном грамађишким*, Лингва, Београд и други). С обзиром на то да смо увидели да су структуре свих речника мање-више исте, тј. да постоји

У Народној библиотеци Бор 25. октобра 2011. промовисан је *Српско-ромски речник са грамаишким и правописним саветником* (Нови Сад: Прометеј 2011) аутора Бајрама Халитија. У току вечери одржано је и предавање „Историја, култура, језик и књижевност Рома данас“. Водитељ програма је био Жарко Павловић, а предавач Бајрам Халити, правник, новинар и публициста.

Објављивањем првог стандардизованог *Српско-ромског речника са грамаишким и правописним саветником*, држави је омогућено да изради и пружи заједнички основ за развијање наставних планова и смерница за образовне програме, уџбеника и других наставних материјала, као и испита у школским системима широм Републике Србије за припаднике ромске заједнице.

одређени принцип у изради двојезичних речника, искористили смо тај устаљени образац: наведена је одредница, тј. реч из српског језика, одређена је врста речи којој она припада (уз поједине, за које је постојала потреба за тим, дате су и додатне граматичке и етимолошке информације), потом је наведен адекват, односно превод те речи на ромски језик, као и ознака врсте речи (с обзиром на то да, на пример, у ромском не постоји средњи род или да именица која је у српском женског рода у ромском може бити мушког).

Грамаишка обрада сваке речи рађена је уз поштовање *Правописа српског језика*, а уз угледање на речник из истог правописа и на *Правописни речник* Милана Шипке. Тако је уз сваку именицу дата ознака њеног рода, као и облик генитива јединине и номинатива множине уколико у овим облицима долази до гласовних промена, односно ако именица има неправилну множину (нпр. јарац, јарца, пл. јарчеви, *m*). Придеви су навођени у свом неодређеном облику и мушком роду (што је правило у речницима када је реч о придевима), а одређени вид, женски и средњи род навођени су, такође, у случајевима када долази до гласовних промена: губљења вокала *a* и сажимања сугласничке групе (нпр. свестан, -сна, -сно, одр. свесни, -а, -о, *adj.*). Исти принцип је коришћен и приликом обраде заменица и променљивих бројева (нпр. такав, -ква, -кво, *prop.*; један, -дна, -дно, *kard. num.*). Када је о глаголима реч, они су, како је то правило у речницима, наведени у свом основном облику, тј. у инфинитиву. С обзиром на то да у ромском језику не постоји прави облик инфинитива, већ само каузални инфинитив, глаголи су у ромском делу дати у 1. лицу јединине презенте (нпр. маркирати *verb. markirisarel tr.*) Уз остале, непроменљиве речи дата је само ознака врсте којој дата реч припада (нпр. али *conj.*; међутим *part.*; пред *prop.*; касно *adv.*; ох *ekskl.*).

За објашњење значења стручних и научних термина, као и за описивање етимологије речи страног порекла, употребљавана су наша најбоља дела: *Речник Мајице српске* и Вујаклијин *Лексикон сѣраних речи и израза*.

Прикази, читања, расветљења

Српско-ромски речник са грамађићком и правописним саветником, који је први оваквог типа у Србији, биће од великог значаја не само за ромски већ и за српски народ, јер ће му пружити увид у синтаксу ромског језика. Од сада ће сваки ромски и неромски ученик, студент и интелектуалац имати на располагању поуздано средство за учвршћивање знања ромског језика, те могућност да га користи на модеран начин.

Српско-ромски речник са грамађићком и правописним саветником, који је недавно одштампан, практично је први приручник такве врсте у последњих 30 година. У ромској и неромској нормативистици је преко потребна оваква књига, не само онима који се нормом ромског језика баве у оквиру струке него и ширем кругу корисника који „негују сопствену језичку културу и желе да постигну виши ниво писмености“, као и државним институцијама, електронским и штампаним медијима, невладиним организацијама, средњошколцима, студентима, истраживачима ромског језика, ромским асистентима у образовном систему, будућим катедрама ромског језика при универзитетима у Србији, заинтересованим људима који желе да се баве преводилачким радом, интелектуалним елитама, књижевницима, итд.

Правопис ромског језика увек је била тема наше језичке политике, и сматрали смо да су сви дијалекти равноправни онда кад смо узимали у обзир чисти ромски елемент. Наравно, има разлике између ромских дијалеката који имају више ромских елемената него позајмица, и дијалеката који имају више позајмица – на пример у Шпанији. Али, треба напоменути да је лексичка суштина Рома у свим дијалектима равноправна. Правопис Рома има за циљ да уједини писани облик свих дијалеката, како би сви Роми света писали једним писмом, а преко специфичних правила читања свако би могао да чита према свом матерњем изговору. На пример, Калдераши и Ловари не изговарају *чхиб*, него *шиб*, уместо *шаво* изговарају *чхаво* у Бугарској, Србији, Хрватској, итд, *шурик* се говори у Мађарској, а у горе наведеним државама *чхурик*.

Правопис Рома дозвољава да сви пишемо на исти начин, истим словом за *чх* и *ш*. А сваки има своја посебна правила читања. Роми из јужног дела Србије, Бугарске, Македоније и Грчке знају да се слово *ч+x* чита као *чх* и они ће наравно читати *чхурик*, *чхаво*, *чхиб*, док ће Роми калдерашког или ловарског порекла читати *шурик*, *шаво*, итд. Многи тврде да је изговор *чх* веома карактеристичан за јужне говорне. Међутим, то није истина. Изговор *чх* се налази у целој Европи, од Грчке до балтичких земаља, од Русије па до Португалије, или до Шпаније. То је најстарији и најраспрострањенији изговор који се обично сусреће код Ловара и Калдераша.

У првом српско-ромском речнику са граматиком и правописним саветником своје место су, поред изворних ромских речи, нашле и речи које су позајмљене из других језика, као и неологизми настали последњих деценија. У оквиру *Речника* дата је веома детаљна и прегледна граматика ромског језика, која ће бити од велике користи, као и сам речник уосталом, широком спектру људи – онима којима је ромски матерњи језик, онима који га уче као страни, преводиоцима, спикерима, политичарима, као и људима који се баве културним, образовним или каквим другим јавним послом. Речник се базира на централном правопису Рома кога сачињавају три дијалекта: гурбетски, арлијски и калдерашки.

Језик и књига су основа сваке културе. Због тога је, у Години језика и књиге, ова књига о језику камен-темељац ромске културе и идентитета за деценије које су пред нама и биће незаобилазна литература у свакој школи, библиотеци, кући у Србији и свугде где Роми живе.

Неопходне су мере потпоре за развој ромског језика у модерној Србији, што би придонело комуникацији, структурирању идентитета, праћењу процеса изражавања мисли, нематеријалном стваралаштву и културном наслеђу целе заједнице.

Државе које су у својим уставима и законима признале Ромима статус националне мањине и државе које су ратификовале Европску повељу о регионалним и мањинским језицима треба да дају подстицај и створе елементарне услове да ромски постане, такође, члан европске језичке фамилије.

Реч је, наиме, о праву коришћења матерњег језика, оснивању научних и културних институција, издавачкој делатности, медијима. Чврст правни оквир је важан, али исто тако је важно да се ове норме спроводе и у пракси. Заиста је круцијално да заштита мањина буде ефективна, а не само формална.

Маријана Николајевић, Београд

Речи пуне ваздуха

(Наталија Ж. Живковић, *У аорџи мој срца*, Центар за дјелатност културе
„Војислав Булатовић Струњо“, Бијело Поље, 2010)

Мене овде не занима истина већ значење.

Жак Дерида

Књига Наталије Ж. Живковић *У аорџи мој срца* (прва Награда „Ристо Ратковић“ за младе ауторе, у оквиру „Ратковићевих вечери поезије“ у Бијелом Пољу), подељена је у пет тематских целина („Удах-дах“, „Сенке на офингерима“, „У аорти мог срца“, „На летовању“ и „Осећајна браћа“). Први и најупечатљивији циклус није само увертира у дело, већ и адекватан резиме за поетику целе збирке. Дакле, први циклус, „Удах-дах“, тачније, прве четири песме, које носе и исти наслов са малим варијацијама („Удах“, „Удах II“, „Удах III“ и „Удах IV“) на семантичком плану означавају један мали живот. То је мали живот како књиге тако и бића као бића. Наиме, уда-си јесу чврсто повезана целина, иако језиком наизглед ваздушаста, готово као да је и нема, док поједини стихови „штрче“ попут антена: „Зашто су ти руке и нога залепљене за зид?“; „Стићи ће ти аутобус“ („Удах“); „Многи људи које никада нисам упознала“ („Удах III“) и др. Но, када дубље промислимо, то даје бољи „пријем“ песме читаоцима.

Баш као и у животу, тако и у песми, сваки удах је један мали трен. Ако застанемо, онда и приметимо. „Овако, удахнем / о“. Удах први говори о рођењу бића, а самим тим и песме, тј. у овом случају и збирке. Она корача улицом, она говори, она пева. А кад пева, осећа се здраво. „Здравље је у речима“. И ту, баш тим стихом који „отрже са усана“, она нам даје дистинктивне јединице за даље разумевање њене поезије, даје нам кључ. Дакле, с једне стране имамо опозиције здраво/говорити/спавати/бити шарен/бити у шуми и нездраво/ћутати/бити будан/сив/живети у граду. Ово могу бити смернице које се дају детету почев од његовог рођења – учење о томе шта је добро а шта, пак, није. То се лепо надовезује на стих „Свет гледа ко одојче“ у „Удаху II“, смисао се понавља, свет се полако дефинише одговором које је и питање „Не види: Свет је у структурама.“, да би већ у „Удаху III“ преиспитивала постојање, приспитивала то „јесам“: „Прашина се хвата за ногавицу / Значи јесам“ у јесам ли „нисам још стигла да...“ – будем – јер ако јесам и констатујем да јесам – зашто се онда питам (кад и питање потврђује

исто). Дакле, зашто се пита? Пита се, јер није стигла да: „цврља у затвору“, „коцкарка буде“, „буде свирач оргуља“, „без ноге буде“ и др, и како би зауставила тај вртлог (не)могућности, она даље каже: „Овако, удахнем“ и ту је све стало. Време је стало и за читаоца, јер ја ипак јесам – „Време је: Садашње.“

Ваља споменути и следећу песму која се налази у оквиру првог циклуса, једну од најјупелијих. Дакле, „Жена – со“, где лирски субјект већ у првој реченици заокружује себе, даје границе које су и смисао постојања, а овде је почетни смисао у видљивости. Када обрише границе, онда је непрепознатљива „стапа се са околином“ и постаје објекат. Битан моменат је када од Реалности бежи у Реалност, јер „тешко је измаштати Реалност“, њен бег је стапање са морем бесконачности, „отворена кружница: море и ја“. И у тој бесконачности капљица она никако не бира случајно да буде со. И опет, питање је зашто бира да буде баш со а не капљица у мору? Уколико би се капљица отргла од мора, она би нестала, испарила или би се стопила са песком док је со и даље видљива. Зрнце соли има већу могућност да опстане и у овом случају остави траг (на Акселу), оствари љубав јер само у том случају је небитно да ли је видљива или не, ту је она већ Жена – со, а не само со, жена, а не само зачин. И тада као жена јесте слободна и у тону једних опонентних момената где „одецање власи боли“ и тренутка када „тело у песку је“, где и дно мрмори она се смеје заједно са Акселом целом том свету „прастарих / пирамида фараона“, смеју се безбрижно „уснама два вечито млада детета“.

Збирка песама *У аорџи мој срца* наставља се у истом маниру безбрижне дечје веселости, лепршавости и етеричности каткад и помало наивно („Шпанци“, „Зашто ми рушиш Снешка“...), а негде и невешто, па тако имамо и мање успешних песама („Она“, „Она II“, „Војна омашка“ и др), које и поред тога нису оптерећење за читаоца, јер имају фину ноту мало пре већ споменуте дечје веселости и лепршавости. Отуд би се могло рећи да је њена поезија „шарена“.

Важан моменат је питање „ко сам“, за које би се, у неку руку, могло рећи да је опште место, али не и у поезији Наталије Ж. Живковић. Оно се протеже кроз целу збирку на врло особен начин: зачуђеност над светом је она дечја радозналост, али се свет пре посматра унутар бића и оно што лирски субјект преиспитује је сопство у том свету. Јер свет се подразумева, ако бисмо парафразирали песникињу, свет је оно што видиш и како видиш, али да би видео, потребно је сазнање ко си: „По чему сам различита од столице? По чему сам иста са било чиме?“

У упитаности нема одустајања:

Једнога дана
Ако поједем јабуку до семена

Прикази, читања, расветљења

Сазнаћу Право име („Упорност“)

Што се категорисања ове поезије тиче, најсроднија је надреализму. По вртоглавој смени стихова где нит смисла може да измакне и остане онеобичена изјавна реченица, отргнута из контекста, као и по низу асоцијативних веза – могло би се рећи да јесу надреалистичке. Али, када се боље загледамо у форму, а она је готово неприметна и делује ваздушасто, једини траг је семантички прелив који боји песму, а ипак – не можемо рећи да форме нема: почев од удаха где је „Удах I“ и осмишљен у две строфе или „Удах III“ – где су строфе распоређене у три целине и „Удах IV“ где је песма подељена у четири строфе.

Пре свега, треба истаћи необичност језика у песни. И поред бројних неологизама, па и окационализама, плеоназама, таутологије, а тако и неправилних граматичких структура као и неповезаности исказа или бар наизглед неповезаних исказа – који се опет стапају у целину – све даје виши смисао како у песмама понаособ, тако и целој збирци. Дакле, погрешке су с намером коришћене, негде мање-више ефектне, што и није ништа ново у савременој поезији.

Језик је, дакле, еластичан. Песнициња експериментише и резултат је најуочљивији у песмама „Шапутанка“, „Аксел“, „Човек мог живота“, „Подлац“. У „Шапутанки“ имамо једну фину дозу еуфоничности. Звуковни склоп песме својим ритамским и гласовним сазвучјем веома доприноси том осећају. На тај начин су два структурна слоја – звуковни и семантички – доведени у међусобни склад.

Али тај склад, осим ако није реч о првој строфи

Еулалија...
Требало је да се зове
Да јој израсту од речи кљове
Да на хиљадама језика дише

Да именом назива сваку кап кише
успостављен је по цену оптерећења текста понављањем сплета глагола и асонанци. Смисао песме подудар се са смислом чувене песме „Међу јавом и мед сном“ Лазе Костића. Еулалија је баш та плетисанка, но, наравно, Наталија Ж. Живковић није досегла тако далеко изразом, иако је на правом путу. Ако би се, пак, дало поредити, њен израз је најблискији Душану Радо-

вићу, додуше, само језиком којим је писала, а не и темом. Та сличност са Душаном Радовићем огледа се у непосредности, једноставности језика и слика, као и изненадном налету духовности (карактеристичне су песме „Ноћна слобода“, „Човек мог живота“, „Писци јуре читаоце“ и др.). Песму „Писци јуре читаоце“ посебно бих издвојила зато што имплицира стање у савременој књижевности:

Брадати писци јуре
Голобраде читаоце са
Качкетима натрашке окренутим
Кличу:
Будите читаоци!

Или:

Ушли младићи и девојке
У некакав хол
Писци туда редом пролазе
Дискове с ПДФ верзијом проносе
Рецитују линкове

што ће рећи, песникиња непосредно али врло смислено проговара о односу писаца и читалаца, односно о наметљивости и самореклами писаца, где се у мору писане речи, читалац губи усред квантитета, беспомоћан, јер је квалитета све мање. Но, то већ и није главна тема овог приказа, него лакоћа којом песникиња плете предиво од стихова.

Основни утисак који имамо о поезији Наталије Ж. Живковић је заправо та лакоћа. Док читам, ми као да „уносимо“ у себе „речи пуне ваздуха“, и баш тај утисак јесте оно што је самој песникињи својствено – стих попут ваздуха, то је њен лични печат.

2001. йодина

Избор Бележнице

Виолета Стојменовић, Народна библиотека Бор

Два романа: Жорж Перек и Џулијан Барнс

Жорж Перек: *Сивари: ѝрича из шездесетих година*
(превела са француског Јелена Новаковић, Агора, Зрењанин, 2011.)

Први роман Жоржа Перека, једног од чланова чувене француске групе OULIPO (Ouvroir de Littérature Potentielle – Радионица потенцијалне књижевности), познате по својим књижевним експериментима и лудичком односу према књижевности, писан је у духу тзв. Новог романа. Дакле, опис је основно изражајно средство ове прозе у тежњи ка томе да ствар да укупности њених визуелних, тактилних и релационих вредности. Али, не само ствар, него и човека који за том ствари пати и жуди, који се поседовањем ствари и односом према њој дефинише. Реч је о пару, Жерому и Силвији, који своју младост проводе чезнући и као планирајући да се, финансијски и социјално, уздигну, сањајући о лагодном животу, без рада и обавеза, без неплаћених рачуна, у пријатној доколици која ће им омогући да се, напokon, посвете и свом духу.

Роман почиње иронично и сатирично интонираним цитатом из дела Малкома Лаурија о „неизбројивим добробитима које нам је цивилизација донела“. И наставља у том тону. Прво поглавље је у потенцијалу – ми-

нуциозан опис апартмана у коме би јунаци живели: буржоаски рај. „Живот би, ту, био лак, једноставан.“ (стр. 12) Остатак романа прати њихов живот, промене запослења, од којих се свако покаже као разочарање, површно интересовање за политичка збивања и још површније учешће у догађањима везаним за Алжирски рат, њихово пресељење у Тунис приказује на начин који ствара утисак нечег механичког, батргања двају бића у машини која управља њиховим животним путевима у недостатку заиста аутономне и јаке људске воље. Жером и Силвија верују да би њима богатство добро стајало, да им приличи, да га њихова култура заслужује. Они без престанка сањаре, маштају у себи или на глас, планирају, чезну, са завишћу посматрају туђе обиље, и сл. Међутим, приказујући их, приповедач својим доста хладним, незаинтересованим или полуподсмешљивим тоном, умерен углавном на њихову спољашњост и поступке, не дајући им право гласа – у роману нема дијалога – показује не само испразност њихових жеља за тзв. бољим животом, већ и одсуство стварног учешћа у сопственом жи-

воту, исцрпљеност животних сила које би могле да доведу до остварења жеља, сталну изможденост која их чини немоћним да промене себе или своје окружење, бекство од обавеза у илузије, на крају и потпуну духовну стагнацију и испражњеност. „Били су изгубљени у рушевинама једног прастарог сна, у безобличним крхотинама.“ (стр. 98)

„Епилог“ – у футуру: Жером и Силвија неће моћи дуго да живе помирили са судбином и сопственим неуспехом, са сталним и једноличним послом од којег може да се живи а да се не ужива, ни у раду, ни у његовим плодовима, са туниским и душевним пустињама. Али, у приповедачевој визији њиховог будућег живота, чак ни стицање богатства неће бити остварење и испуњење, бар не у суштинском смислу – луксуз који најављује величанственост гозбе је илузоран и варљиво примамљив; „јело које ће им послужити биће заиста безукусно.“ (стр. 104) Можда је

у таквој визији неостварива и неисцрпна чежња – али постојана, самосвојна, аутентична, независна од притисака моде, социјалних и културних детерминанти – ипак боља од остварености која је деградира, обесмишљава и банализује. Перек завршава цитатом из дела Карла Маркса – мислиоца који је имао важну улогу у формирању некомформистичког, у односу према доминантном виду капитализма, индустрије и потрошње, субверзивног и пародичног духа шездесетих година – пут ка остварењу жеље треба да је истинит као и жеља сама. Скоро пола века касније – роман је у Француској објављен 1965 – да ли смо променили своје жеље, и однос према жељи, или само њихов обим и количину?

За оне које стваралаштво многостраног и увек иновативног Жоржа Перека више интересује, разговор др Јелене Новаковић одличан је, сажет, прегледан, али и луцидан увод.

Џулијан Барнс: *Ово личи на крај*
(превео с енглеског Зоран Пауновић, Геопоетика, Београд, 2012)

Нови роман српским читаоцима добро познатог енглеског романописца Џулијана Барнса, награђен престижном наградом „Ман Букер“ за 2011, у оригиналу носи наслов као и једна својевремено чувена и врло утицајна књига недавно преминулог британског теоретичара и професора књижевности

Френка Кермода, *The Sense of an Ending*. И јесте својеврсна, романирана, полемика са Кермодовим схватањем смисла краја и смислотворности краја. Значење и/или смицао, неодредив и неизрецив осећај краја, крај и/или завршетак... Када почиње крај? У последњој реченици исповести Барнсовог јуна-

ка (Ан)Тонија Вебстера понавља се, педесет година раније комичан и будаласт, одговор његовог школског друга на питање из историје. Време јесте променило смисао и „укус“ исказа, али тај, као ни остали одједи прошлости у садашњости, није утешно откриће кохерентне форме, иманентности краја, резимирајуће и уједињујуће структуре, „конкорданци“. Стога, ово (само) личи на крај.

На самом почетку читаоцу се даје, каталошки, шта то приповедач памти „без утврђеног редоследа.“ (стр.11) Први део романа јесте покушај да се тај низ дивергентних слика и делића слика прошлости уреди, да се повежу са контекстом из којег их је сећање истргло. А контекст чине неколике епизоде из школских дана, једно пријатељство, једна неуспела и компликована студентска љубавна веза, и два самоубиства. Тај се контекст и његова функција у приповедачевој садашњости симболички сажимају у слици необичне природне појаве – реке која изненада, на тренутак, креће узводно. Међутим, када дешавања из другог дела романа приповедача приморају да своја сећања суочи са туђим, са материјалним траговима прошлости, са кајањем, са новим знањима која су темељно уздрмала његове представе о људима из његове младости, од приче не остаје ништа, већ, опет, само низ сећања, несигурних и неизвесних,

као и узроци и поводи за којима као историчар трага.

Позиција коју је овај историчар – у времену приповедања већ стар и пензионисан – одабрао јесте позиција човека који је, као и већина људи, одбацио заносе младости, „велика очекивања“, страстан однос према животу, који је „једноставно допустио да се живот догоди“ (стр. 152) верујући да је на тај начин себе заштитио не само од живота него и од свих оних мучних, упорних, а нерешивих питања, егзистенцијалних и етичких, која су, колико он зна, његовог пријатеља из младости навела на самоубиство. Чин Адријана Фина остаје као неми прекор његовом конформизму, обазривости, педантерији, али без стварног дејства све до његове старости. Тонијев мааки и млитави Ерос, који он назива способношћу за опстанак, ипак није успео да сасвим избегне налете Танатоса, пре свега, у виду суочавања са грижом савести због једног непромишљеног и гневног писма које је у животима људи које је некада волео деловало као клетва зла из бајке.

„Каткад ми се чини да је сврха живота да нас присили да се помиримо с његовим коначним губитком тако што нас измори доказивањем, колико год оно дуго трајало, да живот није оно што се прича да јесте.“ (стр. 115)

Ана Јанковић, Народна библиотека Бор

Сурова нужност*(Филип Делорм: *Краљеубисџва*, Службени гласник, Београд, 2011)

*Жамор на ѿрју је ѿѿѿуно замро. Све очи су биле
уѿѿе ка ѿрозору Вајѿѿола. Полуѿѿворена уѿѿа
и суѿѿреѿнуѿо дисање указивали су на
очекивање једноѿ сѿѿрашноѿ сѿекѿѿакла.
(Александар Дима, *Двадесет ѿ година касније*)*

Познати француски историчар и публициста Филип Делорм аутор је неколико књига у којима се бави историјом европских династија. У књизи *Краљеубисџва* он говори о феномену и историји чина убиства владара – од античког доба до наших дана. У четири поглавља („Смрт тиранима!“, „Дашак 1789.“, „Време страховладара“ и „У име народа“) представио је дванаест карактеристичних трагичних судбина и насилних смрти „крунисаних глава“ – од Цезаровог убиства до ликвидације четворице монарха током 20. века: Александра I Карађорђевића (атентат у Марсељу), Николаја II Романова, ирачког краља Фејсала II и Сри Саванга Ватане (последња тројица и њихове породице погубљени су „у име народа“ опијеног гневом, током преврата, без суђења).

Специфичност српског издања ове књиге је предговор који је написао престолонаследник Александар II Карађорђевић.

„Убиство краља се увек сматрало за нешто више од обичног злочина, нешто више од одузимања људског живота. То је гест дубоке симболике, где се аспект истицања људске патње жртве и злочинца потискује у дубоку позадину. У неким древним цивилизацијама практиковало се ритуално убиство краља у част обнављања животног циклуса и буђења природе; то није било убиство у уобичајеном значењу, већ верски обред, у коме је жртва учествовала више-мање добровољно. Али постоји још једна врста убиства, која представља политички чин, са последицама које увелико надмашују било какву личну или правну одговорност, и изазивају многе жртве које нису нимало сразмерне претпостављеним или стварним недељима убијеног Краља. Таква смакнућа у себи носе предсказање великих историјских, друштвених и културних ломова. Веома често убиство краља не доводи до жељеног освита сло-

* Речи које, над одром тек погубљеног енглеског краља Чарлса I Стјуарта, изговара Оливер Кромвел.

боде и грађанских права, већ призива хаос и диктатуру. Убиство краља може бити наговештај велике несреће. Шекспир је написао: *Када њросјаци умиру не видимо комедију; небеса зайламће њред смрти њринца.* – каже у предговору Његово краљевско височанство престолонаследник Александар II.

За разлику од „обичног“ човека, краљ представља симбол. Он је отелотворење отацбине, заједничког простора који има заједничку историју, заједничку садашњост и будућност.

Краљ није сасвим обичан човек. Он се рађа, живи и умире јавно.

Насупрот судбини владар̄а који су „у име народа“ настрадали у 20. веку од руку починоца који су сматрани за хероје и покретаче слободарских идеја, средњовековне краљеубице или „оцеубице“ – јер је, према схватањима људи тог доба, краљ био отац својих поданика – били су осуђивани на страшне муке. Чин такве подлости – оцеубиство – кажњаван је смртном казном којој су претходила разноврсна страшна мучења. У том смислу, уз трагичне судбине убијених краљева, ова књига је и својеврсна мала историја краљевских крвника. Многи атентатори, суочени у одсудном часу са смртном казном, узаврелом масом жељом њихове крви – схватили су да су сами са својом претешком кривицом. Судбине су им биле сличне – попут страшне смрти на губилишту убице краља Анрија IV: сатима мучени, а онда сурово погубљени, њихова тела развлачена су по читавом граду,

куће су им биле срушене до темеља – да се на том месту никада више ништа не гради, породице протеране, а рођаци присиљени да промене омражено презиме.

Зашто су краљеви некада толико обожавани, а некада тако омражени? Какав је био њихов последњи час? Од чије су руке погинули? Какве је краљева смрт имала последице по народ и државу? На шта су мислили у тим последњим тренуцима? Може ли ишта да застави точак судбине? У случају мучког убиства Јулија Цезара – као да се неко проклетство сручило на све оне који су учествовали у завери. Уколико је неколицина њих и учинила тај злочин из љубави према слободи и Републици, већина је ипак била мотивисана само љубомором или амбицијом. Ниједан није извукао користи из Цезаровог убиства. Завереници су га убили наводно у страху од његових великих врлина и привилегија и велике славе коју је стекао, у страху да ће постати краљ и тиме уништити Републику. Међутим, нису рачунали на потребу народа за вођом, за неким ко ће да му командује, па ће исти тај народ ускоро прихватити и више од краља. Цезаров наследник, Октавијан, са титулом августа, ускоро ће постати први од педесет цезара који ће још дуго управљати светом.

У овој књизи своје место је нашао дванаест убијених владара међу стотинама које бележи историја. Сви су они били жртве револуционара, анархиста, мистика, фанатика; било да им је суђено или су мучки убијени.

Аутор наводи речи језуите Маријана који је записао да тирани, ако гуше Републику, уколико постану неподношљиви због својих грехова и својих злочина, постају легитимне мете атентатора, „не само по праву, већ и уз велико одобравање и славу генерација које долазе“.

Ипак, нису сви свргнути и погубљени владари били тирани и злочинци (какве историја, свакако, бележи): француски краљеви Анри IV и Луј XVI, Чарлс I, краљ Енглеске – били су образовани и просвећени владари. И као такви, многим су били мрски. Лују су одсекли главу након Француске револуције 1789, Анрија је убио верски занесењак, а трагична краљева судбина послужила је као основа за стварање легенди о њему. Заборављени су високи порези, сумње у јерес, ауторитарност, свети ратови. Његова владавина је запамћена као „златно доба“, а сулуди чин атентатора, злокобни убод ножем, постао је парадоксално узрок рађања мита о „добром краљу Анрију“.

У књизи су још описане судбине Густава III, краља Шведске, Мираа Жоашена, краља Напуља, Максимилијана Хабзбуршког, цара Мексика, Елизабете Аустријске (њено убиство се разликује од осталих јер је она случајна жртва извесног Луиђија Лученија који се на тај чин одлучио да би постао славан, а не из политичких или религиозних побуда), Карлоса I, краља Португалије.

Домаћем читаоцу је свакако најзанимљивије поглавље о последњим данима Алексан-

дра I Карађорђевића, краља Југославије. Поциње досељавањем Словена на Балкан, а посебно је описан 19. век са акцентом на централној теми: завере, атентати, међусобна трвења и борба за власт, чиме обилује историја Србије и њених владара током читавог 19. века, од убиства Карађорђа 1817. године, које је покренуло читаву лавину немилосрдних међусобних освета и свргавања са власти припадника двеју породица, Карађорђевића и Обреновића, све до почетка 20. века, убиства Александра Обреновића и Драге Машин и повратка Карађорђевића на српски престо. Последњи тренуци Александра I описани су од његовог доласка у француску луку Марсељ. Дочек југословенског краља био је величанствен. Високи француски званичници, пешадија, коњица, читав ратна флота, народ – сви су се окупили на Белгијском кеју да дочекају разарач „Дубровник“ и одају почаст краљу – јунаку једног малог народа, жртве „германског варварства“. Били су присутни и фотографи – тада је вероватно и први пут на филму забележена смрт једног суверена. Након атентата, разарач „Дубровник“ враћа се у Сплит са својим тужним теретом. Дуж пруге од Сплита, преко Загреба до Београда, куда је пролазио посмртни конвој, клечао је народ полагајући цвеће, „осећајући да је остао сироче и да се на обзорју гомилају црни облаци“, завршио је Делорм тужну судбину краља Ујединитеља.

Насилно уклањање и постављање владара је својеврсни историјски лајтмотив присутан у свим културама и традицијама, једино се та историјска „искуства“ разликују једна од других по сасвим конкретним историјским приликама и мотивима починиоца, а увек су се догађала у периодима неке изузетне кризе и имала су, током читаве људске историје, тежњу ка неком несвесном, фиктивном ритуалу.

Гиљотина, секире, бодежи, куршуми, одсечене главе и раскомадана тела су можда били сурова нужност, како је рекао Оливер

Кромвел, али и непобитна реалност, док је краљеубиство у извесном случају ипак метафизички чин „који представља тврдоглаво одбијање да се једна идеја, принцип, вера могу отелотворити у једној личности. То одбијање је знак неизмерне охолости, то је прави грех према духовности. Владар, на свој начин и самим својим постојањем, показује суштинску замисао – да коначност може и мора садржати бесконачност“, каже Жак де Бурбон Бисе, члан Француске академије и додаје да „високо дрвеће привлачи громове, а крунисане главе – убице“.

2003. година

Ствари које су прошле

Ствари које су прошле _____

Реакција борског чиче

Више мртав, него жив

Ово што ћу вам написати можда нећете да објавите, али бар ће ми бити лакше. Желео сам нешто да вам кажем о великом делу српског живља који живи у крајњој беди и уместо да сада, пред смрт, бар мало оданемо, нас притишћу са свих страна. Све смо могли да очекујемо, али да ћемо умирати дугачко, болно и понижавајуће, то нисмо. У свим другим земљама, укључујући и Албанију, пензионери живе много боље него ми у лепој земљи Србији, која још од Милоша великог и краља Петра I, никако да добије способног владара.

Нама пензионерима пензије касне два месеца. Петнаестог новембра примили смо други део за септембар. И то по колико? Примамо по 118 динара. Али, не буним се због тога. И онако једем по четврт леба дневно, за доручак испржим јаје, за ручак га скувам тврдо, а за вечеру да буде ровито. То су три јајета дневно, односно 1,20 динара. И за леба дајем 30 пара. За 1,50 динара ја могу, кад је густо, а густо је већ пет-шест година, да прођем цео дан.

Највећа несрећа погађа нас од стране водовода, Бујагића, неког Андре, а за Букоњу у СИЗ-у становања сами одлажемо исплату. Морам да платимо и воду, и струју, и телефон (срећом не морамо да плаћамо телевизију) и кирију. И то паре нам траже – одма. Још није истеко месец, а Бујагићеви пајташи из Београда на телевизији истакну да морамо да платимо струју. Ако не платимо онда нам исеку струју и после платимо 26 динара прикључак. Ако не платимо телефон на време, онда нам искључе и то не мора ни да долазе код нас, да им се пожалимо, да их преклињемо, да им кажемо да ми примамо пензију за летос, а плаћамо струју за зимус. У којој то држави има да се ради овако? Ово није брука, него је јад и биједа, ово ће потоње генерације да упамте. Деци треба да причамо да никада не забораве ово зло које нас је задесило. Ех, та наша деца. Шта ће бити са њима? Страх ме је и помислити. Видим да све странке износе своје програме. ЈУЛ каже да ћемо живети лепо када када нам укину санкције, СПС нас лаже да цене падају и да живимо све боље. Нова демократија нас убеђује да смо само корак од Европе, СПО сада ћути и не мрда. не верујем више ником.

Да ли можете да ми одговорите да ли је то по уставу што нам све траже унапред, а пензије нам дају уназад и то по неколико месеци. Ваљда и тај Уставни суд треба да служи за нешто, а не само да заседа по питању неких црногорских неуставности. Ово је брука.

На другој страни ја станујем у близини Дома Културе, сваког дана видим људи иду на неке промоције. Тако је било и 15. новембра у шест увече. Видим гужва, па рекох ајде да видим шта је то. Одем тамо, а у библиотеци људи седе за шанком, пију врућу и хладну ракију, а служили су и турску алву. Сит сам се најео те алве и после напио вруће ракије. Не памтим када сам то последњи пут радио.

Значи, на једној страни ми плаћамо унапред пензијом коју примамо уназад, а на другој страни праве се феште. Ово је срамота. Мислите ли ви другови да ово може овако да траје дугачко? Е, па, не може, заиграће мечка пред свачија врата, ако Бога има. А има га ваљда.

(Име и адреса у редакцији)

(Борске новине, 23. новембар 1995, бр. 18, стр. 8)

2003. година

Летопис библиотеке

Летопис библиотеке

2011.

13. септембар: Представљена Књижевна омадина Србије (КОС); о делатностима КОС-а говорила је Верица Секирарски, главни и одговорни уредник; своја књижевна дела представили су: Ана Савић – *На њалуби ојсене* (збирка песама), Славиша Павловић – *Зовем* (роман), Ангелина Петровић – *Психа* (роман), Виктор Давидовић – *Дрво лешника* (роман) и Дамјан Стевкић – *Кварни влашки њир* (роман);

3. октобар: У оквиру Дечје недеље отворена је изложба илустрација „Преко граница маште“, аутора Ненада Адамовића, техничара графичког дизајна и пропаганде; представа „Мађионичарске приче“ у реализацији мађионичара Бобија Неша;

4–7. октобар: У оквиру Дечје недеље: предавање поводом Светског дана хлеба – „Прича о хлебу“, пратећа изложба из етнографске збирке Музеја рударства и металургије, модератор Сузана Мијић, дипломирани етнолог; интерактивна радионица „Бесне глисте“, модератор Милена Вељковић, педагог; директно укључење, преко електронске везе, заштитника грађана у програм „Упознај заштитника грађана“; у огранку НБ Бор у Брестовцу одржана радионица „Осликајмо наше село“; интерактивна радионица „Коракотом лаким“, поводом Светског дана пе-

шачења, модератор Биљана Динић, наставник физичког васпитања; у огранку НБ Бор у Злоту одржан спортски програм „Игре без граница“; програм „Жиле змај лети у свет“ – радионица у којој су деца правила змаја;

17. октобар: Жири Народне библиотеке Бор у саставу Владимир Арсенић (Зрењанин), Виолета Стојменовић (Бор) и Горан Миленковић (Бор) објавио је резултате Конкурса за необјављену кратку причу; награђени аутори су: Јана Растегорац, Београд (прва награда, за причу „Подијум“), Саша Стојановић, Лесковац (друга награда, за причу „Конструкција“) и Милица Иличић, Београд (трећа награда, за причу „Споредан лик“);

17. октобар: Програм посвећен Светском дану чистих руку – „Чистоћа је пола здравља“, гост-предавач др Снежана Чучевић, специјалиста хигијене у Здравственом центру Бор;

20. октобар: Програм поводом Светског дана јабука – „Од злата јабука“, модератор Виолета Стојменовић, библиотекар, гост програма Марија Голубовић, инжењер пољопривреде;

21. октобар: Дечји књижевни матине са Љубивојем Ршумовићем; представљена књига песама *Без њорчине* аутора Јовице Ђорђевића, о књизи говорили Милен Миливојевић, Чедомир Мирослав Јовановић и Весна Тешовић, стихове читали Сања Барзиловић и Чедомир Васичић;

24. октобар: Вече поезије „Бледи месец загрлио звезду Даницу“; организатор Драган Велчковић, Клуб пензионера Бор;

25. октобар: Представљање *Српско-ромској речника са ирамајшким и иравойсним савейником* аутора Бајрама Халитија; у наставку вечери одржано је и предавање „Историја, култура, језик и књижевност Рома данас“; водитељ програма Жарко Павловић, предавач Бајрам Халити, правник, новинар и публициста.

27. октобар: Састанак Клуба књигољубаца у реализацији библиотекар Виолете Стојменовић;

31. октобар: У програму обележавања Дана Народне библиотеке „Доситеј Новаковић“ Неготин, Горан Миленковић представио издавачку делатност НБ Бор и одржао предавање на тему „Бележница: намере, ток вредност“;

2. новембар: Отварање изложбе „Пронађи себе...“ (избор фотографија јавних окупљања у Бору крајем 20. и почетком 21. века из фотодокументације листа *Колектив*); аутор изложбе Драган Стојменовић, библиотекар НБ Бор;

4. новембар: У сарадњи са Центром за културу премијерно је приказан филм „Рамазански Бајрам“;

23. новембар: Дани Народне банке Србије у Бору – радионице за децу: „Знаменити Срби“, „Динар, наш новац“, „Мој буџет и ја“;

24. новембар: Дани Народне банке Србије у Бору – радионице за децу: „Динар, наш новац“, „Мој буџет и ја“; радионице за одрасле: „Штедња кроз животно осигурање и добровољне пензијске фондове“, „Стамбени кредити“ и „Како да остварите своја права“;

26. новембар: Изложба фотографија и панорама Николе Кртинића, студента фотографије на Београдском универзитету;

8. децембар: Предавање поводом 120 година од рођења примаријуса доктора Милорада Драгића, учитеља здравља: „Прим.др Милорад Драгић, учитељ здравља – живот и дело“ и „Сећања на др Милорада Драгића, лекара и пријатеља“; предавачи др Петар Пауновић и Ненад Гачић;

14. децембар: У оквиру прославе Дана библиотекар, организована је конференција за медије на којој је представљена јавна и културна делатност и издавачки резултати Народне библиотеке Бор у 2011. години и планови за 2012. годину;

16. децембар: У оквиру програма „Припитомљавање књижевности“ организовано предавање „Шта је то експериментална поезија“, предавач проф. др Дубравка Ђурић;

19–21. децембар: Новогодишње радионице у организацији Дечјег одељења Народне библиотеке Бор;

21. децембар: Дечји шарени програм „Покажи шта знаш...“;

22. децембар: Представљање 23. броја *Бележ-*

нице и Библиографије Бележнице Драгице Радетић, вишег библиотекара НБ Бор; о публикацијама говорили др Дејан Вукићевић (Народна библиотека Србије), Горан Траиловић (Градска библиотека Панчево), ауторка Библиографије Драгица Радетић и уредница часописа Бележница Ана Јанковић, виши библиотекар НБ Бор;

27. децембар: Представљање постхумно објављене књиге *Живи споменик* Венка Христова Борејна; о књизи и песнику говорили Милен Миливојевић, Чеда Васић и Весна Тешовић, а стихове и афоризме читала је Сања Барзиловић;

2012.

24. јануар: Предавање на тему „Емоције, осећање, расположење“ и „Исхрана и лековито биље“; предавачи: Александра Максимовић, виши терапеут и Радица Петровић;

25. јануар: Отворена изложба рукотворина удружења „Архаик“;

26. јануар: Представљање књиге *Уље на води – огледи из историје садашњости Србије*. Гости су били аутор књиге, историчарка проф. др Дубравка Стојановић (Филозофски факултет Београд) и Дејан Илић, уредник часописа за књижевност, културу и друштвена питања *Реч*, и директор издавачке куће „Фабрика књига“;

27. јануар: У оквиру прославе Светог Саве, славе и Дана Народне библиотеке Бор пред-

стављена је књига *Мелодије и фотграфија: њемајски зборник радова посвећен Владимиру Ђорђевићу*; књигу су представили проф. др Димитрије Големовић, музиколог, Милица Гајић, библиотекар Факултета музичких уметности и уредник зборника Драган Стојменовић, библиотекар НБ Бор;

2. фебруар: Представљен програм еколошке едукације „Еколошки дани Бора 2012“ и пројекат „Опланети се! Рециклирај!“; квиз такмичење у знању о рециклажи организовали Дечје одељење НБ Бор и ОШ „Душан Радовић“;

21. фебруар: Културно-уметничким програмом обележен Светски дан матерњег језика; говорила Миљана Голубовић, проф. филозофије и социологије; музички део програма: певачка група „Марињике“ (суорганизација са Центром за културу Бор);

23. фебруар: У оквиру Едукативног програма „Недовољно јасни појмови и појаве нашег зивичаја у тумачењима етнологије и антропологије“, одржано 1. предавање на тему: „Бор као мизансцен (у домаћим филмовима)“; предавач др Бојан Жикић (Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду);

28. фебруар: Радионичарски програм Дечјег одељења са децом која користе народну кухињу (суорганизација са Црвеним крстом Бор);

28. фебруар: Отварање изложбе „Трајни час уметности: Бор. Ре-извођење непознатога“.

Аутори изложбе: „Контекст колектив“ (Вида Кнежевић и Марко Милетић) из Београда, у сарадњи са Завичајним одељењем Народне библиотеке Бор и Центром за нове медије _kuda.org из Новог Сада;

1. март: Трибина: „Трансплантација органа и донација“. Учествовали су др Љубинко Тодоровић, др Предраг Голубовић, др Татјана Грофуловић и др Владица Ивковић, и донор Љубиша Радивојевић;

7. март: У оквиру Едукативног програма „Недовољно јасни појмови и појаве нашег завичаја у тумачењима етнологије и антропологије“, одржано је друго предавање на тему „Бирократизација фолклора и политика наслеђа“; предавач др Мирослава Лукић-Крстановић (Етнографски институт);

8. март: Културно-уметнички програм који су реализовали чланови Клуба за особе ометене у развоју „Мозаик“;

13. март: Семинар на тему „Структура и филозофија програма Култура 2007–2013: како аплицирати код европских фондова. Радионицу реализовала Канцеларија „Тачка културног контакта“ при Министарству културе, информисања и информационог друштва;

14. март: У оквиру Едукативног програма „Недовољно јасни појмови и појаве нашег завичаја у тумачењима етнологије и антропологије“, одржано треће предавање на тему „Етницитет и национализам“; предавач др Саша Недељковић (Одељење за етнологију и

антропологију Филозофског факултета у Београду);

15. март: Представљање најчитанијег романа у библиотекама Србије, *Ринишиил*; гост библиотеке била је ауторка романа, Јелена Бачић Алимпић;

20. март: Вече поезије поводом Светског дана поезије у организацији Дечјег одељења Народне библиотеке Бор;

22. март: У оквиру програма „Еколошки дани Бора 2012: вече поводом обележавања светских дана енергетске ефикасности вода“. Одржане су следеће презентације: „Примена метеоролошких података за прогнозу загађења ваздуха“ (предавач Топлица Марјановић, председник Програмског савета Друштва младих истраживача Бор); „Генерални пројекат каналисања и пречишћавања комуналних вода у борском и брестовачком сливу“ (предавач Љиљана Лекић Џамић, руководилац Канцеларије за заштиту животне средине Бор); „Енергетска ефикасност“ (предавач мр Драгана Николић, дипл. просторни планер); „Програми и акције пошумљавања Бора и околине Бора“ (предавачи: представници Удружења „Црни врх 45“ и Србија шуме);

27. март: У оквиру Едукативног програма „Недовољно јасни појмови и појаве нашег завичаја у тумачењима етнологије и антропологије“, одржано четврто предавање на тему „Производња потрошње: стилови потрошач-

ког друштва у транзицији“; предавач др Илдоко Ердеи (Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду);

28. март: У оквиру Едукативног програма „Недовољно јасни појмови и појаве нашег завичаја у тумачењима етнологије и антропологије“, одржано је пето предавање на тему „Концепт црне магије у савременој култури у Србији“; предавач др Лидија Радуловић (Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду);

29. март: Отворена изложба уметничких фотографија у оквиру програма „Златно доба живота“;

30. март: У оквиру Едукативног програма „Недовољно јасни појмови и појаве нашег завичаја у тумачењима етнологије и антропологије“, одржано је шесто предавање на тему „Визуелна антропологија, индустријска археологија, култура радништва и нематеријално културно наслеђе: четири сазнајна оквира за поновно промишљање индустријске баштине у Бору“; предавач доцент др Слободан Наумовић (Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду);

3. и 4. април: У оквиру програма „Златно доба живота“ на Дечјем одељењу НБ Бор организована је причаоница „Књиге које су обележиле моје детињство“ и радионица „Вешти прсти – правимо граничнике за књиге“;

5. април: У оквиру програма „Златно доба живота“ одржано предавање „Добро здравље за активну старост“;

9. април: У оквиру програма „Златно доба живота“ почела петодневна информатичка обука старих лица;

12. април: У оквиру програма „Златно доба живота“, организовано је предавање-радионица „Чувари њирадиције – ускршња радионица – шарамо јаја“;

18. април: Ресурс центар Бор је представио конкурс за финансирање омладинских пројеката, „Млади су закон“, који се изводи уз подршку Министарства за омладину и спорт;

19. април: У оквиру програма „Златно доба живота“, одржана је трибина на тему „Шта локална заједница треба и може да уради да би помогла старима, а шта стари могу да понуде својој заједници“;

20. април: Предавањем „Зоран Ђинђић – филозоф политике одговорности“, представљене су до сада објављене књиге „Изабраних дела“ Зорана Ђинђића у издању Народне библиотеке Србије и Фондације др Зоран Ђинђић; говорио је проф. др Новица Милић (Факултет за медије и комуникацију у Београду).

23. април: Предавање „Конструкције идентитета: мисли о другима – мисли о себи“; предавач је била Ное Трајстер, уметница из Израела. Реализацију програма омогућила је

Управа за људска и мањинска права (Министарство за људска и мањинска права, државну управу и локалну самоуправу) у склопу програма „Календар људских права 2012“.

30. мај – 8. јун: Дани књиге

30. мај: „Књижевна авантура за децу, духовита разбигра“; гости – писци за децу Игор Коларов и Бранко Стевановић;

5. јун: Представљање књиге *Сиријови које смо волели* (Награда за издавачки подухват 2011. године 56. Међународног сајма књига у Београду), гости: Дејан Влашкалић, главни

уредник и директор издавачке куће „Омнибус“ и Здравко Зупан, познати српски и југословенски стрип-аутор и историчар стрипа;

7. јун: Предавање „Демистификација песничког искуства“ у оквиру пројекта „Припитомљавање књижевности“; гост-предавач Саша Јеленковић, песник;

8. јун: Представљање романа *Духови из Палмошићеве 37*; о књизи говорили: аутор Зоран Станковић, уредник издања Бранислав Димитријевић и Ана Јанковић.

2003. година

Белешка

Драган Стојменовић, Народна библиотека Бор

Пронађи себе у Свакомграду

У овом броју *Бележнице* можете видети избор фотографија са изложбе „Пронађи себе – јавни скупови у Бору деведесетих година XX века и почетком XXI века“, која је реализована 2011. г. Изложба је настала на основу потребе за ретроспективним сакупљањем грађе и попуњавањем фонда Завичајног одељења за периоде који су скромније заступљени у појединим колекцијама. Тема изложбе је одабрана приликом дигитализације негатива, уочавањем најзаступљенијих мотива на фотографијама из периода од деведесетих година прошлога века до 2004. г, када се колекција негатива радничког листа *Колектив* завршава. Колекција је допуњена фотографијама из приватне колекције Љубомира Маркова, фотографа *Колектива* у пензији. Аутори фотографија су тадашњи фотографи овог радничког листа: Драгољуб Митић, Љубомир Марков и Бајрам Салијевић. Изложба је реализована у оквиру пројекта Завичајног одељења „Дигитализација неких грађе, културне и јавне делатности Народне библиотеке Бор“, под покровитељством Министарства културе, информисања и информационог друштва Републике Србије и уз помоћ Општине Бор. Концепт изложбе, поред поменутих професионалних потреба

и у грађи јако заступљене теме јавних скупова, био је формулисан на основу затишја поводом питања солидарности и радничког бунта у јавном животу, као и све интензивнијих популистичких скупова и, уопште, актуелних јавних дешавања у граду. Овом селекцијом, објављеном у *Бележници*, подсетићемо да су, поред радничке солидарности, борски раднички покрети и протести често имали и шири грђански карактер, да су пратили актуелну градску политику и рад јавних установа, што можемо окарактерисати као несвакидашњу и позитивну друштвену активност. Атмосфера неизвесности, напетости и солидарности на фотографијама рефлектује тадашњу ситуацију у граду на познатим лицима фотографисаних људи. Приказани ставови и реаговања радника и грађанства, протести за јавне интересе, друштвена и културна добра, јесу потенцијали преиспитивања тадашњег стања друштвене реалности. Идеја јавних интереса и јавног добра, не само положај радника у друштву, повезивала је раднике и грађанство. Оваква хибридна ситуација била је честа у историји Бора. Данас се може наслутити та повезаност, али не на основу солидарности и протеста поводом неслагања са радом или недовољном ак-

тивношћу општинских власти у одређивању приоритета уређења града и инфраструктуре, или политиком видљивости улагања и реновирања, већ на основу наше зајдничке самодовољности и прећутне сагласности са садашњом друштвеном реалношћу у граду.

Град се мења. Добија нове јавне установе, нове приоритете. Улаже се у нову и другачију слику града. Назиру се идеје утопијског туризма. Град полако губи своју урбанистичку препознатљивост. Цитат који следи могао би да опише овакву ситуацију као нешто што је општи тренд и нешто по чему се нимало не разликујемо од осталих градова:

„Главна улица енглеског провинцијског града је најбољи пример постмодерне просторне праксе, са идентичним фасадама националних и интернационалних предузећа

којима се брише локални карактер. ‚Карактер‘ се затим опет уводи у облику идентичних гвоздених стубова са фењерима, вишећим корпама са цвећем, клупама и поплочаним пешачким зонама, које често спонзоришу иста она предузећа чије су фасаде уништиле идентитет места. Остаје знак – идентитет енглеског града или градића у провинцији сада се обезбеђује уз помоћ све већег броја знакова добродошлице (*Welcome to Anyville*) који су супституција конкретне диференцијације традиционалних места, сигурних у своје спољашње знаке различитости и идентитета.“¹

Можда да поменем још ово – како се ушли данас прича по граду: „Ако потраје криза, можда и Мадона дође у Бор за Нову годину“.

¹ Smethurst, Paul. *The Postmodern Chronotope: Reading Space and Time in Contemporary Fiction* (Amsterdam, Atlanta: Rodopi, 2000), 54.

Упутство ауторима, преводиоцима и приређивачима

Да бисмо избегли извесне недоумице на које наилази редакција приликом приређивања текстова за штампу, али и ради једнообразности текстова, поготово када је реч о навођењу литературе и фуснота, молимо ауторе, преводиоце и приређиваче да се придржавају следећих упутстава:

- За *Бележницу* се пријављују радови чији садржај није објављиван;
- Радови (и други прилози) треба да буду достављени редакцији ИСКЉУЧИВО у дигиталној форми имејлом, са назнаком „За Бележницу“, написани у програму Microsoft Word;
- Све остале прилоге који иду уз текст (односи се само на рубрику „Живот библиотеке“ – у осталим рубрикама неће бити штампано ништа осим самог текста) – илустрације: шеме, дијаграми, табеле и сл. – треба доставити одвојено од текста, такође у атачменту, јасно обележене и са назнаком у ком делу текста треба да буду штампане, најбоље што је могуће ближе тексту где се први пут помињу;
- Илустрације уз текстове за прву рубрику „Живот библиотеке“ треба да буду у

одговарајућим форматима, а не „Word document“.

- Стране свих текстова треба да буду формата А4, текст у једној колони;
- Текст мора бити ћириличан (изузев неопходних термина и скраћеница који морају да буду на страном језику и ако је матерњи језик аутора – хрватски или бошњачки) – style: Normal + Justified, font: Times New Roman (Serbian Cyrillic), font size 12, без прореда;
- Текст треба организовати следећим редоследом: у истом реду – (титула) име и презиме аутора, (назив установе у којој је запослен), место, испод – јасно одвојени (наднаслов), наслов и (поднаслов), текст рада (са фуснотама), напослетку – (литература);
- За писање наслова књига и часописа у самом тексту треба користити *курзив (italic)*; за наслове песама, приповедака, текстова у часописима или књигама, филмова, позоришних представа, изложби и сл. користити наводнике као у примеру: „Искрена песма“, а у оквиру цитата, уколико је потребно – полунаводнике (апострофе): ‘Искрена песма’;

- У раду се могу користити искључиво фусноте обележене основним бројевима;
- Списак коришћене литературе је на крају текста; извори се наводе језиком и писмом коришћене публикације;
- Стил цитирања у фуснотама и литератури је Chicago Style (Humanities) и молимо ауторе, уколико их текст садржи, да се овог правила придржавају;
Упутство како се овај стил користи можете пронаћи:
  - у тексту мр Драгане Сабовљев у рубрици „Одроз“ у *Панчевачком читалишту* број 13 (новембар 2008),
  - на сајту www.citaliste.com
  - на веб адресама:
  - http://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide.html
  - http://www.citaliste.com/pdf_stamp/cikago_za_sajt.pdf
- Молимо све ауторе да уз текст пошаљу следеће податке:
  - ако је текст за рубрику „Живот библиотеке“, осим имена и презимена треба написати титулу (ако је има), тачан назив установе и место;
  - уз текстове за остале рубрике уз име и презиме треба написати само место (назив пребивалишта);
- пожељно је да сви аутори прилога доставе и личну имејл адресу ради евентуалног контакта и консултација у вези са послатим текстом (имејл адреса неће бити објављена);
- Списак литературе треба саставити по азбучном реду (ако је текст писан ћирилицом) или абecedном реду (уз рад писан латиницом), узимајући у обзир прво слово презимена аутора или наслова анонимног дела; на крају списка иду URL адресе.

Редакција *Бележнице* ради лектуру и ректуру текстова и задржава право да у договору са аутором измени наднаслов, наслов или поднаслов текста, као и дискреционо право да рад процени и не објави уколико не одовара утврђеним критеријумима, квалитативним, садржинским и формалним.

Објављени радови ни на који начин не смеју повредити ауторска права других појединаца или организација. За право објављивања, оригиналност и квалитет радова одговарају сами аутори. Аутори су одговорни и за чињенице, податке и ставове изнете у тексту, који не морају бити у складу са ставовима редакције.

Јавна захвалница

Народна библиотека Бор захваљује следећим појединцима и организацијама за несебичну помоћ у организацији рада библиотеке и остваривању њених основних функција:

Бранислав Димитријевић
Валентина Новаковић
Милен Миливојевић
Новица Станковић
Јелена Радовановић Kückler
Александар Живуловић
Снежана Чукић
Бојан Чукић
Љубомир Марков
Драган Ранђеловић
Сузана Мијић
Игор Јовановић
Радиша Драгићевић
Радмила Лежаић
Бранислав Миленковић
Момчило Јовановић
Владимир Радивојевић
Мирослав Радуловић
Марија Јовичић
Мирослав Јовановић
Силвија Колберт Васић
Неда Ђорђевић Михајловић
Нада Ивановић
Славиша Гушљешевић
Југослав Марић
Слађана Ђурђекановић Мирић
Небојша Радошевић
Властимир Трујић

Дарко Дукић
Живана Туторић
Виолета Вучковић
Љубиша Миленковић
Биљана Динић
Александар Динић
Јасмина Момчиловић
Милена Вељковић
Стеван Молнар
Небојша Марковић
Момчило Јовановић
Јелена Милетић
Ана Стефановић
Милан Стошић
Ивица Османовски
Саша Д. Ловић
Мирослав Митрашиновић
Зоран Мојсин
Мила Миливојевић
Марија Голубовић

Рударско-топионичарски басен Бор
Авала ресурси Avala Resources Ltd.
АМБ „Стил“ Бор
ДОО „Фортуна“ Бор
Рудници бакра Бор
Институт за рударство и металургију
ЈКП Водовод

ДОО „Јевтовић“
СЗТР Сервис градња Зајечар
СЗР „Багони“
Удружење грађана „Кокоро“
Клуб Рударско-топионичарског басена Бор
Фото Сварче
Редакција листа Колектив
Центар за нове медије KUDA.ORG, Нови Сад
Контекст Колектив
Културни центар REX, Београд
Одељење за етнологију и антропологију,
Филозофски факултет, Београд
Асоцијација за развој општине Бор
Народна банка Србије

ДАРОДАВЦИ (књиге)

Јасмина Пешић
Саша Лабан
Александра Помежански
Весна Стануловић
Зоран Станковић
Нинослав Чолић
Љиљана Голубовић

Драган Здравковић
Дејан Рудолф
Снежана Нуцев Јовановић
Весна Васиљковић
Славко Милаковић
Маја Голубовић
Ида Ивић
Тања Вукићевић
Јелица Илић
Љубиша Остојић
Мирослав Којић
Томислав Стефановић
Латинка Станковић
Татјана Мијатовић Симанић
Ана Јанковић
Зоран Димитров
Златко Гавриловић
Бранко Сабак
Жарко Вељковић
Иван Стојмировић
Библиотека „Душан Радић“, Врњачка Бања
Народна библиотека Србије, Београд
Philip Morris d.o.o., Beograd
Udruženje Ariadnae filum